

Міграційна активність населення Карпатського регіону України:
нова емпірика та пріоритети політики регулювання

МІГРАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ: НОВА ЕМПІРИКА ТА ПРІОРИТЕТИ ПОЛІТИКИ РЕГУЛЮВАННЯ

ЛЬВІВ

2021

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДУ «ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
імені М. І. Долішнього НАН України»**

**МІГРАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ
НАСЕЛЕННЯ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ:
НОВА ЕМПІРИКА ТА ПРІОРИТЕТИ
ПОЛІТИКИ РЕГУЛЮВАННЯ**

(монографія)

Львів 2021

УДК 314.7:331.55(477.8)

Міграційна активність населення Карпатського регіону України: нова емпірика та пріоритети політики регулювання / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. ред. Т. Г. Васильців. Львів, 2021. 293 с.
ISBN 978-966-02-9796-8

Автори:

Васильців Т. Г., д.е.н., професор (Вступ, п.р. 3.1, 3.4, 4.2, 5.1, Висновки);
Садова У. Я., д.е.н., професор (п.р. 2.3);
Семів Л. К., д.е.н., професор (п.р. 2.3);
Біль М. М., д.е.н., с.н.с. (п.р. 1.1, 1.3, 3.1, 4.1, 5.5);
Риндзак О. Т., д.е.н. (п.р. 1.2, 1.4, 2.4, 3.3, 3.5, 5.2);
Мульська О. П., д.е.н. (п.р. 1.4, 2.2, 3.2, 3.4, 4.4, 5.3);
Бідак В. Я., к.е.н., с.н.с. (п.р. 4.1);
Теслюк Р. Т., к.геогр.н., с.н.с. (п.р. 2.1, 3.1, 4.3);
Левцицька О. О., к.е.н. (п.р. 2.2, 3.1, 3.2, 3.4, 4.4, 5.3);
Бачинська М. В., к.е.н. (п.р. 1.3, 2.3, 3.1);
Андрусишин Н. І., к.е.н. (п.р. 3.1);
Бараняк І. Є., к.е.н. (п.р. 2.1, 3.1, 4.5);
Махонюк О. В., к.е.н. (п.р. 2.1, 3.1, 5.4, 5.5).

Рецензенти:

Іляш О. І. – доктор економічних наук, проф.
Міщук Г. Ю. – доктор економічних наук, проф.
Мельник М. І. – доктор економічних наук, проф.

Монографію присвячено теоретико-прикладним засадам дослідження міграційної активності населення Карпатського регіону України, її оцінювання та регулювання. Розкрито специфіку міграційної активності населення Карпатського регіону України та її соціально-економічних наслідків. Підтверджено високий рівень ризикованості міграційної ситуації, яка у випадку не вирішення проблеми може трансформуватися у серйозні загрози сталому розвитку та регіональній безпеці. Обґрунтовано пріоритетні напрями, механізми та інституційні форми співпраці в сфері регулювання міграційних процесів. Запропоновано інструменти та заходи державної політики зростання зайнятості, інгібування міграційних втрат населення, удосконалення функціонування ринку міграційних послуг, покращення національної системи моніторингу міграційної активності населення та інші нові підходи до регулювання міграційної активності населення на регіональному та національному рівнях.

Призначено для працівників органів державного управління, представників бізнесу та громадських організацій, науковців, викладачів, аспірантів, студентів економічних спеціальностей.

Рекомендовано до друку Вченою Радою ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» протокол № 10 від 13 грудня 2021 р.

**Розповсюджувати та тиражувати без офіційного дозволу
ДУ «ІРД ім. М. І. Долішнього НАН України» забороняється**

© ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ	7
1.1. Міграційна активність населення як об’єкт прикладних досліджень міграціології	7
1.2. Концептуальні основи дослідження міграційної активності населення	13
1.3. Соціально-економічна поляризація у фокусі досліджень міграційної активності населення регіону	19
1.4. Методологія комплексного аналізу потенційної і реалізованої міграційної активності населення регіону	26
РОЗДІЛ 2. ВНУТРІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ МІГРАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ.....	41
2.1. Загальні тенденції міграційних процесів.....	41
2.2. Аналіз push-середовища міграційної активності населення	59
2.3. Оцінка середовища освітньої міграції	70
2.4. Соціологічний вимір міграційної активності студентської та учнівської молоді	81
РОЗДІЛ 3. ЗОВНІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ МІГРАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ.....	91
3.1. Соціально-економічні та політико-правові характеристики головних країн-реципієнтів мігрантів з Карпатського регіону України.....	91
3.2. Аналіз pull-середовища міграції населення з Карпатського регіону України: вектор Європейського Союзу	107
3.3. Основні проблеми інтеграції мігрантів з України у соціумі, що приймає	115
3.4. Моделювання інтенсивності зовнішньої міграції населення в умовах посилення pull-середовища країн ЄС	123
3.5. Зміна тенденцій міграційної активності населення регіону в умовах поширення пандемії коронавірусної хвороби	129

Розділ 4. ДЕМОГРАФІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ, ПРОГНОСТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ МІГРАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ.....	13
	6
4.1. Ризики та загрози зростання міграційної активності населення.....	13
	6
4.2. Загальна характеристика впливу міграції на соціально-економічний розвиток областей Карпатського регіону.....	14
	1
4.3. Демографічні наслідки міграційної активності населення.....	15
	0
4.4. Емпіричний аналіз взаємовпливу інтенсивності зовнішньої міграції населення та соціально-економічного розвитку областей Карпатського регіону.....	15
	4
4.5. Прогностичні моделі формування міграційного потенціалу Карпатського регіону.....	17
	8
РОЗДІЛ 5. ПРІОРИТЕТИ ТА ІНСТРУМЕНТИ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ.....	18
...	6
5.1. Пріоритетні напрями, механізми та інституційні форми співпраці у сфері регулювання міграційних процесів	18
	6
5.2. Доктрина «інгібування міграційних втрат» людського потенціалу в системі пріоритетів міграційної політики	19
	6
5.3. Інструменти удосконалення політики зайнятості в умовах високої міграційної активності населення.....	20
	7
5.4. Шляхи покращення функціонування ринку міграційних послуг: інституційний та соціально-економічний аспект.....	21
	5
5.5. Удосконалення системи статистичного спостереження та запровадження моніторингу міграційної активності населення.....	22
	2
ВИСНОВКИ.....	22
...	9
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	23
	8

ДОДАТКИ.....	25
...	1

ВСТУП

Міграційна активність населення України на сучасному етапі досягла високої інтенсивності, що головню обумовлено як внутрішніми (зниження рівня та якості життя, проблеми зайнятості, бажання отримати освіту та реалізувати себе за кордоном, анексія АР Крим і збройний конфлікт на сході країни), так і зовнішніми (глобалізація та зростання мобільності населення, розвиток транснаціональних корпорацій, цифровізація суспільства та спрощення процедур перетину кордонів тощо) чинниками. При цьому рівень міграційної активності населення областей Карпатського регіону є одним із найвищих у країні, що пов'язано з їх геополітичним розташуванням, функціонуванням потужних міграційних систем і мереж з відповідним інфраструктурним забезпеченням, а також зі зміною вектора трудової міграції населення у напрямі Європейського Союзу. У прикордонних регіонах масового характеру набув виїзд населення за кордон з метою працевлаштування. Здебільшого це сезонна, циркулярна трудова міграція, але зростає й кількість практик, коли відбувається міграція осіб разом із бізнесом, перебування мігрантів за кордоном стає тривалішим, а тимчасова міграція часто трансформується у переселенську.

Міграційні процеси у Карпатському регіоні набувають все більш загрозливих масштабів, призводячи до значних проблем різномодального характеру, зокрема: втрат людського потенціалу, руйнування родин, депопуляції сільських територій і малих міст, формування працедефіцитної кон'юнктури та диспропорцій на ринку праці тощо. Останнім часом змінюється соціально-демографічна структура міграційних потоків, зокрема зростає участь осіб молодого віку як у процесах зовнішньої трудової, так і освітньої, міграції. Збільшується інтенсивність інтелектуальної міграції, що посилює загрози демографічній, інтелектуальній, соціальній та іншим компонентам безпеки західних територій та держави в цілому.

Спостерігаються взаємозв'язки та взаємовплив міграційної активності і соціально-економічного розвитку областей Карпатського регіону. З одного боку, проблеми економічного та соціального характеру є вагомим чинником міграції з Карпатського регіону. З іншого, міграційні процеси впливають на офіційну зайнятість населення працездатного віку, наявний дохід, капітальні інвестиції та валову додану вартість. Аналіз просторово-часових особливостей потенційної та реалізованої міграційної активності в Карпатському регіоні підтверджує ризикогенність існуючої ситуації, яка у випадку невирішення проблеми може трансформуватися у серйозні загрози сталому розвитку та регіональній безпеці.

Незважаючи на численні публікації, доводиться констатувати, що на сьогодні недостатньо досліджено теоретико-методологічний апарат аналізування міграційної активності населення, зокрема її впливу на соціальний, демографічний та економічний розвиток країни і її регіонів, не розроблені нові підходи, принципи, форми, методи і механізми інституційних форм співпраці у сфері регулювання міграційної активності населення, зокрема на регіональному рівні.

В умовах інтенсифікації міграційних процесів, активної участі у них населення Карпатського регіону України зростає необхідність обґрунтування більш дієвих механізмів та інструментів міграційної політики як однією з пріоритетів регіональної політики задля використання позитивного потенціалу міграції, мінімізації її негативних наслідків, забезпечення прав і свобод мігрантів.

Зазначене актуалізувало завдання дослідження загальних тенденцій міграційних процесів, міграційної активності студентської та учнівської молоді, push-pull-факторів середовища міграційної активності населення, демографічних та соціально-економічних наслідків міграції, ідентифікації ризиків та загроз високої міграційної активності, обґрунтування пріоритетів, механізмів, інструментів та засобів регулювання міграційної активності населення Карпатського регіону України.

Теоретико-методологічні, методичні, прикладні питання багатоаспектних проблем міграційної активності населення були та залишаються предметом і об'єктом постійних наукових досліджень. Їх методологічну основу формують міграційні теорії – міграційних каналів, мереж і систем, синтетична теорія, теорія кумулятивної причинності і сімейної міграції, нова економічна теорія міграції, теорія міграційного потенціалу і капіталу та ін.

Теоретичні основи дослідження просторової активності та мобільності закладені такими науковцями, як З. Бауман, Е. Тоффлер, Д. Массей, Дж. Уррі, П. Вікрамасекар, Г. Ворд, Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі, М. Кастельс, М. Манн, Т. Фаіст та ін. Різні аспекти міграційної активності населення, середовища та факторів міграції, її наслідків досліджували вчені В. Биков, В. Близнюк, Н. Варга, А. Гайдуцький, О. Гладун, О. Гринькевич, О. Грішнова, С. Западнюк, А. Колот, Е. Лібанова, О. Макарова, С. Макєєв, С. Оксамитна, С. Пирожков, В. Подляшаник, О. Позняк, І. Прибиткова, У. Садова, Л. Семів, Л. Ткаченко, Б. Юськів та ін. Особливості формування та реалізації політики регулювання міграційної активності населення розкрито в працях таких авторів, як Н. Бортник, Т. Гнатюк, П. Казьміркевич, В. Комірна, В. Костенко, І. Курило, О. Малиновська, І. Марков, О. Мельниченко, В. Олефір, О. Палагнюк, Я. Петрова, І. Романенко, М. Романюк, Є. Стаканов, Ю. Узун, О. Хомра, В. Чорна, А. Шевцов та ін.

1

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ

1.1. Міграційна активність населення як об'єкт прикладних досліджень міграціології

Міграціологія є новітньої наукою, яка досліджує міграційні проблеми на стику демографії, соціальної економіки і політики. Міграціологія вивчає різні аспекти, пов'язані з факторами, процесами та наслідками міграції на різних інституційних рівнях – людини, суспільства, держави. Центральною дослідницькою категорією міграціології є *міграція*. Означений термін можна розглядати, як:

- процес, що відбувається за основними стадіями підготовки, переміщення, адаптації й інтеграції особи-мігранта;
- явище й ознака здатності населення реагувати на умови середовища на внутрішні потреби;
- індикатор, що відображає рівень задоволення соціально-економічних та ін. потреб населення;
- фактор, що впливає на різні аспекти життєдіяльності суспільства й економіки (демографічне, ринки праці, соціальна єдність тощо);
- система, що пов'язує умови й ресурси, між якими йдуть інформаційні, знансєві, фінансові потоки.

Міграціологічний тезаурус у сучасних дослідженнях розвивається все глибше, патронуючись Міжнародною організацією з міграції з метою недопустимості «дегуманізації термінів, пов'язаних з міграцією»¹. З'являються нові визначення, терміни і поняття, що розкривають сучасні тренди міграції населення. Разом з тим, існує низка термінів, що використовуються без достатнього осмислення їхньої специфіки. Серед них слід виокремити міграційну активність. Цей термін, на відміну від «міграції», має свої особливості, розкриття яких є завданням цього дослідження.

Глибину семантики міграційної активності розкривають два формуючі терміни. Змістовну особливість міграційної активності визначає слово «*активність*». Його можна розглядати за такими аспектами:

- матеріалістичний – виокремлення живих організмів від неживих;
- біологічний – пристосування організму до навколишнього середовища, як реакція на подразнення²;
- психологічний – психофізіологічні емоційні прояви особистості в діяльності;

¹ Glossary on Migration / International Migration Law. International Organization for Migration (IOM), 2019. 248 p. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf, p. 5.

² Прищєпа С.М. Особистісна активність як основа життєдіяльності школяра. *Вісник Черкаського університету*. Черкаси, «ЧНУ імені Б. Хмельницького», 2012. № 8. С. 69–74, с. 70.

- соціологічний – характеристика особистості та її діяльності³;
- соціальний – здатність особистості впливати на довкілля;
- економічний – здатність особистості пропонувати і використовувати свої здібності через різні форми зайнятості з метою отримання доходів, розвитку і самореалізації;

- управлінський – здатність управлінської системи (суб'єкта) впливати на об'єкт згідно поставлених цілей та ресурсних можливостей (повноважень).

Активність в економічних дослідженнях можна розглядати відносно різних об'єктів, що породжує відповідні *види активності*:

- людини, групи людей, домогосподарства (сім'ї), населення;
- активність поведінкова, економічна, освітня, трудова, туристична, *міграційна*, споживча, інтелектуальна, соціальна, безпекова та ін.;
- рухова (фізична), розумова (творча, пізнавальна);
- активність індивідуальна, групова, масова;
- влади, зокрема її позиції у регулюванні різних явищ і процесів;
- активність функціональна, управлінська, правова;
- проактивна політика;
- громадськості – активність громадська, суспільна, політична, виборна, правозахисна та ін.;
- бізнесу – активність підприємницька, ринкова, ділова, фінансова, кредитна, інвестиційна, інноваційна та ін.;
- інституційного середовища в цілому – активність інституційна.

Виходячи з комплексного розгляду активності, можна виділити наступні її *ознаки в людському вимірі*:

- здатність – закладені від народження та розвинуті протягом життя психофізіологічні здібності людини до рішень і дій;
- усвідомлення – сприйняття об'єкта/процесу, відносно яких очікуватиметься дія;
- потреба – необхідність дій, активної життєвої позиції;
- діяльність – здійснення дій, що набуває системного характеру;
- динаміка – часові параметри активності, зокрема тривалість і періодичність (частота);
- взаємодія – реакція на впливи зовнішнього середовища (соціуму та умов) з одночасним зворотнім впливом залежно від можливостей;
- відносність – виявлення міри активності, її особливості у порівнянні до інших людей та суспільства в цілому;
- потенціал – наявні та приховані (свідомо чи несвідомо) здібності людини до рішень та дій.

Загальне розуміння активності та її ознак дозволяє специфікувати *зміст міграційної активності*. У науковій літературі розгляд міграції в контексті активності здійснюється часто, але без глибинного осмислення специфіки означеного терміну. Нижче наведено окремі наукові дефініції.

³ Холоденко В. О. Сутність, зміст та структура творчої активності особистості. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Сер. Психолого-педагогічні науки. 2013. № 1. С. 84–88, с. 84.

Згідно з В. Бідаком, міграційну активність слід розглядати як мотивоване прагнення до реалізації міграційних устремлінь людини (групи людей, громади) до переміщення у територіально-просторовому і часовому вимірах між країнами чи їхніми регіонами, з метою досягнення бажаного рівня чи якості життя і самовідтворення, отримання вищого рівня оплати праці й інституційних умов життєзабезпечення шляхом постійного, тимчасового проживання (перебування), фрондильєрних переміщень⁴. У цьому визначенні робиться акцент на реалізацію міграційних мотивів. Тобто автор звужує розуміння міграційної активності до активної фази дії.

А. Гончарук визначає міграційну активність як таку, що характеризує динаміку територіального руху населення⁵. Тут теж зроблено акцент на реалізацію бажання переміщень, а також динаміку, яка є однією з ознак активності. Поширеним є ототожнення міграційної активності з міграцією і переміщеннями. У праці С. Бондирева наводиться визначення міграції як просторової активності, спрямованої на оволодіння ресурсами нових територій і пов'язаної зі зміною місця проживання⁶.

У праці Я. Волоско наводиться ризикогенний підхід до розуміння міграційної активності, яка є чинником дестабілізації економіки регіону і дестимулятором розбудови держави⁷. Натомість, П. Шушпанов визначає міграцію як рухливість населення, яке є соціально активним, що призводить до розвитку⁸. Тобто міграційна активність, залежно від її особливостей, може бути як ризиком, так і рушієм позитивних змін.

У наведених визначеннях міграційна активність розглядається як факт переміщень. На наш погляд, її слід розглядати ширше, керуючись підходами до розподілу економічно активного населення. *Економічна активність* має вікові обмеження (15-70 років), вказує на приналежність особи до категорій безробітних чи зайнятих і протиставляється економічній неактивності, пов'язаній з навчанням, настанням пенсійного віку, інвалідністю, зайнятістю в домашньому господарстві, а також без активного пошуку місця праці⁹.

Міграційна активність не має чітких вікових обмежень, хоча й виявляється через *усвідомлене відношення до міграції* від народження до похилого віку. Враховуючи наведені вище визначення, міграційна активність охоплює осіб, які

⁴ Міграційні явища та процеси: поняття, методи, факти: довідник, 2-ге видання – доповнене і перероблене / У. Я. Садова, Р. Т. Теслюк, М. М. Біль, О. Т. Риндзак, О. П. Мульська та ін.; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України». Львів, 2018. 224 с., с. 109.

⁵ Гончарук А. В. Вплив економічних чинників на міграційну активність населення в регіонах України. *Економіка та суспільство*. 2018. № 19. С. 134–142, с. 135.

⁶ Бондырева С. К., Колесов Д. В. Миграция (сущность и явление). М., Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж, Издательство НПО «МОДЭК», 2004. 296 с., с. 39.

⁷ Волоско Я. О. Адміністративно-правове регулювання трудової міграції в умовах трансформації економіки України. Дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Львів, 2015. 181 с., с. 43-44.

⁸ Шушпанов П. Г. Зовнішня трудова міграція населення регіону: соціально-демографічний аспект (на матеріалах Тернопільської області). Дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика». Тернопіль, 2009. 238 с., с. 16.

⁹ Методологічні положення щодо класифікації та аналізу економічної активності населення : Наказ Державного комітету статистики України 19.01.2011 р. № 12. Ukrstat.org – публікація документів Державної Служби Статистики України. URL: https://ukrstat.org/metod_polog/metod_doc/2011/12/metod

вже здійснюють переміщення, або можуть їх здійснюватися за визначених обставин. У зв'язку з цим, слід виділяти потенційну (більш детальний її опис здійснено в п. 1.2) і реалізовану міграційну активність населення (рис. 1.1).

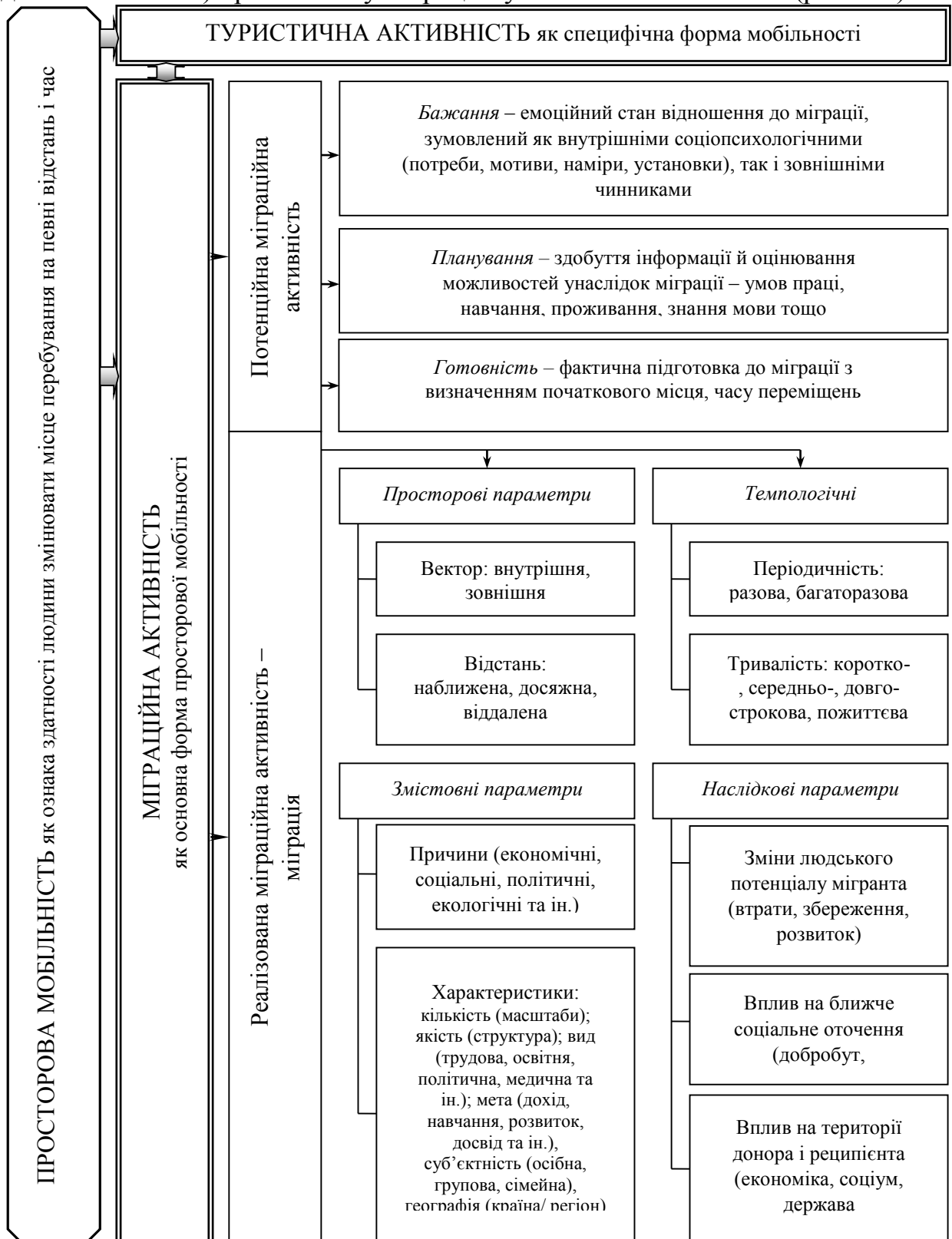

Рис. 1.1. Зміст міграційної активності населення

Джерело: авторська розробка

Визначаємо зміст міграційної активності наступним чином: *міграційна*

активність – це здатність суб’єкта (окремої людини, домогосподарства, населення конкретної території) змінювати місце перебування на певні відстань і час, що у випадку реалізації набуває ознак міграції та супроводжується ініціативною діяльністю (працею, навчанням) і змінами людського потенціалу згідно з потребами, цілями та поглядами¹⁰.

Потреби міграційної активності детермінуються впливом навколишнього середовища та його можливостями (наприклад, потреби якісного навчання, гідної оплати та умов праці).

Цілі міграційної активності формуються внаслідок потреб за результатами діяльності (наприклад, цілі особистісного розвитку в нових умовах).

Погляди визначаються досвідом – власним та соціального оточення (наприклад, погляди щодо космополітизму, привабливості культури певної країни).

Оскільки міграційна активність може бути потенційною або реалізованою, доцільно виділяти різні *категорії населення*, залежно від їхнього відношення та здійснення міграції.

На особистісному рівні доречно поділяти населення на міграційно-активне і міграційно-пасивне (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Основні групи населення
залежно від міграційної активності

Групи населення		Основні характеристики		
		Реалізація	Наслідки	Мінливість
Міграційно-активне населення	Активне	Присутня	Переважно позитивні за новим місцем перебування	Без бажання зміни найближчим часом
	Вимушено-активне	Присутня	Невизначені за новим місцем перебування	З бажання пошуку кращих умов за новим місцем
	Потенційно-активне	Поки відсутня	Очікувано позитивні за новим місцем перебування	З бажання переміщень у найближчому часі
Міграційно-пасивне населення	Потенційно-пасивне	Наразі відсутня	Переважно негативні за поточним і новим місцями перебування	З бажання переміщень або зміною умов за поточним місцем перебування
	Вимушено-пасивне	Відсутня	Переважно негативні за поточним місцем перебування	Без бажання змін у зв’язку з особистими обставинами
	Пасивно-стабільне	Відсутня	Переважно позитивні за поточним місцем перебування	Без бажання змін

Джерело¹¹

¹⁰ Міграційні явища та процеси: поняття, методи, факти: довідник, 2-ге видання – доповнене і перероблене / У. Я. Садова, Р. Т. Теслюк, М. М. Біль, О. Т. Риндзак, О. П. Мульська та ін.; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України». Львів, 2018. 224 с., с. 109.

¹¹ Коваліско Н. В. Трудова мобільність в умовах регіонального ринку праці : автореф. дис. на здобуття наук.

Кількістю міграційно-активних осіб визначається тип суспільства – високомобільне, мобільне, немобільне (імобільне). Право на переміщення сучасної людини декларує формування такої міграційної політики, яка спрямована на оптимізацію наслідків міграції та регулювання її причин як чинників потенційної міграційної активності. В Україні відповідні підходи теж впроваджуються. Зокрема метою Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року визначається не зниження самої міграції, а спрямування зусиль держави і суспільства на формування та реалізацію державної міграційної політики, яка б позитивно впливала на консолідацію української нації та безпеку держави, прискорювала соціально-економічний розвиток¹². Тобто робиться акцент на умовах внутрішнього середовища, а також питаннях суспільної єдності, що важливо для українського суспільства з високою міграційною активністю.

Залежно від характеристик реалізованої міграційної активності і типу суспільства у глобалізованому соціально-економічному просторі формується функціональність та імідж країни з точки зору донора чи реципієнта людського потенціалу. Це активізує формування міграційних систем і мереж та вимагає реалізації більш системної міграційної політики. Країна/регіон залежно від характеристик потенційної і реалізованої міграційної активності населення (рис. 1.1) набувають певних рис *міграційного портрету*, які часто можуть бути незмінними впродовж десятиліть:

- країни (регіону):
 - яка є привабливою для імміграції;
 - населення якої схильне до еміграції;
- країни (регіону), з якої емігрують:
 - за конкретним видом міграції (трудовою, інтелектуальною, освітньою, професійною); за окремими професійними групами (медики, педагоги, науковці, робітничі кадри, обслуговуючий персонал та ін.);
- країни (регіону), в яку іммігрують:
 - за конкретним видом міграції (трудовою, інтелектуальною і т. д.);
 - з метою транзиту;
 - з метою повернення (реєміграції);
- країни (регіону), з якої емігрують/в яку іммігрують на різний термін:
 - з тимчасовою метою;
 - постійно, циклічно;
 - назавжди.

Зміна міграційного портрету країни/регіону внаслідок ефективних управлінських рішень або зміни соціально-економічного середовища під дією мобільних чинників забезпечує так званий *міграційний перехід*. Його

ступеня канд. соціол. наук : спец. 22.00.07 «Соціологія управління». Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Х., 1999. 20 с., с. 14; Біль М. М. Просторова мобільність населення: теорія, методологія, практика: монографія. Львів: ПАІС, 2018. 392 с., с. 40

¹² Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80>

конфігурація описує таку систему вимірників і параметрів потенційної та реалізованої міграційної активності, динаміка яких призводить до суттєвої практичної трансформації кількісних та якісних проявів міграції.

Тому наукові дослідження поняття міграційної активності мають високе практичне значення, а сама міграційна активність виступає також прикладною дослідницькою категорією. Отже, дослідження реалізованої міграційної активності населення включають вивчення не лише просторових і темпологічних особливостей, але й причин, характеристик і наслідків. Для України міграційна ситуація вимагає реалізації міграційної політики, спрямованої на превентивні заходи. Звідси особливо актуальним є вивчення міграції в потенційному вимірі.

1.2. Концептуальні основи дослідження потенційної міграційної активності населення

«Міграційна активність» та «міграція» є досить близькими і взаємопов'язаними, однак не тотожними поняттями. Міграція з практичної точки зору, як правило, розглядається як територіальне переміщення населення між адміністративними районами, населеними пунктами в межах однієї країни чи через державні кордони, не залежно від мети, тривалості чи регулярності.

З одного боку можна стверджувати, що міграційна активність це і є міграція, здійснення міграційного руху. Однак поняття міграційної активності є ширшим, оскільки означає не лише просторове переміщення населення між населеними пунктами, а й прийняття рішення, підготовку до такого руху, а також процеси адаптації у приймаючому соціумі, повернення та реінтеграції. Таким чином, можна виокремити *реалізовану і нереалізовану (потенційну) міграційну активність*.

Найбільш поширеними і добре розробленими аспектами дослідження *реалізованої міграційної активності* є міграція населення та його інтеграція.

Щодо *потенційної міграційної активності* особистості, то її формування починається із загального позитивного ставлення до міграції, бажання її здійснити, або ж схильності людини, певного рівня її мобільності (рис. 1.2). Коли йдеться про добровільну міграцію, особливо економічного характеру, в цьому випадку можна погодитись з думкою авторів, які вважають, що міграція є наслідком незадоволених потреб особистості, обмежених можливостей щодо її самореалізації¹³. Тобто, коли людина протягом тривалого часу не має можливості задовольняти найголовніші свої потреби та досягати поставлених цілей за місцем свого постійного проживання, вона шукає інші способи вирішення цієї проблеми. Її рішення і подальші дії залежать як від особистісних ціннісних орієнтацій, міграційних установок, так і від дії низки постійних і ситуативних факторів. *Міграційні установки* виступають психологічним регулятором поведінки людини і визначаються як диспозиція, схильність особистості (групи осіб) до реалізації потенційної міграційної активності у певній ситуації чи за відповідних умов.

¹³ Блинова О. Є. Трудова міграція населення України у соціально-психологічному вимірі : Монографія. Херсон: РПО, 2011. 486 с., с. 124.

Слід зауважити, що на весь процес прийняття рішення щодо міграції та реалізацію цього рішення впливає ціла низка зовнішніх стосовно особи *факторів*. При цьому йдеться як про регіон проживання особистості, так і приймаючий соціум (регіон чи країну призначення). Ці фактори відповідно можуть служити *виштовхуючими і притягуючими* чинниками для потенційного мігранта. З іншого боку, сприйняття факторів зовнішнього середовища та формування міграційної мотивації, що є основою активності, залежить від соціально-демографічних характеристик особистості (вік, стать, освіта, сімейний стан, статус зайнятості, соціальний статус та ін.).

Рис. 1.2. Модель потенційної міграційної активності: особистісний вимір
Джерело: авторська розробка

Після прийняття рішення щодо міграції починається *підготовка* до цього процесу, що становить так званий поведінковий рівень потенційної міграційної активності. Якщо йдеться про виїзд до іншої країни, то на цьому етапі потенційний мігрант збирає необхідну інформацію, намагається встановити контакти, знайти роботу, готується до виїзду, а також вивчає мову країни призначення. Таким чином, від моменту прийняття рішення щодо міграції (планування міграційного переміщення) до здійснення власне самої міграції може пройти певний час (навіть кілька років). У зв'язку з цим важливим є запровадження *моніторингу міграційних установок, настроїв населення*. Його результати послужать основою для розробки адекватних механізмів регулювання міграційних процесів з метою запобігання масовому виїзду працездатного населення за межі країни і, водночас, забезпечення надійних механізмів соціально-економічного захисту для тих, хто все ж здійснив міграційне переміщення.

Очевидно, що індивід з низьким рівнем соціально-психологічної мобільності, попри обмежені можливості задоволення потреб у регіоні чи країні свого проживання, не намагається вирішити свої проблеми шляхом міграції. І навпаки, особистість з високим рівнем готовності до зміни способу життя та позитивними міграційними установками приймає рішення мігрувати. Тому, опираючися на результати аналізу соціологічних опитувань, досить значна кількість людей висловлює бажання мігрувати, тобто демонструє позитивні міграційні установки, зовсім незначна їх частина має реальні плани щодо здійснення міграційного переміщення.

За останній період в Україні проведено цілу низку соціологічних обстежень щодо виявлення міграційних намірів населення. У табл. 1.2 наведено декілька з них.

Таблиця 1.2

Приклади досліджень потенційної міграційної активності населення України

Хто проводив дослідження	Дата проведення польового етапу, вибірка сукупність	Питання анкети	Варіанти відповіді та результати
1	2	3	4
Інститут соціології НАН України	Щорічне моніторингове дослідження особливостей розвитку українського суспільства 2002-2016 р. Розрахункова вибірка охоплює 1800 осіб, які репрезентують доросле населення України за статтю, віком, освітою, типом поселення.	«Чи плануєте Ви у найближчий рік поїхати за кордон на тимчасові заробітки?»	<i>За результатами 2002 р.:</i> Так – 6,9% Ні – 92,7% Не відповіли – 0,4% <i>За результатами 2016 р.:</i> Так – 10,8% Ні – 88,2% Не відповіли – 1%
Київський міжнародний інститут соціології за анкетною міжнародного громадсько-політичного тижневика «Дзеркало тижня»	21 листопада-15 грудня, 2017 р. Опитано 2039 осіб у 110 населених пунктах усіх областей України, окрім АР Крим та непідконтрольних Україні частин Донецької і Луганської областей.	1. «Чи замислювались ви про те, щоб виїхати з України?» 2. «Чи готові ви виїхати з країни?» 3. «На який період ви плануєте виїхати з України?»	Так, замислювався – 29,1% Ні, не спадало на думку – 63,6% Важко сказати/Не знаю – 7,3% Так, готовий і роблю певні кроки для цього – 6,3% У принципі готовий, але поки для від'їзду нічого не робив – 10,8% Поки не готовий, але хотів би, якщо будуть сприятливі обставини – 20% Не готовий за жодних умов – 56,9% Важко сказати/Не знаю – 6,1% <i>Розподіл відповідей осіб, котрі висловили готовність до виїзду:</i> Доти, доки в Україні не почнеться стійке економічне зростання – 26,1% Я хочу їздити на сезонні роботи за кордон, але не виїжджати назавжди – 15,4% Назавжди – 14,1% Я хотів би заробити гроші, а потім відкрити свою справу в Україні – 12,8% Я хотів би отримати нові знання і досвід, а потім повернутися в Україну – 9,3% Поки не закінчиться війна – 2,9% Інше – 0,4% Важко сказати / Не знаю – 19%

Продовження таблиці 1.2

1	2	3	4
Соціологічна група «Рейтинг»	Вересень 2016 р. 2000 респондентів. Вибірка репрезентативна за віком, статтю, регіонами і типом поселення.	«Чи хотіли б ви поїхати за кордон на постійне місце проживання?» «Чи хотіли б ви працювати/отримати роботу за кордоном?» «Чи вже цікавилися можливостями працевлаштування за кордоном?»	Однозначно так – 10% Скоріше так – 20% Важко відповісти – 6% Скоріше ні – 22% Однозначно ні – 42% Однозначно так – 19% Скоріше так – 22% Важко відповісти – 7% Скоріше ні – 18% Однозначно ні – 34% Так – 28% Ні – 72%
GFK Ukraine на замовлення Представництва MOM в Україні	Квітень-червень 2017 р. 5000 респондентів старше 16 р. Вибірка репрезентативна за віком, статтю, областю проживання та розміром населеного пункту.	«Чи плануєте ви найближчим часом поїхати на заробітки за кордон?»	Так, вже знайшов роботу за кордоном – 2% Так, планую знайти її найближчим часом – 10% Ні – 88%

Джерело¹⁴

Аналіз результатів соціологічних досліджень потенційної міграційної активності населення, проведених провідними інституціями України за останні роки, дає підстави для висновку, що вони мають здебільшого поодинокий, фрагментарний характер і висвітлюють лише окремі аспекти цієї проблеми. Наприклад, Інститут соціології НАН України, котрий більше 10 років проводить моніторингове дослідження особливостей розвитку українського суспільства, до низки питань на різноманітні теми включив також і питання щодо планів поїхати за кордон на тимчасові заробітки. Це дає змогу прослідкувати динаміку частки потенційних трудових мігрантів за певний період часу. Водночас, поза увагою залишаються потенційні стаціонарні мігранти та інші аспекти потенційної міграційної активності (наприклад, різні ступені її вираженості). Натомість, у запитальнику Київського міжнародного інституту соціології окрім установок на виїзд вивчається також і готовність до нього і навіть плани щодо тривалості перебування за кордоном (див.Табл.1). Однак, тут вивчення установок стосується лише стаціонарної міграції, а наявність планів уже стосується різних видів міграції.

Щодо міжнародних опитувань, то Інститут Геллапа (American Institute of Public Opinion) дослідив основні *рівні потенційної міграційної активності* у більш ніж 160 країнах світу за період 2010-2015 рр. Зокрема, результати

¹⁴ Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Випуск 3 (17) / Головні редактори: Ворона В.М., Шульга М.О. Київ : Інститут соціології НАН України, 2016. 550 с., с. 506; Мостова Ю., Рахманін С. Кровотеча. Чому українці покидають свою країну. *Дзеркало тижня*. 2018. Випуск №3 (27 січня – 2 лютого). URL: https://dt.ua/internal/krovotecha-chomu-ukrayinci-pokidayut-svoyu-krayinu-267394_.html; Соціологічна група «Рейтинг». Міграційні настрої населення України. URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/migracionnye_nastroeniya_naseleniya_ukrainy.html; Представництво MOM в Україні. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми в Україні, 2017. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/migration_and_human_trafficking_in_ukraine_2017_ukr.pdf

показали суттєву різницю між позитивними міграційними установками, чіткими планами щодо здійснення міграційного переміщення та конкретними діями-підготовкою до міграції (табл. 1.3).

Соціологічне дослідження Інституту Геллапа виявило, що за період 2010-2015 років 710 млн людей загалом у світі висловили бажання мігрувати. Однак, 66 млн (менше 10% з тих, хто висловив таке бажання) мали реальні плани мігрувати і лише третина з них (23 млн) – робили певні кроки, щоб реалізувати свої плани¹⁵. Однак ці обстеження стосувались лише потенційної стаціонарної міграції, залишаючи поза увагою потенційних тимчасових коротко- чи довготермінових трудових мігрантів.

Розвиваючи методологічний підхід Інституту Геллапа (див. табл. 1.3), пропонуємо *комплексне дослідження потенційної міграційної активності*, яке передбачає не лише вивчення трьох основних її рівнів, а й уможливорює ідентифікацію типів потенційної міграції за тривалістю перебування за кордоном (від короткотермінової до стаціонарної, табл. 1.4). Це у свою чергу дозволяє вивчити типи міграційної активності залежно від її рівня та ступеня вираженості міграційних прагнень особистості, де I-A – найбільш прийнятний варіант, а III-B – найбільш ризикований з точки зору втрат людського потенціалу території.

Таблиця 1.3

Дослідження потенційної міграції Інститутом Геллапа

Тип міграційного потенціалу	Питання анкети
Бажання міграції	«В ідеальному випадку, якщо б у вас була можливість, ви б переїхали жити до іншої країни, чи залишились би в цій країні?»
Міграційні плани	«Чи маєте плани переїхати до іншої країни на постійне місце проживання в найближчі 12 місяців?» (запитують лише у тих, хто хотів би переїхати до іншої країни)
Підготовка до міграції	«Чи здійснювали ви певну підготовку для цього переїзду?»

Джерело¹⁶

Перший рівень, емоційний, що характеризує міграційні установки населення, їх загальне ставлення до міграції, називається *«афективний»*. Другий – *проміжний*, показує наявність прийнятого рішення, готовність до майбутньої міграції. І останній, найбільш близький до здійснення власне міграційного переміщення – це *конативний* (поведінковий).

Ідентифікувати потенційних мігрантів, кластеризувати їх за рівнем та ступенем вираженості міграційної активності можна за допомогою вдало підібраних та продуманих запитань спеціальної анкети. Тобто соціологічне

¹⁵ Laczko F., Tjaden J., Auer D. Measuring Global Migration Potential, 2010-2015. / Data Briefing Series of IOM's Global Migration Data Analysis Centre. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/gmdac_data_briefing_series_issue_9.pdf

¹⁶ Laczko F., Tjaden J., Auer D. Measuring Global Migration Potential, 2010-2015. / Data Briefing Series of IOM's Global Migration Data Analysis Centre. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/gmdac_data_briefing_series_issue_9.pdf

обстеження, проведене за допомогою науково обґрунтованого інструментарію, дозволить сформувати матрицю і заповнити відповідні клітинки табл. 1.4 для населення окремої країни, регіону чи представників окремої групи.

Таблиця 1.4

Логіко-структурна схема дослідження
потенційної міграційної активності населення

Рівні потенційної активності	Предмет індикації	Інструмент індикації	Ступінь вираженості міграційних прагнень залежно від типу міграції		
			Коротко- термінова (до 1 року) Слабкий (А)	Тривала (до 5 років) Помірний (Б)	Стаціонарна (на постійно) Сильний (В)
I – Афективний (емоційний)	Бажання (диспозиція)	«Чи хотіли б Ви...»	I-A	I-Б	I-В
II – Проміжний	Плани (внутрішня готовність, прийняте рішення)	«Чи плануєте Ви...»	II-A	II-Б	II-В
III – Конативний (поведінковий)	Підготовка/ Діяльність	«Чи здій- снювали Ви певну підго- товку до...»	III-A	III-Б	III-В

Джерело: авторська розробка

Отже, дослідження й аналіз міграції населення дозволяє виявити найважливіші проблеми в цій сфері й розробити відповідні заходи міграційної політики. Тобто йдеться про *політику реагування*. Натомість за умов інтенсифікації еміграції населення України, що відбувається на фоні демографічної й соціально-економічної кризи, загострюється необхідність розробки *превентивної (запобіжної) політики*. Для цього важливо визначити мотиви міграції, спрогнозувати масштаби й основні напрямки міграційних рухів. Тобто дослідження потенційної міграційної активності населення є основою для розробки адекватних механізмів, здатних впливати на міграційну поведінку населення.

При вивченні потенційної міграційної активності важливо виявляти і враховувати різні її рівні (емоційний, проміжний, поведінковий), основні мотиви, бажані напрямки і тривалість можливого перебування особи за кордоном. Це дозволить розробити адекватні заходи міграційної та соціально-економічної політики держави відповідно до кожного рівня активності, щоб запобігти масовому, незворотному виїзду населення за кордон. При цьому мова йде не про систему перешкод і заборон, а про дієві соціально-економічні механізми, здатні покращити рівень життя населення України.

1.3. Соціально-економічна поляризація у фокусі досліджень міграційної активності населення регіону

Формування міграційної активності населення є доволі сильно залежним від

впливу виштовхуючих і притягуючих чинників, які у між територіальному порівнянні детермінують соціально-економічну поляризацію.

Методологія дослідження соціально-економічної поляризації у фокусі досліджень міграційної активності населення формується на стику теорій регіональної економіки, економічного зростання та міграційних систем.

У методології дослідження *регіональної економіки* домінує акцент на процеси її розвитку з переходом від екзогенних до ендогенних моделей. Поляризація регіону відносно інших регіонів відображає ефективність використання його ендогенного потенціалу¹⁷. У визначенні найбільш вагомих ендогенних чинників домінують інституційні (теорії промислових районів, територіальних виробничих систем, кластерів) та людські (теорії просторового розподілу праці, соціальних інститутів)¹⁸.

Становлення теорії соціально-економічної поляризації відбувається в умовах поглиблення теоретичних положень *економічного зростання і розвитку*. Серед сучасних теорій такого змісту на рівні регіонів науковці виділяють¹⁹:

- еволюційну теорію регіонального розвитку (зміни суті регіонального розвитку та концептуальних моделей розуміння регіонів в умовах глобальної общини й кризової економіки; обґрунтування переходу від соціально до глобально орієнтованої регіональної політики; адекватність теорії зменшення міжрегіональних відмінностей при існуючій міжрегіональній диспропорції; пошук нових парадигм регіональної інтеграції і співпраці);

- теорію стабілізації економіки (нормативні методи контролю коливань рівня економічної активності з використанням політико-економічного інструментарію);

- *теорію поляризованого розвитку* (закономірності територіальної концентрації населення та факторів виробництва в центрах економічного простору (агломераціях, що становлять опорні точки каркасу території), де розміщуються підприємства пропульсивних галузей економіки).

Формування теорії поляризованого розвитку відбулось завдяки поглибленню положень *теорії полюсів росту (зростання)* Ф. Перру. Ця теорія обґрунтовує причини і наслідки концентрації факторів виробництва в окремих ареалах з впливом на динаміку розвитку окремих галузей та просторову організацію економіки («центр – периферія»), а також визначає можливості регулювання процесів поляризації на рівні держави. Наслідки концентрації факторів виробництва забезпечують локалізацію *пропульсивних галузей* у межах «полюсів росту». Вони спричиняють кумулятивний ефект, дія якого поширюється на периферію економічного простору; таким чином, досягається мета щодо забезпечення загального поступального розвитку національної економіки, технологічної перебудови виробничого комплексу, розвитку

¹⁷ Bogdański M. Modern theories of regional development – a review of some concepts. *Oeconomia Copernicana*. 2012. № 2, Т. 3. Р. 25–41, с. 38 (doi: 10.12775/OeC.2012.007)

¹⁸ Quan X. Regional Economic Development – A Survey of Theories in the Past Two Centuries (1800-2000). *Asian Research Policy*. 2016. Р. 17–32.

¹⁹ Медвідь В. Ю. Сучасні концепції та теорії економічного регіонального розвитку. *Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво*. 2013. № 2. С. 66–70, с. 68.

людського капіталу²⁰. Пропульсивні галузі є динамічними в розвитку, сприяють переходу економіки на наступний технологічний уклад та забезпечують ефективне залучення наявних факторів виробництва.

З погляду впливу на міграційні процеси розвиток «полюсів росту» в порівнянні до характеру і динаміки інших просторових ареалів може набувати ризикових ознак. Мова йде про деформацію демографічного простору, деградацію соціального простору, дезорієнтацію інформаційного простору, декомпозицію екостико-поселенського простору та дезінтеграцію економічного простору держави внаслідок міграції²¹.

Вплив поляризації на міграційні процеси спричиняє асиметрію територіальних міграційних систем, методологія дослідження яких формується на основі теорії світових систем з виділенням «центрів притягання» і «міграційних периферій»²². У протиставлення впливу потужних міграційних систем сучасна міграція у безбар'єрному (problem-free mobilities) мобільному просторі (принаймні до COVID-2019) набуває «ліквідних» ознак (liquid migration). Вони розкривають її гнучкий і непередбачуваний характер, коли мігранти шукають нові можливості перебування у різних соціально-економічних системах з врахуванням переваг соціального захисту, набуття громадянства та ін.²³.

Розкриємо зміст соціально-економічної поляризації. *Поляризація* є міждисциплінарним прикладним поняттям. Її можна аналізувати за такими основними підходами, як:

- просторовий (територіальний, географічний), пов'язаний з виявленням розривів за різними показниками між конкретними просторовими ареалами (як правило, однотипними), що відбувається внаслідок концентрації ресурсів з подальшим посиленням їх притяганням в умовах високої ринкової конкуренції;
- діалектичний, пов'язаний з виявленням розривів між динамічними процесами;
- цільовий, пов'язаний з виявленням розривів досліджуваного об'єкта (явища, процесу) від еталонного значення;
- структурний, пов'язаний з виявленням розривів між елементами цілісної системи.

Найбільш глибокні опрацювання поляризації у наукових працях здійснені щодо *просторової поляризації*. Просторову поляризацію разом з дивергенцією, конвергенцією, вирівнюванням, рівномірністю, пропорційністю, однорідністю розглядають як одну з складових дослідження диференціації соціально-

²⁰ Прокопюк А. Фінансові аспекти реалізації структурної політики. *Фінанси в умовах модернізації регіональної економіки* : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 23 квітня 2015 р. 2016. С. 73–74, с. 74.

²¹ Садова У. Я., Біль М. М. Соціальні ініціативи як інструмент подолання міграційних ризиків в Україні. *Регіональна економіка*. 2012. № 3. С. 206–211, с. 206.

²² Zołedowski C. Poland in international migrations: The perspective of world systems theory. *Miscellanea Geographica*. 2020. № 24(2). P. 94–103. <https://doi.org/10.2478/mgrsd-2020-0005>

²³ Bermudez A., Oso L. Recent trends in intra-EU mobilities: the articulation between migration, social protection, gender and citizenship systems. *Ethnic and Racial Studies*. 2020. Vol. 43. P. 2513–2530. <https://doi.org/10.1080/01419870.2020.1770828>

економічного простору²⁴.

Основними підходами дослідження просторової поляризації є ресурсний (наявність нерівномірного перерозподілу ресурсів), факторний (наявність чинників, що призводять до нерівномірності розвитку), ресурсно-факторний (наявність диспропорції розподілу ресурсів та факторів), інноваційний (наявність «точок (поліусів) зростання» інновацій та поширення імпульсу їхнього розвитку)²⁵.

Видами просторової поляризації можуть бути:

- соціально-демографічна – за процесами демовідтворення населення;
- економічна – за процесами економічного розвитку (в тому числі між галузями економіки);
- технологічна – за процесами інноваційних змін у різних сферах суспільного й економічного життя;
- соціальна – за доходами населення, статусом зайнятості (види і форми праці), освітньо-професійною підготовкою, власністю, владними повноваженнями та іншими критеріями соціальної стратифікації;
- суспільна – за різними поглядами на політичні, економічні, соціальні та інші явища і процеси;
- політична – за різними політичними ідеологіями у владних структурах;
- культурологічна – за різними етнічними, релігійними, мовними особливостями, цінностями;
- психологічна – індивідуальна чи групова у розходженні за поглядами;
- факторно-прогресивна – за характером використання факторів виробництва (для прикладу, надмірна фінансизація, що породжує глобальні кризи²⁶);
- дискурсивна (непослідовна) – за форс-мажорними обставинами, що по різному впливають на різні території²⁷.

Поєднання просторового і діалектичного підходів дозволяє досліджувати *соціально-економічну поляризацію*. Вона передбачає аналіз показників, що відображають соціально-демографічні та економічні процеси на відповідній території у динаміці та мають сильний вплив на економічне зростання і добробут населення.

Просторову соціально-економічну поляризацію можна аналізувати у *вимірах*:

- 1) зовнішньому (міжнародному) – глобальна, трансконтинентальна, міждержавна і транскордонна поляризація;
- 2) внутрішньому (в межах держави) – між столицею і регіонами,

²⁴ Козирева О. В., Євтушенко В. А., Демченко Н. В., Вельма С. В. Концепція просторового соціально-економічного розвитку регіонів в Україні. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2017. № 2(23). С. 379–387, с. 379.

²⁵ Горіна Г. О. Систематизація наукових підходів до визначення сутності поняття «просторова поляризація». *Бізнес Інформ*. 2016. № 6. С. 19–24, с. 22.

²⁶ Lang T. Socio-economic and political responses to regional polarisation and socio-spatial peripheralization in central and Eastern Europe: A research agenda. *Hungarian Geographical Bulletin*. 2015. № 64(3). P. 171–185. <https://doi.org/10.15201/hungeobull.64.3.2>, с. 171.

²⁷ Bone J. False Economy: Financialization, Crises and Socio-Economic Polarisation. *Sociology Compass*. 2015. № 9(10). P. 876–886. <https://doi.org/10.1111/soc4.12300>, с. 876.

міжрегіональна, внутрішньо-регіональна, локальна (в межах поселення) поляризація;

3) комбінованому – між міськими і сільськими поселеннями, між міськими поселеннями різного типу (великими, середніми, малими або з метрополійними, агломераційними функціями чи без), між регіонами зі специфічними умовами (прикордонними, з наявністю потужних родовищ корисних копалин і т. д.) і «традиційними» регіонами тощо.

Залежно від виміру поляризації змінюється проблемна площа її дослідження. Для прикладу, глобальний вимір актуалізує проблему негативного впливу поляризуючої глобалізації з виокремленням країн «глобалізованої периферії» з дешевими природними, виробничими, людськими ресурсами²⁸. Міждержавний вимір поляризації породжує асиметрію перерозподілу ресурсів (людських, інвестиційних, інформаційних та ін.) в умовах мобільного простору.

Для прикордонних регіонів з розвинутою транскордонною інфраструктурою мобільності ресурсів (людських, товарних, грошових) актуальним дослідницьким об'єктом є *транскордонна соціально-економічна поляризація*. Поляризація набуває проблемних ознак, якщо прикордонні регіони характеризуються різною динамікою розвитку за основними соціально-демографічними та економічними показниками.

В Україні питання міждержавної і транскордонної соціально-економічної поляризації набуває гострих проблемних ознак для *Карпатського регіону*:

- Закарпатська область – межує з Польщею, Словаччиною (5 пунктів пропуску), Угорщиною (7 пунктів пропуску) та Румунією (4 пункти пропуску);
- Львівська область – межує з Польщею (8 пунктів пропуску);
- Івано-Франківська область – межує з Румунією (немає пунктів пропуску);
- Чернівецька область – межує з Румунією (2 пункти пропуску) та Молдовою (8 пунктів пропуску).

Географічне положення регіону та спрощені процедури перетину кордону пояснюють інтенсивність і короткотерміновість (1-3 місяці) робочих поїздок у сусідні країни, а також стрімко зростаючі освітні міграції (за 2000-2019 роки її обсяги збільшились у понад 4 рази, а частка осіб у віці до 35 років серед мігрантів досягла 40 %), зростаючу асиметричність перетину державного кордону (за 2008-2018 роки від'ємне сальдо склало 1350 тис. осіб)²⁹.

Причини надмірної асиметрії міграційних процесів між Україною та сусідніми державами ЄС слід визначати на основі розрахунків транскордонної соціально-економічної поляризації (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Соціально-економічні тенденції в Україні та сусідніх державах ЄС:
фокус на чинники міграційної активності населення

№ з/п	Країна	Абсолютне значення, 2019	Середнє значення, 2010-2019	Абсолютне відхилення, 2019/2010	Темпи зміни, 2019/2010
-------	--------	--------------------------	-----------------------------	---------------------------------	------------------------

²⁸ Резнікова Н. В., Іващенко О. А. Поляризація й нерівномірність економічного розвитку як домінуюча ознака сучасного етапу глобалізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 4. С. 7–12, с. 9.

²⁹ Міграційна активність населення Карпатського регіону України: тенденції, загрози, методи регулювання : наукове видання / за ред. д.е.н., проф. Т. Г. Васильців. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України». Львів, 2020. 128 с., с. 13, 115.

1	<i>Чисельність населення, тис. осіб</i>				
1.1	Польща	37887,8	38138,1	-442,0	0,99
1.2	Румунія	19364,6	19899,6	-1107,3	0,95
1.3	Словаччина	5457,0	5451,2	52,7	1,01
1.4	Угорщина	9684,7	9833,8	-242,7	0,98
1.5	Україна	43993,6	45058,1	-1798,4	0,96
2	<i>Середня тривалість життя, років</i>				
2.1	Польща	77,9	77,4	1,5	1,02
2.2	Румунія	75,3	74,9	1,6	1,02
2.3	Словаччина	77,4	76,8	1,8	1,02
2.4	Угорщина	76,3	75,7	1,6	1,02
2.5	Україна	72,0	71,4	1,6	1,02
3	<i>ВВП на душу населення, євро</i>				
3.1	Польща	13780	11147	4990	1,47
3.2	Румунія	11500	8245	5310	1,86
3.3	Словаччина	17210	14603	4650	1,37
3.4	Угорщина	14950	11643	4990	1,50
3.5	Україна	3267	2536	1026	1,46
4	<i>Індекс споживчих цін до попереднього року, %</i>				
4.1	Польща	2,1	1,5	-0,5	0,81
4.2	Румунія	3,9	2,7	-2,2	0,64
4.3	Словаччина	2,8	1,6	2,1	4,0
4.4	Угорщина	3,4	2,5	-1,3	0,72
4.5	Україна	7,9	12,6	-1,5	0,84
5	<i>Рівень зайнятості у віці 15-64 роки, %</i>				
5.1	Польща	68,2	62,9	9,3	1,16
5.2	Румунія	65,8	61,8	5,6	1,09
5.3	Словаччина	68,4	62,9	9,6	1,16
5.4	Угорщина	70,1	62,5	15,2	1,28
5.5	Україна	58,2	57,8	-0,2	0,10
6	<i>Рівень безробіття у віці 15-74 років, %</i>				
6.1	Польща	3,3	7,5	-6,4	0,34
6.2	Румунія	3,9	6,1	-3,1	0,56
6.3	Словаччина	5,8	11,1	-8,6	0,40
6.4	Угорщина	3,4	7,4	-7,8	0,30
6.5	Україна	8,2	8,5	0,1	1,01
7	<i>Рівень безробіття у віці 15-24 років, %</i>				
7.1	Польща	9,9	20,2	-13,8	0,42
7.2	Румунія	16,8	21,0	-5,3	0,76
7.3	Словаччина	16,1	26,3	-17,5	0,48
7.4	Угорщина	11,4	19,0	-15,0	0,43
7.5	Україна	15,4	19,1	-2,0	0,89
8	<i>Мінімальна заробітна плата, дол. США</i>				
8.1	Польща	586,0	503,4	149,2	1,34
8.2	Румунія	490,8	302,0	302,0	2,60
8.3	Словаччина	582,1	469,6	174,2	1,43
8.4	Угорщина	512,6	428,7	159,1	1,45
8.5	Україна	142,1	116,4	25,9	1,22
9	<i>Середньомісячна заробітна плата, дол. США</i>				
9.1	Польща	1106,8	1106,7	37,5	1,03
9.2	Румунія	1116,7	757,5	518,2	1,87
9.3	Словаччина	1350,2	1217,5	243,2	1,22
9.4	Угорщина	1197,4	1094,7	118,6	1,11
9.5	Україна	406,1	308,7	124,0	1,44

Джерело³⁰

Сусідні до Карпатського регіону країни відзначаються стабільним макроекономічним середовищем. Якщо в Україні за 2010-2019 роки індекс споживчих цін зріс на 208 %, то в Румунії – на 30,8 %, Угорщині – 28,0 %, Словаччині – 16,8 %, Польщі – 16,0 %.

Основний чинник асиметричної міграції між Україною і сусідніми

³⁰ International Labour Organization. Free and open access to labour statistics. URL: <https://ilostat.ilo.org/data/>; Eurostat. Your key to European statistics: Database. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>; Worldometer - real time world statistics: website. URL: <https://www.worldometers.info/>

державами ЄС є заробітна плата: рівень мінімальної заробітної плати у Польщі та Словаччині в 4 рази вищий, ніж в Україні, а в Румунії та Угорщині – у 3,5 рази.

Аналіз просторової соціально-економічної поляризації має бути основою для вибору *стратегії і тактики її регулювання* (рис. 1.3). Для України актуальною є розробка Державної стратегії просторово-економічного розвитку, яка має ставити за мету забезпечення поляризованого розвитку та входження опорних регіонів і «точок» регіонального зростання в глобальну конкуренцію³¹. Карпатський регіон як прикордонний з ризиками міграційних втрат потребує цільової державної підтримки в стратегічному регулюванні просторової соціально-економічної поляризації відносно європейських держав та наділення йому функцій «регіону-лідера» у визначених сферах. Пріоритетом регулювання просторової соціально-економічної поляризації на рівні держави має бути підвищення суспільного добробуту національної економіки, а раціональним розподілом чинників виробництва – пріоритизація галузевого розвитку (певного ринку економічної системи) таким чином, щоб якнайефективніше використовувати ресурси і можливості території, де знайдено потенційні «точки економічного зростання», на базі яких може бути підвищення рівня конкурентоспроможності, самофінансування, інвестиційної привабливості та інтеграції галузі у глобальну просторову структуру світової економіки, забезпечення економічної безпеки національної економіки³².

В умовах неефективної державної політики у сферах зайнятості, оплати праці населення, забезпечення цінової стабільності зростає роль регіонів у долатті транскордонної соціально-економічної асиметрії. 2021 рік є початком реалізації нових регіональних стратегій розвитку в Україні на найближчі 7 років. Вони повинні визначати та передбачати заходи підтримки пропульсивних галузей регіональної економіки. Визначення таких галузей має враховувати не лише наявні ресурсні можливості, але й прогресивні тенденції. На осі розвитку можуть виникати точки біфуркації, в яких відкриваються своєрідні «пучки можливостей» (коли система перебуває в нестійкому стані, може змінитися напрям її розвитку за одним із декількох альтернативних варіантів); виключно важливе значення під час визначення шляху розвитку регіонів у таких ситуаціях відіграє чинник адекватної поведінки еліт та свідомих цілеспрямованих дій соціуму³³.

³¹ Інструменти регулювання просторово-економічного розвитку України : монографія / за наук. ред. Т. В. Голікової ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». К., 2014. 244 с., с. 105.

³² Писар Н. Б. Теоретико-методологічні засади формування і розвитку поляризованого економічного простору в умовах глобалізації : дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Івано-Франківськ, 2019. 474 с., с. 41.

³³ Мезенцев К. В., Підгрушний Г. П., Мезенцева Н. І. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація : Монографія . – К. : ДП «Прінт Сервіс», 2014. 132 с., с. 11.

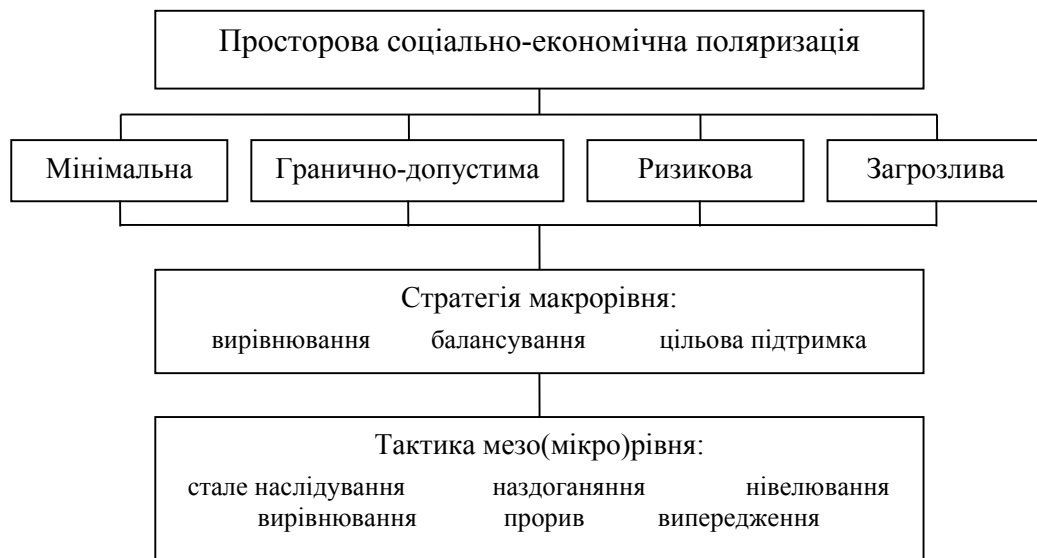

Рис. 1.3. Стратегія і тактика регулювання просторової соціально-економічної поляризації на різних управлінських рівнях

Джерело: авторська розробка

Для Карпатського регіону має бути обґрунтованою *пропульсивна спеціалізація економіки*, на основі якої можуть розвиватись різні форми транскордонного і міжнародного співробітництва у пріоритетних сферах:

- для Закарпатської області – автомобільна промисловість (збір автомобілів), виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції, поліграфічна промисловість, органічне агровиробництво, виноградарство і виноробство, зелений (агро-, екологічний) туризм (наразі в регіоні провідними є хімічна, текстильна промисловість, лісопромисловий комплекс з домінуючими екстенсивними підходами);

- для Івано-Франківської області – виробництво електродвигунів, генераторів і трансформаторів, виробництво органічних і мінеральних добрив, рибництво, зелений (агро-, екологічний) і рекреаційний туризм (наразі в регіоні провідними є нафтогазова, хімічна промисловість, виробництво будівельних матеріалів з подекуди домінуючими екстенсивними підходами);

- для Львівської області – виробництво екотранспортів, радіоелектронна промисловість, легка промисловість, інформаційні технології, поліграфічна промисловість, фармацевтика, культурно-пізнавальний і рекреаційний туризм (наразі в регіоні провідними є машинобудування, хімічна, харчова, деревообробна промисловість, сфера послуг з подекуди домінуючими екстенсивними підходами);

- для Чернівецької області – автомобільна промисловість (кабельно-провідникова продукція), виробництво електричного обладнання, альтернативна енергетика, органічне агровиробництво, садівництво, м'ясо-молочне тваринництво і вівчарство (наразі в регіоні провідними є деревообробна, текстильна і харчова промисловість з домінуючими екстенсивними підходами).

Пропульсивність зазначених галузей економіки означає збереження і створення робочих місць у різних секторах – промисловому,

сільськогосподарському, послуг. У контексті регулювання міграційних процесів підтримка пропульсивних галузей сприятиме покращенню соціально-економічної ситуації у регіонах та формуватиме привабливі сфери транскордонного співробітництва з залученням іноземних інвестицій та створенням нових робочих місць на місцях.

Підтримка пропульсивних галузей економіки необхідна для формування фінансових резервів регіонів, що актуально в умовах зростання соціально-економічної поляризації внаслідок Коронакризи, на яку різні території в силу своєї макроекономічної і політичної стабільності реагують по різному (the Corona crisis)³⁴.

Отже, поляризація є міждисциплінарним поняттям, яке дозволяє визначати розриви між досліджуваними об'єктами за просторовим і діалектичним підходом. Просторова соціально-економічна поляризація передбачає аналіз показників, що відображають соціально-демографічні та економічні процеси на відповідній території у динаміці та мають сильний вплив на економічне зростання і добробут населення. Аналіз соціально-економічної поляризації актуальний для територій, які формують територіальні міграційні системи. Їх асиметричність підтверджує негативний вплив поляризації на розвиток однієї з територій, пов'язаний з ризиками деформації демографічного, екістико-поселенського, соціального, економічного, інформаційного простору. Від соціально-економічної поляризації особливо потерпають прикордонні регіони України, що межують з державами ЄС. Мова йде про Карпатський регіон України, що межує з Польщею, Угорщиною, Словаччиною і Румунією. Порівняння основних соціально-економічних показників цих країн засвідчує проблемність мотиваційного середовища ринку праці в Україні та гостроту бідності населення в умовах валютної нестабільності. Неефективність державної політики змушує впроваджувати *принципи регіоналізації в регулюванні міграційних процесів та покращанні внутрішнього соціально-економічного середовища*. Регіональні органи влади через стратегічне планування повинні визначати пропульсивні галузі економіки, які здатні формувати «полюси росту» з переорієнтацією виїзної міграції на внутрішню. Державна стратегія просторово-економічного розвитку повинна відходити від принципів балансування і вирівнювання регіонів, а впроваджувати пріоритет цільової підтримки для галузей економіки з пропульсивними властивостями.

1.4. Методологія комплексного аналізу потенційної і реалізованої міграційної активності населення регіону

Сучасні дослідження проблем міжнародної міграції населення, нових ризиків, викликів і загроз, пов'язаних із цими процесами, в умовах глобалізації і жорсткої конкуренції на ринках праці підтверджують прямий зв'язок міграції із нестабільністю соціально-економічного середовища на національному та субнаціональному рівнях. Для країн західної і центральної Європи упродовж

³⁴ Gräbner C., Heimberger P., Kapeller J. Pandemic pushes polarisation: the Corona crisis and macroeconomic divergence in the Eurozone. *Journal of Industrial and Business Economics*. 2020. № 47(3). P. 425–438. <https://doi.org/10.1007/s40812-020-00163-w>

тривалого часу спостерігається дефіцит сукупної пропозиції на національному ринку праці, що є наслідком проблем у відтворенні населення, зокрема осіб працездатного віку. У короткостроковому періоді ефективним інструментом регулювання проблеми стала імміграція з країн східної Європи (ефект заміщення). У цьому контексті Україна є одним із найбільших донорів людського ресурсу, а її соціально-економічне середовище порівняно з іншими європейськими країнами виступає каталізатором виштовхування населення за кордон. Прогнозування, а надалі планування і регулювання, обсягів зовнішньої міграції, визначення інтенсивності трудової еміграції у значній мірі опираються на результати аналізування специфічних чинників середовища міграції, котрі пришвидшують або, навпаки, сповільнюють ці процеси.

На сьогодні відомо багато теорій та концепцій, що пояснюють вплив різних чинників на динаміку і структуру міграційних процесів, описують причинно-наслідкові зв'язки в системі «середовище – міграція», розглядають середовище міграційної активності населення в контексті умов та чинників макро-, мезо- і мікрорівня. Окрему групу складають теорії трудової міграції, котрі базуються на характеристиках розвитку ринків праці, розбіжностях у доходах і матеріальному забезпеченні населення у різних країнах чи регіонах, одні з яких є більш привабливими і формують центри притягання іноземної робочої сили.

За основу дослідження міграційної активності населення Карпатського регіону обрано міграційну теорію «push-pull», більш відому як теорія чинників «притягання – виштовхування», перші ідеї якої розвинув Е. Равенштейн у своїй праці про закони міграції населення (1885 р.)³⁵. Завдяки великій кількості послідовників цієї теорії (Е. Лі, Г. Доріго, В. Тоблер, Н. Паркінс та ін.) її актуальність з плином часу не зменшується. Головні положення теорії Равенштейна стосуються причин міграції населення і поділу умов та чинників (у сукупності – середовища) на внутрішні (чинники виштовхування) та зовнішні (чинники притягання). Цікавою особливістю підходу є розгляд цих чинників у відносному порівнянні між країнами з різними соціально-економічними умовами. Так, у країнах, що розвиваються, середовище є більш агресивним до виштовхування населення за кордон, тоді як розвинуті країни характеризуються домінуванням сприятливих соціально-економічних умов, тобто чинників, привабливих для мігрантів. Звичайно, еміграція населення відбувається також із тих країн, де середовище не спонукає до зміни місця проживання. У цьому випадку спрацьовують чинники притягання більш розвинутої країни або ж суб'єктивні особистісні мотиваційні установки. Специфіка впливу чинників середовища дає підстави стверджувати про різну силу (рівні) виштовхування населення на різних територіях, а також виявляти мінливість такої дії у порівнянні з конкретним зовнішнім середовищем.

Багато вчених, аналізуючи специфіку впливу чинників середовища, наголошують на різній силі виштовхування (притягання) населення на різних територіях, а також на мінливості такої дії у порівнянні з конкретним зовнішнім

³⁵ Ravenstein E.G. The Laws of Migration, Journal of the Royal Statistical Society, 1885, No. 48, pp. 167-235.

середовищем. Зокрема, М. Лендсмен і С. Лейтнер³⁶ досліджували зміни на ринках праці ЄС (на прикладі нових і старих країн-учасниць) у контексті впливу на міжнародну трудову міграцію у межах союзу. Серед головних чинників притягання і виштовхування вони виділяють розбіжності у рівнях оплати праці, зайнятості населення, продуктивності праці та структурі людського капіталу, котрі мають різну дію у коротко- і довгостроковій перспективі. На увагу заслуговують результати наукових пошуків основних причин міграції висококваліфікованих фахівців з Литви³⁷. Оригінальний підхід до аналізу детермінант міграційної активності населення запропонували Е. Морал-Паджарес і Ф. Джіменес³⁸. На прикладі країн ЄС-15 автори виокремили найбільш привабливі сектори економіки, котрі відіграють роль чинників притягання іноземної робочої сили, до яких, зокрема, належить сільське господарство і будівництво.

Увага міграціологів фокусується в основному навколо питань міграції робочої сили, вимушених переміщень, короткострокових форм міграції, різних аспектів економіки зайнятості мігрантів. Комплексне стратегічне бачення трансформацій національної економіки, моделювання її розвитку представлене у працях провідних вчених В. Гейця³⁹, М. Скрипниченка, С. Шумської та ін.⁴⁰, у яких підкреслюється залежність економічного зростання від рівня людського потенціалу країни, котрий в умовах української економіки стрімко скорочується внаслідок посилення зовнішньої міграції населення.

Вагомий внесок у дослідження причин та наслідків міграції населення, теорії і практики регулювання міграційних процесів за умов формування нової економіки України належить Е. Лібановій⁴¹, яка акцентує увагу на соціально-економічній природі зовнішньої трудової міграції з України, підкреслюючи значні асиметрії доходів населення в Україні та за кордоном. Однак при цьому зазначає, що одного лише підвищення рівня оплати праці недостатньо для стримування міграційних процесів, оскільки потрібна збалансована комплексна міграційна політика держави.

Вплив поточної міграційної ситуації в Україні на соціально-економічні

³⁶ Landesmann, M., Leitner, S. M., & Mara, I. (2015). Intra-EU Mobility and Push and Pull Factors in EU Labour Markets: Estimating a Panel VAR Model (No. 120). wiiw Working Paper. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/203985/1/wiiw-wp-120.pdf>

³⁷ Kazlauskienė, A., & Rinkevičius, L. (2006). Lithuanian "brain drain" causes: Push and pull factors. *Engineering economics*, 46(1), 27-37. URL: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.468.2156&rep=rep1&type=pdf>

³⁸ Moral-Pajares, E., & Jiménez-Jiménez, F. (2014). Migration within the EU-15: Pull Factors and Choice of Destination. *Revista de economía mundial*, (37), 181-200. URL: <https://www.redalyc.org/pdf/866/86632964008.pdf>

³⁹ Геєць В.М. Економіка України: ключові проблеми і перспективи // Економіка і прогнозування. 2016. № 1. С. 722.

⁴⁰ Моделі ендегенного зростання економіки України: монографія / В.М. Геєць, М.І. Скрипниченко, С.С. Шумська та ін.; ДУ «Інт економіки та прогнозування» НАН України. К., 2007. 575 с.

⁴¹ Libanova, E. (2019a). Labour migration from Ukraine: key features, drivers and impact. *Economics and Sociology*, 12(1), 313-328. doi: 10.14254/2071-789X.2019/12-1/19; Libanova, E. (2019b). On the main provisions of the National Report "Ukrainian Society: Migration Dimension" (scientific report at the meeting of the Presidium of National Academy of Sciences of Ukraine on Dec. 19, 2018). *Bulletin of National Academy of Sciences of Ukraine*, 2, 36-43. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/150655/05-Libanova.pdf?sequence=1>; Лібанова Е.М. Про основні положення Національної доповіді «Українське суспільство: міграційний вимір» (стендограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 19 грудня 2018 р.). Вісник НАН України. 2019. № 2. С. 36-43.

параметри розвитку країни детально проаналізовано у працях О. Позняка⁴², Й. Білана⁴³, М. Люка і С. Саха⁴⁴, головним фокусом досліджень яких є трансформації внутрішнього ринку праці та сфери зайнятості. Водночас, стратегічне бачення змін національної економіки України, моделювання її розвитку в умовах зростання трудової міграції населення представлене у працях У. Садової⁴⁵, М. Скрипніченко⁴⁶. У них підкреслюється залежність економічного зростання від рівня людського потенціалу країни, котрий в умовах української економіки стрімко скорочується внаслідок посилення зовнішньої міграції населення.

Питання чинників і тенденцій інтелектуальної міграції з України, а також економічної безпеки за умов активізації «відпливу мізків» широко розвинуті у дослідженнях О. Малиновської⁴⁷, С. Вовканича⁴⁸ та Л. Дідківської⁴⁹. Результати сучасних напрацювань підтверджують, що у короткостроковій перспективі інтелектуальна міграція має позитивні наслідки (покращання добробуту українських домогосподарств за рахунок грошових переказів з-за кордону, скорочення безробіття, надходження іноземної валюти в державу, залучення вітчизняних науковців і висококваліфікованих працівників до міжнародних проектів, посилення авторитету України завдяки активній громадській роботі діаспори). Натомість, у довгостроковій перспективі внаслідок інтелектуальної міграції з України поглиблюється демографічна криза, зростає дефіцит кваліфікованих спеціалістів і перспективної здібної молоді, посилюється фіскальне навантаження на працездатне населення та погіршується якість соціальних програм, втрачаються можливості для впровадження інновацій і високих технологій у виробництво.

Соціально-економічний розвиток території слугує одночасно і причиною, і наслідком міграції, адже критичне зростання диспропорцій (у порівнянні з іншими країнами, регіонами, містами), відставання за ключовими соціальними і макроекономічними характеристиками збільшує мотивацію населення до трудової та в подальшому стаціонарної міграції. Навпаки, критичне збільшення інтенсивності зовнішньої міграції призводить до загострення низки соціальних

⁴² Pozniak, O. (2012). *External labour migration in Ukraine as a factor in socio-demographic and economic development*. Technical Report, Migration Policy Centre, CARIM-East Research Report, 2012/14. URL: <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/24857>

⁴³ Bilan, Y. (2017). *Migration of the Ukrainian population: Economic, institutional and sociocultural factors*. London: Ubiquity Press. 321 p. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/182426/1/637906.pdf>

⁴⁴ Lücke, M., & Saha, D. (2019). *Labour migration from Ukraine: Changing destinations, growing macroeconomic impact*. Policy Studies Series [PS/02/2019]. Berlin – Kyiv, 35 p. URL: https://www.german-economic-team.com/ukraine/wp-content/uploads/sites/7/GET_UKR_PS_02_2019_en.pdf

⁴⁵ Sadova, U. (Ed.). (2019). *Migration in terms of transformation of regional labour markets of Ukraine: mechanisms of regulation*, Lviv, M. Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine, 263 p. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20190006.pdf>

⁴⁶ Skripnichenko, M. (Ed.). (2007). *Models of endogenous growth of the economy of Ukraine*, Kyiv, Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine, 576 p.

⁴⁷ Малиновська О. Міграційна політика України: стан і перспективи розвитку: Аналіт. доповідь. К.: НІСД, 2010. 32 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.niss.gov.ua/content/articles/files/malinovska79a87.pdf

⁴⁸ Вовканич С.Й., Бідак В.Я., Левицька О.О. Інтелектуальна міграція населення у контексті соціогуманістичної парадигми української національної ідеї / Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2012. Вип. 4. С. 241-250.

⁴⁹ Дідківська Л.В. Причини і наслідки інтелектуальної міграції в Україні // Економіка України. 2020. № 3. С. 65-76.

проблем та погіршення працересурсного потенціалу розвитку територій. Таким чином, середовище формування міграційних процесів є визначальним у дослідженнях їх причин та наслідків.

Міграція населення, особливо зовнішня, – процес неоднозначний, який має як позитивні, так і негативні наслідки як для країни донора, так і для країни реципієнта мігрантів. Мінімізація негативних наслідків, ризиків і загроз еміграції населення як і використання міграційного потенціалу в цілях пришвидшення темпів економічного зростання і зміцнення національної безпеки потребує якісного і ефективного регулювання міграційних процесів, особливо зовнішньої трудової міграції.

Розроблені науково-прикладні напрацювання в сфері аналітики та оцінювання впливу міграційних процесів на соціально-економічний розвиток регіонів⁵⁰ не можуть бути комплексним базисом аналізування каузальності соціально-економічного розвитку регіонів країни та міграції населення, диференціації міри впливу міграції на окремі показники соціально-економічного розвитку, ідентифікації часових лагів, у межах яких спостерігається найвищий рівень взаємозалежностей міграції і регіонального розвитку. У наукових дослідженнях плеяди вітчизняних міграціологів⁵¹ на основі використання інструментарію економіко-математичного моделювання встановлено, що міграція до країн ЄС найчастіше обумовлена диспропорціями регіональних ринків праці та економічною дивергенцією загалом. Як наслідок, мігранти вносять свої зміни у соціально-економічне середовище різних країнах, дослідження яких викликають все більший інтерес у науковому дискурсі.

На тлі активних євроінтеграційних процесів міжнародний міграційний обмін стає вагомим чинником впливу на національні ринки праці та сферу зайнятості населення. Європейський вибір України і переважання західного міграційного вектора серед українських трудових мігрантів, на думку О. Федюк і М. Кіндлера⁵², сприяють суттєвим трансформаціям ринку праці, досягненню світових стандартів у сфері використання людського ресурсу.

Задля компонування складових соціально-економічного розвитку регіону та визначення каузального впливу на емпіричний показник зовнішньої міграції

⁵⁰ Wills, J., May, J., Datta, K., Evans, Y., Herbert, J. and McIlwaine, C. (2009) London's Migrant Division of Labour, *European Urban and Regional Studies* 16 (3), 2-57; Rahman, M. M. (2013). Estimation of internal migration by the national growth rate method: an alternative approach. *The Bangladesh Development Studies*, 79-87. <https://doi.org/10.2307/44730021>; Keijzer, N., Héraud, J., & Frankenhaeuser, M. (2016). Theory and practice? A comparative analysis of migration and development policies in eleven European countries and the European Commission. *International Migration*, 54(2), 69-81. <https://doi.org/10.1111/imig.12191>; Arif I. The determinants of international migration: Unbundling the role of economic, political and social institutions. *World Econ.*, 2020, No. 00, pp. 131. DOI:10.1111/twec.12889; Docquier F., Peri G., Ruysen I. The crosscountry determinants of potential and actual migration. *International Migration Review*, 2014, No. 48, pp. 3799.

⁵¹ Сариогло В.Г., Огай М.Ю. Оцінка потреб у заміщенні робочої сили в Україні, обумовлених її вибуттям за віком та трудовою міграцією // *Статистика України*. 2019. № 1. С. 3543; Приймак В., Голубник О., Шинкар Н. Міграційна привабливість регіонів України // *Україна: аспекти праці*. 2007. № 1. С. 1924; Jaroszewicz, M. & Kaźmierkiewicz, P. (2014). Does Ukraine Have a Policy on Emigration? Transcending the State-Centered Approach, *Central and Eastern European Migration Review*. 3(1), 11-26; Didkivska, L.V. (2020). Causes and consequences of intellectual migration in Ukraine. *Economy of Ukraine*, 3, 65-76. doi: 10.15407/economyukr.2020.03.065.

⁵² Fedyuk, O., & Kindler, M. (2016). Migration of Ukrainians to the European Union: Background and key issues. In *Ukrainian Migration to the European Union* (pp. 1-14). Springer, Cham. doi: 10.1007/978-3-319-41776-9_14

(рівень міграційної активності населення) варто визначити параметри соціальної (рівень безробіття, економічної активності населення, середня заробітна плата, наявний дохід, індекс споживчих цін, рівень сукупних витрат домогосподарств на продукти харчування) та економічної (обсяги прямих іноземних та капітальних інвестицій, валова додана вартість, кількість малих підприємств, оборот роздрібною торгівлі, обсяги зовнішньоекономічної діяльності, відношення ВРП до фонду заробітної плати) компонент регіонального розвитку. Науково-методичним підґрунтям формування системи показників будуть дослідження щодо причинно-наслідкового зв'язку розвитку територій та міграції населення⁵³.

Фокусування уваги на Карпатському регіоні України дозволяє підсилити прикладний характер, актуальність та високий рівень важливості результатів дослідження у фокусі конвергенції міграційної політики України з країнами ЄС. Для багатьох країн ЄС характерні процеси активізації зовнішньої трудової міграції зі сходу на захід, у т. ч. з країн Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини до Німеччини, Великобританії, що одночасно посилює попит на якісну робочу силу з України. Своєю чергою, погіршення соціально-економічної ситуації, уповільнення темпів економічного зростання, згортання виробництва і звуження пропозиції зайнятості, зниження рівня доходів населення, «просідання» прошарку середнього класу стали вагомими push-факторами – активізаторами еміграції, особливо розвитку різних форм зовнішньої трудової міграції населення України, зокрема з прикордонних територій.

Таким чином, інноваційно-методологічний підхід до емпірики міграційної активності населення Карпатського регіону передбачатиме комплексне дослідження середовища виштовхування (push-середовище) населення з регіону та середовища притягання мігрантів (pull-середовище) до окремих країн ЄС, міграційної активності та міграційних аспірацій молоді регіону, зокрема студентської та учнівської, моделювання інтенсивності зовнішньої міграції України в умовах посилення «агресивності» внутрішнього середовища і збільшення сили притягання соціально-економічного середовища країн ЄС, оцінювання впливу еміграції на соціально-економічний розвиток областей Карпатського регіону. Алгоритм дослідження потенційної і реалізованої міграційної активності населення Карпатського регіону передбачає реалізацію шести етапів:

1. Виявлення рівнів «агресивності» середовища виштовхування населення з України та Карпатського регіону за кордон, моделювання впливу чинників (на основі інтегрального коефіцієнта) на рівень інтенсивності зовнішньої міграції населення у різних часових лагах.

2. Оцінювання середовища освітньої міграції України у регіональному

⁵³ Gómez, M. G., & Giráldez, M. S. O. (2017). The causality between economic growth and immigration in EU/EFTA member states. *Documentos de trabajo do Departamento de Economía Aplicada* (No. 1701). Retrieved from <http://webx06.webs4.uvigo.es/wp-content/uploads/2019/05/wp1701.pdf>; Enflo, K., Henning, M. (2016) The development of economic growth and inequality among the Swedish regions 1860-2010: Evidence from regional national accounts. In: Ljungberg, J (ed.) *Structural Analysis and the Process of Economic Development. Essays in Memory of Lennart Schön*. London: Routledge. pp. 126-148; Arthur, P. L., Ensor, J., van Faassen, M., Hoekstra, R., & Peters, N. (2018). Migrating People, Migrating Data: Digital Approaches to Migrant Heritage. *Journal of the Japanese Association for Digital Humanities*, 3(1), 98-113. https://doi.org/10.17928/jjadh.3.1_98.

розрізі.

3. Вивчення міграційної активності студентської та учнівської молоді Карпатського регіону.

4. Ідентифікація еластичності pull-push зв'язків (на основі комплексного оцінювання середовища притягання мігрантів з України) задля формування методичної основи моделювання обсягів потенційної міграції до країн ЄС.

5. Економетричне моделювання взаємовпливу інтенсифікації зовнішньої міграції населення і параметрів соціально-економічного розвитку областей Карпатського регіону України.

6. Побудова прогностичних моделей формування міграційного потенціалу Карпатського регіону.

Етап 1. Побудова універсальної, валідної, легко інтерпретованої методики оцінювання push-середовища виступить початковим напрямом формування інноваційної емпірики міграційної активності населення регіону. Під поняттям середовища міграційної активності варто розуміти сукупність економічних, політичних, соціальних, духовно-культурних, інституційних, територіальних чинників, які сприяють «виштовхуванню» мігрантів з країни чи регіону.

Інформаційно-аналітичною перешкодою для розробки методичного інструментарію є дефіцит конкретних напрацювань і належного досвіду здійснення подібних досліджень в Україні. Оскільки середовище міграційної активності населення країни та окремого регіону формується під впливом великого масиву чинників, відсутня оптимальна методика аналізу, відтак дослідження цієї проблематики є надзвичайно актуальним.

Методика оцінювання середовища міграційної активності населення регіону (у формі розрахунку інтегрального індексу) передбачає шість етапів: нормування показників (об'єднаних у 5 груп: (1) демографічна стабільність та стан здоров'я населення; (2) охоплення населення освітніми послугами; (3) стан ринку праці та зайнятості; (4) рівень життя населення; (5) економічний розвиток регіону), визначення ваг показників у групі, розрахунок зважених індексів груп показників, визначення ваг групи показників, оцінювання надійності розрахунків, побудова інтегрального індексу.

Апробація на практиці розробленого методичного підходу дозволить здійснювати аналізування середовища міграційної активності населення з подальшим прогнозуванням відповідних наслідків на обсяги та рівень міграції населення в регіоні, а також баланси міграції в рамках міжрегіональних (міждержавних) територіальних міграційних систем. Окрім цього, застосування методики дозволяє ідентифікувати ключові кількісні чинники впливу на активізацію або стримування міграційної активності населення. Відповідні чинники можуть слугувати об'єктами, на які спрямовуватиметься державна міграційна політика для регулювання тенденцій і темпів нарощування (стримування) міграції населення в регіоні.

Так, залежність інтенсивності зовнішньої міграції населення від «агресивності» середовища виштовхування населення за кордон можна описати за допомогою функції раціонального розподілу (*Rational model*) (1.1):

$$MIGR_t = \frac{a + bx_t}{1 + cx_t + dx_t^2}, \quad (1.1)$$

де: $MIGR_t$ – інтенсивність зовнішньої міграції населення у t -інтервал часу; x_t – рівень «агресивності» середовища виштовхування населення за кордон у t -інтервал часу.

Вплив рівня сприяння виштовхуванню населення за кордон і обсягів еміграції за попередні періоди на інтенсивність зовнішньої міграції населення в Україні та у прикордонній території можна продемонструвати за допомогою моделі лагового типу (*Autoregressive Distributed Lag (ARDL)*) (1.2).

$$MIGR_t = a + b_1 x_{t-p} + u_t, \quad (1.2)$$

де: p – лаг.

Загалом, запропонований методичний підхід до аналізування push-середовища дозволяє комплексно оцінити проблему зовнішньої міграційної активності населення та середовища її формування на макро- та мезорівнях. Реалізація цього етапу сприятиме:

- формуванню системи інформаційно-аналітичного забезпечення оцінювання міграційної активності населення;
- прогнозуванню розвитку середовища міграційної активності населення у середньо- і довгостроковій перспективі;
- виявленні впливу чинників на рівень міграційної активності населення в країні чи регіоні;
- кластеризації регіонів за рівнем сприяння «виштовхуванню» населення за кордон (на основі розрахунку інтегральних індексів середовища міграційної активності населення).

Етап 2. Визначення особливостей середовища освітньої міграції в Україні та її регіонах виступить важливим завданням в оцінюванні міграційного потенціалу молоді, особливо учнівської та студентської. Логіка дослідження та наявність відповідного статистичного забезпечення дозволить візуалізувати середовище освітньої міграції в розрізі його характеристик: кількісний потенціал освітньої міграції, якість академічного середовища, мотивація освітньої міграції, можливість співпраці університетів і промисловості у дослідженнях, інституційні умови в освітній сфері. Апробація методики оцінювання середовища освітньої міграції дозволить виявити проблемні аспекти в освітній сфері, зокрема формування потенціалу та мотиваційних установок освітньої міграції, низької якості академічного середовища, відсутність можливостей співпраці закладів вищої освіти та промисловості у сфері R&D, не до кінця сформоване інституційного забезпечення.

Етап 3. Виявлення мотиваційних міграційних установок серед молоді методом соціологічного опитування дозволить визначити реалізовану та потенційну міграційну активність студентської та учнівської молоді Карпатського регіону. Для дослідження буде обрано багатошаблеву комбіновану «гніздову» вибірку, у якій «гніздами» виступатимуть студентські групи та шкільні класи (студенти випускних курсів ЗВО, учні випускних курсів ЗПТО, учні випускних класів ЗЗСО).

Необхідний обсяг вибіркової сукупності для кожної групи можна визначити за формулою:

$$n = \frac{t^2 \sigma^2}{\Delta^2} \quad (1.3)$$

Примітка: при $p=0,954$; $t\text{-test}=1,96$.

де t – коефіцієнт довіри (квантиль розподілу ймовірностей, який визначають на підставі прийнятої ймовірності гарантування результатів за табличними значеннями функції $\Phi(t)$ у випадку нормального розподілу даних, або за розподілом ймовірностей Стюдента); σ^2 – дисперсія частки середнього значення ознаки; Δ – прийнята гранична похибка вибірки.

$$\sigma^2 = pq = p(1 - p) \quad (1.4)$$

де p – частка значень альтернативної ознаки.

Оскільки на етапі визначення необхідного обсягу вибірки p є невідомою, то її приймають рівною 0,5 (бо при такому значенні можлива найбільша дисперсія частки альтернативної ознаки). Отже, якщо $p=0,5$, то $\sigma^2=0,5 \times (1-0,5)=0,25$; гранична похибка рівна 0,05; тоді:

$$n = \frac{(1.96)^2 \times 0.25}{(0.05)^2} = 400$$

Загальний обсяг вибіркової сукупності для трьох груп становитиме 1200 осіб ($400 \times 3 = 1200$).

На першому шаблі відбору буде здійснено квотування за часткою випускників навчальних закладів кожної області у загальній кількості випускників Карпатського регіону (у межах кожної групи). Наприклад, за даними Державної служби статистики України, найбільшу кількість випускників ЗВО Карпатського регіону має Львівська область (58 %). Задля збереження пропорцій у вибірковій сукупності, слід обчислити необхідну кількість респондентів для кожної області у межах кожної групи (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Розрахункова кількість респондентів I групи для кожної області
Карпатського регіону

Області	Пропорції генеральної сукупності, %	Кількість осіб, яку необхідно опитати
Закарпатська	10	40
Івано-Франківська	20	80
Львівська	58	232
Чернівецька	12	48
Всього	100	400

На другому шаблі для опитування перших двох груп (студентської та учнівської молоді ЗВО і ЗПТО) буде відібрано найбільші навчальні заклади (які дають найбільшу кількість випускників). На третьому шаблі основною ознакою відбору стане галузь знань. Зокрема, до вибірки за відповідною квотою потраплять групи тих спеціальностей, які мають найбільшу кількість випущених студентів. Кількість опитаних у межах кожної спеціальності визначиться пропорційно до частки випускників кожної з них. Наприклад, статистика фіксує найбільше випускників ЗВО за галузями знань: «освіта, педагогіка», «управління та адміністрування» та «право». Відповідно до цієї пропорції, буде розраховано

необхідну для опитування кількість студентів певної спеціальності. В одному навчальному закладі буде опитано лише одну групу певної спеціальності, із застосуванням ймовірнісного відбору.

Для третьої групи (учнів ЗЗВО), основною ознакою відбору на другому шаблі стане тип населеного пункту (місто, село, селище міського типу). На наступному шаблі критерієм відбору стане тип шкіл (гімназія, спеціалізована, загальна). Якщо у школі буде більше, ніж один випускний клас, то методом випадкового відбору буде здійснено відбір того класу задля проведення суцільного анкетування. Загалом, буде опитано 1339 осіб у 16 ЗВО, 18 ЗПТО та 21 ЗЗСО Карпатського регіону.

Етап 4. Побудова комплексної та обґрунтованої методики аналізування pull-середовища країн-реципієнтів робочої сили дозволить сформулювати інформаційно-аналітичний базис стану середовища притягання мігрантів до країн ЄС, а також визначати міру еластичності pull-зв'язків. Для усунення методичної прогалини, яка існує у науковому дискурсі щодо оцінювання впливу еластичності зовнішнього соціально-економічного, демографічного, фінансового та політичного середовища на рівень міграційної активності населення, зокрема трудової міграції, буде розроблено та апробовано науково-методичний підхід до комплексного оцінювання середовища притягання мігрантів до країн ЄС, визначення рівня інтенсивності загальної і зовнішньої трудової міграції (на прикладі України, обсяги зовнішньої міграції з якої інтенсивно зростають та мають чітко виражену орієнтованість на країни ЄС), аналізування еластичності інтенсивності зовнішньої і зовнішньої трудової міграції з України відносно зміни інтегральних індексів pull-середовища міграції у країнах ЄС.

Рівень інтенсивності зовнішньої загальної міграції населення запропоновано розраховувати як співвідношення кількості виїздів громадян за кордон і чисельності населення у країні походження мігрантів (формула 1.5).

$$Instens_{jt}^z = \frac{D_t^j}{P_t^j}, \quad (1.5)$$

де: $Instens_{jt}^z$ – рівень інтенсивності зовнішньої загальної міграції населення у t -інтервалі часу; D_t^j – загальна кількість виїздів громадян з j -ої країни за кордон у t -інтервалі часу; P_t^j – чисельність населення j -ої країни в t -інтервалі часу.

Рівень інтенсивності зовнішньої трудової міграції варто обчислювати як відношення кількості офіційно працевлаштованих мігрантів з j -ої країни у n -ій країні до кількості виїздів громадян з j -ої країни за кордон (формула 1.6).

$$Instens_{jnt}^l = \frac{L_{jt}^n}{D_{jt}^n}, \quad (1.6)$$

де: $Instens_{jnt}^l$ – рівень інтенсивності зовнішньої трудової міграції з j -ої країни до n -ої країни у t -інтервалі часу; L_{jt}^n – загальна кількість офіційно працевлаштованих мігрантів з j -ої країни у n -ій країні у t -інтервалі часу; D_{jt}^n – загальна кількість виїздів з j -ої країни у n -у країну у t -інтервалі часу.

Для дослідження введемо дефініцію «сила pull-середовища» міграції, яку можна трактувати як рівень привабливості країни для зовнішніх мігрантів, зумовлений сукупною ефективністю pull-факторів у цій країні. Вплив сили pull-середовища міграції n -ої країни за попередні періоди на рівень інтенсивності зовнішньої загальної міграції населення з j -ої країни і рівень інтенсивності зовнішньої трудової міграції на основі коефіцієнтів еластичності для n -ої країни прибуття можна представити за допомогою моделей лагового типу (Vector Autoregression Model) (1.7)-(1.8).

$$Instens_t^z = a + b_1 I_{t-p}^{pull\ n}, \quad (1.7)$$

$$Instens_t^l = a + b_1 I_{t-p}^{pull\ n} \quad (1.8)$$

де: $I_{t-p}^{pull\ n}$ – інтегральний індекс pull-середовища міграції n -ої країни у $t-p$ лазі.

У підсумку аналізування еластичності міграції з України до країн ЄС буде встановлено ступінь її чутливості до зміни чинників pull-середовища в аналізованих країнах ЄС. Для цього буде розраховано емпіричний коефіцієнт сили pull-середовища, який показує рівень привабливості n -ої країни для загальної та трудової міграції населення з України, за допомогою методу «input model» у програмному забезпеченні OnFront. Інформаційно-аналітичною базою розрахунку коефіцієнта сили pull-середовища міграції населення у країнах ЄС у 2010 р. і 2018 р. виступили емпіричні показники pull-середовища. Значення коефіцієнта сили pull-середовища міграції коливається у діапазоні від 0 до 1. Збільшення значень цього показника означає посилення рівня привабливості країни для зовнішніх мігрантів, зокрема 0 свідчить про слабку силу pull-середовища, а 1 – максимальну силу pull-середовища країни.

Розроблений методичний підхід комплексного оцінювання pull-середовища дозволить моделювати рівень розвитку міграційних векторів «Україна – країни ЄС», а також «Україна – ЄС (загалом)». Розроблений методичний алгоритм виступить аналітично-інформаційним інструментом моніторингу зовнішньої міграції населення, оскільки дозволить здійснювати рейтингування країни за рівнем привабливості для імміграції, визначати структуру розподілу потенційних мігрантів, прогнозувати зміни в обсягах та інтенсивності зовнішньої міграції з країни чи регіону в залежності від зміни соціально-економічної ситуації в країнах призначення.

Етап 5. Задля оцінювання наслідків (ефектів) зовнішньої міграції населення буде розроблено методичний інструментарій, який сприятиме заповненню прогалини у науково-методичному забезпеченні оцінювання міграційних ризиків на регіональному рівні. Деталізація методики передбачатиме:

1. Визначення рівня інтенсивності зовнішньої міграції населення регіону з врахуванням коефіцієнта транзитної міграції.
2. Оцінювання каузальності (причинно-наслідкового зв'язку) міграції населення і окремих параметрів соціально-економічного розвитку областей Карпатського регіону.
3. Моделювання впливу міграції на індикатори соціального та

економічного розвитку областей регіону.

4. Розрахунок інтегральних коефіцієнтів соціально-економічного розвитку областей Карпатського регіону.

5. Обґрунтування граничного значення та критичного діапазону рівня інтенсивності зовнішньої міграції з візуалізацією впливу міграції населення на інтегральний показник соціально-економічного розвитку областей регіону.

Обчислення рівня зовнішньої міграційної активності у регіонах має інформаційно-аналітичні обмеження, пов'язані з неповнотою та нестачею формалізованої статистичної інформації щодо міграційних процесів на регіональному рівні, а також із недостатністю подібного роду досліджень у вітчизняній науковій практиці. Власне наявність інформації та її якість вплинули на вибір конкретного показника міграційної активності населення – рівня інтенсивності зовнішньої міграції, а також зумовили розроблення алгоритму його оцінювання у регіональному зрізі. Статистичною основою для розрахунку рівня інтенсивності зовнішньої міграції населення регіону слугуватимуть дані територіальних управлінь Західного регіонального управління Державної прикордонної служби України щодо кількості виїздів громадян України за кордон.

Рівень інтенсивності зовнішньої міграції населення регіону буде розраховано як співвідношення кількості виїздів громадян із регіону та чисельності населення у регіоні. Однак з огляду на те, що зовнішні переміщення через області регіону здійснюють не лише жителі регіону, а й представники інших областей України (транзитні мігранти), при обчисленні рівня інтенсивності зовнішньої міграції пропонується враховувати коригуючий коефіцієнт.

Розрахунок рівня інтенсивності зовнішньої міграції населення Карпатського регіону запропоновано розраховувати за формулою (1.9):

$$MIGR_t^{reg} = \frac{DEP_t^{reg}}{NP_t^{reg}} \times k_t^{reg}, \quad (1.9)$$

де: $MIGR_t^{reg}$ – рівень інтенсивності зовнішньої міграції населення регіону в t інтервалі часу; DEP_t^{reg} – загальна кількість осіб-українців, котрі виїхали з регіону за кордон в t інтервалі часу; NP_t^{reg} – чисельність населення у регіоні в t інтервалі часу; k_t^{reg} – регіональний коригуючий коефіцієнт міграції в t інтервалі часу.

Обчислення регіонального коригуючого коефіцієнта міграції (k_t^{reg}) за формулою (1.10):

$$k_t^{reg} = \frac{DEP_t^{UA} - DEP_t^{reg}}{NP_t^{UA} - NP_t^{reg}}, \quad (1.10)$$

де: DEP_t^{UA} – загальна кількість осіб-українців, котрі виїхали з України за кордон в t інтервалі часу; NP_t^{UA} – чисельність населення в Україні в t інтервалі часу.

Оцінювання каузальності міграції населення і соціально-економічного

розвитку областей Карпатського регіону пропонується здійснювати за допомогою *тесту Гренджера*, алгоритм виконання якого передбачає:

- 1) логарифмування вихідних даних з метою приведення індикаторів до одного логічного ряду, у тому числі зменшення статистичної похибки;
- 2) вибір необхідної кількості часових лагів (коротко- (лаг 1), середньо- (лаг 2) і довгостроковий (лаг 3));
- 3) підтвердження/спростування гіпотез відповідно до отриманих значень рівня похибки.

Моделювання впливу інтенсивності зовнішньої міграції населення у розрізі областей Карпатського регіону передбачає пошук однофакторних регресійних моделей із високими значеннями коефіцієнтів кореляції і детермінації, результати якого можна представити як у табл. 1.7.

Таблиця 1.7

Моделювання впливу міграції на індикатори соціального та економічного розвитку регіону (приклад візуалізації результатів)

Параметри	Змінні	Соціальний розвиток (y_i^s)					
		UNEMPL	EAR	WAGE	INCOME	CPI	EXPENS
a		a_1^s (s.e. $_1^a$)	a_2^s (s.e. $_2^a$)	a_3^s (s.e. $_3^a$)	a_4^s (s.e. $_4^a$)	a_5^s (s.e. $_5^a$)	a_6^s (s.e. $_6^a$)
b		b_1^s (s.e. $_1^b$)	b_2^s (s.e. $_2^b$)	b_3^s (s.e. $_3^b$)	b_4^s (s.e. $_4^b$)	b_5^s (s.e. $_5^b$)	b_6^s (s.e. $_6^b$)
c		c_1^s (s.e. $_1^c$)	c_2^s (s.e. $_2^c$)	c_3^s (s.e. $_3^c$)	c_4^s (s.e. $_4^c$)	c_5^s (s.e. $_5^c$)	c_6^s (s.e. $_6^c$)
d		d_1^s (s.e. $_1^d$)	d_2^s (s.e. $_2^d$)	d_3^s (s.e. $_3^d$)	d_4^s (s.e. $_4^d$)	d_5^s (s.e. $_5^d$)	d_6^s (s.e. $_6^d$)
e		e_1^s (s.e. $_1^e$)	e_2^s (s.e. $_2^e$)	e_3^s (s.e. $_3^e$)	e_4^s (s.e. $_4^e$)	e_5^s (s.e. $_5^e$)	e_6^s (s.e. $_6^e$)
Коефіцієнт кореляції		r_1^s	r_2^s	r_3^s	r_4^s	r_5^s	r_6^s
Коефіцієнт детермінації		R_1^s	R_2^s	R_3^s	R_4^s	R_5^s	R_6^s
Стандартна похибка регресії		$\overline{S_{ys}^1}$	$\overline{S_{ys}^2}$	$\overline{S_{ys}^3}$	$\overline{S_{ys}^4}$	$\overline{S_{ys}^5}$	$\overline{S_{ys}^6}$
Інформаційний критерій Акайке		$AICC_1^s$	$AICC_2^s$	$AICC_3^s$	$AICC_4^s$	$AICC_5^s$	$AICC_6^s$
Стандартна похибка регресії		$\overline{S_{ye}^1}$	$\overline{S_{ye}^2}$	$\overline{S_{ye}^3}$	$\overline{S_{ye}^4}$	$\overline{S_{ye}^5}$	$\overline{S_{ye}^6}$
Інформаційний критерій Акайке		$AICC_1^e$	$AICC_2^e$	$AICC_3^e$	$AICC_4^e$	$AICC_5^e$	$AICC_6^e$

Продовження таблиці 1.7

Параметри \ Змінні	Економічний розвиток (y_i^e)						
	FDI	FPI	GVA	UNITS	RETAIL	FEA	GDP
a	a_1^e (s.e.1 ^a)	a_2^e (s.e.2 ^a)	a_3^e (s.e.3 ^a)	a_4^e (s.e.4 ^a)	a_5^e (s.e.5 ^a)	a_6^e (s.e.6 ^a)	a_7^e (s.e.7 ^a)
b	b_1^e (s.e.1 ^b)	b_2^e (s.e.2 ^b)	b_3^e (s.e.3 ^b)	b_4^e (s.e.4 ^b)	b_5^e (s.e.5 ^b)	b_6^e (s.e.6 ^b)	b_7^e (s.e.7 ^b)
c	c_1^e (s.e.1 ^c)	c_2^e (s.e.2 ^c)	c_3^e (s.e.3 ^c)	c_4^e (s.e.4 ^c)	c_5^e (s.e.5 ^c)	c_6^e (s.e.6 ^c)	c_7^e (s.e.7 ^c)
d	d_1^e (s.e.1 ^d)	d_2^e (s.e.2 ^d)	d_3^e (s.e.3 ^d)	d_4^e (s.e.4 ^d)	d_5^e (s.e.5 ^d)	d_6^e (s.e.6 ^d)	d_7^e (s.e.7 ^d)
e	e_1^e (s.e.1 ^e)	e_2^e (s.e.2 ^e)	e_3^e (s.e.3 ^e)	e_4^e (s.e.4 ^e)	e_5^e (s.e.5 ^e)	e_6^e (s.e.6 ^e)	e_7^e (s.e.7 ^e)
Коефіцієнт кореляції	r_1^e	r_2^e	r_3^e	r_4^e	r_5^e	r_6^e	r_7^e
Коефіцієнт детермінації	R_1^e	R_2^e	R_3^e	R_4^e	R_5^e	R_6^e	R_7^e
Стандартна похибка регресії	$\overline{S_{ye}^1}$	$\overline{S_{ye}^2}$	$\overline{S_{ye}^3}$	$\overline{S_{ye}^4}$	$\overline{S_{ye}^5}$	$\overline{S_{ye}^6}$	$\overline{S_{ye}^7}$
Інформаційний критерій Акайке	$AICC_1^e$	$AICC_2^e$	$AICC_3^e$	$AICC_4^e$	$AICC_5^e$	$AICC_6^e$	$AICC_7^e$

Примітка: у дужках зазначають рівень стандартної похибки при $p < 0,05$.

Загалом, регресійні залежності дають можливість здійснювати міжрегіональні порівняння за однотипними моделями, визначати найбільш значущі залежності.

Задля виявлення соціально-економічних ефектів міграції населення, а також підтвердження гіпотези щодо її впливу на соціальну сферу та економічну систему буде здійснено моделювання впливу рівня інтенсивності зовнішньої міграції населення для кожної області Карпатського регіону на інтегральний показник соціально-економічного розвитку областей Карпатського регіону. Вибір економіко-математичних моделей буде здійснений за критеріями найвищої оцінки достовірності та найменшої похибки.

Вплив міграції населення на соціально-економічний розвиток Львівської області описується за допомогою функції-моделі «частка-відповідь» 3-го ступеня (Dose Response Multistage-3 Model):

$$y_t^{coef} = 1 - e^{-\beta_1 x_t - \beta_2 x_t^2 - \beta_3 x_t^3} \quad (1.11)$$

Взаємозв'язок міграції населення і соціально-економічного розвитку Івано-Франківської області можна показати на основі функції «зростання» (Saturation Growth Rate Model):

$$y_t^{coef} = \frac{ax_t}{b+x_t} \quad (1.12)$$

Характерною економіко-математичною моделлю для Чернівецької області, яка демонструє причинно-наслідковий зв'язок міграції населення і соціально-економічного розвитку регіону, є синусоїдальна функція (Sinusoidal Model):

$$y_t^{coef} = a + b \cos(cx_t + d) \quad (1.13)$$

Для Закарпатської області залежність інтегрального індексу соціально-економічного розвитку регіону від рівня інтенсивності зовнішньої міграції населення можна описати за допомогою сигмоїдальної функції-моделі (Sigmoidal Model):

$$y_t^{coef} = \frac{ab+cx_t^d}{b+x^d} \quad (1.14)$$

Примітка: y_t^{coef} – рівень соціально-економічного розвитку області (інтегральний коефіцієнт); x_t – рівень інтенсивності зовнішньої міграції населення області регіону.

Запропонована методика оцінювання соціально-економічних наслідків зовнішньої міграції населення може стати науковим підґрунтям для формування системи моніторингу і прогнозування стану міграційної активності населення, відстеження її тенденцій, обґрунтування причинно-наслідкових зв'язків міграції і соціально-економічного розвитку України та її регіонів.

Етап 6. Побудова прогностичних моделей формування міграційного потенціалу Карпатського регіону передбачає прогнозування демографічного відтворення в областях регіону, параметрів макроекономічної кон'юнктури та кількості вибулих. Алгоритм прогнозування ускладнюється демографічними тенденціями в областях і змінами кон'юнктури регіональних ринків праці.

Формування і реалізація ефективних інструментів і засобів державної політики повинні ґрунтуватися на комплексній інформаційно-аналітичній базі – гармонізовані статистичні дані національного та регіонального рівнів і методи їх аналізування. Несформованість системи комплексного методичного забезпечення щодо аналізування міграційних процесів, ризиків та ефектів унеможливорює запровадження системного моніторингу і моделювання впливу міграційних потоків на соціально-економічну та демографічну кон'юнктуру.

2

ВНУТРІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ МІГРАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

2.1. Загальні тенденції міграційних процесів

Зовнішня міграційна активність населення Карпатського регіону

Індикатори масштабності та тривалості української трудової міграції, які пронизують майже усі сектори національної економіки, не можуть залишатися поза увагою експертів, аналітиків, зокрема учених міграціологів. Їх інтерес фокусується передовсім на зовнішній міграції, оскільки вона стала відігравати важливу роль у процесах розвитку досліджуваних областей Карпатського регіону України. По-перше, вона чинить відчутний економічний ефект впливу на якість життя місцевого населення через перекази трудових мігрантів та активну прикордонну торгівлю. По-друге, міграція негативно впливає на демографічну ситуацію регіону, спричиняючи відтік за кордон передовсім молодого працездатного населення, а отже змінює його екістико-поселенську структуру. Зовнішні міграції в Карпатському регіоні за останні роки набувають все більших обсягів, включно зі зміною вектора спрямування, та загалом виявляють свої особливості та специфіку.

Незважаючи на позитивну динаміку в значеннях показників, які характеризують міграційну ситуацію, області Карпатського регіону порівняно з загальною тенденцією в Україні залишаються менш міграційно привабливими для іноземців (рис. 2.1).

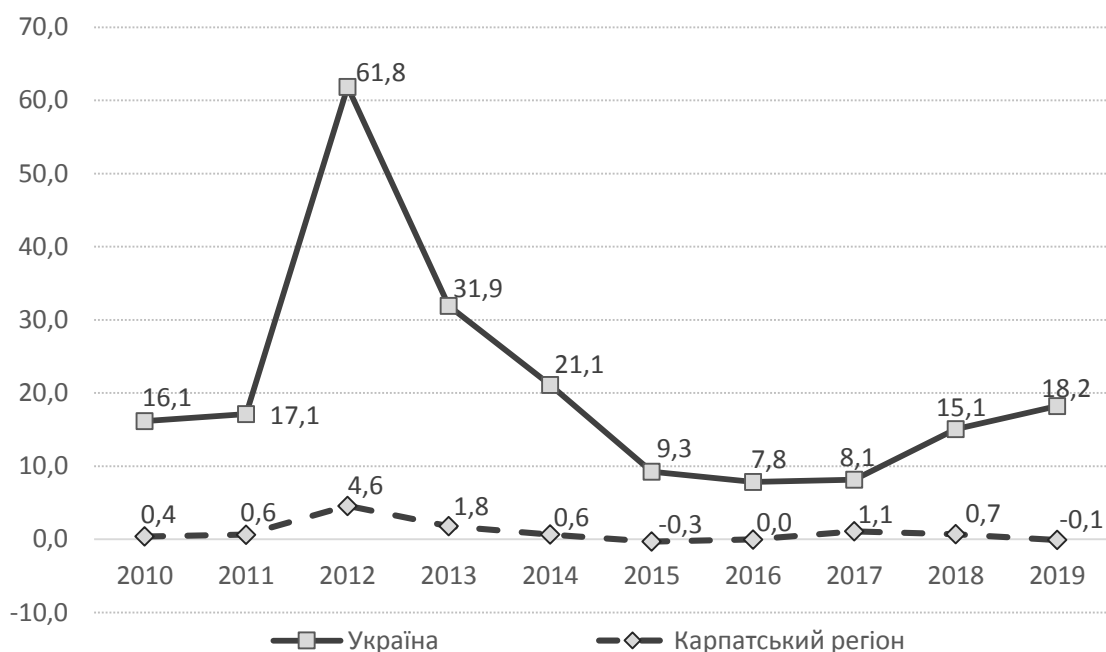

Рис. 2.1. Сальдо міждержавної міграції України та областей Карпатського регіону, 2010-2019 рр., тис. осіб

Джерело⁵⁴

⁵⁴ Головне управління статистики у Закарпатській області. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики в Івано-Франківській області. URL: <http://www.ifstat.gov.ua>; Головне управління статистики у

Сальдо міждержавної міграції областей Карпатського регіону визначається приблизно нульовим показником. Протягом 2010-2019 рр. кількість населення в результаті міжнародної міграції зросла лише на 9,3 тис. осіб, у той час як в Україні – на 207 тис. осіб.

У загальній структурі міграційних потоків населення Карпатського регіону міжнародна міграція за обсягами значно поступається міжрегіональній та внутрішньорегіональній. Так, у 2010-2019 рр. частка мігрантів, що офіційно прибували з-за кордону у області Карпатського регіону, була незначною і коливалася в межах від 2,9 % у 2010 р. до 9,0 % у 2012 р. Середній рівень прибуття міждержавних мігрантів (5,2 %) перевищує інтенсивність їх вибуття (3,8 %). Серед досліджуваних регіонів варто виділити Закарпатську область, де частка виїзду мігрантів за кордон у 2010-2019 рр. удвічі перевищувала рівень прибуття (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Міжнародна міграція областей Карпатського регіону в загальній
структурі міграційних процесів у 2010-2019 рр., %

	Роки										Разом за 2010- 2019	Відхилення, 2019/2010
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019		
Частка мігрантів, що прибули з-за кордону, до загальної чисельності прибулих мігрантів												
Закарпатська	3,6	3,4	3,8	4,0	3,7	4,4	3,0	8,9	9,2	9,3	5,4	2,61
Івано- Франківська	3,3	3,9	10,1	8,3	5,8	5,2	2,3	5,3	5,2	5,4	5,6	1,63
Львівська	1,6	2,0	8,2	4,9	4,5	3,2	3,0	3,4	3,4	4,1	3,8	2,48
Чернівецька	5,5	6,0	13,2	8,8	9,0	7,0	5,6	10,1	8,4	11,3	8,7	2,05
Карпатський регіон	2,9	3,3	9,0	6,4	5,6	4,5	3,0	5,2	5,2	6,0	5,2	2,04
Частка мігрантів, що виїхали за кордон, до загальної чисельності вибулих мігрантів												
Закарпатська	3,9	4,0	5,3	7,5	12,9	19,6	11,4	7,7	7,5	11,9	8,8	3,06
Івано- Франківська	2,5	2,4	2,4	4,1	3,6	4,2	1,3	4,2	5,2	5,8	3,7	2,32
Львівська	1,8	1,8	1,5	2,7	3,4	2,4	2,7	2,6	3,2	4,4	2,7	2,44
Чернівецька	2,3	2,6	2,3	3,2	3,9	4,0	3,8	2,3	5,0	8,8	3,9	3,83
Карпатський регіон	2,3	2,4	2,4	3,7	4,8	5,2	3,4	3,6	4,4	6,2	3,8	2,67

*Джерело*⁵⁵

Картографічний метод аналізу даних дозволив підтвердити гіпотезу щодо неоднорідної інтенсивності різновекторних зовнішніх міграційних потоків в розрізі районів та міст обласного значення та – виокремити основні центри притягання мігрантів з-за кордону та їх виштовхування у 2016-2019 рр. (рис. 2.2).

Львівській області. URL: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Чернівецькій області. URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua>.

⁵⁵ Головне управління статистики у Закарпатській області. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики в Івано-Франківській області. URL: <http://www.ifstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Львівській області. URL: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Чернівецькій області. URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua>.

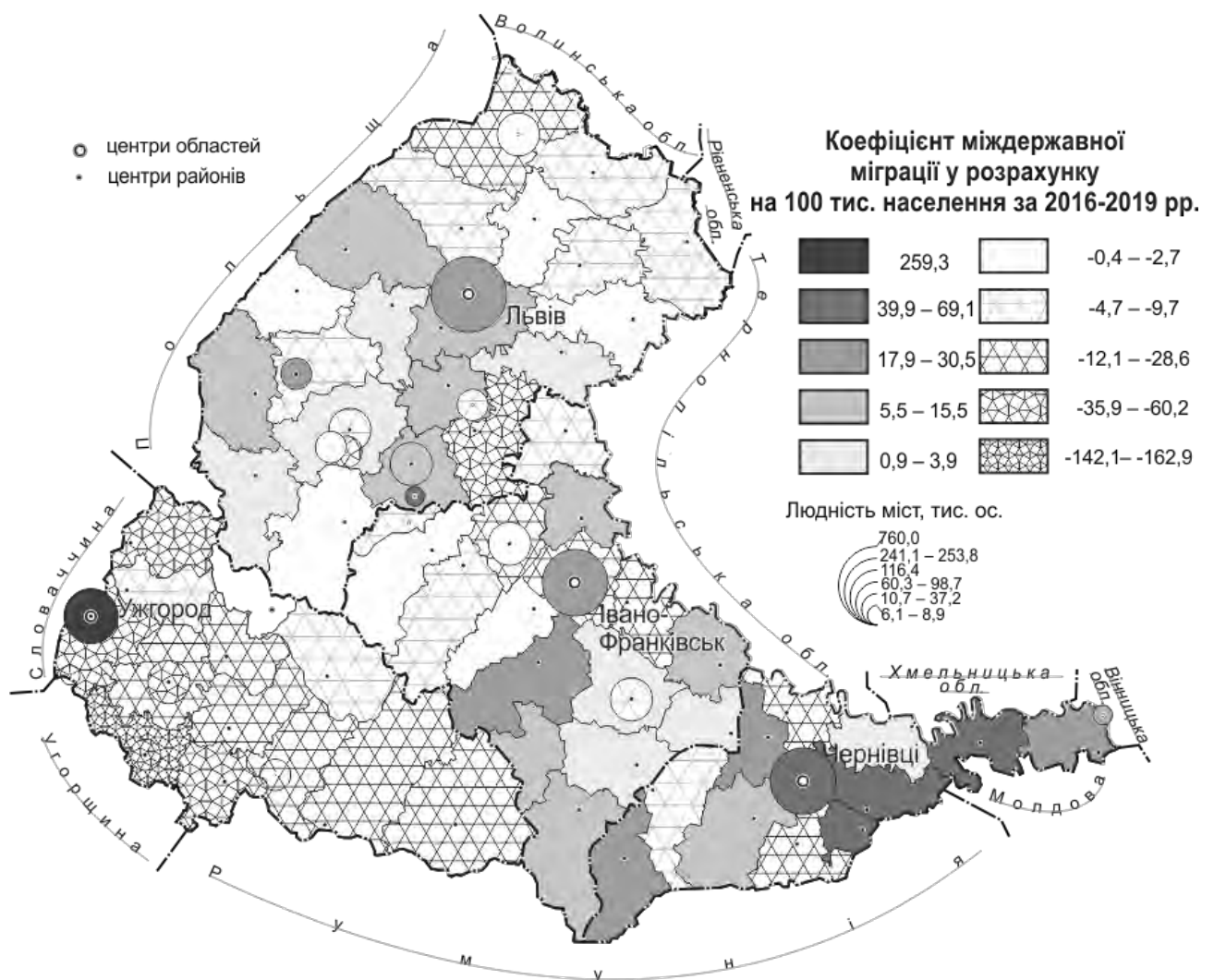

Рис. 2.2. Коефіцієнти міждержавної міграції населення Карпатського регіону у розрізі районів та міст обласного значення, 2016-2019 рр.

Примітка: у розрахунку на 100 тис. населення

Джерело: авторська розробка

Примітно, що більшість адміністративно-територіальних одиниць областей Карпатського регіону непривабливі для потенційних мігрантів, так як, сальдо зовнішньої міграції у 45 з 80 досліджуваних територій фіксувало від'ємні значення у 2016-2019 рр. Найбільшими центрами тяжіння міжнародних іммігрантів традиційно виступали обласні міста Ужгород, Чернівці, Львів, та Івано-Франківськ. Сукупно у цих містах за період 2016-2019 рр. кількість населення зросла майже на 3 тис. осіб. Порівняно високі додатні значення коефіцієнтів міждержавної міграції припадали також на прикордонні райони Чернівецької області з Молдовою та Румунією (Кельменецький, Сокирянський, Новоселицький, Герцаївський – по 69, 59, 40 та 31 особи у розрахунку на 100 тис. населення відповідно у 2016-2019 рр.). Очевидно, що Карпатський регіон, маючи вдале георозташування відіграє роль транзитної зони для Афро- та Азійсько-Європейської міграційної системи. Відтак, частина іммігрантів, в тому числі нелегальних, осідала на прикордонних територіях саме цих районів. Серед адміністративно-територіальних одиниць Карпатського регіону з від'ємним

міграційним приростом значно вирізняється Закарпатська область, у якій у всіх районах в 2016-2019 рр. фіксувалось негативне значення сальдо міграції, а найбільш від'ємні – припадали на прикордонні території з Угорщиною та Словаччиною (Берегівський та Ужгородський райони).

Міжнародна міграція, змінюючи екістико-поселенську структуру населення впливає на статевовіковий розподіл місцевих мешканців. Результати аналізу офіційних даних про міжнародну міграцію Карпатського регіону за статтю засвідчили переважання чоловіків серед іммігрантів та емігрантів. Кількість чоловіків, що прибули з-за кордону, вдвічі перевищувала чисельність жінок. Тоді як серед емігрантів – обсяги чоловічої міграції на третину вищі за жіночу. Зокрема, у 2016-2019 рр. з-за кордону до Карпатського регіону прибуло 4,3 тис. жінок та 8,2 тис. чоловіків, тоді як виїхало за кордон – 4,6 тис. та 6,2 тис. осіб жіночої та чоловічої статі відповідно.

Розподіл міжнародних мігрантів за віком дозволив виявити вікові особливості щодо міграційної поведінки населення (рис. 2.3). Понад 40 % переселенців з-за кордону здійснюють процес міграції у студентському віці 17-22 років, що підтверджує тезу про освітню привабливість великих міст Карпатського регіону для іноземців.

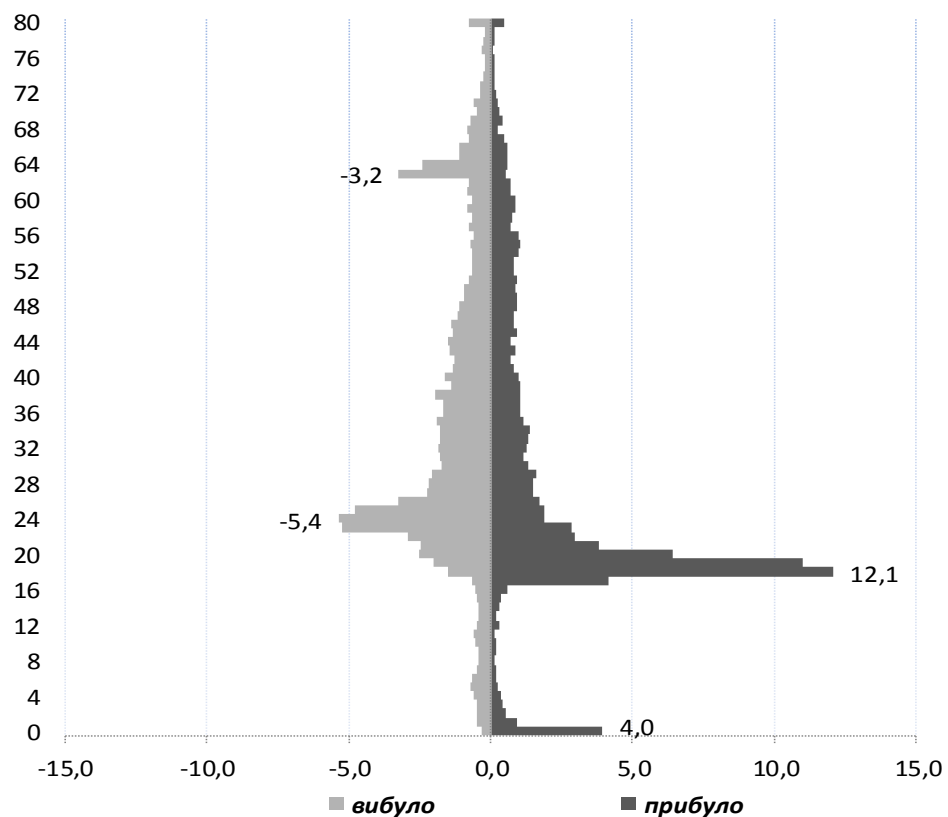

Рис. 2.3. Віковий розподіл мігрантів, що прибули з-за кордону та виїхали з Карпатського регіону за кордон, 2016-2019 рр., %
Джерело⁵⁶

⁵⁶ Головне управління статистики у Закарпатській області. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики в Івано-Франківській області. URL: <http://www.ifstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Львівській області. URL: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Чернівецькій області. URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua>.

Водночас віковий розподіл виїздів більш рівномірний та дещо зміщений у бік старших вікових груп. Найбільша кількість виїздів за кордон (трохи менше третини) припадає на молодий працездатний вік 20-28 років. Цей факт можна пояснити як частковим поверненням іноземних студентів у рідні держави після завершення навчання, так і трудовою міграцією місцевого населення Карпатського регіону за кордон. Варто відзначити, що впродовж економічно активного віку 25-40 років частка тих мігрантів, що виїхали за кордон, переважає над тими, хто переїхав на постійне місце проживання з-за кордону.

Особливістю статевовікового розподілу міжнародних мігрантів Закарпатської області є присутність доволі помітного рівня еміграції серед пенсіонерів 60-65 років. Зокрема, у 2016-2019 рр. майже 800 осіб або 30 % від загального числа емігрантів із Закарпаття змінили місце проживання на іноземну державу у цій віковій групі. Таку тенденцію можна пояснити географічною близькістю Закарпатської області до одразу декількох держав ЄС та значною кількістю представників угорської національної меншини, які з виходом на пенсію прагнуть отримати можливість соціального захисту в значно більшому розмірі та якості, ніж в Україні.

Детальний аналіз показників міграції за країнами-походження емігрантів та іммігрантів дозволив визначити топ-10 країн реципієнтів і донорів для областей Карпатського регіону.

За географічним принципом у 2016-2019 рр. найбільша кількість емігрантів з Карпатського регіону припадала на США (1684 особи), Угорщину (1467 осіб). До країн, які користуються попитом серед мігрантів областей Карпатського регіону, належать традиційні для трудової міграції держави центральної та західної Європи: Німеччина (815 осіб), Чехія (761 особа), Польща (760 осіб), Іспанія (219 осіб) (рис. 2.4).

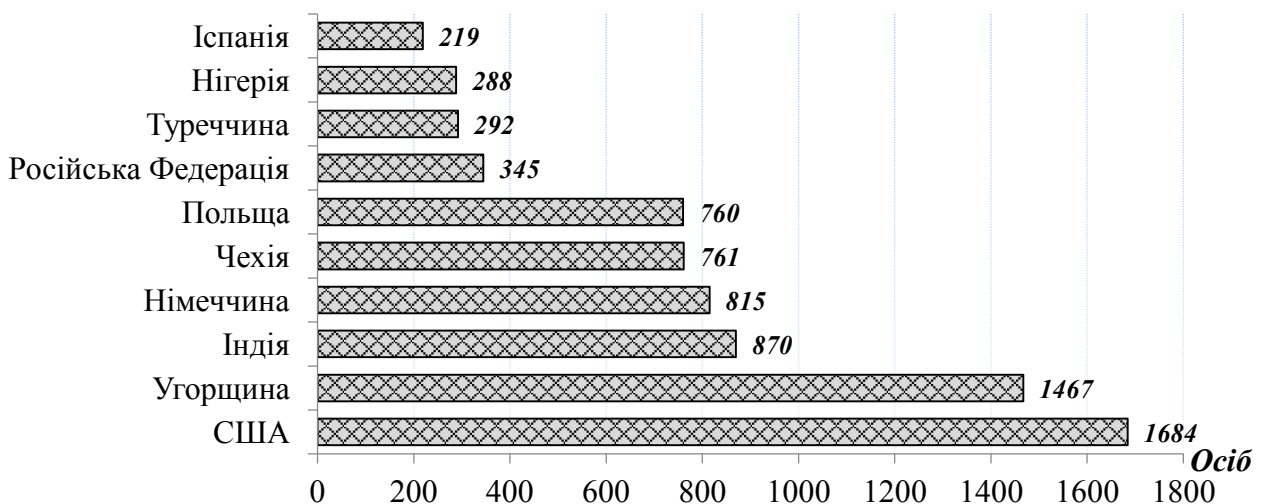

Рис. 2.4. Топ-10 країн-реципієнтів міграції населення Карпатського регіону, 2016-2019 рр., осіб
Джерело⁵⁷

⁵⁷ Головне управління статистики у Закарпатській області. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики в Івано-Франківській області. URL: <http://www.ifstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Львівській області. URL: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Чернівецькій області. URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua>.

Імміграційні потоки переселенців до Карпатського регіону в 2016-2019 рр. були спрямовані здебільшого з менш розвинених та перенаселених регіонів Африки та Азії. Серед лідерів варто відзначити Індію (3199 осіб) та Єгипет (554 особи) (рис. 2.5).

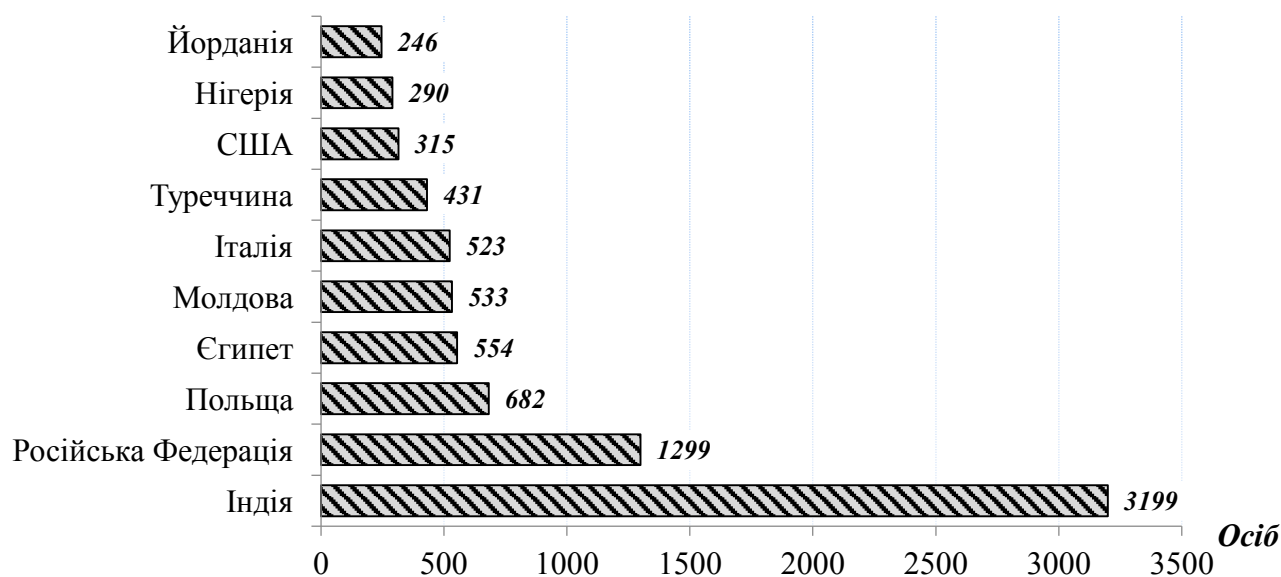

Рис. 2.5. Топ-10 країн-донорів міграції населення Карпатського регіону, 2016-2019 рр.
Джерело⁵⁷

Такі результати дозволяють зробити висновок, що Карпатський регіон залишається привабливим для освітніх мігрантів з країн третього світу (Індії, Єгипту, Нігерії, Йорданії). З іншої сторони, Карпатський регіон характеризується значним потенціалом до еміграції. Несприятлива економічна ситуація та географічна близькість до країн Європейського Союзу сприяє збереженню тенденцій міграції населення до більш економічно розвинених країн.

Структурний аналіз міграційних потоків, що спрямовані з Карпатського регіону за кордон та в зворотну сторону, дозволив підтвердити тезу про тісні міграційні зв'язки окремих областей регіону з державами, які географічно поєднані спільними кордонами. Так, практично 100 % населення, яке офіційно виїхало з Карпатського регіону до Угорщини і повернулось назад, припадає на Закарпатську область, 72 % емігрантів, що переїхали на постійне місце проживання до Польщі, припадає на Львівську область, 75 % іммігрантів Карпатського регіону з Молдови змінило місце постійного проживання на Чернівецьку область (рис. 2.6 та 2.7).

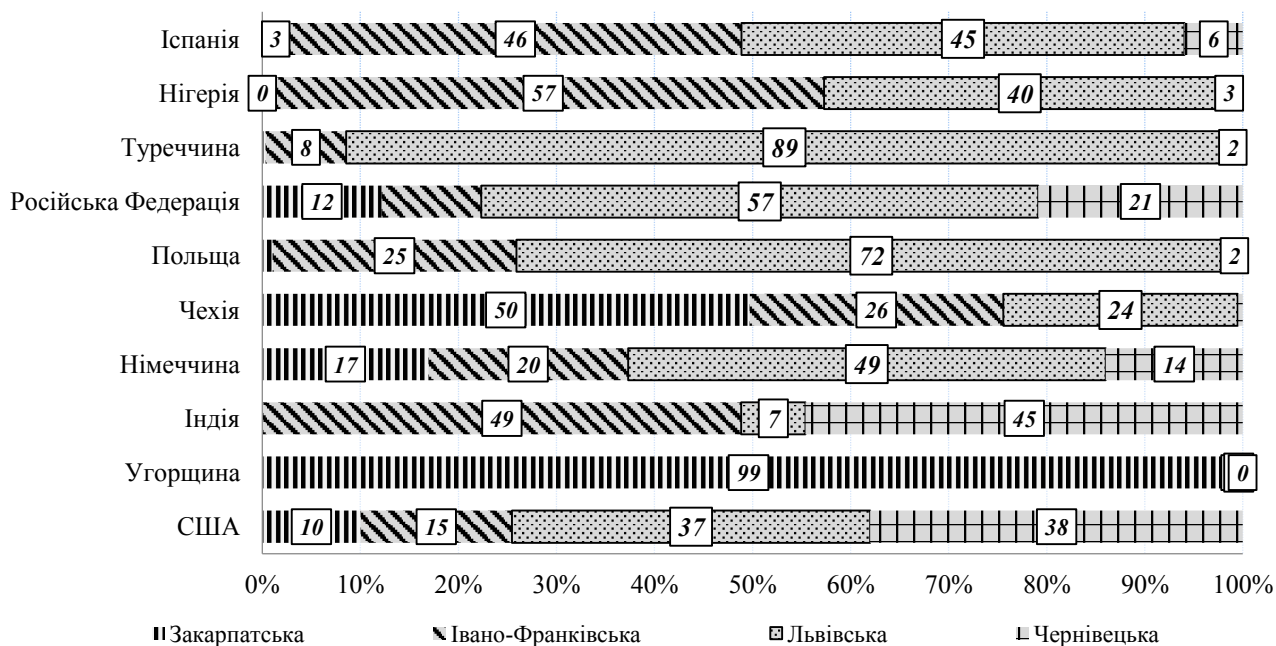

Рис. 2.6. Країни-реципієнти міграції з Карпатського регіону: структурно-географічний аналіз, 2016-2019 рр.
Джерело⁵⁸

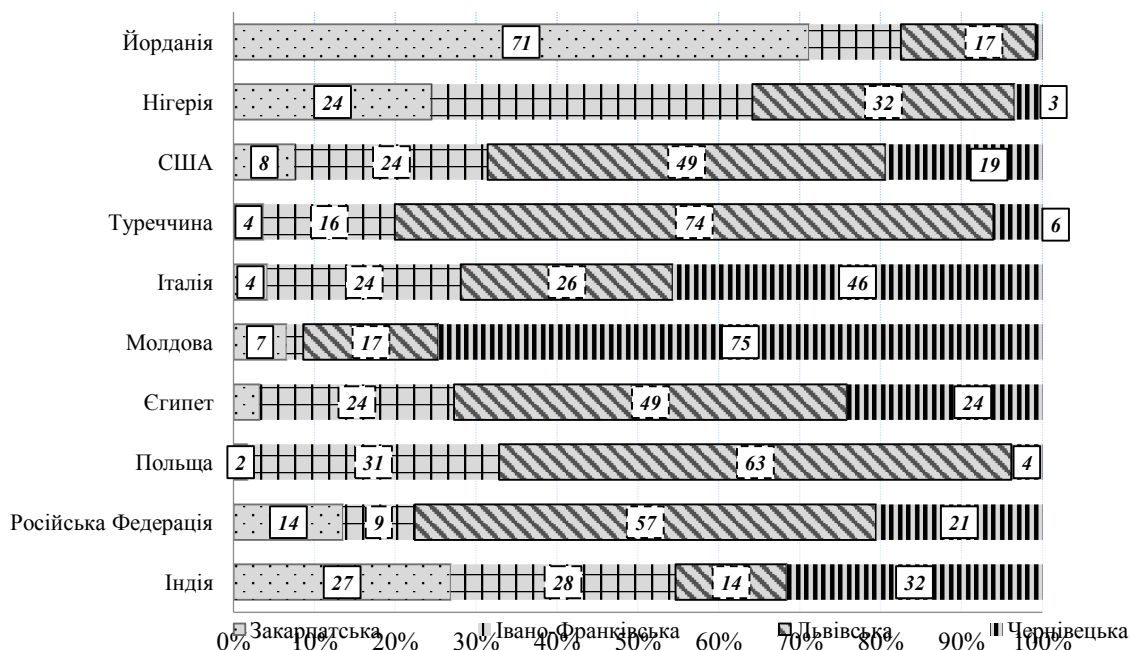

Рис. 2.7. Країни-донори міграції для Карпатського регіону: структурно-географічний аналіз, 2016-2019 рр.
Джерело⁵⁹

⁵⁸ Головне управління статистики у Закарпатській області. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики в Івано-Франківській області. URL: <http://www.ifstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Львівській області. URL: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Чернівецькій області. URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua>.

⁵⁹ Головне управління статистики у Закарпатській області. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики в Івано-Франківській області. URL: <http://www.ifstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Львівській області. URL: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Чернівецькій області. URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua>.

Проте дані офіційної статистики не враховують тих осіб, які працюють нелегально, сезонно та приховують факт переїзду в іншу країну, а тому справжні обсяги зовнішньої міграції українців з Карпатського регіону є набагато вищими. Доступна статистична інформація також недостатньо надійна, оскільки існують значні розбіжності в кількісній оцінці щодо інтенсивності міграційних процесів та потоків мігрантів. Для прикладу, за інформацією Державної служби статистики України у 2005-2019 рр. на територію Німеччини з України виїхало трохи більше 26 тис. осіб⁶⁰, тоді як за аналогічними даними німецького статистичного офісу – майже 141 тис. осіб⁶¹.

Про недооблік еміграції свідчать також порівняння даних вітчизняної статистики з даними зарубіжних держав. Розбіжність, наприклад, італійських та українських джерел даних за період 2004-2015 рр. перевищувала 100 раз, іспанських та чеських відносно українських – у 27 та 35 разів відповідно. Таку ситуацію можна пояснити тим, що вітчизняна статистика фіксує усі випадки прибуття, в той час як факти вибуття реєструються не повною мірою. Іншими словами не всі стаціонарні іммігранти знімаються з обліку в Україні.

Недостовірність статистичної інформації щодо міжнародної міграції в Україні підтверджують й дані Державної прикордонної служби України (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Кількість перетинів кордону українцями в областях Карпатського регіону, 2008-2018 рр.

Області	Роки								Разом за 2008-2018	Відхилення 2018/2008
	2008	2010	2012	2014	2015	2016	2017	2018		
Кількість українців, що в'їхали на територію областей Карпатського регіону, тис. осіб										
Закарпатська	2083	2398	4237	3011	3229	4113	4261	4694	28027	2,25
Івано-Франківська	32	1	1	1	1	15	17	13	81	0,40
Львівська	1715	3142	4484	5162	6554	6529	7919	6568	42074	3,83
Чернівецька	593	471	573	502	664	884	950	923	5561	1,56
Карпатський регіон	4424	6013	9295	8677	10449	11541	13147	12199	75743	2,76
Кількість українців, що покинули Україну через області Карпатського регіону, тис. осіб										
Закарпатська	1997	2284	4237	2874	3182	3958	4208	4638	27378	2,32
Івано-Франківська	27	1	1	1	1	14	17	15	76	0,54
Львівська	1806	3262	4614	5362	6854	7013	8244	6853	44009	3,79
Чернівецька	592	486	576	517	677	888	953	943	5631	1,59
Карпатський регіон	4422	6033	9428	8754	10714	11872	13422	12449	77095	2,81
Сальдо перетину кордону українцями в областях Карпатського регіону, тис. осіб										
Закарпатська	87	114	0	137	47	155	53	56	650	x
Івано-Франківська	5	1	0	0	0	1	0	-1	5	x
Львівська	-91	-121	-131	-200	-300	-483	-325	-285	-1935	x
Чернівецька	1	-15	-2	-15	-13	-4	-2	-19	-70	x
Карпатський регіон	2	-21	-133	-78	-266	-331	-274	-250	-1351	x

Джерело⁶²

⁶⁰ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

⁶¹ Ausländische Bevölkerung - Fachserie 1 Reihe 2. URL: <https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Bevoelkerung/MigrationIntegration/AuslaendBevoelkerung.html>

⁶² Державна прикордонна служби України. URL: <https://dpsu.gov.ua/>

На основі даних щодо кількості перетинів кордону за 2008-2018 рр. можна зробити висновок, що в результаті міграції кількість населення мала б впродовж досліджуваного періоду значно зменшитися, так як від'ємне сальдо перетину кордону областей Карпатського регіону за 2008-2018 рр. становить – 1350 тис. осіб.

Зовнішня трудова міграція населення Карпатського регіону

Значний дослідницький інтерес викликає ситуація щодо обліку зовнішньої трудової міграції в Україні. Інформаційною базою, яка репрезентує зовнішні міграційні трудові процеси в Україні, є звіти Державної служби статистики України щодо обстеження вітчизняної трудової міграції.

Регіональний розподіл показує, що від 2005 р. інтенсивність трудової міграції у західних областях значно зросла на тлі інших регіонів України та була високою на момент останнього дослідження у 2017 р.⁶³ (рис. 2.8). Обстеження Державної служби статистики за період 2010-2012 рр. передбачало детальний огляд міграційних процесів у всіх чотирьох областях Карпатського регіону та засвідчило, що понад 50 % трудових мігрантів з України були вихідцями саме з цього регіону.

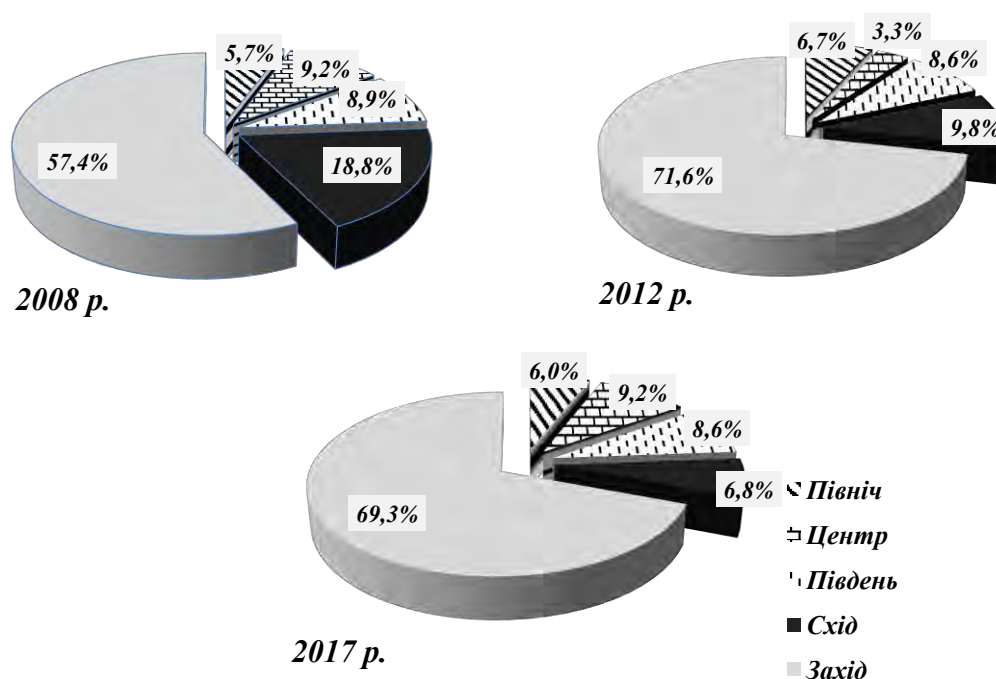

Рис. 2.8. Характеристика трудових мігрантів за територіальними зонами, 2008, 2012 та 2017 рр., %
Джерело⁶⁴

⁶³ Примітка: Для оцінки міжрегіональних відмінностей інтенсивності, структури мігрантів, умов їх праці тощо, усі 27 регіонів України були об'єднані у п'ять економічних зон: Північ (Житомирська, Київська, Сумська, Чернігівська області та м. Київ), Схід (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська області), Південь (АР Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська області, м. Севастополь), Центр (Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська області) та Захід (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області).

⁶⁴ Зовнішня трудова міграція населення України. Статистичний бюлетень. 2008, 2015-2017. Державна служба статистики України. URL: [http:// www.ukrstat.gov.ua/](http://www.ukrstat.gov.ua/)

В абсолютному вираженні – це 615 тис. осіб, які з січня 2010 р. по червень 2012 р. працювали за кордоном чи шукали там роботу. Це також 13,7 % від постійного населення регіону у віці 15-70 років на початок 2013 р. При цьому у дослідженні ще не були враховані прикордонні маятникові трудові міграції, які, зокрема, притаманні Львівській, Закарпатській та Чернівецькій областям.

Виходячи з аналізованої інформації, є підстави стверджувати про наступні показники зовнішньої трудової міграції в областях Карпатського регіону:

- ✓ 1/3 всіх вітчизняних трудових мігрантів забезпечили Львівська та Закарпатська області (приблизно по 17,0 % та 16,0 % від загальної кількості). На Івано-Франківську та Чернівецьку області припало 11,0 % та 7,5 % трудових мігрантів;

- ✓ враховуючи чисельність постійного населення областей, найбільш міграційно активним було населення Закарпатської області, де рівень участі населення віком 15-70 років у трудових міграціях склав понад 20 %. У Чернівецькій області показник становив 13 %, в Івано-Франківській – 12 %, у Львівській – близько 11 %;

- ✓ інтенсивність трудових міграцій у Карпатському регіоні була в 10 разів вищою, ніж аналогічний середній показник у чотирьох інших економічних зонах держави, який становив 1,29 % від постійного населення віком 15-70 років (рис. А.1 додатку А).

У період 2010-2012 рр. основна маса (майже 3/4) працівників-мігрантів з Карпатського регіону працювали в країнах «старого» Євросоюзу. Для решти 26 % привабливою в сенсі працевлаштування залишалася Російська Федерація. Найбільше мешканці регіону фокусували свою міграційну увагу із західних країн на Чехію та Італію – близько 40 % усіх трудових мігрантів регіону (або по 20 % на кожну з цих країн). На Польщу орієнтувалися близько 15 %, Іспанію – 6 %, Угорщину – понад 3 % (рис. А.2 додатку А).

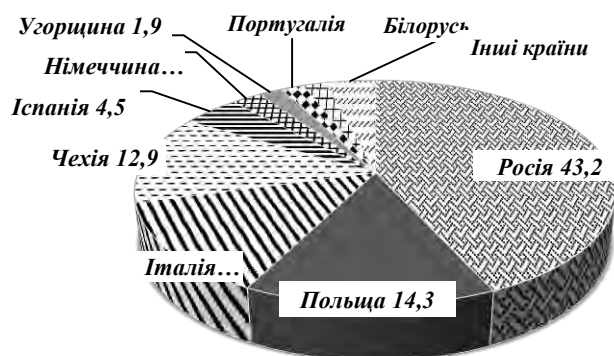
Результати аналізу даних Державного комітету статистики України свідчать, що майже дві третини українських заробітчан у Чеській Республіці походили із Закарпатської області. Важливим напрямком трудових поїздок закарпатців була також Угорщина, відповідно потік міграції українських заробітчан до цієї країни повністю формувався за рахунок мешканців Закарпатської області.

Понад половини заробітчан із Чернівецької області були орієнтовані на Італію. Ключовими притягальними європейськими країнами були також Чехія, Іспанія та Польща.

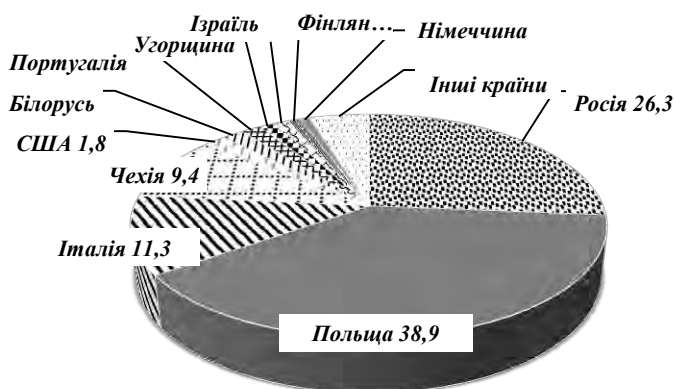
Зауважимо, що Івано-Франківська та Львівська області разом з Тернопільською областю сформували своєрідний кластер, оскільки мали спільні міграційні тенденції. Відповідно означились три основні географічні напрямки трудових міграцій з цих областей: сусідня Польща (понад 2/3), Росія, а також Південна Європа (в першу чергу – Італія).

Половина трудових мігрантів з Карпатського регіону були працевлаштовані на будівництві, кожний п'ятий працював за наймом як домашня прислуга та кожний сьомий – у сільському господарстві.

Слід наголосити, що ситуація щодо географічної спрямованості зовнішніх трудових мігрантів з Карпатського регіону критично змінилася починаючи з 2014 р. після анексії АР Крим та збройної агресії проти України на територіях Донецької та Луганської областей. В тому часі значна частина трудових мігрантів, орієнтованих на Росію, змінює вектор працевлаштування на Європейський. Зокрема ключовою країною-реципієнтом стала Польща, котра декількома роками раніше почала провадити активну політику залучення на свій внутрішній ринок праці українських заробітчан; сприяла відкриттю низки пунктів прийому візових анкет на території України та заклала зміни у власне трудове законодавство. У наступні роки Польща активно сприяла розширенню прикордонної зони з Україною, спрощувала умови перетину кордону та перебування на її території наших громадян. Набуття чинності безвізового режиму з Європейським Союзом у червні 2017 року закріпив вектор вітчизняної трудової міграції до цієї країни (рис. 2.9а і 2.9б).

а) 2010-2012 рр.

б) 2015-2017 рр.

Рис. 2.9. Зміна географічної спрямованості зовнішньої трудової міграції українців, 2010-2012 та 2015-2017 рр., %

Джерело⁶⁵

Головними ж статтями використання домогосподарствами коштів, отриманих з-за кордону, були задоволення щоденних потреб, про що повідомили 77,5 % домогосподарств, придбання товарів довготривалого використання (40,9 %), придбання та реконструкція житла (29 %), заощадження (22,2 %).

⁶⁵ Зовнішня трудова міграція населення України. Статистичний бюлетень. 2008, 2015-2017. Державна служба статистики України. URL: [http:// www.ukrstat.gov.ua/](http://www.ukrstat.gov.ua/)

Внутрішньодержавна міграція населення Карпатського регіону

Міграційну активність населення можна розглядати як в національному масштабі (сукупність будь-яких переміщень людей у просторі), так і на регіональному рівні як сукупність переселень людей, пов'язаних зі зміною ними місця проживання на відносно тривалий термін⁶⁶. Стаціонарна внутрішня міграція оцінюється у розрізі внутрішньообласної (в межах однієї області) та міжобласної (міжрегіональної) в межах Карпатського регіону та України.

Загалом у 2010-2019 рр. кількість населення чотирьох областей Карпатського регіону за рахунок усіх видів міграції зросла на 20,8 тис. осіб або 345 осіб на 100 тис. населення (табл. 2.3). За офіційними даними статистики, рівень імміграції в регіон з 2012 р. щороку незначною мірою перевищував рівень еміграції.

Таблиця 2.3

Основні показники загальної міграційної активності населення
Карпатського регіону у 2010, 2012, 2014-2019 рр.

Показники	Роки								
	2010	2012	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2010-2019
Кількість прибулих, тис. осіб	67,8	70,5	60,7	67	46,3	56,1	77,6	68,5	643,0
Кількість вибулих, тис. осіб	68,6	66,8	57,4	64,4	42,7	51,7	74,8	67,6	624,8
Сальдо міграції, осіб	-845	3678	3332	2581	3638	4394	2752	914	20824
Інтенсивність прибуття мігрантів (на 1000 осіб)	11,2	11,7	10	11,1	7,7	9,3	12,8	11,3	10,5
Інтенсивність вибуття мігрантів (на 1000 осіб)	11,3	11	9,5	10,6	7,1	8,6	12,4	11,2	10,2
Інтенсивність валової міграції населення (на 1000 осіб)	22,5	22,7	19,5	21,7	14,7	17,8	25,2	22,5	20,8
Сальдо міграції (міські поселення), осіб	894	3520	3384	2418	561	2245	4338	4328	23058
Сальдо міграції (сільська місцевість), осіб	-1739	158	-52	163	3077	2149	-1586	-3414	-2234
Коефіцієнт міграційного приросту у міських поселеннях (на 100 тис. осіб)	30	119	114	81	19	76	146	146	778
Коефіцієнт міграційного приросту у сільській місцевості (на 100 тис. осіб)	-56	5	-2	5	100	70	-51	-111	-7

*Джерело*⁶⁷

Впродовж останнього десятиріччя у Карпатському регіоні спостерігалися відносно стабільні показники щорічної кількості прибулих та вибулих. Незначний спад міграційної активності в регіоні був 2016-2017 рр., з подальшим піком у 2018 р. Прикметно, що впродовж саме 2016-2017 рр. сальдо міграції в

⁶⁶ Малиновська О. Міграційна політика України: стан і перспективи розвитку. Аналітична доповідь. К.: НІСД, 2010. 32 с., с. 32.

⁶⁷ Головне управління статистики у Закарпатській області. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики в Івано-Франківській області. URL: <http://www.ifstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Львівській області. URL: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Чернівецькій області. URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua>.

регіоні мало найбільше значення (3,6-4,4 ‰), головню завдяки значному притоку населення у сільську місцевість. У 2018 р. інтенсивність міграції (сума прибулих та вибулих у відношенні до загальної чисельності населення регіону) значно збільшилася, за 2010-2019 рр. в середньому вона склала 20,8 ‰.

Загалом для міських поселень властивий стабільний міграційний приріст – загалом за вказаний період чисельність населення міст та смт регіону за рахунок міграції зросла майже на 23,1 тис. осіб. Причому це відбувається головню за рахунок мігрантів з інших регіонів, адже міграційне скорочення сільського населення регіону за цей період відносно незначне – 2,2 тис. осіб. Міграційний приріст у селах в 2016-2017 рр. можна пояснити необхідністю зміни (пере)реєстрації громадян для отримання права на житлову субсидію. У 2018-2019 рр. міграційний відтік з сіл регіону суттєво посилюється.

У регіональному розрізі виділяється Закарпатська область, яка певною мірою зберігає елементи попереднього етапу демографічного розвитку: порівняно високі рівні народжуваності та смертності, що донедавна забезпечували незначний природний приріст населення. Однак при цьому стійкою є тенденція міграційного скорочення населення – у 2010-2019 р. населення області за рахунок негативного міграційного сальдо зменшилося на 7,0 тис. осіб (5,7 тис. у сільських і 1,4 тис. у міських поселеннях). За той само період міграційний приріст збільшив населення Львівської області на 12,2 тис. (головню за рахунок міграції у села – 11,3 тис. осіб), В Івано-Франківській та Чернівецькій областях міграційний приріст в міських поселеннях (10,6 тис. та 13,0 тис. осіб відповідно) набагато перевищує відтік із сіл цих областей (-2,0 тис. і -5,9 тис. осіб).

А) Внутрішньообласна міграція

Зростання міграційної активності населення Карпатського регіону відбувалося в кожній з його областей впродовж 2016-2018 рр. (рис. 2.10). У 2019 р. відбувся спад внутрішньої міграційної активності.

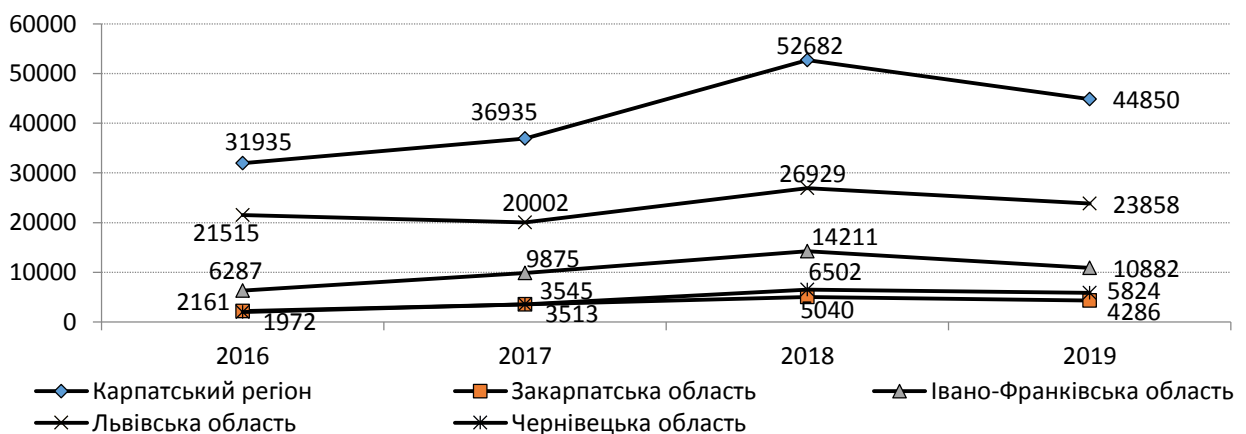

Рис. 2.10. Динаміка внутрішньообласної міграції в Карпатському регіоні у 2016-2019 рр., осіб Джерело⁶⁸

⁶⁸ Головне управління статистики у Закарпатській області. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики в Івано-Франківській області. URL: <http://www.ifstat.gov.ua>; Головне управління статистики у

Загалом за 2016-2019 роки у межах кожної з областей регіону мігрувало більше 166,4 тис. осіб, 55,5 % з яких – мешканці Львівської області (табл. 2.4). В цій та Івано-Франківській областях у вказаний період був найвищий в регіоні рівень внутрішньообласної міграційної активності – 9,1 і 7,5 ‰ відповідно. Населення Закарпатської та Чернівецької областей було менше міграційно активним (3,0 та 4,9 ‰ при середньому в регіоні 6,9 ‰).

Таблиця 2.4

Внутрішньообласна міграційна активність населення областей
Карпатського регіону у 2016-2019 рр.

	Внутрішньо-обласна міграція, осіб	Внутрішньообласна міграційна активність, ‰				
	2016-2019 рр.	2016	2017	2018	2019	Середня у 2016-2019 рр.
Карпатський регіон	166402	5,2	6,1	8,7	7,4	6,9
Закарпатська область	15032	1,7	2,8	4,0	3,4	3,0
Івано-Франківська область	41255	4,6	7,2	10,3	7,9	7,5
Львівська область	92304	8,5	7,9	10,7	9,5	9,1
Чернівецька область	17811	2,2	3,9	7,2	6,4	4,9

Джерело⁶⁹

*Б) Міжобласна міграція в межах Карпатського регіону
та іншими регіонами країни.*

Аналіз міграційних потоків між областями Карпатського регіону (табл. 2.5) дає змогу оцінити рівень міграційних зв'язків. Найтіснішими вони є між Львівською та Івано-Франківською областями – 31,5 % усіх вибулих з Івано-Франківської області та 27,5 % прибулих в неї припадає на Львівську. Кожен четвертий вибулий з Закарпаття оселяється у Львівській області, кожен п'ятий прибулий у Закарпатську область – з Львівщини. Подібна тіснота зв'язків характерна для Чернівецької та Івано-Франківської областей – 20 % вибулих з Буковини та стільки ж прибулих припадає на Івано-Франківську область.

Найслабкіші міграційні зв'язки між Закарпатською та Чернівецькою областями, Закарпатською й Івано-Франківською, Львівською і Чернівецькою.

Загалом 29 % усіх вибулих за межі своїх областей у Карпатському регіоні (6,1 тис. з 20,9 тис. осіб) у 2018 р. залишилися у межах цього регіону, а третина усіх прибулих в нього – колишні мешканці інших областей Карпатського регіону.

Помітним є зменшення різниці між кількістю прибулих та вибулих, однак загалом Карпатський регіон продовжує залишатися міграційно привабливим для

Львівській області. URL: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Чернівецькій області. URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua>.

⁶⁹ Головне управління статистики у Закарпатській області. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики в Івано-Франківській області. URL: <http://www.ifstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Львівській області. URL: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Чернівецькій області. URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua>.

мешканців інших областей країни за рахунок позитивного сальдо в найбільш населених Львівській та Івано-Франківській областях.

Таблиця 2.5

Міжрегіональна міграція між областями Карпатського регіону та іншими регіонами України (2018 р.), осіб

		Закарпатська область	Івано-Франківська область	Львівська область	Чернівецька область	Карпатський регіон	Інші області України	Україна
Закарпатська область	прибулі		162	543	90	795	1713	2508
	вибулі		197	663	73	933	1645	2578
	сальдо		-35	-120	17	-138	208	70
Івано-Франківська область	прибулі	197		1446	574	2217	3035	5252
	вибулі	162		1492	546	2200	2530	4730
	сальдо	35		-46	28	17	505	522
Львівська область	прибулі	663	1492		214	2369	8030	10399
	вибулі	543	1446		152	2141	6505	8646
	сальдо	120	46		62	228	1525	1753
Чернівецька область	прибулі	73	546	152		771	1963	2734
	вибулі	90	574	214		878	1992	2870
	сальдо	-17	-28	-62		-107	-29	-136
Карпатський регіон	прибулі	933	2200	2141	878		14741	20893
	вибулі	795	2217	2369	771		12672	18824
	сальдо	138	-17	-228	107		2209	2209

Джерело⁷⁰

Про це свідчать і обчислені коефіцієнти міжрегіональної міграції (відношення чисельності прибулих/вибулих до чисельності населення, на 1000 осіб постійного населення) (табл. 2.6).

Головною тенденцією, як зазначалося вище, є динамічне зростання до 2019 р. кількості прибулих та вибулих у всіх областях регіону. Зростання кількості вибулих у Львівській та Івано-Франківській областях було дещо стрімкішим, що відобразилось на зменшенні сальдо міжрегіональної міграції у них до 0,4 ‰ відповідно. Натомість у Закарпатській та Чернівецькій областях кількість прибулих зростала більшими темпами, ніж кількість вибулих, що зумовило зменшення негативного сальдо міжрегіональної міграції у них до -0,1 та -0,2 ‰. Загалом у 2016-2019 рр. населення Карпатського регіону завдяки міжрегіональній міграції зросло на 4 особи в розрахунку на 10000 осіб населення.

⁷⁰ Головне управління статистики у Закарпатській області. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики в Івано-Франківській області. URL: <http://www.ifstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Львівській області. URL: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Чернівецькій області. URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua>.

Таблиця 2.6

Коефіцієнти міжрегіональної міграції областей Карпатського регіону
у 2016-2019 рр., ‰

	2016 р.			2017 р.			2018 р.			2019 р.			середнє у 2016-2019 рр.		
	прибулі	вибулі	сальдо	прибулі	вибулі	сальдо	прибулі	вибулі	сальдо	прибулі	вибулі	сальдо	прибулі	вибулі	сальдо
Закарпатська область	0,8	1,3	-0,5	1,5	1,7	-0,2	2,0	2,1	-0,1	1,8	2,0	-0,2	1,5	1,8	-0,2
Івано-Франківська область	2,0	1,9	0,0	3,3	2,4	0,9	3,8	3,4	0,4	3,5	3,3	0,2	3,1	2,8	0,4
Львівська область	3,4	1,5	1,9	3,2	2,3	0,9	6,8	5,7	1,2	3,9	3,5	0,5	1,5	1,1	0,4
Чернівецька область	0,7	1,3	-0,6	1,8	2,0	-0,2	3,0	3,2	-0,2	3,0	3,2	-0,2	2,1	2,4	-0,3
Карпатський регіон	2,1	1,5	0,6	2,7	2,1	0,5	3,5	3,1	0,3	3,2	3,1	0,2	2,9	2,5	0,4

Джерело⁷¹

Внутрішня міграція (внутріобласна та міжобласна).

Загальний рівень міграційної активності населення в межах країни ілюструють показники сумарної (внутрішньообласної та міжрегіональної) інтенсивності міграційних процесів, коефіцієнти вибуття та прибуття.

Показники інтенсивності валової міграції показують рівень участі населення у міграції, фактичну міграційну мобільність певного регіону (співвідношення суми прибулих та вибулих до чисельності населення регіону, на 1000 осіб). Зміну інтенсивності валової внутрішньої міграції населення Карпатського регіону показано в табл. 2.7 і 2.8.

Помітно, що міграція в межах області для Львівської та Івано-Франківської областей у 2,5-3 рази перевищує міжрегіональну, тоді як для Чернівецької та Закарпатської областей це співвідношення значно менше – 1,8-2,2.

У загальних кількостях прибулих та вибулих у Карпатському регіоні більше половини припадає на Львівську область, чверть мігрантів – на Івано-Франківську, по 10-12 % – на Закарпатську та Чернівецьку області.

Таблиця 2.7

⁷¹ Головне управління статистики у Закарпатській області. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики в Івано-Франківській області. URL: <http://www.ifstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Львівській області. URL: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Чернівецькій області. URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua>.

**Інтенсивність валової внутрішньообласної та міжрегіональної міграції
областей Карпатського регіону у 2016-2018 рр.**

	Інтенсивність валової внутрішньої міграції					Інтенсивність валової міжрегіональної міграції				
	роки									
	2016	2017	2018	2019	2016-2019	2016	2017	2018	2019	2016-2019
<i>Карпатський регіон</i>	<i>10,5</i>	<i>2,2</i>	<i>17,4</i>	<i>10,6</i>	<i>13,8</i>	<i>3,7</i>	<i>4,8</i>	<i>6,5</i>	<i>6,3</i>	<i>5,3</i>
Закарпатська область	3,4	5,6	8,0	6,8	6,0	2,1	3,2	4,0	3,8	3,3
Івано-Франківська область	9,1	14,3	20,7	15,9	15,0	3,9	5,6	7,3	6,8	5,9
Львівська область	17,0	15,8	21,3	19,1	18,4	4,9	5,5	7,5	7,4	6,3
Чернівецька область	4,3	7,7	14,4	12,9	9,8	2,0	3,8	6,2	6,2	4,6

Джерело⁷²

Таблиця 2.8

Інтенсивність прибуття та вибуття (внутрішня міграція) і частка областей у структурі внутрішньої міграції Карпатського регіону в 2016-2019 рр.

	Інтенсивність вибуття					Частка у загальному числі вибутих	Інтенсивність прибуття					Частка у загальному числі прибутих
	роки											
	2016	2017	2018	2019	2016-2019	2016-2019	2016	2017	2018	2019	2016-2019	2016-2019
Карпатський регіон	6,8	8,2	11,8	10,5	9,3	100	7,4	8,7	12,1	10,7	9,8	100
Закарпатська область	3,0	4,5	6,1	5,4	4,8	10,6	2,5	4,3	6,0	5,2	4,5	9,6
Івано-Франківська область	6,5	9,5	13,8	11,2	10,3	25,0	6,5	10,4	14,2	11,4	10,6	24,8
Львівська область	10,0	10,2	14,1	13,0	11,9	52,7	11,9	11,1	14,8	13,4	12,9	54,7
Чернівецька область	3,5	5,8	10,3	9,7	7,3	11,7	2,9	5,7	10,2	9,5	7,1	10,8

Джерело⁷³

⁷² Головне управління статистики у Закарпатській області. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики в Івано-Франківській області. URL: <http://www.ifstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Львівській області. URL: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Чернівецькій області. URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua>.

⁷³ Головне управління статистики у Закарпатській області. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики в Івано-Франківській області. URL: <http://www.ifstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Львівській області. URL: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Чернівецькій області. URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua>.

Помітні значні територіальні відмінності у мезорегіональному вимірі внутрішніх переміщень (рис. 2.11).

У 2016-2019 рр. міграційно найпривабливішими адміністративно територіальними одиницями Карпатського регіону України традиційно залишалися обласні центри, окремі середні міста (Стрий, Коломия) та райони, що прилягають безпосередньо до них (Пустомитівський, Ужгородський, Тисменицький, Дрогобицький, Сторожинецький). Іноді позитивний міграційний приріст у таких районах проявляється на тлі негативного сальдо міграцій у сусідніх середніх містах (у випадку Дрогобича, Трускавця, Борислава, Нового Роздолу, Червонограда, Моршина). Такий процес субурбанізації пояснюється бажанням проживати у приміській зоні чи в безпосередній близькості до неї, а також позбавленням значної частини працездатного населення необхідності змінювати місце проживання в зв'язку з роботою в місті, тобто розвитком маятникової міграції.

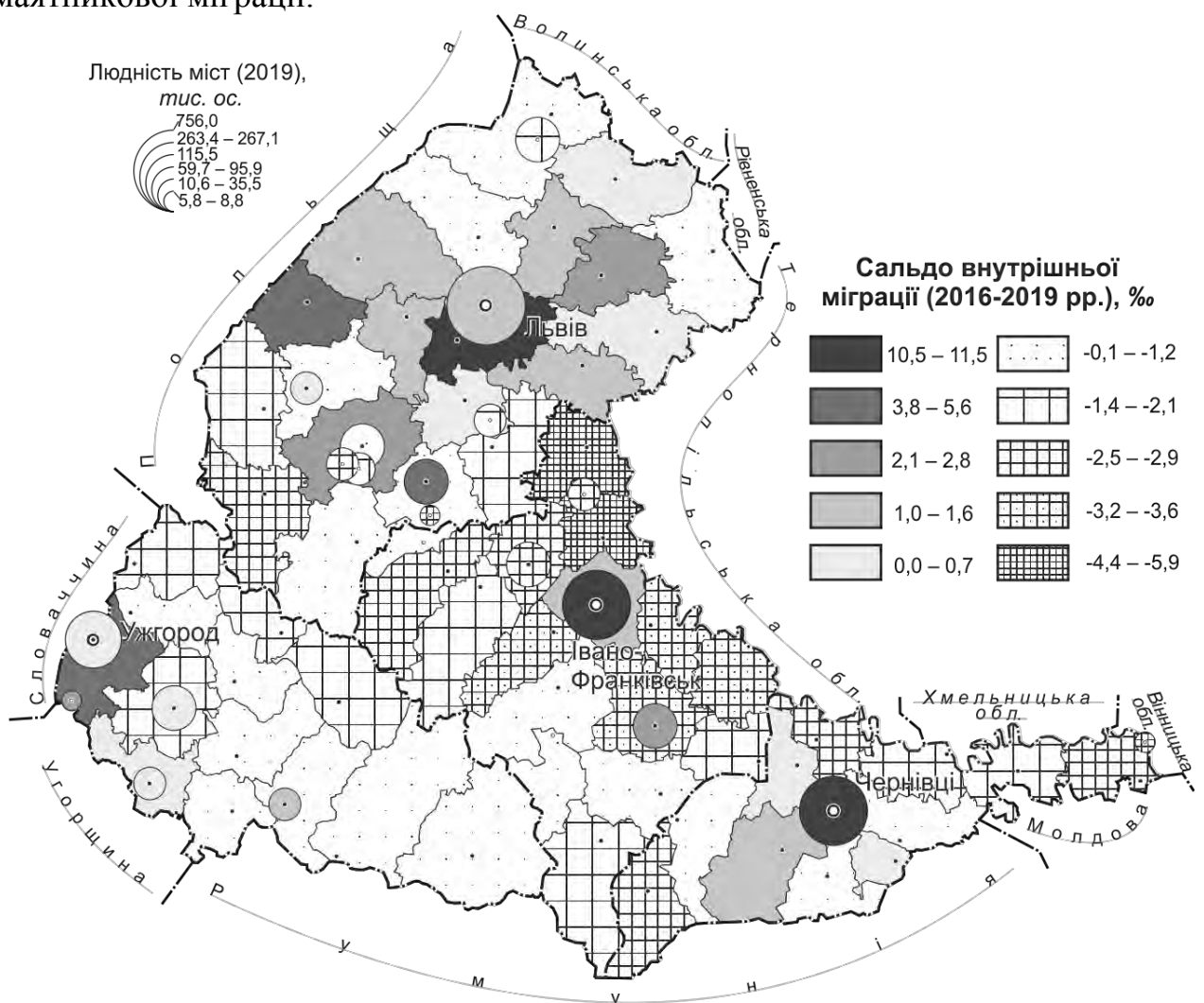

Рис. 2.11. Сальдо внутріобласної та міжобласної міграції Карпатського регіону України у 2016-2019 рр.

Джерело: побудовано авторами

3-поміж міст обласного значення позитивне сальдо внутрішньої міграції мають три найбільші обласні центри та окремі малі міста. Причому в одному

випадку міграційно привабливими є місто та довколишній район (Івано-Франківськ, Львів, Ужгород, Берегово), в іншому – міграційне зростання міста супроводжується відтоком населення з сусіднього району (Стрий, Самбір, Коломия, Хуст).

В розрізі областей Карпатського регіону слід окремо виділити Львівську область, де у 14 з 29 АТО чисельність населення в результаті міграції у 2016-2019 рр. зростає. Водночас вздовж гірських хребтів у всіх районах Карпатського регіону сальдо міграції було від'ємним.

Протилежна міграційна ситуація характерна для більшості АТО Івано-Франківської та Чернівецької областей. Лише 2 міста обласного значення та 1 район Івано-Франківщини, 1 місто та 3 райони Буковини мають позитивний міграційний приріст. Більше половини районів та міст цих областей відчують значний міграційний відтік населення, що особливо характерно для їхніх північних та східних частин. На Закарпатті привабливими для внутрішніх мігрантів є передусім міста та Ужгородський район.

Міграційно непривабливими є багато промислових міст регіону: Червоноград, Дрогобич, Борислав, Новий Розділ, Калуш, Бурштин, Новодністровськ. Натомість прикордонні міста та райони з розвиненою відповідною інфраструктурою все більше приваблюють внутрішніх мігрантів (Чоп, Ужгородський район, Берегово та Берегівський район, Мостиський та Яворівський райони).

Отже, останніми роками спостерігається зростання внутрішньої міграційної активності населення Карпатського регіону, яка, з одного боку має субурбанізаційний характер, вказуючи на привабливі для життя та праці приміські райони, а з іншого свідчить про значне вимивання людського потенціалу з гірських районів, північних та північно-східних районів Івано-Франківської й Чернівецької областей, промислових міст Карпатського регіону. Зростання міграційної активності з часом призводить до змін в поселенській структурі території.

Головною загрозою для розвитку Карпатського регіону, що зумовлена внутрішніми міграціями, є передусім обезлюднення окремих сіл регіону, яка виявляється зараз у старінні сільського населення. У подальшому несприятлива демографічна ситуація на сільських територіях може призвести до занепаду місцевої економіки, соціальної інфраструктури та загалом зниження якості життя мешканців. Іншою загрозою є негативне сальдо внутрішньої міграції у Закарпатській та Чернівецькій областях, яке у поєднанні з природним скороченням населення суттєво прискорює процес депопуляції в цих регіонах.

2.2. Аналіз push-середовища міграційної активності населення

Сучасні дослідження проблем міжнародної міграції населення, нових ризиків, викликів і загроз, пов'язаних із цими процесами, в умовах глобалізації і жорсткої конкуренції на ринках праці підтверджують прямий зв'язок міграції із нестабільністю соціально-економічного середовища на національному та субнаціональному рівнях. Для країн західної і центральної Європи упродовж тривалого часу спостерігається дефіцит сукупної пропозиції на національному

ринку праці, що є наслідком проблем у відтворенні населення, зокрема осіб працездатного віку. У короткостроковому періоді ефективним інструментом регулювання проблеми стала імміграція з країн східної Європи (ефект заміщення). У цьому контексті Україна є одним із найбільших донорів людського ресурсу, а її соціально-економічне середовище порівняно з іншими європейськими країнами виступає каталізатором виштовхування населення за кордон. Прогнозування, а надалі планування і регулювання, обсягів зовнішньої міграції, визначення інтенсивності трудової еміграції у значній мірі опираються на результати аналізування специфічних чинників середовища міграції, котрі пришвидшують або, навпаки, сповільнюють ці процеси.

У вітчизняному науковому дискурсі відсутня методологія моніторингу системного моніторингу та комплексного аналізування міграційних процесів на національному та регіональному рівнях. У зв'язку з цим розроблено методику оцінювання рівня виштовхування населення за кордон як соціально-економічних і медико-демографічних чинників середовища формування міграційної активності населення (у формі розрахунку динамічного ряду інтегральних індексів), яка передбачає шість етапів: нормування показників, визначення ваг показників у групі, розрахунок зважених індексів груп показників, визначення ваг групи показників, оцінювання надійності розрахунків, побудова інтегрального індексу (додаток Б, В).

На основі нормованих значень показників середовища виштовхування населення за кордон у прикордонному регіоні (на прикладі Львівської області) й України визначено ваги кожного індикатора у межах відповідних груп (табл. 2.9).

Встановлено, що найвищі рівні вагомості мають чинники:

- у групі «демографічна стабільність та стан здоров'я населення» – середня очікувана тривалість життя при народженні (25,84% і 23,33% для країни та області відповідно), загальний коефіцієнт смертності (24,55% і 19,13%), рівень шлюбності (20,90% і 18,48%) і частка сільського населення для Львівської області (22,09%);

- у групі «охоплення населення освітніми послугами» – кількість студентів закладів вищої освіти (34,16% і 34,87% для країни та області відповідно), частка випускників загальноосвітніх навчальних закладів у Львівській області (33,78%) і кількість учнів, слухачів закладів професійно-технічної освіти в Україні (33,97%);

- у групі «стан ринку праці та зайнятості» – рівень безробіття населення (18,37% і 15,79% для країни та області відповідно) і рівень прийому працівників (13,93% і 14,68%). Водночас, для Львівської області вагомими чинниками виштовхування населення за кордон є рівень вибуття працівників (16,50%) та частка зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці (13,96%). Однак, для України найбільш значущими показниками виявилися рівні зайнятості населення у віці 15-70 років (12,69%) і у неформальному секторі економіки (15,55%);

- у групі «рівень життя населення» – забезпеченість населення житлом (19,86% і 22,61% для країни та області відповідно), відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг (18,63% і 19,55%), а також диференціації

загальних доходів населення для Львівської області (22,32%) і частка сукупних витрат домогосподарства на продукти харчування для України (18,13%);

– у групі «економічний розвиток країни/регіону» – прямі іноземні інвестиції (22,71% і 28,92% для країни та області відповідно) і валова додана вартість (24,01% і 20,89%), а також кількість суб'єктів малого підприємництва для України (21,17%) і частка підприємств, що впроваджували інновації у Львівській області (27,5%).

Таблиця 2.9

Вагові коефіцієнти індикаторів середовища виштовхування населення в Україні та Львівській області, 2005-2018 рр.

	$w_{ki}, \%$									$\Sigma w_{ki}, \%$
	Демографічна стабільність та стан здоров'я									
	$x_{1.1}$	$x_{1.2}$	$x_{1.3}$	$x_{1.4}$	$x_{1.5}$	$x_{1.6}$				
Україна	2,04	24,55	25,84	20,93	20,90	5,74				100,00
Львівська область	1,42	19,13	23,33	18,48	15,55	22,09				100,00
	Охоплення населення освітніми послугами									
	$x_{2.1}$	$x_{2.2}$	$x_{2.3}$							
Україна	33,97	34,16	31,88							100,00
Львівська область	31,35	34,87	33,78							100,00
	Стан ринку праці та зайнятості									
	$x_{3.1}$	$x_{3.2}$	$x_{3.3}$	$x_{3.4}$	$x_{3.5}$	$x_{3.6}$	$x_{3.7}$	$x_{3.8}$	$x_{3.9}$	
Україна	18,37	13,93	5,42	12,69	6,47	8,95	1,76	16,86	15,55	100,00
Львівська область	15,79	14,68	16,50	1,97	11,15	13,96	9,34	9,52	7,10	100,00
	Рівень життя населення									
	$x_{4.1}$	$x_{4.2}$	$x_{4.3}$	$x_{4.4}$	$x_{4.5}$	$x_{4.6}$	$x_{4.7}$			
Україна	17,93	6,68	8,21	19,86	18,13	10,56	18,63			100,00
Львівська область	10,32	5,37	7,39	22,61	12,45	22,32	19,55			100,00
	Економічний розвиток країни/регіону									
	$x_{5.1}$	$x_{5.2}$	$x_{5.3}$	$x_{5.4}$	$x_{5.5}$					
Україна	22,71	16,03	24,01	21,17	16,07					100,00
Львівська область	28,92	8,35	20,89	14,33	27,50					100,00

Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України.

Примітка: розрахунки виконані у програмному забезпеченні Statistica 7

Зважені індекси (табл. 2.10) демонструють рівень сприяння виштовхуванню населення за кордон за групами показників. У 2005 р. найбільший рівень сприяння виштовхуванню населення з України мала група показників «рівень життя населення» (значення індексу становить 0,9187), а найменший – «охоплення населення освітніми послугами» (0,3020). У Львівській області найбільше значення індексу зафіксовано у 2005 р. за групою показників «демографічна стабільність та стан здоров'я» (0,9321). Така ситуація пояснюється вищими значеннями показників-стимуляторів (загальний

коефіцієнт народжуваності, середня очікувана тривалість життя, захворюваність населення, частка сільського населення) і нижчими значеннями показників-дестимуляторів (загальний коефіцієнт смертності, рівень шлюбності) щодо виштовхування населення за кордон у Львівській області у порівнянні з Україною. Крім того, більша диференціація показників у 2005 р. за групою «демографічна стабільність та стан здоров'я» відносно інших груп для Львівської області і за групою «рівень життя населення» – для України зумовили вищі значення зважених індексів за цими групами.

Таблиця 2.10

Групові рівні сприяння виштовхуванню населення України та Львівської області за кордон, 2005-2018 рр.

Роки	$\widetilde{K}_j^1$		$\widetilde{K}_j^2$		$\widetilde{K}_j^3$		$\widetilde{K}_j^4$		$\widetilde{K}_j^5$	
	Україна	Львівська область	Україна	Львівська область	Україна	Львівська область	Україна	Львівська область	Україна	Львівська область
2005	0,8235	0,9321	0,3020	0,5560	0,7864	0,7011	0,9187	0,8428	0,7011	0,9227
2006	0,8160	0,9174	0,2968	0,5576	0,7570	0,6539	0,8242	0,7072	0,5267	0,7635
2007	0,7895	0,9034	0,2972	0,5701	0,7189	0,6153	0,6419	0,6564	0,4184	0,5824
2008	0,8368	0,9310	0,2952	0,5506	0,7456	0,6364	0,6583	0,6330	0,3659	0,4956
2009	0,8562	0,9528	0,2916	0,5461	0,8308	0,7148	0,7110	0,6886	0,4396	0,4874
2010	0,8669	0,9602	0,2979	0,5389	0,7885	0,6648	0,6597	0,6536	0,3924	0,4646
2011	0,8483	0,9447	0,2561	0,4931	0,7408	0,6155	0,6124	0,6193	0,3412	0,4622
2012	0,8874	0,9718	0,3048	0,5206	0,7167	0,6085	0,5844	0,5717	0,3214	0,4265
2013	0,8683	0,9645	0,6829	0,5403	0,7052	0,5732	0,5818	0,5826	0,3113	0,4076
2014	0,8453	0,9460	0,7135	0,5436	0,7322	0,6303	0,6448	0,6100	0,3796	0,4337
2015	0,8209	0,9361	0,7321	0,5396	0,7304	0,6474	0,6984	0,6271	0,4502	0,4609
2016	0,8933	0,9681	0,7337	0,5335	0,6917	0,6171	0,6326	0,5716	0,4618	0,4862
2017	0,8583	0,9560	0,7315	0,5492	0,7008	0,5772	0,6721	0,6338	0,4309	0,4887
2018	0,8822	0,9640	0,8026	0,5671	0,6911	0,5661	0,6583	0,6008	0,3885	0,4701

Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України і табл. 2.9

Загалом, одержані результати можна пояснити, для прикладу, тим, що високий рівень захворюваності (81603 і 70138 вперше зареєстрованих у 2005 р. випадків на 100 тис. населення у регіоні та по країні відповідно) і погіршення стану здоров'я людей, особливо молодого працездатного віку, є свідченням несприятливості середовища, як наслідок, вищого рівня мотивації населення до міграції до країн із кращими показниками якості життя, а також вищим рівнем здоров'я. Крім того, позитивна динаміка середньої очікуваної тривалості життя упродовж останніх років (70,6 і 68,1 років у 2005 р. та 73,4 і 71,8 років у 2018 р. у регіоні та Україні відповідно) вказує на зростання можливостей участі українських громадян різних вікових груп у міграційних переміщеннях. Участь сільського населення у цих процесах також враховується. З огляду на наявність диференціацій в доходах, доступі до соціальної та іншої інфраструктури, рівень якості життя населення об'єктивно різниться на сільських територіях та в міських поселеннях. Відтак, більша частка сільського населення (у 2005 р. 40,6%

і 32,6% у регіоні та по країні відповідно) корелює зі зростанням інтенсивності зовнішньої міграції.

У період світової економічної кризи у 2008-2009 рр. виштовхуванню населення сприяла демографічна складова. Незадоволені потреби сприяли зростанню міграції саме серед сільського населення, частка якого серед мігрантів переважала. Незначне сприяння виштовхуванню населення у 2011-2013 рр. мав економічний розвиток країни, так як основними стимуляторами зовнішньої еміграції населення у цей період виступали низька оплата праці та дефіцит високооплачуваних робочих місць. Із 2013 р. відповідні групи населення відчували незадоволення освітніми послугами, що стало причиною виштовхування саме молоді на навчання за кордон, а значення індексу групи за цей період збільшилося майже вдвічі.

У період світової економічної кризи у 2008-2009 рр. виштовхуванню населення сприяла демографічна складова. Незадоволені потреби сприяли зростанню міграції саме серед сільського населення, частка якого серед мігрантів переважала. Незначне сприяння виштовхуванню населення у 2011-2013 рр. мав економічний розвиток країни, так як основними стимуляторами зовнішньої еміграції населення у цей період виступали низька оплата праці та дефіцит високооплачуваних робочих місць. Із 2013 р. відповідні групи населення відчували незадоволення освітніми послугами, що стало причиною виштовхування саме молоді на навчання за кордон, а значення індексу групи за цей період збільшилося майже вдвічі.

Початок воєнного конфлікту на сході країни та анексія Криму стали причинами зростання обсягів міграції населення України, як і Львівської області. Особливо посилювалися міграційні процеси серед місцевого населення на прифронтових територіях. У 2017 р. значення зваженого індексу групи «стан ринку праці та зайнятості» для України складало 0,7008, а для Львівської області – 0,5772. Водночас, значення зважених індексів «економічного розвитку країни/регіону» у 2018 р. – 0,3885 і 0,4701 відповідно, що демонструвало про погіршення соціально-економічного становища країни та прикордонної території за останні роки.

Розподіл вагомості за групами чинників (рис. 2.12) дає підстави стверджувати, що у найбільшій мірі виштовхуванню за кордон населення України та Львівської області сприяють чинники групи «рівень життя населення». Вагомість цієї групи становили 24,11% і 24,76% відповідно. Для України і прикордонної території високими були також і значення вагомості впливу чинників групи «економічний розвиток країни/регіону» (21,97% і 23,94%). Однак, для Львівської області високу значущість мала також група «демографічна стабільність та стан здоров'я населення» (19,17%), а для України – «стан ринку праці та зайнятості» (20,05%).

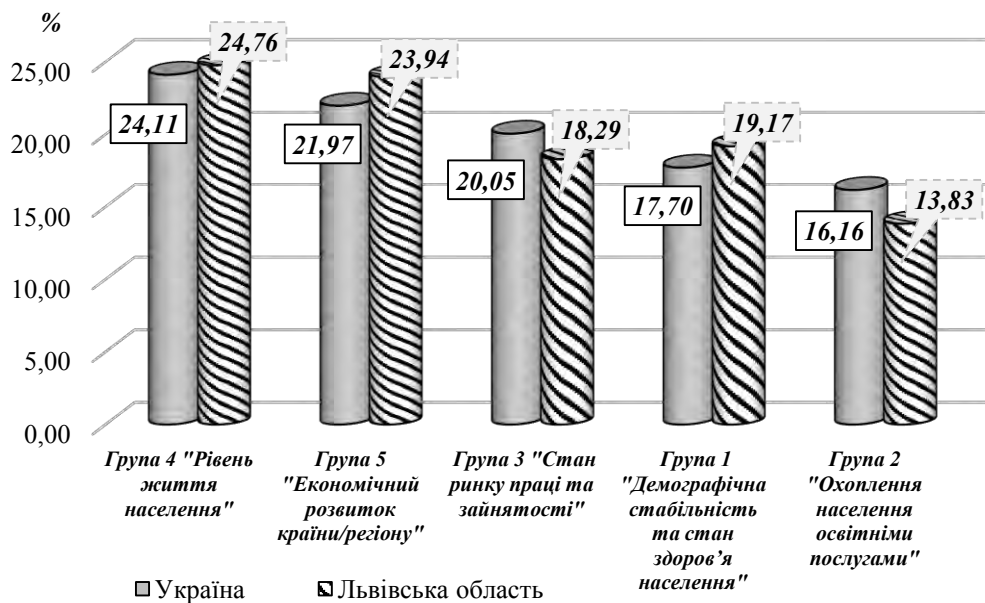

Рис. 2.12. Ваги груп показників середовища виштовхування населення України та Львівської області за кордон

Джерело: побудовано на основі даних табл. 2.10

Примітка: дані проранжовано за значеннями вагових коефіцієнтів Львівської області

Львівська область в останні роки є лідером серед «регіонів-постачальників» освітніх мігрантів у країни ЄС, особливо до Польщі та Німеччини, що зумовлено зростанням доступності освітніх послуг у цих країнах і розширенням міжнародної співпраці українських ЗВО. Основними причинами освітньої міграції з Львівської області також є низька довіра до освітніх інституцій, висока вартість навчання, а також прагнення випускників шкіл уникнути ЗНО та низький рівень працевлаштування випускників ЗВО за спеціальністю. Наростання обсягів освітньої міграції пов'язане не тільки з бажанням отримати якісну освіту за кордоном, але й прагненнями подальшого працевлаштування та проживання у країнах ЄС. Європейські освітні установи започаткували численні програми залучення іноземних студентів і створили сприятливі умови виходу випускників-іноземців ЗВО на їхні національні ринки праці.

Побудова інтегрального індексу середовища виштовхування населення України та Львівської області у 2005-2018 рр. (рис. 2.13) дозволила визначити кілька пікових етапів, коли середовище виштовхування населення прикордонного регіону й України загалом було найбільш «агресивним». Це 2005, 2009 та 2015 рр. У значній мірі вплив міграційних чинників із 2013 р. по 2015 р. нарощувався у підсумку погіршення економічного становища, зниження рівня соціальної безпеки, а також політичної нестабільності і зовнішньої військової агресії проти України.

У 2016-2017 рр. відбулася зміна міграційного вектора «Схід-Захід» відносно країн працевлаштування українських трудових мігрантів, що спостерігається у динаміці індексів – рівень виштовхування населення з України перевищив рівень виштовхування населення за кордон з Львівської області. Так, наприклад, міграція до Росії зменшилася, тоді як кількість мігрантів до Польщі зросла

втричі⁷⁴. Зростання обсягів трудової міграції, особливо у 2015-2017 рр., зумовлене кризовими явищами української економіки, повільним упровадженням реформ і невисоким рівнем оплати праці порівняно з країнами ЄС. Значення інтегрально індексу у 2018 р. в Україні на 5,4% більше, ніж значення індексу в Львівській області.

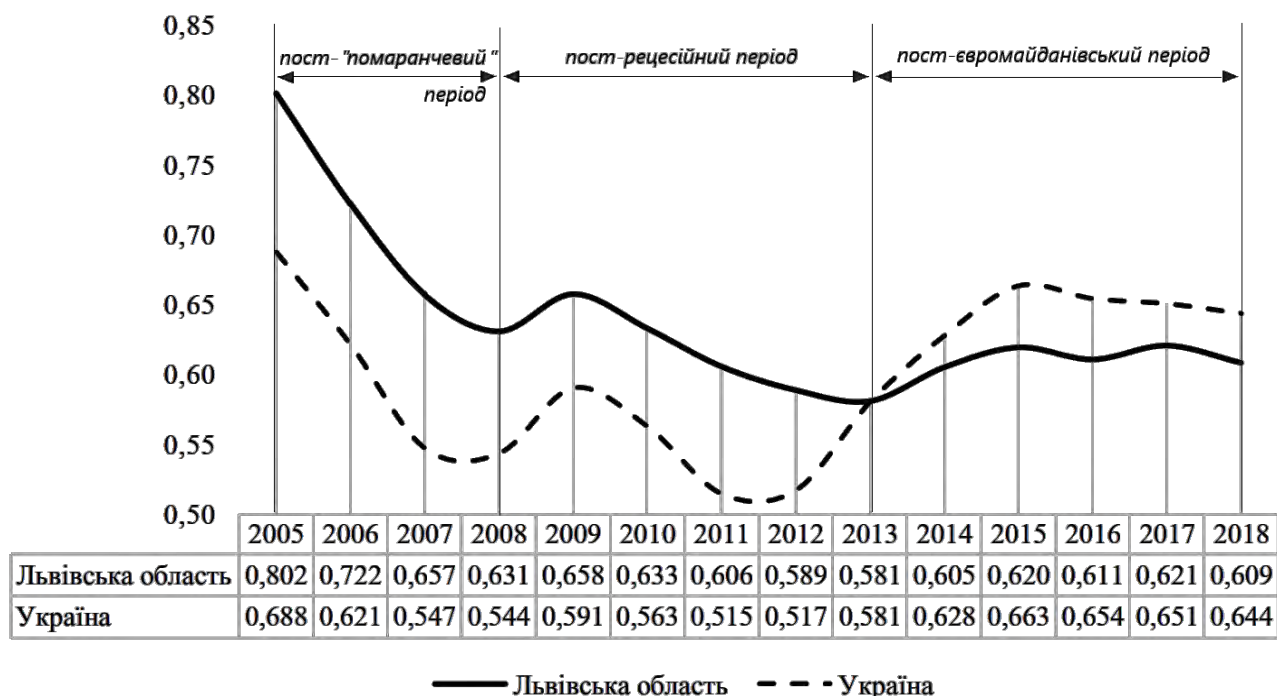

Рис. 2.13. Інтегральний індекс середовища виштовхування населення України та Львівської області, 2005-2018 рр.

Джерело: побудовано на основі даних табл. 2.10 і рис. 2.12

Значення інтегральних індексів знаходяться у діапазоні від 0 до 1. Зростання індексу свідчить про високий рівень сприяння виштовхуванню населення і навпаки. Градація рівнів здійснена на основі функції корисності Харрінгтона: середовище, максимально сприятливе до виштовхування (1,00 – 0,81); сприятливе (0,80 – 0,64); помірно сприятливе (0,63 – 0,38); низький рівень сприятливості (0,37 – 0,21); несприятливе або відсутність чинників виштовхування (0,20 – 0,00).

Індекс середовища виштовхування населення України і Львівської області у 2005-2018 рр. коливався у межах 0,50-0,80, що свідчить про високий рівень «агресивності» виштовхування населення за кордон. За результатами інтегрального оцінювання з'ясовано, що середовище сприяло виштовхуванню населення упродовж усього досліджуваного періоду, а в окремі роки (2005 р.) індекс максимально наближався до верхнього критичного значення. Очевидною є залежність міграційних процесів від зміни умов соціально-економічного розвитку країни та регіону, а також від кризово-революційних та

⁷⁴ Lücke M., Saha D. Labour migration from Ukraine: Changing destinations, growing macroeconomic impact. Policy Studies Series [PS/02/2019]. Berlin – Kyiv, 2019, 35 p. URL: https://www.german-economic-team.com/ukraine/wp-content/uploads/sites/7/GET_UKR_PS_02_2019_en.pdf

макроекономічних «потрясінь» в Україні за останні десятиліття.

Моделювання впливу середовища виштовхування населення за кордон на інтенсивність зовнішньої міграції населення допоможе підтвердити достовірність тези про залежність обсягів міграції від рівня соціально-економічного розвитку країни/регіону, демографічної стабільності та кон'юнктури регіональних ринків праці, а також інтенсивності зовнішньої трудової міграції у коротко- чи довготерміновому періодах.

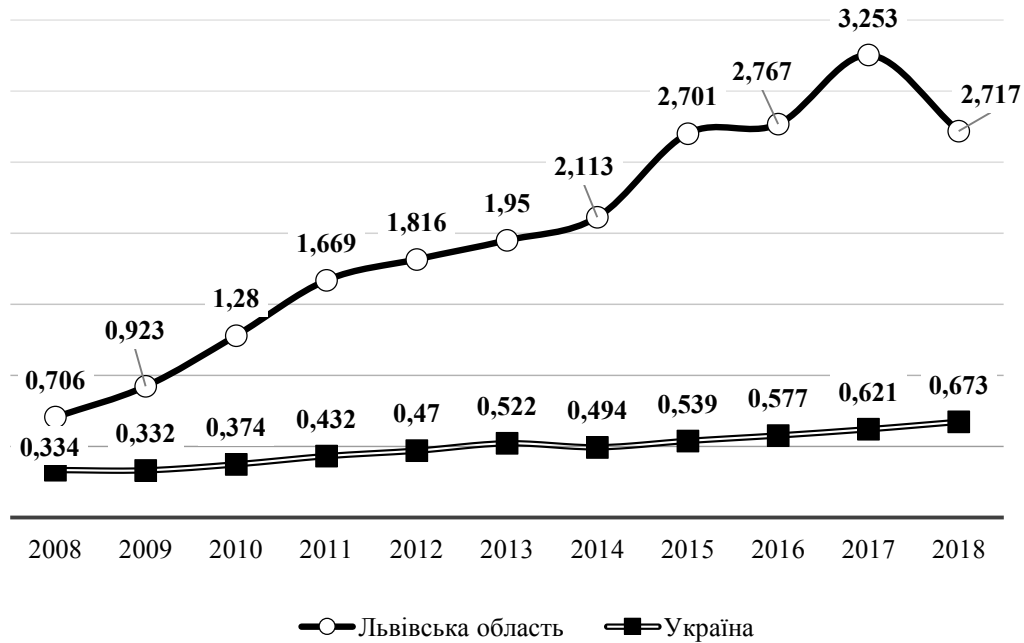

Рис. 2.14. Рівень інтенсивності зовнішньої міграції населення України та Львівської області, 2008-2018 рр.

Примітка: співвідношення кількості виїздів за кордон до загальної кількості населення у регіоні/країні

Джерело: розраховано на основі даних Державної прикордонної служби України щодо кількості перетинів кордону українцями та Державної служби статистики України

Встановлено, що взаємозв'язок середовища сприяння виштовхуванню населення за кордон та рівня інтенсивності зовнішньої міграції населення описується моделями (2.1) та (2.2):

✓ для Львівської області:

$$MIGR_t = \frac{-0,017 - 0,087INDEX_t}{(0,011^*) - (0,054^*)} + \frac{9,689INDEX_t + 23,503INDEX_t^2}{(0,164^*) + (0,810^*)} \quad (2.1)$$

$$R^2 = 0,768 \quad AICC = -41,982$$

✓ для України:

$$MIGR_t = \frac{-0,080}{(0,051^*)} - \frac{0,245INDEX_t}{(0,230^*)}}{1 + \frac{6,97INDEX_t}{(0,605^*)} + \frac{11,888INDEX_t^2}{(0,608^*)}} \quad (2.2)$$

$$R^2 = 0,761 \quad AICC = -53,271$$

де: $MIGR_t$ – рівень інтенсивності зовнішньої міграції населення; $INDEX_t$ – рівень сприяння виштовхуванню населення за кордон.

Примітка: попередньо здійснено логарифмування даних. У дужках зазначено стандартні похибки параметрів регресії при $*p < 0,05$ і $df = 7$. Значення похибок знаходиться в межах довірчих інтервалів. Моделі побудовані у програмному забезпеченні CurveExpert Professional 2.6.3

Значення інформаційного критерію Акайке (AICC) у побудованих регресійних моделях свідчать про існування сильного зв'язку між аналізованими змінними. Відповідно, з високим рівнем вірогідності можна очікувати зростання обсягів міграції по мірі посилення дії чинників, що сприяють виштовхуванню населення з регіону та країни за кордон. Однак, показники детермінації вказують на помірний вплив середовища на рівень інтенсивності зовнішньої міграції. Тому варто припустити, що обсяги зовнішньої міграції населення в Україні і у прикордонній території залежать не тільки від досліджуваних чинників, а й від рівня середовища виштовхування населення за кордон і обсягів еміграції за попередні періоди.

На основі лагового моделювання доведено (для Львівської області формула (2.3), для України – формула (2.4)): у деякий момент часу t відбувається зміна рівня «агресивності» середовища виштовхування населення за кордон, що впливає на інтенсивність зовнішньої міграції протягом p наступних періодів часу.

$$MIGR_t = \frac{0,799}{(0,206)^*} + \frac{0,822MIGR_{t-1}}{(5,620)^{***}} + \frac{3,011INDEX_t}{(0,471)^*} - \frac{3,417INDEX_{t-1}}{(-0,548)^*}}{R^2 = 0,887 \quad DW = 2,05} \quad (2.3)$$

$$MIGR_t = \frac{-0,240}{(-1,698)^*} + \frac{0,587MIGR_{t-1}}{(2,852)^{**}} + \frac{0,752INDEX_t}{(1,536)^*} - \frac{0,951INDEX_{t-1}}{(-1,852)^*} + \frac{1,014INDEX_{t-2}}{(2,634)^{**}}}{R^2 = 0,978 \quad DW = 2,93} \quad (2.4)$$

Примітка: у дужках зазначено значення t-статистики при $*p < 0,1$ і $**p < 0,05$. Моделі побудовані у програмному забезпеченні EViews 11

Високі оцінки значущості свідчать про достовірність проведеного лагового моделювання ARDL (табл. 2.11).

Інтенсивність зовнішньої міграції населення у прикордонній території виглядає досить інерційною, адже поточне значення цього показника на 82 % визначається попередньою динамікою. Примітно, що посилення рівня «агресивності» середовища виштовхування населення за кордон у Львівській області призводить до зменшення інтенсивності зовнішньої міграції (з лагом у 1

рік). Це може означати, що деякі урядові програми (отримання субсидій на ЖКП, допомоги малозабезпеченим сім'ям та ін.) мають комплементарний характер до трудової міграції населення у Львівській області і в такий спосіб «витісняють» негативні наслідки погіршення соціально-економічної ситуації, а це спричиняє зменшення обсягів трудової міграції у короткотерміновому періоді. Також ймовірно, що відповідний вплив здійснюється через інші програми соціального захисту населення.

Таблиця 2.11

Результати оцінки ARDL-моделі (на прикладі України та Львівської області, 2008-2018 рр.)

Критерій	Значення		Критерій	Значення	
	Львівська область	Україна		Львівська область	Україна
Скоригований коефіцієнт детермінації	0,8012	0,9550	<i>p</i> -значення	0,0048	0,0015
Стандартна похибка регресії	0,3276	0,0198	Стандартне відхилення залежної змінної	0,7348	0,0931
Сума квадратів залишків	0,6441	0,0016	Інформаційний критерій Акайке	0,8953	-4,7110
Логарифм функції максимальної правдоподібності	-0,4767	26,199	Інформаційний критерій Шварца	1,0164	-4,6014
<i>F</i> -статистика	13,0899	43,476	Інформаційний критерій Ханнана-Квіна	0,7626	-4,9474

Примітка: оцінка достовірності здійснена у програмному забезпеченні EViews 11

Сприятливий зв'язок між інтенсивністю зовнішньої міграції й агресивністю середовища виштовхування населення за кордон простежується на рівні статистичної значущості 1 %. Так, короткостроковий мультиплікатор становить +0,752 % для України та +3,011 % для Львівської області, який демонструє позитивний вплив рівня виштовхування населення з країни чи регіону на обсяги міграції у фіксований момент часу без урахування впливу лагових значень.

Емпіричні оцінки показують, що від підвищення рівня виштовхування населення за кордон в Україні також можна очікувати збільшення інтенсивності зовнішньої міграції (з лагом у 2 роки). Сприятливу залежність від «агресивності» середовища в Україні у довготерміновому періоді можна інтерпретувати на користь висновку, що погіршення кон'юнктури ринку праці, поглиблення регіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку, посилення інфляції, а також відсутність належних умов праці та розвитку висококваліфікованих працівників не сприятимуть зниженню обсягів зовнішньої міграції населення в Україні чи її регіонах.

Регіональні ринки праці, гарантована офіційна зайнятість, поширення неповної та неформальної зайнятості, різні аспекти руху робочої сили, умови праці та її оплати, безумовно, створюють соціально-економічне підґрунтя середовища виштовхування населення за кордон. Такі показники, як рівень

безробіття населення, рівень вибуття працівників, рівень вимушеної неповної зайнятості, частка працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці, рівень виробничого травматизму, є важливими якісними характеристиками середовища, які свідчать про посилення чинників виштовхування трудових мігрантів із країни, обумовлюючи катастрофічну нестачу кадрів у різних сферах. Рівень «агресивності» середовища виштовхування визначається також демографічною ситуацією в країні та регіоні, тривалістю життя, станом здоров'я населення, вихованням молодого покоління, атмосферою в сім'ї тощо.

Погіршення економічної ситуації в країні чи регіоні, а, отже, зниження гарантій стабільної зайнятості та гідного рівня життя населення підштовхують громадян до спроб знайти роботу з вищими заробітками, здобути освіту (часто на безкоштовній основі) в інших країнах. Відповідно, при зниженні рівня доходів населення, активних інфляційних процесах, перевищенні темпів зростання витрат населення над темпами зростання доходів, обмеженості громадян у можливостях здійснення заощаджень та інвестицій унаслідок високого рівня витрат на продукти харчування міграційні настрої наростають. Особливо різко ці настрої змінюються у періоди криз та революційних змін. Так, за останні 15 років Україна пережила три критичні і соціально значимі події: «помаранчеву» революцію, Велику рецесію 2008-2009 рр. та революцію Гідності. Ці критичні періоди суттєво вплинули на тенденції зовнішньої міграції населення України і значно менше торкнулись міграційних процесів у Львівській області, хоча інтенсивність зовнішньої міграції у прикордонному регіоні залишалася вищою (до 2013 р.) порівняно з іншими областями країни. Середовище виштовхування населення як в межах України, так і регіону активно реагувало на кризово-революційні події та пов'язані з ними макроекономічні потрясіння.

З метою подолання тенденції, коли трудова еміграція пришвидшує розвиток економіки зарубіжних країн, але загрожує соціально-економічній безпеці країни та регіонів, необхідно забезпечити привабливі умови для входження іноземних інвесторів в національну економіку, зростання капітальних інвестицій, збільшення валової доданої вартості, розширення діяльності суб'єктів малого бізнесу та збільшення частки інноваційно активних підприємств. Відтак, покращення значень цих та інших головних макроекономічних параметрів слугуватиме чинником стримування зовнішньої трудової міграції населення.

2.3. Оцінка середовища освітньої міграції

На сучасному етапі глобалізації соціально-економічних процесів серед різновидів міграції населення Карпатського регіону України набула поширення освітня міграція, внаслідок якої активізується академічна мобільність, розширюються можливості навчання в зарубіжних країнах, зростає попит на отримання диплому зарубіжного університету.

Як учасники освітніх програм академічного обміну, наукових грантів, різноманітних дослідницьких проектів, українські студенти, молоді науково-

педагогічні працівники, талановиті пошукувачі володіють високою мотивацією не тільки здобувати нові знання, але й знайти роботу у зарубіжного роботодавця і отримати можливість постійного проживання за кордоном.

Підставою для включення цієї мобільно активної частини населення в освітню еміграцію є їх прагнення до набуття нових знань та навичок, вільне володіння іноземними мовами, відкритість до міжкультурного спілкування. Немало важливе значення має навчання за кордоном як крок на шляху до отримання постійного проживання в країні навчання та місця праці. В цьому плані директива Європейського парламенту⁷⁵ є тією інституційною умовою, яка детермінує право знаходитися у європейській країні з метою пошуку роботи або ж самозайнятості ще деякий час після закінчення місцевого університету упродовж.

В Україні не ведеться офіційний статистичний облік кількості освітніх емігрантів та їх повернення. Дані ЮНЕСКО дозволяють подолати цей інформаційний вакуум. За оцінками експертів, за кордоном навчалася у 2016/2017 н.р. більше 77 тисяч українських студентів, що становило близько 8% від загальної кількості тих осіб, які навчалися на денних програмах вищої освіти в Україні. У 2017/2018 н.р. цей показник становив понад 83 тис. осіб (8,5 % від сумарної кількості тих, хто навчається в Україні)⁷⁶.

Щорічні темпи зростання контингенту українського студентства, яке поповнює європейський ринок освітніх послуг, підтверджують, що Україна володіє потужним за обсягами, позитивною динамікою, великим за інтелектуальним наповненням, зростаючим потенціалом освітньої міграції. Освітні міграції за кордон здійснюються в рамках різноманітних академічних обмінів і програм, а також всередині країни між різними закладами вищої освіти (ЗВО). Підписання (червень 2014 р.) та ратифікація Верховною Радою України та Європейським парламентом (вересень 2014 р.) Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (далі Угоди) відкриває широкий простір співпраці в сфері освіти та мобільності⁷⁷.

Масштаби та нерівномірність освітніх міграцій визначають міжкрайнові відмінності у наданні освітніх послуг українським студентам (якість освітніх програм, розмір плати за навчання та проживання, рівень соціально-економічного розвитку країни, культурні цінності тощо) та різну мотивацію вибору навчального закладу і країни навчання учасниками освітньої еміграції (рис. 2.15).

Наведена динаміка активного залучення українського студентства до закордонного навчання засвідчує, що з одного боку, закордонні ЗВО забезпечують привабливість і переваги навчання українців за кордоном. З іншої сторони, обсяги, зростаюча динаміка щорічного збільшення освітньої еміграції

75 European Parliament News New rules to attract non# EU students, researchers and interns to the EU#2016. URL:<http://www.europarl.europa.eu/news/en/news#room/20160504IPR25749/new#rules#to#attract#non#eu#students#researchers#and#interns#to#the#eu>.

76 Стадний Є. Українське студентство за кордоном: дані до 2017/18 навчального року 21 січня 2019 року. URL: <http://cedos.org.ua/uk/articles/>.

77 Економічна складова Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління. Київ, 2014. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/files/a/2/a2732e1-economic-ied.pdf>.

української молоді залежать від умов формування її середовища в регіонах України. Негативні явища і процеси в політичному, соціально-економічному розвитку країни спонукають до активних переміщень за кордон населення в працєактивному віці, в т.ч. за освітнім фактором.

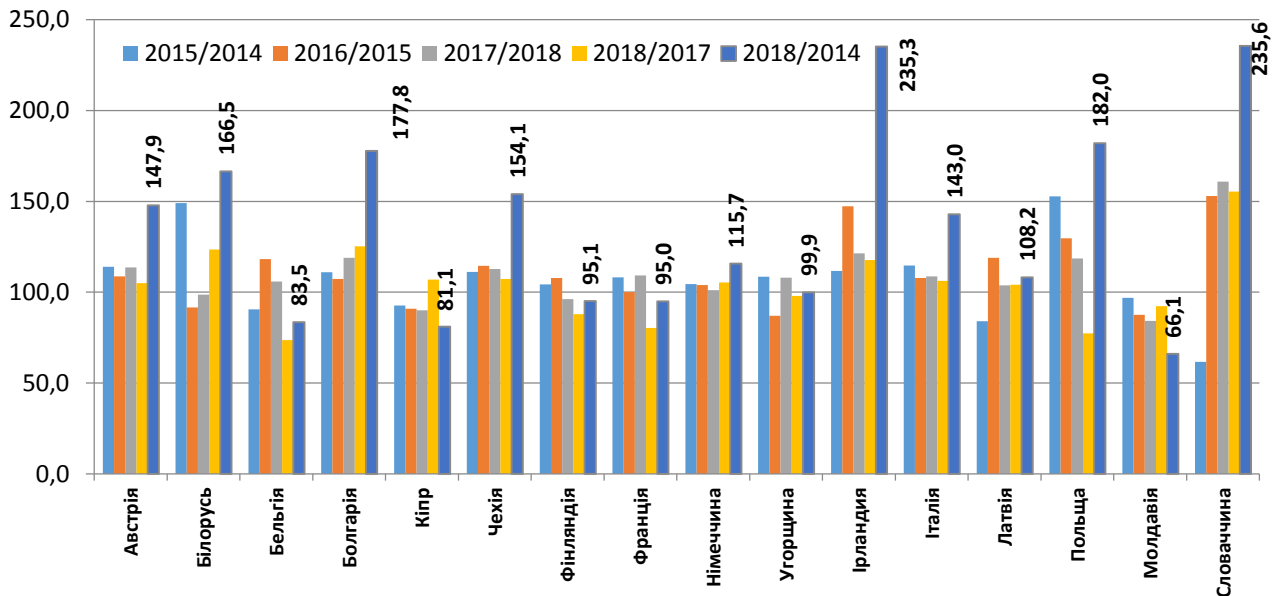

Рис. 2.15. Динамічні зміни кількості українських студентів у закладах вищої освіти європейських країн, 2014-2018 рр., %

Джерело⁷⁸

Визначення особливостей середовища освітньої міграції в Україні та її регіонах є важливим етапом при побудові методичного підходу до його оцінювання та обґрунтування вибору системи відповідних статистичних показників. Логіка дослідження та наявність відповідного статистичного забезпечення дозволяє представити середовище освітньої міграції в розрізі наступних узагальнених його характеристик: кількісний потенціал освітньої міграції, якість академічного середовища, мотивація освітньої міграції, можливість співпраці університетів і промисловості у дослідженнях, інституційні умови в освітній сфері. При цьому слід особливу увагу звернути на вибір відповідних показників, придатних для оцінки середовища освітньої міграції. Освітня міграція як чинник, що змінює середовище міграційної активності населення, має бути врахована при формуванні системи інформаційно-аналітичного супроводу моніторингу та прогнозування стану міграційної активності в частині оцінювання тенденцій та чинників, побудови сценаріїв та основних вимірів push-середовища міграційної активності населення регіону. З цією метою запропоновано розраховувати регіональний індекс формування середовища освітньої міграції (РІФСOM) (додаток Д).

Встановлено, що основними детермінантами, які формують середовище освітньої міграції, є: потенціал освітньої міграції; якість академічного середовища; мотивація освітньої міграції; співпраця університетів та промисловості у дослідженнях; інституційні умови в освітній сфері. Сукупна

⁷⁸ UNESCO INSTITUTE FOR STATISTICS. URL: <http://data.uis.unesco.org/?lang=fr&SubSessionId=da1fa224-5fec-49e1-918d-b6d5d227a969&themetreeid=-200#>

(інтегральна) оцінка детермінант, кожна з яких виражає якісну сторону середовища, представляє синергетичний ефект від їх взаємодій. Інтегральний індекс показує місце областей Карпатського регіону за станом формуванням середовища освітньої міграції.

Детермінанта формування потенціалу освітньої міграції. Розрахунок за 2018 р. показав втрату рейтингових позицій (проти 2017 р.) областей Карпатського регіону, що свідчить про певне зменшення потенціалу освітньої еміграції цих областей (рис. 2.16).

У 2018 р. рейтинги кожної області регіону України, включаючи Карпатський регіон, суттєво знизилися, особливо Львівської та Закарпатської обл. Якщо у 2017 р. за потенціалом освітньої міграції Львівська обл. посідала третє місце (після м. Києва і Харківської обл.), то у 2018 р. – сьоме місце. Відповідно Закарпатська обл. понизила свій рейтинг і опинилася четвертою з кінця рейтингового ряду. Що стосується Івано-Франківської та Чернівецької областей, то за рік їх місця майже не змінилися відповідно з 8 на 11 місце та з 12 на 13 місце у загальноукраїнському рейтингу.

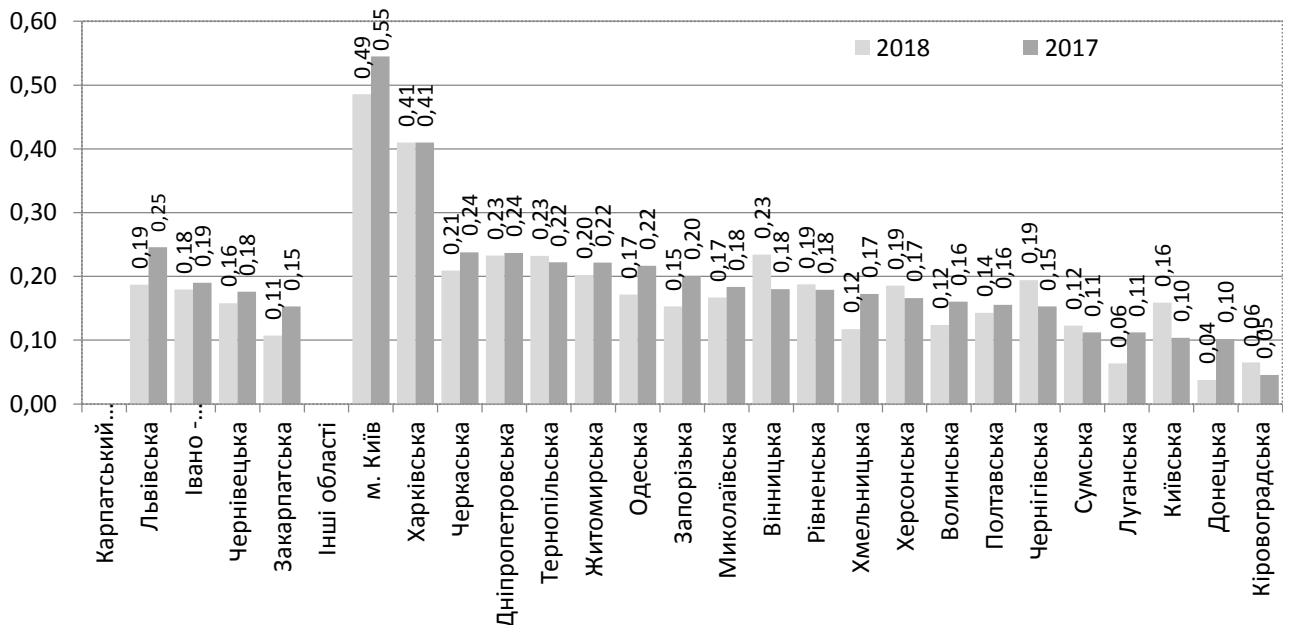

Рис. 2.16. Рейтинг областей України за значенням компоненти «потенціал освітньої міграції», 2017-2018 рр.

Джерело: побудовано авторами

У 2018 р. рейтинги кожної області регіону України, включаючи Карпатський регіон, суттєво знизилися, особливо Львівської та Закарпатської обл. Якщо у 2017 р. за потенціалом освітньої міграції Львівська обл. посідала третє місце (після м. Києва і Харківської обл.), то у 2018 р. – сьоме місце. Відповідно Закарпатська обл. понизила свій рейтинг і опинилася четвертою з кінця рейтингового ряду. Що стосується Івано-Франківської та Чернівецької областей, то за рік їх місця майже не змінилися відповідно з 8 на 11 місце та з 12 на 13 місце у загальноукраїнському рейтингу.

Детермінанта формування якості академічного середовища. Побудований за цією детермінантою рейтинг вказує, що в Карпатському регіоні

найвища якість академічного середовища у 2018 р. була у Львівській обл. Відбулося зниження якості академічного середовища порівняно минулим роком в Івано-Франківській та Чернівецькій обл. та її зростання у Львівській та Закарпатській областях. Львівщина у 2018 р. посіла сьоме місце серед областей України. Відповідно Закарпатська обл. піднялася в рейтингу і зайняла 19 місце, тоді як у 2017 р. вона була на останньому 25 місці у рейтингу (рис. 2.17).

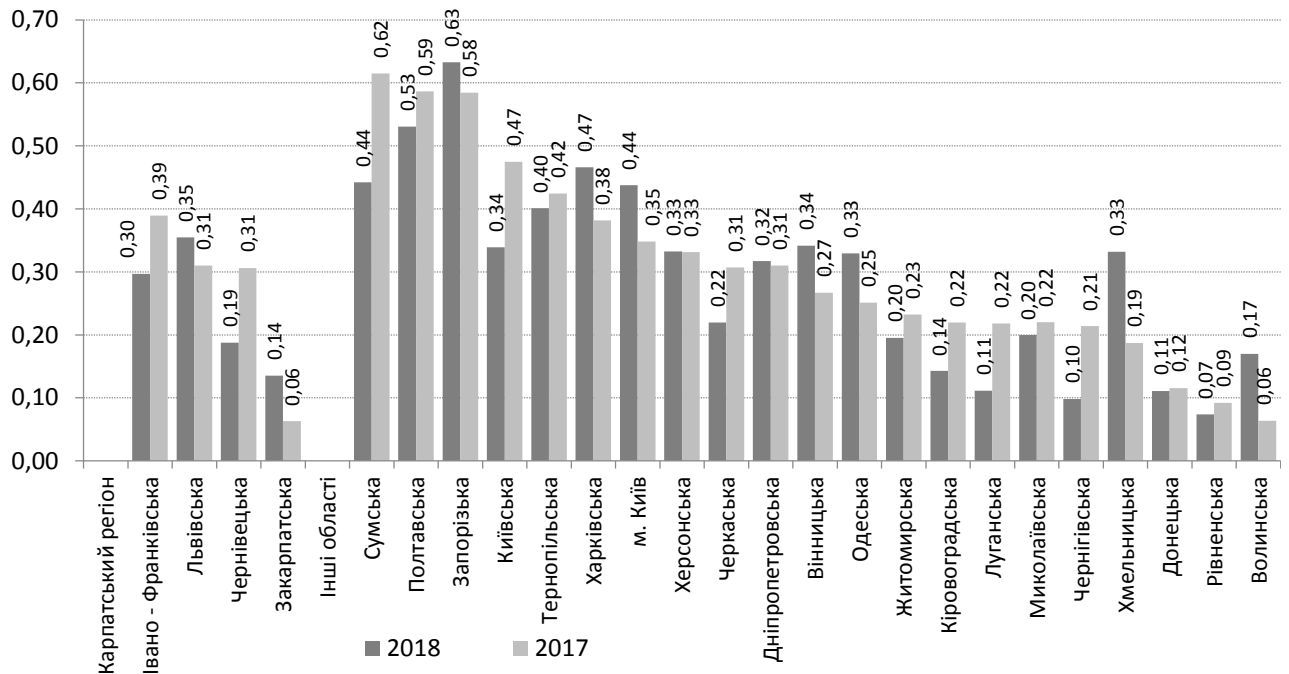

Рис. 2.17. Рейтинг областей України за значенням компоненти «якість академічного середовища», 2017-2018 рр.

Джерело: побудовано авторами

За окремими показниками, які характеризують якість академічного середовища, зокрема, часткою НПП, які мають наукові ступені кандидата та доктора наук, а також за обсягами підготовки аспірантів ситуація в областях Карпатського регіону у 2018 р. порівняно з попереднім роком залишилася майже без змін і розходження між областями є незначними.

Довідково: Кількість науково-педагогічних працівників університетів, академій, інститутів, які мали науковий ступінь кандидата наук (доктора наук) на 100 НПП у 2018 р. складала: Закарпатська обл. – 52,4 (12,3) осіб, Івано-Франківська обл. – 56,4 (11,9) осіб, Львівська обл. – 56,8 (11,9) осіб, Чернівецька обл. – 59,3 (11,8) осіб при відповідних показниках у м. Києві – 53,9 (14,0) осіб.

Кількість закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку аспірантів (докторантів), % до загальної їх кількості у 2018 р. становила: Закарпатська обл. – 14,3 (7,1) осіб, Івано-Франківська обл. – 25,0 (25,0) осіб, Львівська обл. – 37,2 (32,6) осіб, Чернівецька обл. – 18,8 (12,5) осіб, у м. Києві – 50,5 (32,0) осіб.

Пониження рейтингу областей регіону пов'язане з суттєвим зменшенням кількості аспірантів до 35 років і докторантів до 40 років.

Довідково: Кількість аспірантів на початок року віком до 35 років (% до загальної їх кількості) у 2018 р. зменшилася проти минулого року в усіх областях регіону і становила: Закарпатська обл. – 82,0 (88,7) %, Івано-Франківська обл. – 81,7 (83,2) %, Львівська обл. – 85,1 (86,9) %, Чернівецька обл. – 86,5 (89,6) %, у м. Києві – 77,8 (80,1) %.

Відсоток зменшення кількості докторантів на початок року віком до 40 років (% до загальної їх кількості) було дещо більшим і в розрізі областей становив: Закарпатська обл. – 83,3 (90,0) %, Івано-Франківська обл. – 75,7 (79,5) %, Львівська обл. – 60,5 (66,9) %, Чернівецька обл. – 80,0 (83,3) %, у м. Києві – 70,7 (74,5) %.

Причинами відзначених зміни у параметрах якості академічного середовища є: дуже малий відсоток осіб, які закінчують аспірантуру і

докторантуру із захистом дисертації; низька зацікавленість НПП у навчанні у докторантурі (обмежені можливості до викладання, роботи за сумісництвом, короткий термін написання дисертаційної роботи); проблеми із забезпеченням належних побутових умов молодим викладачам, аспірантам, докторантам⁷⁹. Продовжує падати престижність наукової роботи, знижується частка фінансування університетської науки, невисокий рівень заробітної плати, згортають свою діяльність в останні десятиліття наукомісткі виробництва, Відтак рівень затребуваності професіоналів високого рівня є низьким, знижується спроможність український ЗВО утримувати інтелектуальний капітал. НПП з високим науковим рівнем, молоді талановиті науковці стають все більш вмотивованими змінити місце праці в країні або продовжити свою наукову діяльність в закордонних вишах.

Євроінтеграційний вектор України активізує форми академічної мобільності, сприяє підвищенню якості академічного середовища. Українські студенти, викладачі, дослідники в рамках виконання європейських освітніх програм (Erasmus, Жан Моне, Tempus IV), Рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт 2020» мають перспективу отримати грант на навчатися за обміном, здобути диплом магістра, пройти практику; викладати, підвищувати кваліфікацію, пройти стажування тощо. Учасники української сторони мають можливість реалізувати проекти співпраці з іноземними партнерами з метою поширення інноваційних нововведень в освітньо-дослідницькі процеси своїх ЗВО. Нові можливості міжнародного співробітництва мають двоякий вплив на середовище освітньої міграції: за певних умов вони можуть як виштовхувати, так і втримувати студентів, викладачів, дослідників.

Довідково: в областях Карпатського регіону виконуються наступні проекти: у Львівській обл. проекти виконувалося в 24 ЗВО, зокрема, 30 проектів TEMPUS IV, 7 проектів Жан Моне, 12 проектів СВНЕ (ЕРАЗМУС+ з розвитку потенціалу вищої освіти), 18 ПРОЕКТІВ ІСМ (МІЖНАРОДНА КРЕДИТНА МОБІЛЬНІСТЬ); В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛ. у 4 ЗВО ВИКОНУЮТЬСЯ 12 ПРОЕКТІВ TEMPUS IV, 1 ПРОЕКТ ЖАН МОНЕ, 4 ПРОЕКТИ СВНЕ, 3 ПРОЕКТИ ІСМ; у Закарпатській обл. у 4 ЗВО виконуються 5 проектів TEMPUS IV, 1 ПРОЕКТ СВНЕ, 3 ПРОЕКТИ ІСМ; в Чернівецькій обл. в 4 ЗВО виконується 8 проектів TEMPUS IV, 1 ПРОЕКТ ЖАН МОНЕ, 6 ПРОЕКТІВ СВНЕ, 3 ПРОЕКТИ ІСМ. Для порівняння у 84 ЗВО м. Києві виконуються; 168 проектів TEMPUS IV, 9 ПРОЕКТ ЖАН МОНЕ, 33 ПРОЕКТІВ СВНЕ, 36 ПРОЕКТІВ ІСМ⁸⁰. Звісно, найбільша кількість проектів реалізується в найбільших університетах і ЗВО в кожному регіоні.

Детермінанта формування мотивації освітньої міграції. У 2018 р. у порівнянні з попереднім області Карпатського регіону (крім Закарпатської обл.) мали вищий рейтинг, що можна розглядати як індикатор позитивних змін в середовищі, яке породжує освітню еміграцію. Закарпатська область суттєво знизила свої позиції і посіла четверте місце з кінця рейтингового ряду (рис. 2.18).

Детермінанта мотивації освітньої міграції у 2018 р. займає чи не найважливіше місце серед інших детермінант, що визначають умови формування середовища освітньої міграції. Рівень мотивації вказує на існування взаємозв'язаних проблем соціально-економічного, політичного, демографічного характеру, які нині переживає українське суспільство і які «виштовхують»

⁷⁹ Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>

⁸⁰ Карта проектів Tempus IV. URL: <https://erasmusplus.org.ua/projects-map.html>

студентську молодь, науковців в освітню еміграцію.

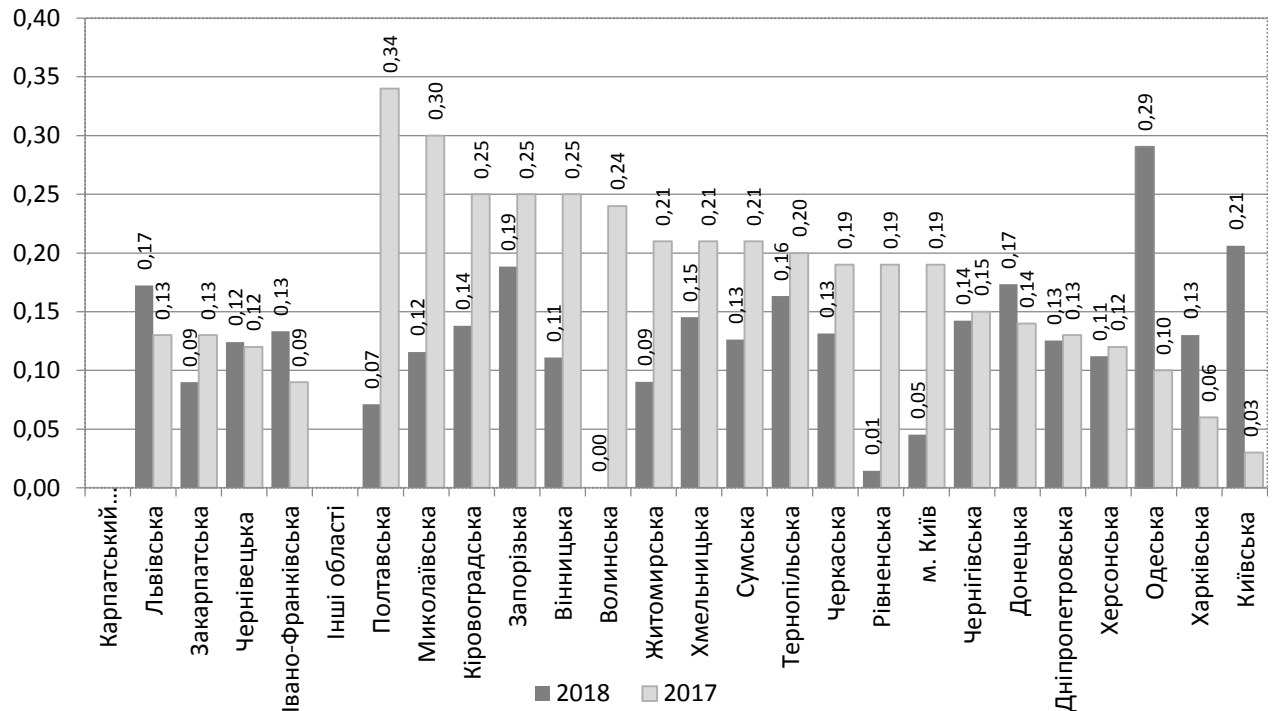

Рис. 2.18. Позиції областей України в рейтингу регіонів України за значенням компоненти «мотивація освітньої міграції», 2017-2018 рр.

Джерело: побудовано авторами

З року в рік скорочуються частка випускників ЗВО, які отримують направлення на роботу за спеціальністю. Частина випускників, які не знайшли задовільні, з гідними умовами праці варіанти роботи за місцем навчання і проживання в Україні, звісно мають наміри продовжувати навчання та наукові дослідження в закордонних університетах та шукати там прийнятні варіанти свого працевлаштування. Вирішення даної гострої проблеми нерозривно зв'язане з множиною питань взаємозв'язку ринку освітніх послуг та ринку праці.

Довідково: частка випускників ЗВО, які отримали направлення на роботу за спеціальністю у 2018 р. (2017 р), становила відповідно 13,0 % (13,5 %) в Закарпатській обл., 12,1 % (22, 5%) в Чернівецькій, 10,6 % (9,3 5) в Івано-Франківській обл. , 7,1 % (13,5 %) у Львівській обл., при найвищому значенні в Київській обл. – 22,9 % (18,3 %).

Висока вартість навчання студентів в Україні також є вагомою підставою для вибору навчання за кордоном.

Довідково: у 2018 р. в Українському католицькому університеті (м. Львів) за 4 роки навчання на бакалавраті потрібно було заплатити 146 тис. грн.; у Львівському національному медичному університеті імені Данила Галицького за 6 років навчання – 192, 6 тис. грн.; у Львівському національному університеті імені Івана Франка за спеціальність «міжнародне право» за рік - 25,6 тис. грн., «іноземна мова» – 25, 0 тис. грн. У Львівській Політехніці бакалавр Інституту права та психології за 4 роки мав заплатити – майже 86, 0 тис. грн.⁸¹.

Порівняння наведених вище вартостей навчання з середньою заробітною

⁸¹ Григор'єва С. Скільки платитимеш студенте? Рейтинг найдорожчих ВНЗ Львова. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2018/08/03/skilki-platitimesh-studente-reyting-naydorozhchih-vnz-lvova>

платою в регіоні (наприклад, у Львівській області у 2018 р. – 8001 грн.) та з тими можливостями, які пропонує зарубіжний навчальний заклад (в багатьох випадках - безкоштовну освіту), показує очевидні переваги навчання в ряді європейських країн.

Довідково: український абітурієнт може навчатися у польських ВНЗ безкоштовно, якщо він має карту побиту, карту поляка, пройде конкурс в університеті, відповідає певним спеціальним вимогам. Українці також можуть скористатися безкоштовним навчанням у Словаччині, Чехії, Німеччині, Австрії, Норвегії, Франції (у державних ВНЗ). Статистичні дані ЮНЕСКО показують, що українські студенти вибирають для навчання країни з невисоким рівнем освітньої мобільності, особливо ті університети, в яких освіта для українців є безкоштовною чи необхідно оплатити лише студентські збори ⁸².

Рівень оплати праці випускників та науково-педагогічних працівників значно нижчий за середній її розмір в регіонах. Через суттєвий розрив в оплаті праці працівників вищої освіти та зайнятих в інших видах економічної діяльності мотивація до викладання в українських ЗВО є невисокою. Проблему академічної мобільності викладачів, їх участі у наукових дослідженнях, в конференціях, публікаціях (як правило, оплачується коштом самого викладача) необхідно вирішувати на державному рівні у нерозривному зв'язку з проблемою фінансування вищої освіти.

Довідково: У 2017/2018 н.р. річна заробітна плата найбільш кваліфікованого персоналу – професорів – в Україні склала 5,7 тис. дол. США, у Великій Британії – 116,7 тис. дол., у Німеччині – 99,5 тис. дол.; зарубіжних викладачів (лекторів) в Україні – 4,7 тис. дол., 54,2 тис. дол. – у Великій Британії, 58,8 тис. дол. – у Німеччині ⁸³.

Політичні умови середовища освітньої міграції простежено через показник кількості внутрішньо переміщених осіб зі Сходу України.

Довідково: у 2018 р. кількість внутрішньо переселених осіб зі Сходу України та Криму за регіонами на 10 тис. населення становила у: Закарпатській обл. – 29,6 осіб, Івано-Франківській обл. – 26,2 осіб, Львівській – 44,1 особи, Чернівецькій обл. – 26,6 осіб, для порівняння у м. Києві – 575, 2 осіб.

Російська агресія є не тільки причиною масового відпливу працездатного населення та капіталу з територій, прилеглих до тимчасово окупованих, посилення міграційного навантаження регіонів. Вона є чинником формування середовища, яке може активно сприяти освітній та науковій еміграції (ефект виштовхування).

Кризовий стан економіки та відповідні територіальні диспропорції у рівні та якості життя населення посилюють зовнішні та внутрішні міграційні процеси, які тісно корелюють із процесами освітньої міграції.

Довідково: у 2018 р. міграційний приріст становив у: Закарпатській обл. – 154 тис. осіб, Івано-Франківській обл. – 38 тис. осіб, Львівській обл. – 133 тис. осіб, Чернівецькій обл. – 358 тис. осіб, для порівняння у м. Києві – 4459 тис. осіб.

Розширення можливостей вибору для людей та гостра проблема соціальної нерівності не знімають з порядку денного питання трудової та освітньої еміграції.

Довідково: За регіональним індексом людського розвитку (за методикою розрахунку Міністерства розвитку громад та територій України) області Карпатського регіону у 2018 р. займали лідируючі позиції у всеукраїнському рейтингу ⁸⁴. За значенням регіонального індексу Чернівецька та Івано-Франківська області поділили 2 та 3 місця (м. Кив – 1 місце), Закарпатська обл. – 4 місце, Львівська обл. – 5 місце.

Дослідження особливостей регіонів за рівнем людського розвитку в ретроспективі (2004-2013 р.р, наукова

⁸² UNESCO Institute for Statistics. URL: <http://data.uis.unesco.org/?lang=fr&SubSessionId=da1fa224-5fec-49e1-918d-b6d5d227a969&themetreeid=-200#>.

⁸³ Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>

⁸⁴ Розрахунок індексу регіонального людського розвитку за 2018 рік. URL: www.minregion.gov.ua

розробка⁸⁵) показують, що Львівська обл. належить до групи регіонів з розвитком без ознак регресу і демонструє стабільність показників регіонального людського розвитку. Тоді як Закарпатська, Івано-Франківська та Чернівецька області були віднесені до групи регіонів, розвиток яких має регрес за одним із аспектів регіонального людського розвитку і характеризується погіршенням соціального середовища.

Детермінанта співпраці університетів і промисловості у дослідженнях. Регулювання освітньої міграції має безпосереднє відношення до широкого спектру питань, які стосуються впровадження і розвитку науки в університетах, зокрема, відносин партнерства підприємств з ЗВО, участі вищої освіти у фінансуванні внутрішніх витрат організацій на виконання наукових досліджень тощо. Області Карпатського регіону показують суттєве пониження своїх рейтингів порівняно з минулим роком. Львівська обл. розмістилась в середині всеукраїнського рейтингу, а Івано-Франківська, Чернівецька, Закарпатська обл. займають майже останні рейтингові позиції (рис. 2.19).

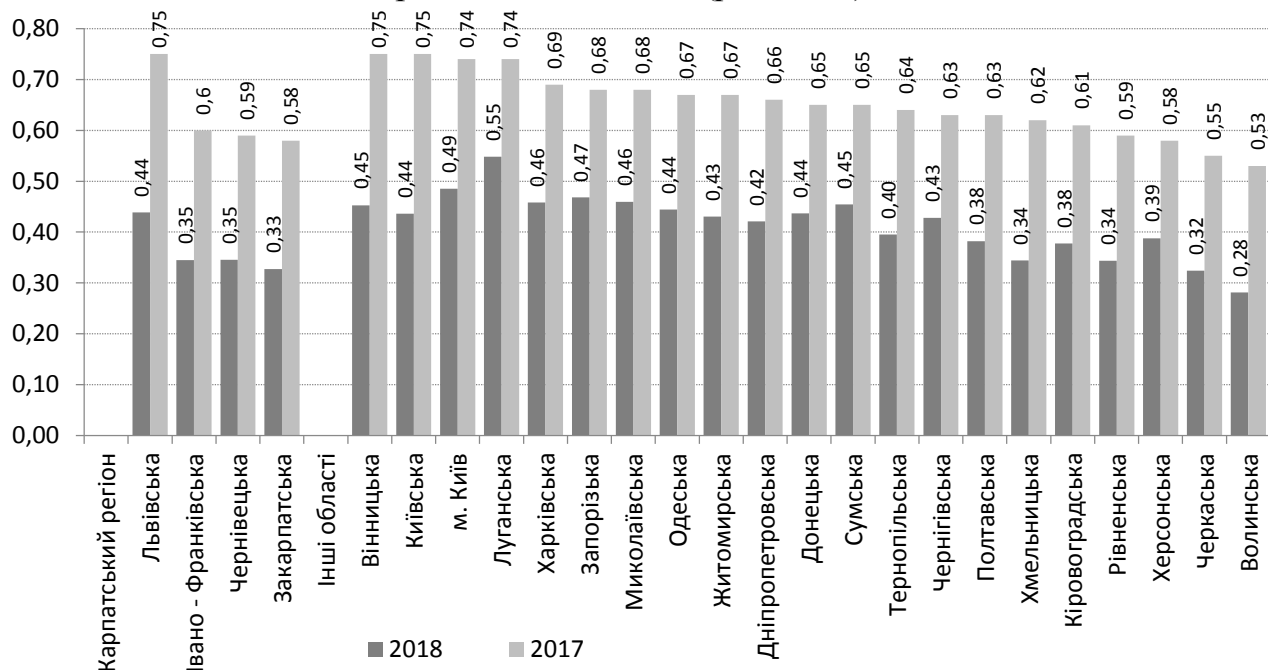

Рис. 2.19. Позиції областей України в рейтингу регіонів України за компонентою «співпраця університетів і промисловості у дослідженнях», 2017-2018 рр.

Джерело: побудовано авторами

Довідково: партнерство закладів вищої освіти з інноваційної співпраці протягом 2016–2018 років серед областей Карпатського регіону здійснювалося лише у Львівській області – 5,3 % до загальної кількості інноваційно активних підприємств, у м. Києві – 7,7 %. У 2018 р. не було випадків фінансування внутрішніх витрат на виконання наукових досліджень коштами організацій сектору вищої освіти в жодній області Карпатського регіону. Сумарний індекс інновацій 2016 становив: Закарпатська обл. – 20,2 %, Івано-Франківська обл. – 32,4 %, Львівська – 35,2 %, Чернівецька обл. – 10,2 %, для порівняння м. Київ – 51,2 %.

Попри наявність великої кількості українських вчених та інженерів, які цінуються у світі, а також те, що Україна займає перше місце у категорії “внесок у розвиток науки та технологій” в рейтингу “The Good Country Index”⁸⁶, ситуація

⁸⁵ Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект (колективна монографія) / за ред. Е.М. Лібанової ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. К., 2015, с. 17.

⁸⁶ Державна Стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки. URL: https://dei.kyivcity.gov.ua/files/2020/10/22/POSTANOVA_KMU_695_DSRR_2027.pdf

ж у сфері співпраці університетів з промисловістю потребує кардинальних змін. Незадовільний стан в цій сфері – показовий чинник середовища освітньої міграції, який веде до вимивання українських мізків за кордон, відтак до збідніння українського людського та інтелектуального капіталів. Вирішити цю проблему вищої освіти та відповідно середовища освітньої міграції можна через механізми стимулювання інноваційної діяльності та підвищення ефективності національної та регіональних інноваційних систем з участю вітчизняних університетів, за умови найповнішого і всебічного сприяння розвитку науки в університетах.

Детермінанта формування інституційних умов в освітній сфері. Розрахунки за цією домінантою середовища освітньої міграції показують покращення умов в Івано-Франківській і Чернівецькій обл., їх погіршення у Львівській та Закарпатській обл. (рис. 2.20).

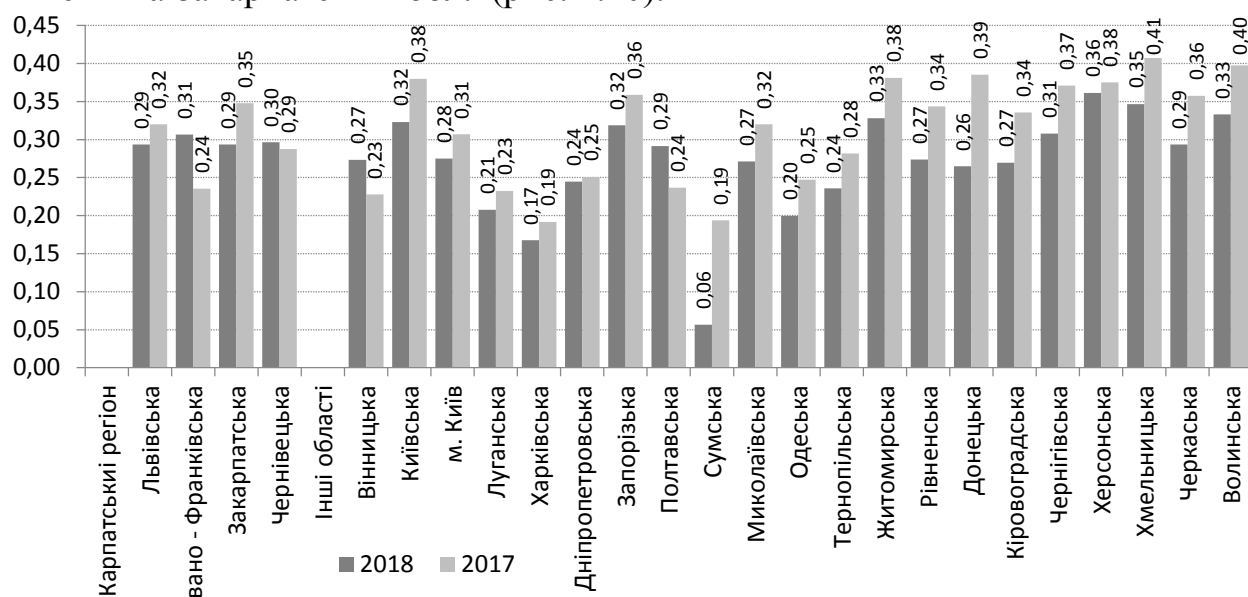

Рис. 2.20. Позиції областей України за значенням компоненти «інституційні умови в освітній сфері», 2017-2018 рр.

Джерело: побудовано авторами

Важливу роль серед інституційних умов середовища освітньої міграції має експорт освітніх послуг, який відбувається в формі академічної мобільності іноземців до України, яка має зростаючий характер.

Довідково: у 2017/2018 н.р. у 443 українських ЗВО навчалось 75605 студентів-іноземців з 154 країн світу, переважна кількість яких є з Азії та Африки. В областях Карпатського регіону: 2057 осіб – у Львівській обл., 1833 особи – у Чернівецькій обл., 1767 осіб – в Івано-Франківській, 1724 особи – у Закарпатській обл.⁸⁷

За показником кількості громадян інших держав, які навчаються у ВНЗ III-IV рівнів акредитації на 1000 студентів, картина у 2018 р. в областях Карпатського регіону була наступною: Закарпатська обл. - 58,3 осіб, Івано-Франківська обл. – 53, 2 особи, Львівська обл. – 14, 3 особи, Чернівецька обл. – 73,6 особи, м. Київ – 33,3 особи.

В областях регіону навчалось аспірантів-іноземців на 100 аспірантів осіб у 2018 р. відповідно у Закарпатській обл. – 2,13 особи, Івано-Франківській обл. – 2,52 особи, Львівській обл. – 0,96 особи, Чернівецькій обл. – 0,97 особи, м. Київ – 3,99 особи.

Позитивна динаміка надання освітніх послуг іноземним громадянам

⁸⁷ Визначення конкурентних переваг здобуття вищої освіти в країнах-конкурентах України на ринку освітніх послуг для іноземних студентів. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/3-na_sajt_AZ_Viznach_konkur_perevag_zdobuttya_VO_kr-konk_Uk-final.pdf

(навчання на другому і третьому рівнях вищої освіти) має і матиме в подальшому не тільки збільшення доходів українських вишів, але й зміцнить інституційні засади освітньої міграції. Економічна криза, пандемія короно вірусної хвороби ускладнюють фізичне пересування студентів по всьому світу.

Для покращення експорту освітніх послуг необхідне вирішення питань безпекового характеру – політичного (військова агресія Росії) та соціально-медичного (пандемія COVID 19) стосовно іноземних студентів.

Не маловажне значення має рейтинг ЗВО, за яким зарубіжний громадянин укладає контракт, а також покращення умов навчання й проживання в гуртожитках в окремих ЗВО. Збільшення масштабів надання освітніх послуг для зарубіжних студентів засвідчуватиме покращення інституційних умов середовища освітніх міграцій в областях Карпатського регіону.

Для оцінки й аналізу середовища освітньої міграції як такого, що передусім виштовхує студентську молодь за кордон, запропоновано методичний підхід до розрахунку інтегрального індексу формування середовища освітньої міграції (РІФСОМ)⁸⁸.

Систематичне обчислення РІФСОМ формує інформаційну базу для

⁸⁸ Формування середовища освітньої міграції населення Карпатського регіону: підхід до оцінювання. Методичні рекомендації [Текст] / [за наук. редакцією д.е.н., проф. Т. Г. Васильціва] // Семів Л.К., Садова У.Я., Бідак В.Я. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України». Львів, 2019. 31 с.; Семів Л.К. Методичний підхід до оцінювання середовища освітньої міграції населення Карпатського регіону. *Регіональна економіка*, 2019, 93(3), с.37-48.

моніторингу середовища міграційної активності населення, стану ринку освітніх послуг із врахуванням академічної мобільності студентів, викладачів, дослідників та їх транскордонної мобільності, виявлення проблемних аспектів середовища освітньої еміграції та визначення напрямів його регулювання.

За проведеними розрахунками побудовано рейтинг регіонів України за кількісними і якісними характеристиками середовища освітньої міграції (рис. 2.21).

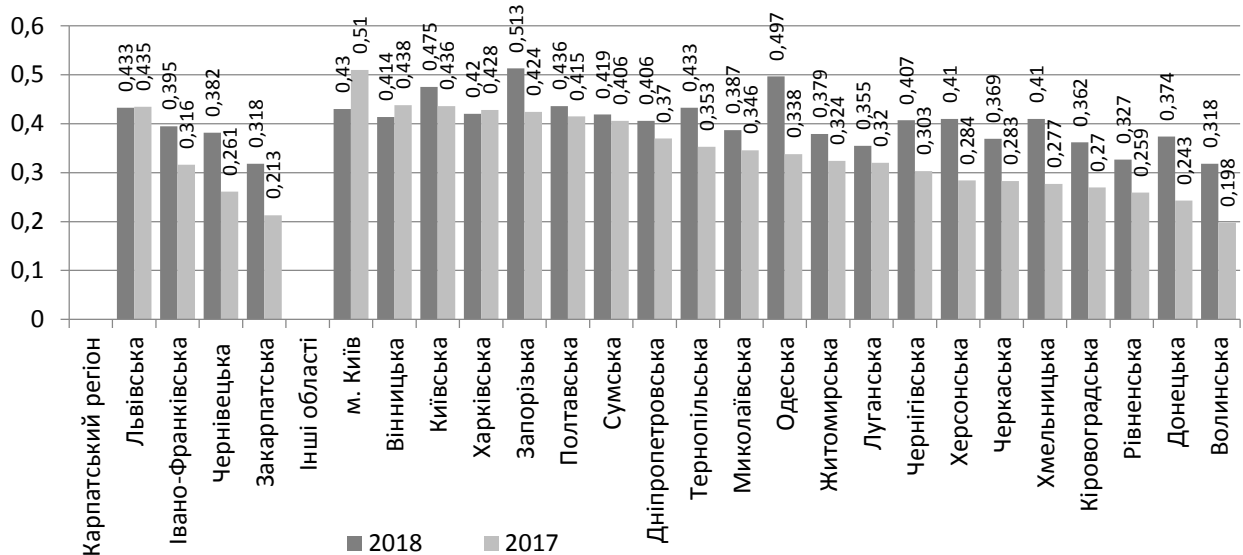

Рис. 2.21. Позиції областей України в рейтингу регіонів України за інтегральним показником РІФСOM, 2017-2018 рр.

Джерело: побудовано авторами

Довідково: Детальний аналіз показав, що у 2018 р. найбільший вплив на формування середовища освітньої міграції в областях Карпатського регіону мали детермінанти (в порядку важливості): мотиваційна та якості освітнього середовища. Тоді як у розрахунку 2017 р. найбільший вплив на результуючий інтегральний показник мали детермінанти «інституційні умови в освітній сфері» та «співпраця університетів і промисловості у дослідженнях».

Рейтинг 2018 р. засвідчує зростання рангових значень областей Карпатського регіону за сукупністю показників середовища освітньої міграції. Порівняння рейтингових позицій областей за 2018 та 2017 роки дозволяє зробити висновок про покращення умов формування середовища освітньої міграції в областях Карпатського регіону у 2018 р.

Довідково: у 2018 р. позиція *Львівської обл.* залишилася незмінною в рейтингу областей Карпатського регіону - 1 місце в Карпатському регіоні, 4 місце в Україні. *Івано-Франківська обл.* - відповідно 2 і 12 місця, *Чернівецька обл.* - відповідно 3 і 17 місця, *Закарпатська обл.* - відповідно 4 та 24 місця. Тоді як у 2017 р. у загальноукраїнському рейтингу місця були такі: *Львівська обл.* відповідно 1 та 4 місце в Україні, *Івано-Франківська обл.* - відповідно 2 та 15 місце, *Чернівецька обл.* - відповідно 3 та 21 місце, *Закарпатська обл.* - відповідно 4 та 24 місце.

Таким чином, сучасні глобальні демографічні проблеми, нестача кадрів різного рівня кваліфікації виштовхуватимуть українських студентів, дослідників, здобувачів, кращих науково-педагогічних працівників в пошуках освіти і роботи, гідного рівня життя за кордон. В зарубіжних країнах напрацьовано відповідне законодавче забезпечення, належні інституційні умови у сфері соціально-трудових відносин, які мають на меті утримати та збільшити кількість освітніх мігрантів, дослідників, висококваліфікованих працівників для

використання і збагачення професійно-інтелектуального потенціалу країни⁸⁹.

З метою мінімізації ризиків для держави і зокрема Карпатського регіону, які зумовлені знеціненням та втратою ресурсного потенціалу і людського капіталу вітчизняних освітніх ЗВО та наукових шкіл, запропоновано основні напрями регулювання середовища освітньої міграції в сферах соціальної, науково-технічної, економічної, освітньої, інформаційної політики держави. Це:

1. Сприяння відновленню економіки, виходу з поточної кризи, спричиненої пандемією COVID-19, стабілізації і послідовному макроекономічному зростанню через розробку довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку України.

2. Створення високотехнологічних та інтелектуально містких робочих місць як основи зайнятості висококваліфікованих працівників, зниження рівня безробіття, підвищення ефективної зайнятості населення.

3. Забезпечення належного рівня фінансування освітньої, наукової і науково-технічної сфери держави як запоруки дієвості інноваційної моделі функціонування та державного регулювання економіки, створення і розвитку високотехнологічних виробництв в Україні.

4. Посилення відповідності структури підготовки фахівців у ЗВО поточним і перспективним потребам ринку праці та навичок випускників ЗВО потребам роботодавців, а також посилення зв'язків ЗВО з наукою та бізнесом.

5. Формування системи заходів регулювання ринку праці в умовах інформатизації та комп'ютеризації праці.

6. Формування та зміцнення прогресивної ролі середнього класу як основи стабільного розвитку економіки країни та її політичної системи як домінуючого чинника у подоланні кризового стану економіки.

2.4. Соціологічний вимір міграційної активності студентської та учнівської молоді

Молодь є найбільш перспективним, потужним чинником демографічного, соціально-економічного, інноваційного розвитку країни. Безумовно, що кожне суспільство зацікавлене у збереженні, примноженні та найбільш продуктивному використанні потенціалу молоді. Молодь також представляє і найбільш мобільну соціально-демографічну групу й активно бере участь у міграційних процесах. В умовах євроінтеграції України та водночас наявності у нашій державі низки проблем економічного, політичного, безпекового характеру виникає загроза міграційних втрат молодого покоління. У цьому контексті гостро постає необхідність ефективного регулювання міграції населення з особливим акцентом на врахуванні проблем молоді.

Розробка дієвих механізмів регулювання міграційних процесів вимагає вивчення не лише існуючих тенденцій, а й виявлення основних мотивів,

⁸⁹ Семів Л.К. Інституційні основи захисту освіти і професії українських трудових мігрантів. Scientific and educational journal "The genesis of genius"; Geneva, Switzerland, December 2015 # 5, Volume 1. Publishing Center of The international scientific association of economists "Consilium", Geneva, 2015, С.33-36.

потенційних напрямів міграції та оцінювання можливих ризиків, пов'язаних із нею. Важливим способом отримання інформації щодо цих та інших питань є проведення соціологічних досліджень.

З метою вивчення міграційної активності студентської та учнівської молоді Карпатського регіону, а також розробки рекомендацій щодо механізмів регулювання міграційних процесів працівниками відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» у вересні-жовтні 2019 року було проведено соціологічне опитування. На основі багатошаблевої комбінованої «гніздової» вибірки було опитано 1339 студентів випускних курсів у 16 закладах вищої освіти (ЗВО), 18 закладах професійно-технічної освіти (ЗПТО) та учнів випускних класів у 21 закладі загальної середньої освіти (ЗЗСО) чотирьох областей Карпатського регіону України (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька області).

Спершу було здійснено спробу визначити рівень реалізованої міграційної активності молоді. Результати показали, що більшість опитаних побувала за кордоном впродовж останніх п'яти років. Однак, тут було зафіксовано певні відмінності між групами респондентів. Зокрема, якщо серед студентів ЗВО лише 22 % зазначили, що ніколи не були за кордоном, то серед студентів ЗПТО ця частка становила аж 48 %, а серед учнів ЗЗСО – 47%. Аналіз відповідей на це запитання у розрізі областей показав, що в Івано-Франківській області найнижчий рівень реалізованої міграційної активності молоді. Так, половина учасників опитування з цієї області ніколи не були за кордоном, у той час як у Закарпатській області цей показник становив 32 %.

Лідерами серед країн призначення попередніх поїздок молоді стали Польща, Угорщина, Туреччина, Єгипет, Німеччина, Чехія. При цьому, 30 % респондентів вказували більш, ніж три країни ЄС, де вони побували раніше. Основною метою поїздок опитаних були відпочинок, туризм (52 %) та відвідини родичів, друзів (21 %). Частка осіб, котрі їздили на закупівлю товарів для особистого вжитку, становила 9 %, а з метою дрібної комерції – всього 3 %. Ще 8 % учасників опитування зазначили, що виконували роботи чи надавали послуги за кордоном. Аналіз результатів опитування у розрізі навчальних закладів дає підстави для висновку, що кожен десятий студент ЗВО та кожен двадцятий студент ЗПТО вже має досвід трудової міграції за кордоном. На навчання, практику та на спортивні змагання за кордон їздило по 7 % респондентів.

Щодо потенційної міграційної активності, то було досліджено три її рівні:

- Перший – початковий, емоційний – характеризує бажання мігрувати, міграційні установки молоді, її загальне ставлення до міграції, схильність до неї;
- Другий – проміжний – це внутрішня готовність мігрувати, прийняте рішення щодо міграції, наявність чітких міграційних планів;
- Третій – діяльнісний, поведінковий – найбільш близький до здійснення власне міграційного переміщення, певні дії, пов'язані з підготовкою до міграції.

З метою вивчення міграційних установок молоді, респондентам було поставлене запитання: «Якщо б у Вас була можливість вибору, то чому б Ви надали перевагу?», де пропонувалось шість варіантів відповіді (рис. 2.22). При цьому, сформульовані в анкеті альтернативи дозволяють виявити різний ступінь вираження готовності мігрувати: від найвищого (висловлене бажання виїхати за кордон на постійне проживання) до нульового (відсутність бажання їхати за кордон навіть з пізнавальною чи розважальною метою).

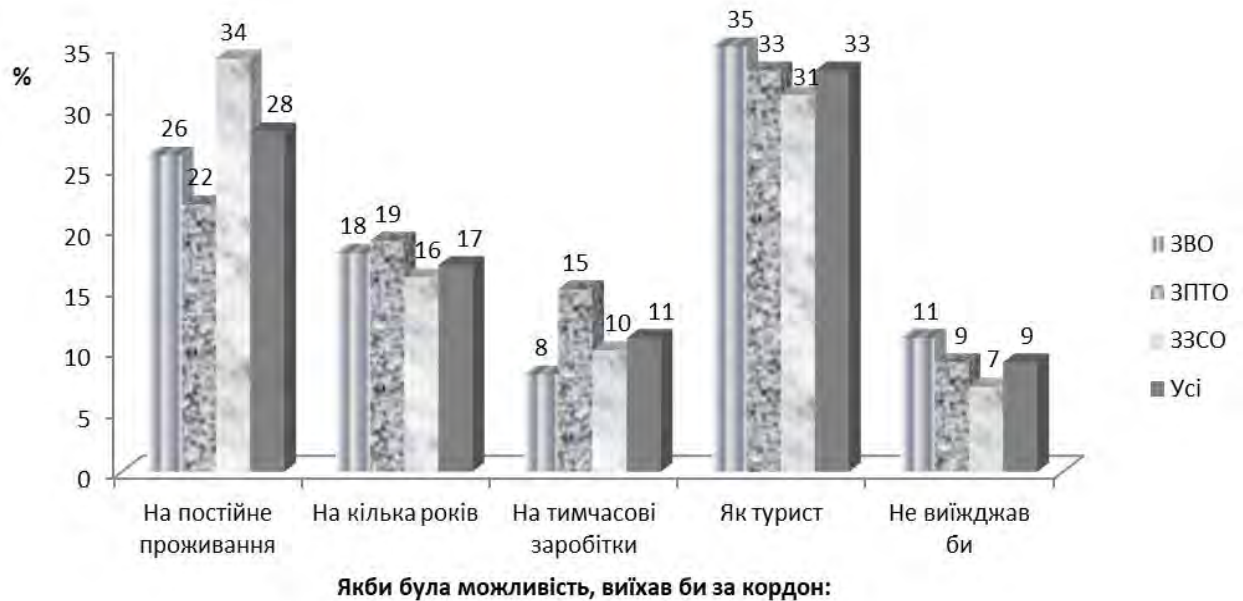

Рис. 2.22. Міграційні переваги молоді Карпатського регіону України, % у межах кожної групи опитаних та загалом.

Джерело: складено авторами за результатами соціологічного опитування, 2019 р.

Результати дослідження показали, що більш, ніж чверть опитаних має бажання поїхати за кордон на постійне проживання. Найсильніше воно виражалось серед учнів шкіл, де кожен третій обрав цей варіант можливої міграційної активності. Частка осіб, які поїхали би на кілька років за кордон, щоб підняти своє матеріальне становище, становила 17 %. Тут не було виявлено суттєвих відмінностей серед різних груп опитаних. На тимчасові заробітки за кордон поїхав би кожен десятий учасник дослідження. Найбільша частка потенційних тимчасових заробітчани була зафіксована серед студентів ЗПТО (15 % з цієї групи обрали цей варіант), а найменша – серед студентів ЗВО (8 %). Найбажанішим варіантом потенційної міграційної активності стало висловлене прагнення поїхати за кордон у якості туриста. Його обрала третина усіх респондентів.

Просумувавши частки осіб, котрі висловили бажання виїхати на постійне проживання на кілька років та на тимчасові заробітки за кордон, отримаємо орієнтовну частку молоді, котра має позитивні міграційні установки. Вона становить 56 %. Отже, трохи більше, ніж половина студентської та учнівської молоді Карпатського регіону України є схильною до зовнішньої міграції.

Щоб виявити рівень внутрішньої готовності молоді до міграції було поставлене запитання «Чи плануєте Ви у найближчих 1-3 роки поїхати за кордон

(не враховуючи туристичних поїздок)?». Менше половини учасників дослідження дали на нього негативну відповідь (рис. 2.23).

Рис. 2.23. Міграційні плани молоді Карпатського регіону України, % у межах кожної області та регіону загалом

Джерело: складено авторами за результатами соціологічного опитування, 2019 р.

Результати опитування показали, що на навчання за кордон планувало поїхати 13 % респондентів. На тимчасові заробітки – кожен четвертий опитаний, у тому числі, серед студентів ЗПТО – кожен третій. У цьому аспекті існують певні відмінності і між областями. Зокрема, частка вибору цього варіанту відповіді серед молоді Івано-Франківської області становила 34 %, Закарпатської – 30 %, а Львівської і Чернівецької – 20 і 18 %. Плани щодо поїздки за кордон на кілька років висловив майже кожен десятий респондент. Тут знову дещо вирізняється Івано-Франківська область, де частка таких осіб складає 14 %. На постійне проживання за кордон найближчим часом планує виїхати аж 6 % молоді Карпатського регіону. При цьому, найвищий їх відсоток зафіксовано у Чернівецькій області (8 % опитаних цієї області), а найнижчий – у Закарпатській (4 %).

Дослідження у сфері міграції населення свідчать про значний розрив між бажанням і готовністю мігрувати ^[90], тобто між першим і другим рівнем потенційної міграційної активності. В опитуванні така закономірність зберігається лише стосовно стаціонарної міграції. Так, якщо бажання виїхати за кордон на постійне проживання висловило 27 %, то чіткі плани щодо реалізації своїх намірів найближчими роками має 6 % молоді. Просумувавши частки осіб, котрі мають плани щодо виїзду на постійне проживання на кілька років та на тимчасові заробітки за кордон, отримано трохи меншу частку (40 %) від тих, котрі лише висловили такі бажання (55 %). Однак, додавання відсотків тих, котрі

⁹⁰ Laczko, Frank, Jasper Tjaden, & Daniel Au. 2017. Measuring Global Migration Potential, 2010–2015. Data Briefing Series of IOM's Global Migration Data Analysis Centre. IOM's Global Migration Data Analysis Centre: Berlin. Available online: https://publications.iom.int/system/files/pdf/gmdac_data_briefing_series_issue_9.pdf

планують поїхати на навчання, фактично зрівнює ці частки (53 %). Отже, результати не підтвердили висунуту у програмі дослідження гіпотезу про значно нижчий рівень готовності до міграції від схильності до неї.

Несподівано високою виявилася частка молоді, котра вже здійснювала певну підготовку для реалізації своїх міграційних планів. Вона становить 38 % учасників опитування (рис. 2.24). Важливо зауважити, що значна кількість респондентів давала ствердну відповідь на питання щодо підготовчої діяльності, попри те, що на попереднє питання (планування поїздки за кордон) – негативну. У зв'язку з цим, можна припустити, що вибір ствердної відповіді щодо підготовки міграційного переміщення стосувався або попередніх, так і не реалізованих намірів респондентів, або ж тих, що будуть реалізовані у подальшому майбутньому, а не найближчих 1-3 роки.

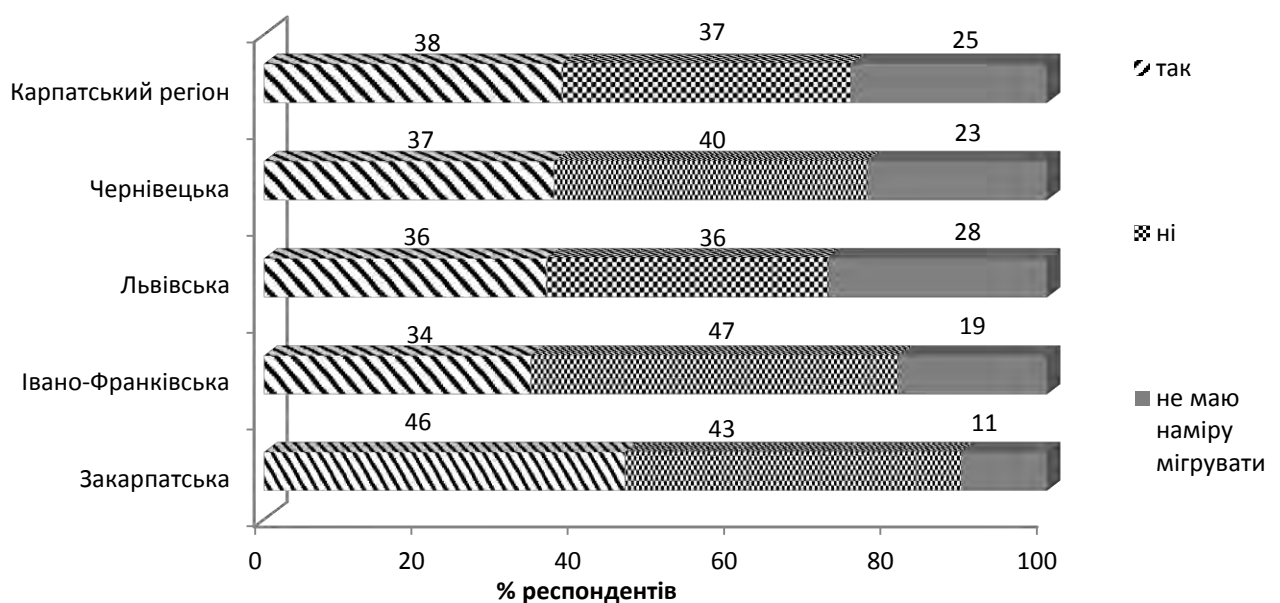

Рис. 2.24. Міграційна підготовка молоді Карпатського регіону України, % у межах кожної області та регіону загалом

Джерело: складено автором за результатами соціологічного опитування, 2019 р.

У відповідях на питання щодо здійснення підготовки для реалізації міграційних планів не було зафіксовано суттєвих відмінностей між групами опитаних у розрізі закладів навчання (ЗВО, ЗПТО та ЗЗСО). Щодо відмінностей між областями Карпатського регіону, то тут вирізнялася лише Закарпатська область, де 46 % дали ствердну відповідь на це запитання, що на 8 в.п. більше від середнього показника.

У процесі вивчення потенційної міграційної активності молоді учасникам дослідження було також поставлене запитання щодо країни, яка відповідає їх уяві про сприятливі умови працевлаштування. Перші дві рангові позиції за частотою вибору зайняли Німеччина (20,4 %) та США (14 %). Позитивним видається той факт, що кожен десятий респондент такою країною вважає Україну.

Додатковим джерелом інформації про міграційні наміри молоді послуговували відповіді респондентів на запитання щодо планів після закінчення

навчального закладу. Частки респондентів, котрі планують їздити на тимчасові заробітки, виїхати на тривалий час, на постійне проживання та на навчання за кордон, розподілились майже однаковою мірою: 10 %, 12 %, 13 % та 15 %. Отже, загалом половина студентів випускних курсів та учнів випускних класів навчальних закладів Карпатського регіону України бачать своє майбутнє за її межами. Водночас, половина учасників опитування зазначила, що буде продовжувати навчатися в Україні, більшість з яких – це учні ЗЗСО (76 %). Позитивним є те, що кожна четверта молода людина планує розпочати власну справу. Цей момент важливо врахувати при розробці відповідних заходів міграційної та пов'язаних із нею напрямів державної політики.

Переїхати жити і працювати в інший регіон України планує лише 7 % опитаних, а їздити туди на тимчасові заробітки – лише 1,2 %. Тобто внутрішня міграція не є популярним варіантом міграційної активності молоді. Підтвердженням цього слугує і те, що у процесі опитування при необхідності вписати область України, куди б респонденти погодились переїхати, третина обрала варіант «жодна». Найбільш привабливими виявилися міста: Київ (27 %), Львів (16 %) та Вінниця (10 %). Решта відповідей розпорошились між іншими містами від 1,8 % (Одеса) до 0,1 % (Житомир). При цьому, ніхто не вписував області, а назви міст – обласних центрів.

Наявність високооплачуваного місця праці є найбільш привабливим чинником, здатним спонукати молодь до переїзду в іншу область України. На нього вказала майже половина опитаних (46 %). Частка осіб, яких привабили би перспективи кар'єрного зростання, становила 37 %. Кращі можливості відкриття власної справи могли б стати стимулом для переїзду для 18 % опитаних. Ще 14 % учасників дослідження відповіли, що їх нічого не може привабити в іншій області.

При формуванні ефективних механізмів регулювання міграційних процесів важливим є врахування чинників виїзду населення з України. На думку молоді Карпатського регіону, такими чинниками на сьогоднішній день виступають: низький рівень оплати праці, безробіття та економічне становище, бідність населення загалом. Низький рівень оплати праці став також основною причиною можливої міграції респондентів. Так, відповідаючи на запитання «Що саме могло б змусити Вас особисто виїхати за кордон на постійне місце проживання?», цей варіант відповіді обрала половина учасників дослідження (табл. 2.12). Кожен третій вказав на відсутність роботи в Україні, а також на відсутність стабільності та впевненості у майбутньому. Окрім того, виявилось, що вагомою для молоді є професійна реалізації та умови праці. При недостатній можливості їх забезпечення за кордон виїхати готова більше, ніж чверть опитаних.

Таблиця 2.12

Можливі чинники виїзду за кордон на постійне місце проживання молоді
Карпатського регіону України, % респондентів кожної області та регіону
загалом

Чинники	Закарпатська	Івано- Франківська	Львівська	Чернівецька	Карпатський регіон
Низький рівень оплати праці	58,3	56,3	45,8	54,8	50,9
Відсутність роботи в Україні	34,6	50,9	28,2	38,4	34,7
Відсутність стабіль- ності і впевненості у майбутньому	43,3	26,5	30,6	33,6	32,6
Недостатня можли- вість професійної реалізації, погані умови праці	23,8	28,3	27,5	28,4	27,4
Війна	19,9	20,1	22	20,93	21,5
Погіршення загальної економічної ситуації в країні	21,5	20,6	21,5	21	21,2
Високий рівень корупції	20,5	13	15,8	10	15,4
Не виїжджав би за кордон за жодних обставин	5,2	4,23	9,2	5,7	7,1
Житлові проблеми	3,6	3,3	5,6	6,9	5,1

Джерело: складено автором за результатами соціологічного опитування, 2019 р.

Примітка: чинники проранжовано від найбільш до найменш вагомих (за частотою отриманого вибору) по останньому стовпчику. Можна було обирати кілька варіантів.

Результати відповідей на це запитання у регіональному розрізі показали деякі особливості певних областей (вони відзначені затонованими клітинками у табл. 2.12). Так, молодь Закарпатської області частіше, порівняно з опитаними з інших областей, обирала такі фактори «виштовхування»: низький рівень оплати праці (частота вибору цього варіанту становить 58,3 % при середньому показникові у регіоні – 50,9 %); відсутність стабільності і впевненості у майбутньому (43,3 % проти 32,6 %); високий рівень корупції (20,5 % проти 15,4 %). Відсутність роботи в Україні найбільше турбує респондентів з Івано-Франківської області. На цей варіант відповіді вказала половина учасників дослідження у цій області, у той час як у середньому його обрало 34,7 % усіх опитаних. Чернівецьку область вирізняє найвища, порівняно з іншими областями, частка тих, кого до стаціонарної міграції спонукали би житлові проблеми (6,9 % опитаних цієї області, що удвічі перевищує відповідний показник в Івано-Франківській області – 3,3 % і майже на два відсоткових пункти середній показник у регіоні – 5,1 %). Очевидно, що зазначені аспекти можуть сигналізувати про найбільш гострі проблеми у цих областях, які і спонукають молодь до зовнішньої міграційної активності.

Молодь Львівської області найчастіше, порівняно з іншими областями, зазначала, що не виїжджала би за кордон за жодних обставин. Частота вибору становить 9,2 %, що удвічі перевищує відповідний показник в Івано-Франківській області (4,2 %) та на два відсоткових пункти – середній у регіоні (7,1 %). Водночас, цікаво зауважити, що у Львівській області за жодним із чинників не зафіксовано показників, що були б вищі за середній (за винятком житлових проблем, однак ця різниця зовсім мізерна – всього 0,4 відсоткових пункти).

Аналіз можливих чинників виїзду за кордон на постійне місце проживання молоді Карпатського регіону України у розрізі представників різних груп (за типом навчального закладу) показав відмінності лише у двох аспектах. Так, відсутність роботи в Україні найбільш вагомою серед трьох досліджуваних груп виявилася для учнів ЗЗСО. Цей варіант обрав 41 % з цієї групи і лише 29 % студентів ЗВО. Натомість, останніх більше турбувала відсутність стабільності та впевненості у майбутньому (43 %), в той час, як для учнів цей показник становив всього 24 %.

Поряд з дослідженням факторів, що спонукають молодь до виїзду за кордон, не менш важливе значення для розробки відповідних заходів міграційної політики має також і виявлення таких, що могли б втримати її від виїзду. У зв'язку з цим студентам ЗВО та ЗПТО Карпатського регіону України було запропоновано вказати такий чинник. Більшість респондентів (83 %) ⁹¹ визначили, що високий рівень заробітної плати міг би втримати молодь від зовнішньої міграції (табл. 2.13). При цьому, він мав більше значення для студентів ЗВО (86,6 %), ніж ЗПТО (78,3 %). Так само важливішою для них була і стабілізація політичної, соціально-економічної ситуації в Україні (58,3 % проти 41,1 % у кожній групі респондентів). Натомість, дещо більшу кількість вибору серед студентів ЗПТО отримала наявність постійного місця праці (45,1 % проти 38,8 %).

Можливість ведення бізнесу могла б втримати від виїзду третину опитаних. Слід зауважити, що значимість цього чинника для молоді послідовно прослідковується у процесі усього опитування. При цьому студенти ЗВО проявляли більшу зацікавленість підприємницькою діяльністю, ніж студенти ЗПТО. Майже кожен четвертий з опитаних студентів ЗВО і ЗПТО обрав родину і друзів як один з чинників, здатних втримати молодь від виїзду за кордон.

Найменш значимим за частотою отриманого вибору виявився варіант «високий рівень патріотизму». На нього вказало всього 7 % опитаних. Такий результат певною мірою може свідчити про гостроту і незадоволеність базових, економічних потреб молоді. Водночас, він також може слугувати індикатором відсутності ідеологічного забезпечення освітнього процесу, недостатнього національно-патріотичного виховання молоді. Поряд з тим, позитивним видається переконання лише 3 % респондентів у тому, що нічого не може втримати молодь від зовнішньої міграції. Цікаво, що студенти ЗПТО удвічі

⁹¹ Оскільки це питання не було поставлене учням, то аналізу підлягають дві групи опитаних (студенти ЗВО та ЗПТО) і, відповідно, відсотки пораховано до загальної кількості респондентів цих груп.

частіше обирали цей варіант, ніж ЗВО. Отже, регулювання чинників міграції здатне стати дієвим заходом міграційної політики, спрямованим на зниження міграційних втрат людського (зокрема молодіжного) потенціалу Карпатського регіону України.

Таблиця 2.13

Чинники, що могли б втримати молодь Карпатського регіону України від виїзду за кордон, % респондентів кожної групи та загалом

Чинники	ЗВО	ЗПТО	Разом
Високий рівень заробітної плати	86,6	78,3	83
Стабілізація політичної, соціально-економічної ситуації в Україні	58,3	41,1	50,8
Наявність постійного місця праці	38,8	45,1	41,6
Можливість ведення бізнесу	35,3	28,4	32,3
Родина, друзі	21,2	26,7	23,6
Високий рівень патріотизму	6,6	7,7	7,1
Нічого не може втримати	2,1	4,5	3,2

Джерело: складено автором за результатами соціологічного опитування, 2019 р.

Примітка: чинники проранжовано від найбільш до найменш вагомих (за частотою отриманого вибору) по останньому стовпчику. Можна було обирати кілька варіантів.

Можливість ведення бізнесу могла б втримати від виїзду третину опитаних. Слід зауважити, що значимість цього чинника для молоді послідовно прослідковується у процесі усього опитування. При цьому студенти ЗВО проявляли більшу зацікавленість підприємницькою діяльністю, ніж студенти ЗПТО. Майже кожен четвертий з опитаних студентів ЗВО і ЗПТО обрав родину і друзів як один з чинників, здатних втримати молодь від виїзду за кордон.

Найменш значимим за частотою отриманого вибору виявився варіант «високий рівень патріотизму». На нього вказало всього 7 % опитаних. Такий результат певною мірою може свідчити про гостроту і незадоволеність базових, економічних потреб молоді. Водночас, він також може слугувати індикатором відсутності ідеологічного забезпечення освітнього процесу, недостатнього національно-патріотичного виховання молоді. Поряд з тим, позитивним видається переконання лише 3 % респондентів у тому, що нічого не може втримати молодь від зовнішньої міграції. Цікаво, що студенти ЗПТО вдвічі частіше обирали цей варіант, ніж ЗВО. Отже, регулювання чинників міграції здатне стати дієвим заходом міграційної політики, спрямованим на зниження міграційних втрат людського (зокрема молодіжного) потенціалу Карпатського регіону України.

Оскільки головним чинником зовнішньої міграції населення і молоді зокрема на сьогоднішній день залишається оплата праці, тому важливо визначити орієнтовний її рівень, який зміг би стримати масову еміграцію українських громадян. Для з'ясування оціночних суджень щодо цієї проблеми студентам ЗВО та ЗПТО Карпатського регіону України було поставлене запитання: «Яким, на Ваш розсуд, має бути рівень середньомісячної заробітної плати в Україні, який міг би стримати виїзд українських громадян за кордон?». Найчастіше респонденти називали заробітну плату у діапазоні 801-1000 євро

(25,6 %), на другому і третьому місці (за частотою отриманого вибору) – 601-800 євро (16,8 %) та 401-600 євро (13,5 %). Приблизно по 10 % розподілилися варіанти: 1001-1200 євро та 1801-2000 євро. Решта відповідей була розпорошена від 7 % до 0,1 %. Розрахунок середнього значення заробітної плати, здійснений на основі оцінок респондентів за формулою середньої арифметичної зваженої показав, що 765 євро є тим орієнтиром для реформування системи оплати праці, який у майбутньому здатний вплинути на зниження міграційної активності студентської молоді. Дещо вище значення ≈ 1000 євро було отримане при проведенні моніторингових досліджень незайнятого населення Львівської області⁹².

Учням ЗЗСО питання було сформульовано дещо конкретніше: «За яку заробітну плату Ви готові працювати в Україні?». Для початку погодилися би на будь-яку суму, лиш би знайти роботу всього 5 % учнів, котрі взяли участь у дослідженні. Найчастіше респонденти обирали два варіанти: 501-700 євро (24 %) та суму від 700 євро (25 %). Лише 10 % опитаних учнів погодилися би на заробітну плату до 300 євро, кожен п'ятий – 30-500 євро. Частка осіб, котрі планують виїхати за кордон і не хочуть працювати в Україні, становила 9,2 %.

Отже, результати опитування ідентифікували високий рівень потенційної міграційної активності студентської та учнівської молоді регіону. Несподівано високими виявилися усі її три рівні: початковий (позитивні міграційні установки – 56 % молоді); проміжний (наявність міграційних планів – 53 %, з урахуванням планів на навчання); діяльнісний (здійснення підготовки для реалізації міграційних планів – 38 %). Ключовими чинниками зростання міграційної активності молоді є низький рівень оплати праці, безробіття, відсутність стабільності, упевненості у майбутньому та недостатня можливість професійної реалізації.

⁹² Риндзак О.Т. Інгібування міграційних втрат людського потенціалу України. *Економіка України*. 2019. №9-10. С. 82.

3

ЗОВНІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ МІГРАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

3.1. Соціально-економічні та політико-правові характеристики головних країн-реципієнтів мігрантів з Карпатського регіону України

Польща

Українсько-польський кордон складає 535 км або майже 8,0 % від загальної протяжності зовнішнього кордону України. Польща входить до числа 85 країн, з якими для громадян України діє безвізовий порядок в'їзду на взаємній основі на підставі паспорта громадянина. Також між Україною та Польщею від 2008 р. діє Угода про правила місцевого прикордонного руху.

Згідно з даними Державної міграційної служби України, за період 2010-2018 рр. вагомість виїздів українців до Польщі у загальних обсягах виїздів зростала. Значення показника коливалося на рівні 25-40 % від усіх перетинів державного кордону України (рис. 3.1).

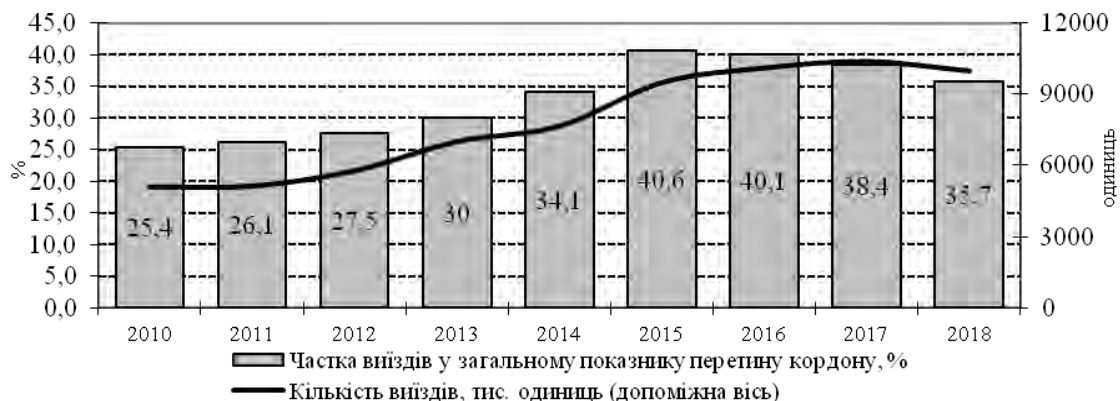

Рис. 3.1. Динаміка та вагомість українсько-польського кордону за кількістю виїздів громадян України (українська статистика), 2010-2018 рр.

Джерело: побудовано на основі⁹³

Втім, в останні роки дещо змінилися ключові тенденції. Якщо у 2010-2015 рр. частка перетинів кордону з Польщею стрімко зростала, сягнувши у 2015 р. 40,6 %, то, починаючи з 2016 р., показник почав знижуватися та за 2015-2018 рр. скоротився на близько 5 в. п. – до рівня 35,7 %. Та все ж його значення залишалося високим і є свідченням того, що понад третина перетинів державного кордону українцями припадає саме на Польщу. Примітно, що за 2010-2018 рр. кількість виїздів українців до Польщі зростала та стабілізувалася в останні три-чотири роки на рівні біля 10 млн од., що суттєво.

Відповідно, зазначені тенденції стали однією з причин – чинників стрімкого

⁹³ Міграційний профіль України 2011-2015 роки / Державна міграційна служба України. – К., 2016. – 73 с.; Міграційний профіль України за 2016 рік / Державна міграційна служба України. – Київ, 2017. – 98 с.; Міграційний профіль України за 2017 рік / Державна міграційна служба України. – Київ, 2018. – 88 с.; Міграційний профіль України за 2018 рік / Державна міграційна служба України. – Київ, 2019. – 94 с.

зростання чисельності громадян України, які проживають на території Польщі. Це безпосередньо підтверджується *польською статистикою*, яка дає більш повну картину реальної ситуації (рис. 3.2). Якщо на початку 2000-х років показник становив 150-200 тис. осіб, то у 2014-2017 рр. зріс до 275-285 тис. осіб, а у 2018-2019 рр. стрімко зростав (на 25,6 % у 2018 р. до 2017 р. та на 21,6 % у 2019 р. до 2018 р.), сягнувши у 2019 р. 433,8 тис. осіб.

Рис. 3.2. Показники щодо проживання громадян України на території Польщі (польська статистика), 1999-2019 рр.

Джерело: побудовано на основі⁹⁴

Інші міграційні тенденції між Україною та Польщею, а також порівняння соціально-економічної ситуації відображено в додатку Е.

Виходячи з результатів аналізу, доречно виділити наступні *основні проблеми щодо регулювання міграційної активності населення між Україною та Польщею*:

- проблеми інституційного характеру – низький рівень розвитку (передусім з української сторони) та обмежені можливості суб'єктів ринку міграційних послуг в частині надання офіційних якісних та достатніх міграційних послуг, особливо в сегменті зовнішньої трудової міграції; невикористання повною мірою потенціалу міжурядових двосторонніх угод та активної позиції державних служб у захисті прав українців-мігрантів, формуванні прозорості повноцінної системи двостороннього обліку міграційних процесів;

- проблеми інформаційного характеру – недостатній рівень розвитку системи комунікації мігрантів задля вирішення питань, що стосуються безпеки їх життя та знаходження в країні прибуття, інформаційної підтримки та консультативно-юридичної допомоги з процедур легалізації перебування на території Польщі та з інших нагальних питань;

- проблеми економічного характеру – суттєве «вимивання» інтелектуально-кадрового ресурсу Карпатського регіону України, що призводить до дефіциту професійних кадрів, зниження продуктивності праці та втрати окремих секторів регіональної економіки, розбалансування системи

⁹⁴ Internal and foreign migrations: Statistics Poland. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-datasets/-/MIGR_IMM1CTZ; Rocznik Demograficzny, 2007, 2010, 2019. URL: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny.html>

міжгалузевих зв'язків та відносин;

- проблеми соціокультурного та гуманітарного характеру – втрати людського потенціалу, руйнування родин та розрив соціальних зв'язків, депопуляція сільських територій і малих міст, формування працедефіцитної кон'юнктури та диспропорцій на ринку праці Карпатського регіону України.

З огляду на виявлені обставини *актуалізується завдання* напрацювання спільних практик і нормативно-методичних положень *міграційної політики* обидвох держав. З польської сторони високим потенціалом практичної апробації і ефективності характеризується впровадження інструментів, орієнтованих на покращання доступності більш престижних і фахових професій для українських працівників, стимулювання диверсифікованої сімейної/колективної зайнятості. З української сторони орієнтирами державної міграційної політики є:

- забезпечення належного рівня керованості україно-польських міграційних тенденцій у коротко-, середньостроковій і стратегічній перспективах;
- формування системи чинників та мотивації до повернення інтелектуально-кадрового ресурсу в Україну;
- активізація взаємовигідних міграційних обмінів в рамках зайнятості, туризму, освіти, науки, науково-дослідної та інноваційної діяльності, інвестиційних та бізнес-проектів;
- напрацювання спільних позитивних практик і формування досвіду ефективного державного регулювання міграційних процесів, конвергенція інституційної системи регулювання міграції з провідними моделями ЄС, протидія сучасним міграційним викликам і загрозам Україні.

Угорщина

Українсько-угорський кордон складає 136,7 км або майже 2,0 % від загальної протяжності зовнішнього кордону України і 6,1 % кордону Угорщини. Угорщина входить до числа 85 країн, з якими для громадян України діє безвізовий порядок в'їзду на взаємній основі на підставі паспорта громадянина. Також між Україною й Угорщиною від 2007 року діє Угода про правила місцевого прикордонного руху.

Згідно з даними ДМС України, за період 2010-2019 років (показник 2019 року – оціночний на основі даних за I півріччя), вагомість виїздів українців до Угорщини у загальних обсягах виїздів зростала. У середньому вона коливається на рівні 10 % від усіх перетинів державного кордону України, стабілізувавшись на рівні 11,0 % за останні чотири роки (рис. 3.3).

Кількість перетинів українсько-угорського кордону за в'їзним і виїзним векторами засвідчує домінування виїздів – близько 75 %. Найбільше перетинів кордону здійснюється через пункти пропуску «Чоп – Захонь» (понад 30 %), «Лужанка – Берегшурань» (близько 30 %), «Вилок – Тісабеч» (близько 25 %) ⁹⁵.

⁹⁵ Анатомія українського кордону. Незалежний моніторинговий звіт 2018 року (22.10.2018). URL: https://issuu.com/irf_ua/docs/print_anatomiya-kordonu

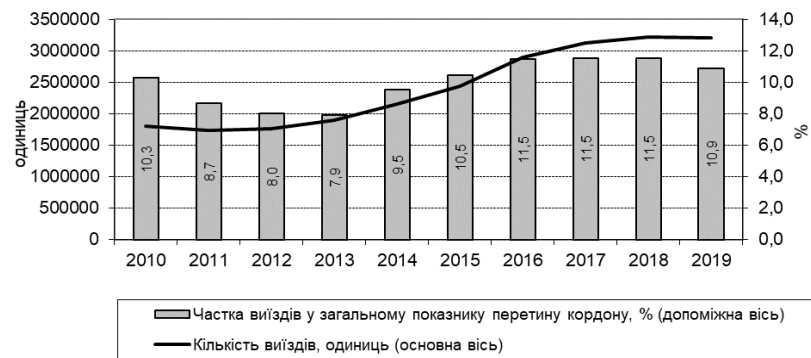

Рис. 3.3. Динаміка та вагомість українсько-угорського кордону за кількістю виїздів громадян України (українська статистика), 2010-2019 рр.

Джерело: побудовано на основі⁹⁶

Угорська статистика дає більш повну картину реальної ситуації (рис. 3.4). Інші міграційні тенденції між Україною та Угорщиною, а також порівняння соціально-економічної ситуації відображено в додатку Ж.

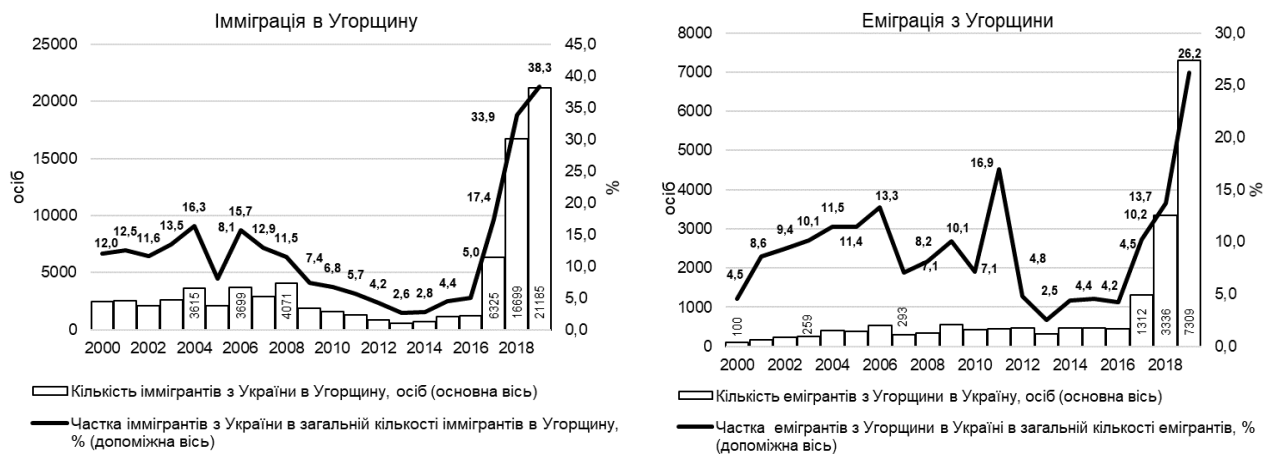

Рис. 3.4. Показники міграції за напрямками в'їзду і виїзду між Україною та Угорщиною (угорська статистика), 2000-2019 рр.

Джерело: побудовано на основі⁹⁷

Якщо узагальнювати проведений аналіз, то специфіка міграційної активності населення між Україною та Угорщиною полягає в наступному:

- первинність етнодемографічних детермінант переміщень (Угорщина не входить до числа найбільш привабливих країн трудової міграції для українців⁹⁸) з локалізацією впливів на мешканців Закарпатської області;
- стрімка динаміка зростання кількості мігрантів з України в Угорщину, особливо за період 2017-2020 років.

⁹⁶ Міграційний профіль України 2011-2015 роки / Державна міграційна служба України. – К., 2016. – 73 с.; Міграційний профіль України за 2016 рік / Державна міграційна служба України. – Київ, 2017. – 98 с.; Міграційний профіль України за 2017 рік / Державна міграційна служба України. – Київ, 2018. – 88 с.; Міграційний профіль України за 2018 рік / Державна міграційна служба України. – Київ, 2019. – 94 с.; Інформація щодо відвідування України іноземними туристами та виїзду громадян України за кордон I півріччя 2016-2019 років (за даними Адміністрації Державної прикордонної служби). URL: <https://me.gov.ua/Documents/Download?id=13fa3ae9-19e7-42a7-8feb-ebdab617d977>

⁹⁷ Population, vital events : Hungarian Central Statistical Office. URL: https://www.ksh.hu/stadat_annual_1

⁹⁸ Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми в Україні, 2017. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/migration_and_human_trafficking_in_ukraine_2017_ukr.pdf

Виходячи з результатів аналізу, доречно виділити наступні *проблеми* щодо регулювання міграційної активності населення між Україною та Угорщиною:

- проблеми політико-правового характеру – подвійне громадянство частини населення прикордонних районів Закарпатської області, що може слугувати приводом для спекуляцій з метою порушення територіальної цілісності України;

- проблеми соціального характеру – поширення практики зміни реєстрації місця проживання особами передпенсійного віку з української на угорську для отримання пенсії в Угорщині. Це підтверджують дані, що 20 % від усіх виїздів до Угорщини припадає на громадян України віком 63-65 років⁹⁹;

- проблеми інформаційного характеру – стрімке зростання кількості громадян України, які виїжджають в Угорщину на тривале проживання (особливо чоловіків, частка яких у структурі міграції за період 1995-2020 років зросла з 46 % до 65 %), що потребує проведення спеціальних обстежень з виявленням причин такої ситуації;

- проблеми націоідентичного характеру – сильний вплив ідей «Великої Угорщини» на частину населення Закарпаття, особливо прикордонних районів, яке ідентифікує себе з угорцями або в крайньому разі з русинами (русинізм як об'єкт політичних спекуляцій) та не володіє українською мовою.

Питання міграції між Україною та Угорщиною дуже мало вивчається українськими науковцями. В умовах постійних загроз зовнішнього геополітичного характеру означений специфічний міграційний вектор потребує особливої уваги як науковців-міграціологів, так і фахівців у сфері реалізації державної та регіональної міграційної політики. Загалом Угорщина залишається специфічною країною притягання українських мігрантів – з первинним впливом на Закарпатську область в умовах ідеологічної дифузії ідеї «Великої Угорщини». *Головною специфікою міграційної активності населення на українсько-угорському кордоні є вплив етнокультурних чинників.* І хоч Угорщина не входить до числа найбільш привабливих країн трудової міграції для українців, разом з тим, вона залишається основною країною міграції для громадян України, які проживають на Закарпатті та історично й культурно пов'язують себе з цією країною.

Румунія

Українсько-румунський кордон складає 613,8 км або 8,8 % від загальної протяжності зовнішнього кордону України і 21,0 % кордону Румунії. Румунія входить до числа 85 країн, з якими для громадян України діє безвізовий порядок в'їзду на взаємній основі на підставі паспорта громадянина. Також між Румунією й Україною з 2015 року діє Угода про місцевий прикордонний рух, яка продовжила практику реалізації попередньо діючої угоди з 1996 року.

Міграційна активність населення між Україною та Румунією не є настільки інтенсивною, як за іншими векторами, однак має свою специфіку. Зараз це країна, громадянство котрої порівняно легко отримати, що підвищує її

⁹⁹ Ясевін В. Інформація щодо особливостей порядку переоформлення пенсій громадян України в Угорщину. Національна асоціація адвокатів України. URL: <https://unba.org.ua/publications/4175-informaciya-shodo-osoblivostej-poryadku-pereoformlennya-pensij-gromadyan-ukraini-v-ugorshinu.html>

міграційну привабливість для українців, які бажають набути громадянство Європейського Союзу.

Згідно з даними української статистики, вагомість виїздів українців до Румунії стрімко зросла після 2014 року. Особливо високим, як засвідчує Державна міграційна служба України, є показник 2015 року (рис. 3.5).

Румунська статистика подає основні показники щодо міграції населення. Румунське суспільство не є міграційно привабливим. Це підтверджують дані щодо кількості іноземців, які постійно проживають на території Румунії – менше 1 % від населення країни. Частка українців серед іноземців, які проживають в Румунії, теж незначна, хоча й суттєво зросла за період 2015-2019 років (рис. 3.6).

Рис. 3.5. Динаміка та вагомість українсько-румунського кордону за кількістю виїздів громадян України (українська статистика), 2010-2019 рр.

Джерело: побудовано на основі¹⁰⁰

Інші міграційні тенденції між Україною та Румунією, а також порівняння соціально-економічної ситуації відображено в додатку І.

Рис. 3.6. Показники щодо проживання громадян України на території Румунії (румунська статистика), 1995-2019 рр.

Джерело: побудовано на основі¹⁰¹

Проведений аналіз дав змогу виявити специфіку міграційних процесів між Україною і Румунією:

¹⁰⁰ Міграційний профіль України 2011-2015 роки / Державна міграційна служба України. – К., 2016. – 73 с.; Міграційний профіль України за 2016 рік / Державна міграційна служба України. – Київ, 2017. – 98 с.; Міграційний профіль України за 2017 рік / Державна міграційна служба України. – Київ, 2018. – 88 с.

¹⁰¹ INSSE – Institutul Național de Statistică. URL: <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/#/pages/tables/insse-table>

- стрімке зростання кількості перетинів державного кордону між країнами після укладення Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про місцевий прикордонний рух у 2015 році з подальшою стабілізацією ситуації (зокрема, показник 2015 року зріс у майже 8 разів у порівнянні до показника 2014 року);

- стабільна зростаюча динаміка кількості мігрантів з України до Румунії (середньорічний темп зростання за період 2011-2019 років – 1,13) та кількості громадян України, які проживають на території Румунії (середньорічний темп зростання за період 2012-2019 років – 1,8).

З огляду на ситуацію, основними проблемами, на вирішення яких має бути спрямоване регулювання міграцією між Румунією й Україною, є:

- проблеми політико-правового характеру – подвійне громадянство частини населення прикордонних районів Буковини;

- проблеми інформаційного характеру – відсутність моніторингу переміщень між країнами, у тому числі в рамках малого прикордонного руху;

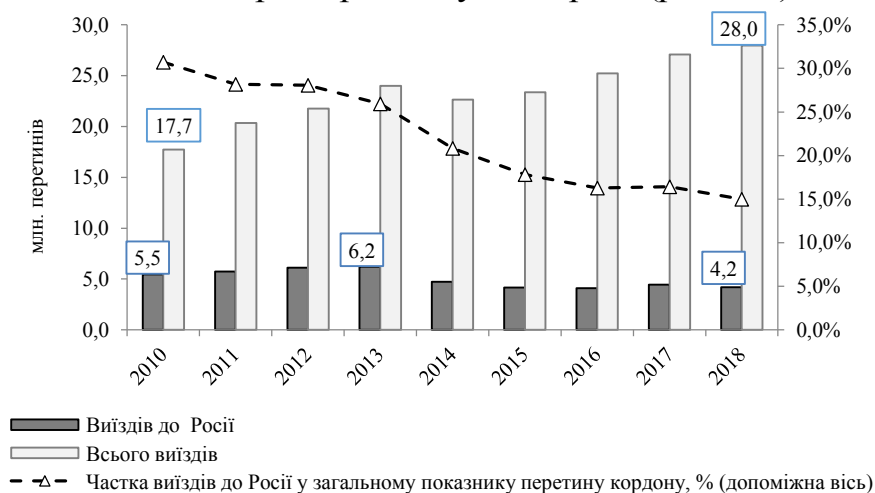
- проблеми безпекового характеру – наявність річкових переправ на кордоні, близькість портів посилюють ризики контрабанди і нелегального переміщення населення між країнами.

Росія

Українсько-російський сухопутний кордон становить 1974,05 км або 35% зовнішнього кордону України і 8,8% кордону Росії. Протяжність спільного морського кордону становить 321 км.

Порядок безвізових поїздок громадян України на територію Російської Федерації регламентується Угодою між урядами країн про безвізові поїздки громадян України і Російської Федерації від 16 січня 1997 року¹⁰².

Донедавна найчастіше українці виїжджали за кордон саме до Російської Федерації. Пікове значення зареєстроване у 2013 році (рис. 3.7).

¹⁰² Режим в'їзду Опубліковано 18 лютого 2020 року / Поради подорожуючим / Консульські питання / Посольство України в Російській Федерації / <https://russia.mfa.gov.ua/> / (URL: <https://russia.mfa.gov.ua/konsulski-pitannya/poradi-podorozhuuchim/rezhim-vyizdu>) (дата відвідування 31.03.2020)); Угода між Урядом України і Урядом Російської Федерації про безвізові поїздки громадян України і Російської Федерації (зі змінами) / Документ 643_083, чинний, поточна редакція – Редакція від 26.12.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_083

Рис. 3.7. Динаміка та вагомість українсько-російського кордону за кількістю виїздів громадян України (українська статистика), 2010-2018 рр.

Джерело: побудовано на основі¹⁰³

Кількість виїздів громадян України до Росії у 2018 році склала 4 192 339, або 15 % від усіх виїздів. Зменшення за період 2010-2018 років сягло «мінус 23%»¹⁰⁴.

У 2019 році з України в Росію виїхало на постійній основі 160,7 тис. осіб, і навпаки в'їхали 95,5 тис. осіб. Проте, за період 2010-2018 років річні показники еміграції російського населення в Україну збільшились у 19 разів та демонструють стабільну зростаючу динаміку. Детальніша тенденція наведена на рис. 3.8, при цьому дані за 2014 рік відсутні:

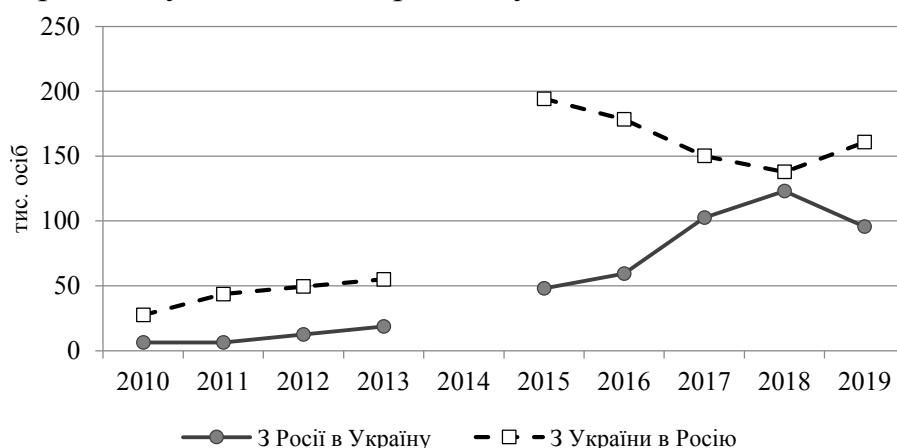

Рис. 3.8. Міграційні потоки між країнами за період 2010-2019 рр., за даними Росстату

Джерело: побудовано на основі¹⁰⁵

Інші міграційні тенденції між Україною та Росією, а також порівняння соціально-економічної ситуації відображено в додатку К.

Здійснений аналіз дозволяє виділити ключові моменти формування міграційного середовища між Україною та Росією:

- на зовнішні міграційні процеси надзвичайно сильний вплив мають геополітичні відносини між двома країнами. Ці відносини були зіпсуті в односторонньому порядку Російською Федерацією, котра у 2014 році анексувала АР Крим та розпочала війну з Україною на сході нашої держави;
- на сьогодні Росія веде агресивну політику паспортизації українських громадян (на окупованих територіях) всупереч українському законодавству;
- культура зовнішньої міграції українців розвивається з року в рік. Особливо цьому посприяло підписання угоди про безвізовий режим України з ЄС у 2017

¹⁰³ Міграційний профіль України 2011-2015 роки / Державна міграційна служба України. – К., 2016. – 73 с.; Міграційний профіль України за 2016 рік / Державна міграційна служба України. – Київ, 2017. – 98 с.; Міграційний профіль України за 2017 рік / Державна міграційна служба України. – Київ, 2018. – 88 с.

¹⁰⁴ Міграційний профіль України за 2018 рік / Державна міграційна служба України. – Київ, 2019. – 94 с.

¹⁰⁵ Международная миграция / Миграция / Демография / Население / Официальная статистика / Статистика / Главная страница / Росстат: <https://www.gks.ru/>; Статистическое обозрение № 1 (102), 2019 та № 2 (105), 2020 / Информационно-аналитические материалы / Каталог публикаций / Публикации / Главная страница / Росстат: <https://www.gks.ru/>

році. Багато європейських країн використали цю угоду для власної вигоди, збільшивши квоти для українських працівників. Таким чином трудова міграція українців до Росії стає все менш актуальною, зважаючи в тому числі на стагнацію економіки цієї країни;

- за останнє десятиліття спостерігається зростаюча динаміка еміграції російського населення в Україну;

- епідемія COVID-19 вносить корективи у міграційні процеси між двома країнами відповідно до загальних міжнародних карантинних заходів.

Німеччина

Німеччина входить до числа 85 країн, з якими для громадян України діє безвізовий порядок в'їзду на взаємній основі на підставі паспорта громадянина.

Аналіз статистики показників щодо в'їзних і виїзних міграційних потоків між Німеччиною та Україною підтверджує їх асиметрію з боку української сторони. В цілому за період 2000-2019 рр. кількість виїздів з Німеччини до України становила – 117 тис. осіб, тоді як у зворотну сторону – з України до Німеччини – майже 250 тис. осіб. Протягом всього досліджуваного періоду частка іммігрантів з України до Німеччини перевищувала 50 %, та у 2019 році становила майже 64% (рис. 3.9). Інші міграційні тенденції між Україною та Німеччиною, а також порівняння соціально-економічної ситуації відображено в додатку Л.

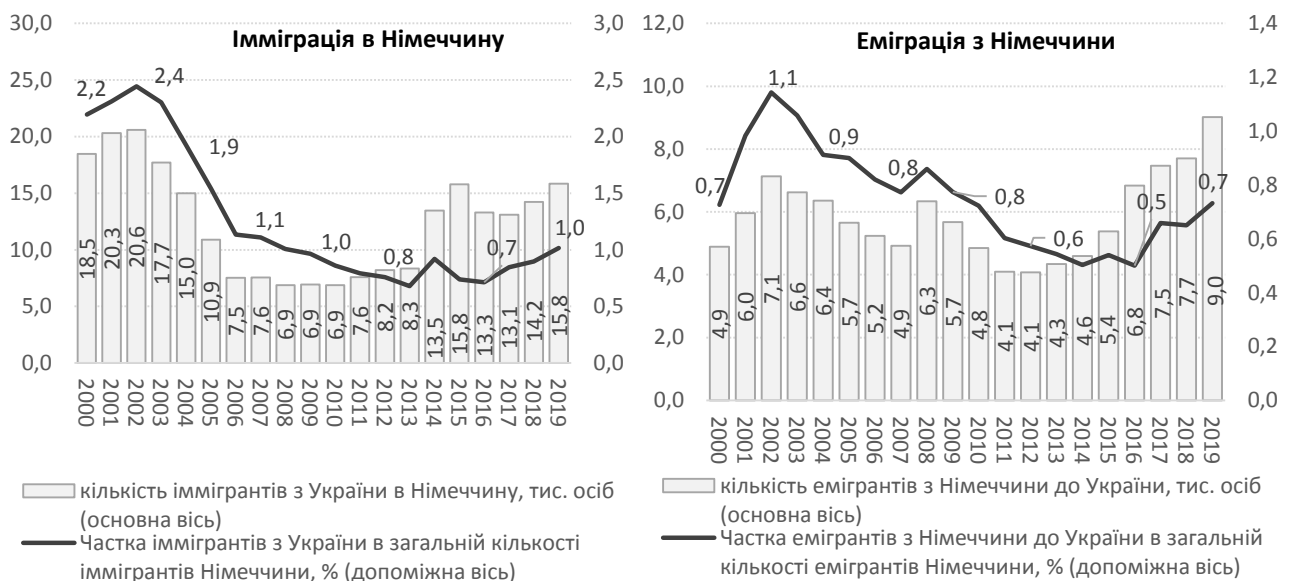

Рис. 3.9. Показники міграції за напрямками в'їзду і виїзду між Україною та Німеччиною (німецька статистика), 2000-2019 рр.

Джерело: побудовано на основі¹⁰⁶

Ліберальна міграційна політика Німеччини впродовж останніх десятиліть була зосереджена навколо питань, що стосувалися залучення до міграції здебільшого висококваліфікованих спеціалістів. Проте загострення проблем, пов'язаних з демовідтворення місцевого населення, зобов'язує уряд йти на нові

¹⁰⁶ Ausländische Bevölkerung - Fachserie 1 Reihe 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Bevoelkerung/MigrationIntegration/AuslaendBevoelkerung.html>

кроки у послабленні обмежень для мігрантів.

Законопроекти Німеччини 2019 року щодо питань регулювання міграції передбачають зменшення кількості формальних перешкод, що стоять на заваді імміграції працівника з-поза країн ЄС. Серед основних нововведень слід відмітити¹⁰⁷:

- створення сприятливих умов для можливості працевлаштування представників робітничих професій та осіб з середньою освітою (донині німецька міграційна політика була зосереджена в основному на міграції висококваліфікованих фахівців з вищою освітою);
- отримання місця праці можна за будь-якою професією (а не у визначених секторах економіки, як це було раніше);
- скасування процедури перевірки, чи на визначену посаду претендує громадянин Німеччини або іншої країни ЄС;
- можливість протягом півроку шукати місце в системі професійно-технічної освіти при умові наявності фінансових ресурсів для проживання (близько 5000 євро) і відповідного рівня знання німецької мови.

Якщо узагальнювати проведений аналіз, то специфіка міграційної активності населення між Україною та Німеччиною полягає в наступному:

- 50 % українців, що проживають на території ФРН працевлаштувались або планують це зробити у майбутньому, ще 7 % - переїхали з метою навчання. Найбільша щільність проживання українців є у федеральних землях з найнижчим рівнем безробіття.

- в гендерному плані характерною рисою є зростання ролі жінок, в тому числі серед студентів.

- близько 60% жінок та 50% чоловіків припадає на репродуктивно та праце активний вік 25-54 років;

- україно-німецький міграційний вектор є похідним від україно-польського. Відтак в умовах лібералізації міграційного законодавства ФРН може стимулювати міграцію українців у праце активному віці з Польщі до Німеччини.

Країни Південної Європи

Сполучення України з країнами Південної Європи здійснюється головно повітряним транспортом. Регулярними є прямі авіарейси з великих міст України то Мілану, Риму, Мадриду, Барселони, Лісабону та інших міст макрорегіону. Набагато довшим та дорожчим є автобусне сполучення, що іноді використовується, зокрема, для поїздок в Італію.

Італія

Італія є однією з основних країн-реципієнтів українських трудових мігрантів. Згідно зі звітами Міжнародної організації з міграції та даними національних обстежень з міграції частка Італії з-поміж усіх країн призначення

¹⁰⁷ Уряд Німеччини змінює міграційну політику [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://naszwybir.pl/urzyad-niemchchyny-zminyuje-migratsijnu-polityku/>.

українських мігрантів упродовж 2013-2018 рр. стабільно складає 10-12%¹⁰⁸. Спостерігалось 2 піки міграційної активності – у 2003-2004 рр. та 2008-2010 рр. Починаючи з 2014 р. щорічне число прибулих українських мігрантів в Італію не перевищувало 10 тис. осіб (рис. 3.10).

Для громадян України діє безвізовий порядок в'їзду в Італію на взаємній основі на підставі паспорта громадянина. В Італії є 2 типи дозволів на проживання: «дозвіл на проживання в ЄС для довгострокових мешканців», що видається на невизначений термін і «дозвіл на проживання, що підлягає поновленню» (за умови перевірки відповідних мотивів: робота, навчання, сімейні причини тощо).

За офіційними даними Міністерства праці та соціальної політики Італії станом на 1 січня 2019 р. у цій країні офіційно перебувало 234 058 українських мігрантів (це становить 6,3% від усіх 3,7 млн мігрантів з-поза меж ЄС), 78,5 % з яких – жінки¹⁰⁹. Українські мігранти зосереджені здебільшого у Північній Італії (54%), зокрема в Ломбардії (22%). У Кампанії проживають 17,5%, в Емілії-Романьї 14% української спільноти¹¹⁰.

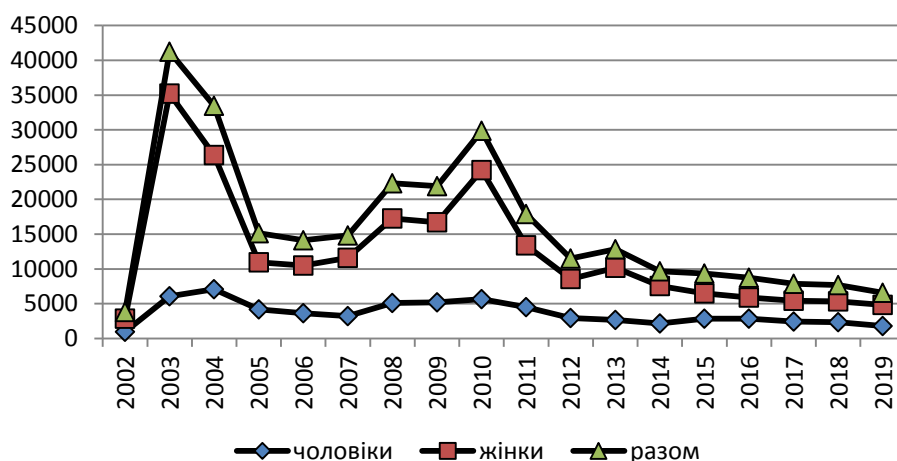

Рис. 3.10. Динаміка української міграції в Італію, 2002-2019 рр.

Джерело: побудовано на основі статистичних даних Італії

Інші міграційні тенденції між Україною та Німеччиною, а також порівняння соціально-економічної ситуації відображено в додатку М.

Іспанія

Українська еміграція в Іспанії протягом останніх років чисельно збільшувалась. За оцінками іспанської статистики, станом на 01.01.2014 р., українських мігрантів в Іспанії налічувалось близько 86 тис. осіб, які мали

¹⁰⁸ Міграція в Україні: факти і цифри / Міжнародна організація з міграції. 2016 р. – 32 с. – [Електронний ресурс] Режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf. С.13

¹⁰⁹ X RAPPORTO ANNUALE. Gli stranieri nel mercato del lavoro in Italia. A cura della Direzione Generale dell'Immigrazione e delle Politiche di Integrazione. Luglio 2020. Режим доступу: <https://www.lavoro.gov.it/priorita/Pagine/Pubblicato-il-X-Rapporto-annuale-Gli-stranieri-nel-mercato-del-lavoro-in-Italia.aspx>. С. 22.

¹¹⁰ La comunità ucraina in Italia / Rapporto annuale sulla presenza dei migranti. Ministero del lavoro e delle politiche sociali. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.integrazionemigranti.gov.it/Attualita/Approfondimenti/Documents/RC2018/RC_Ucraina_2018_DEF.pdf. С. 5.

легальний статус, та понад 70 тис. мають реєстрацію за місцем проживання (рис. 3.11).

Португалія

За офіційними даними Національного інституту статистики Португалії станом на 2019 рік у країні легально проживало 29 706 громадян України (5 % від числа усіх іноземців в Португалії)¹¹¹. Стійкою є тенденція зменшення українців в Португалії (рис. 3.12), що пов'язано з активізацією міграційної політики географічно ближчих Польщі та Чехії.

Основні висновки з аналізу:

– країни Південної Європи продовжують залишатися важливими країнами призначення українських трудових мігрантів, які зі збільшенням тривалості свого перебування у країні поступово змінюють свій статус з тимчасового на постійний. Цьому, зокрема, сприяє політика інтеграції та возз'єднання сімей мігрантів в Італії;

– частка Італії з-поміж усіх країн призначення українських мігрантів впродовж 2013-2018 рр. стабільно складає 10-12 %¹¹², сумарна частка Іспанії та Португалії – 5-6 %;

– специфічна статевовікова структура українських мігрантів в Італії зумовлює виникнення соціо-психологічних проблем: соціальне сирітство, т.зв. „італійський синдром”¹¹³, соціальна і професійна дезадаптація чоловіків тощо.

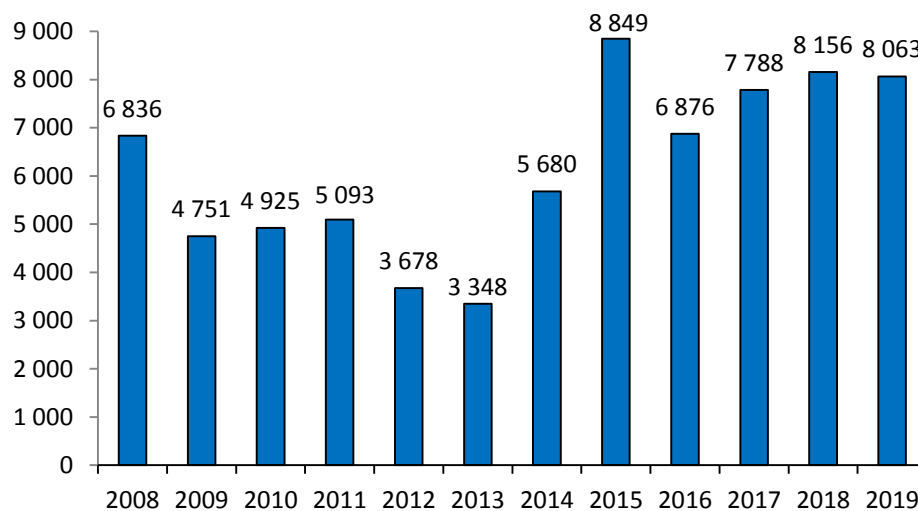

Рис. 3.11. Імміграція українців в Іспанію (отримання громадянства), 2008-2019 рр., осіб

Джерело: побудовано на основі¹¹⁴

¹¹¹ População estrangeira com estatuto legal de residente: total e por algumas nacionalidades <https://www.pordata.pt/Municipios/Popula%C3%A7%C3%A3o+estrangeira+com+estatuto+legal+de+residente+total+e+por+algumas+nacionalidades-101-433>

¹¹² http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf

¹¹³ «Італійський синдром» - психологічний термін, яким описують стан людей та членів їхніх сімей, які повертаються з-за кордону і не можуть адаптуватись у раніше звичному житті, особливо це стосується дітей заробітчан.

¹¹⁴ Національний інститут статистики (INE). [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.ine.es/dynt3/inebase/index.htm?padre=3678&capsel=3695>

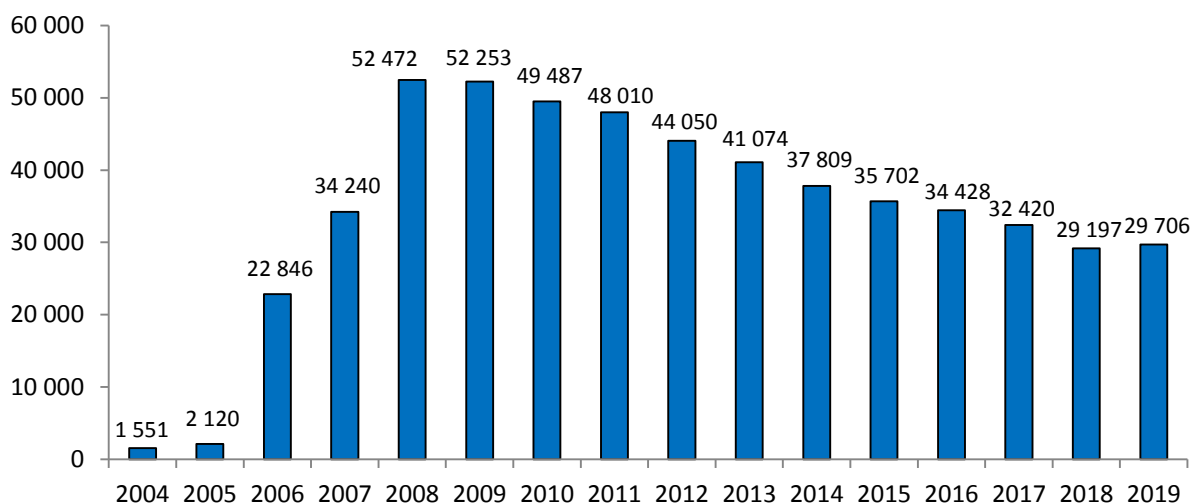

Рис. 3.12. Чисельність українських мігрантів у Португалії, 2004-2019 рр., осіб

Джерело: побудовано на основі статистичних даних Португалії

Основні проблеми міграційної активності між Україною та країнами Південної Європи:

- проблема забезпечення освітніх потреб українців в країнах Південної Європи. Середній вік українського мігранта в Іспанії складає приблизно 30-40 років; кожний третій українець перебуває там з дітьми шкільного віку. Важливою проблемою є започаткування роботи українських класів (недільних шкіл) для навчання дітей рідною мовою за переліком предметів, які є відсутніми в іспанських навчальних програмах.

Чехія

Чеська республіка не є сусідньою країною для України то ж відповідно не має державного кордону та пунктів перетину, проте є дуже привабливою, популярною і часто відвідуваною українцями державою.

Україна та Чехія мають тривалу історію міграційних відносин понад 150 років. У 2019 році зафіксовано виїзд громадян України до Чехії – 259,9 тис. раз. Що помітно зріс за період 2015-2019 років у 4,9 рази¹¹⁵.

Згідно з рис. 3.13 спостерігається стрімке зростання та приїзд до Чеської республік іноземних громадян. У 2019 році частка міжнародних мігрантів становила майже 6 %, а у 2000 році всього лиш 2,5 %.

Інші міграційні тенденції між Україною та Чехією, а також порівняння соціально-економічної ситуації відображено в додатку Н.

¹¹⁵Міграційний профіль України / Державна міграційна служба України. URL: <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/monitoring-migracijnix-proczesiv/migracijnij-profil.html>

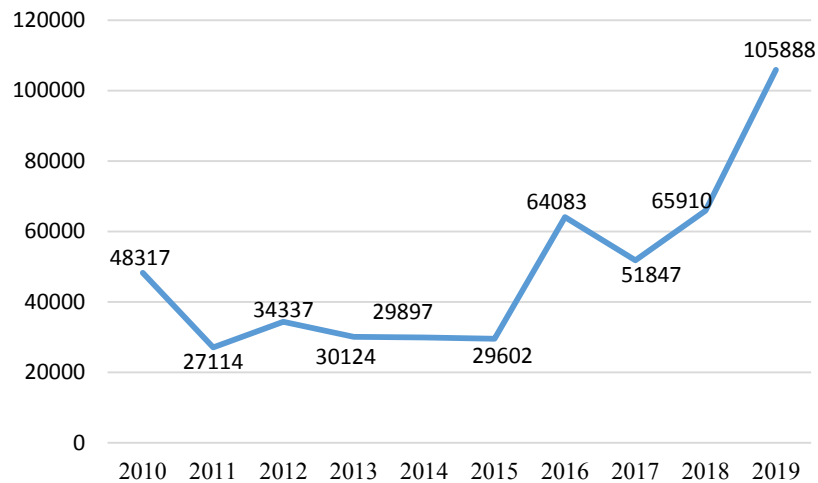

Рис. 3.13. Динаміка чисельності імігрантів, які перебувають на території Чеської Республіки, 2010-2019 рр.

Джерело: побудовано на основі¹¹⁶

Підсумовуючи проведений соціально-економічний аналіз, виявлено специфіку міграційної активності населення між Україною та Чеською республікою, яка полягає в наступному:

- позитивна динаміка зростання кількості мігрантів з України до Чехії зумовлена стрімкою динамікою трудової та освітньої міграції;
- сприятливе середовище для отримання якісної освіти українськими студентами;
- для багатьох українців, на відміну від більшості представників інших країн, в'їзд у Чеську Республіку став кінцевою метою міграції;
- значна частина українських мігрантів виявляють бажання до постійного переселення на територію Чехії;
- географія української трудової іміграційної спільноти розширилася, до неї ввійшли не лише представники західних, але й центральних і східних регіонів України.

Виходячи з результатів аналізу, доречно виділити наступні *основні проблеми* щодо регулювання міграційної активності населення між Україною та Чеською республікою:

- проблеми політико-правового характеру – через жорсткі умови отримання офіційного працевлаштування зростає рівень нелегального перебування серед українських мігрантів у Чехії;
- проблеми інформаційного характеру – стрімке зростання кількості громадян України, які виїжджають в Чехію на тривале та постійне проживання, що сприяє зменшенню чисельності населення України;
- проблеми індивідуального характеру – недостатній рівень знання мови, обмежує отримання гідного та добре оплачуваного працевлаштування;
- перехід української трудової міграції у стаціонарну. Про що свідчить значна кількість дітей мігрантів: 11 294 дитини (26,5 % від усіх дітей мігрантів у

¹¹⁶ База даних - Євростат. Чисельність імігрантів у Чеській республіці. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00176/default/table?lang=en>

Чехії);

- проблеми соціокультурного характеру – небажання прилучитися до культурного життя чехів, а саме відвідування різноманітних культурних заходів;
- мінімальні прагнення до інтеграції у чеське суспільство, а саме створення в Чехії своїх громадських організацій чи об'єднань.

Словаччина

Українсько-словацький кордон становить 97 км. Міграційні процеси з України до Словацької Республіки почали зростати від початку міграційної кризи в 2015 році та стали одним з ключових питань у державній соціально-економічній політиці Словаччини, оскільки відбувалось стрімке сповільнення економічного зростання.

Станом на 2019 р. українці мали 24,9 тис. дійсних дозволів на тимчасове та постійне проживання у Словаччині, з них 20,5 тис. на тимчасове, а 4369 – на постійне проживання, чехи – 10,9 тис., серби – 10,6 тис., угорці – 8,5 тис., а румуни – 7,4 тис. Проаналізувавши кількість виїздів громадян України до Словаччини, спостерігаємо значне зростання за період 2015-2019 років – 4,5 разів і становило – 3,4 млн разів у 2019 році. Україна – єдина сусідка Словаччини поза межами Євросоюзу та Шенгенської зони. Проте рух через кордон є доволі інтенсивним (табл. 3.1).

За період 2015-2019 рр. спостерігається позитивна динаміка щодо виїзду громадян України до Словаччини – 3,4 млн разів у 2019 році. Зростання за період 2015-2019 років – 4,5 разів¹¹⁷.

Проживання громадян України на території Словацької Республіки також зростає. У 2019 році кількість українців у Словаччині суттєво збільшилася, українцям видано 14235 нових тимчасових та 682 постійні дозволи на проживання (разом це 14917 порівняно із 8036 у 2017 р.).

Інші міграційні тенденції між Україною та Словаччиною, а також порівняння соціально-економічної ситуації відображено в додаткуП.

Таблиця 3.1

Частота перетину українсько-словацького кордону, 2015-2019 рр.

Пункт пропуску	Роки				
	2015	2016	2017	2018	2019
Убля	522942	580193	631733	667612	809130
Вишне-Немецьке	1110859	1343294	1567368	1740954	1882472
Матьовце Войковце	12206	12256	12204	12159	153676
Вельке Сlemenце	175720	194418	231001	246667	388185
Чірна над Тисою	30900	33300	37745	38824	180342
Разом	1852627	2163461	2480051	2706216	3413805

Побудовано автором на основі¹¹⁸

¹¹⁷ Міграційний профіль України за 2018 рік / Державна міграційна служба України. – Київ, 2019. – 94 с.

¹¹⁸ Міграційний профіль України / Державна міграційна служба України. URL: <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/monitoring-migracziynix-proczesiv/migracziynij-profil.html>

Якщо узагальнювати проведений аналіз, то специфіка міграційної активності населення між Україною та Словаччиною полягає в наступному:

- Словаччина не є країною економічно привабливою і не входить до числа найбільш притягальних країн щодо трудової міграції для українців¹¹⁹;

- позитивна динаміка зростання кількості мігрантів з України в Словаччину – освітня міграція 2017-2018 н.р. порівняно з 2008-2009 н.р. зросла у 26 разів.

Виходячи з результатів аналізу, доречно виділити наступні основні проблеми щодо регулювання міграційної активності населення між Україною та Словаччиною:

- проблеми політико-правового характеру – спрощена нормативно-правова база задля залучення трудових мігрантів із країн поза межами ЄС та подвійне громадянство частини населення прикордонних районів, що може призвести до порушення територіальної цілісності України;

- проблеми інформаційного характеру – позитивне зростання кількості громадян України, які виїжджають у Словаччину на тривале і постійне проживання, особливої уваги заслуговує освітня міграція, українські студенти вивчають словацьку мову, одружуються та залишаються на постійне місце проживання;

- проблеми соціокультурного характеру – майже всі українські мігранти обирають Словаччину через близькість до дому, гнучкість у працевлаштуванні і забезпеченні комфортними потребами життя як в Україні, схожість між мовами, гарне ставлення словаків до українців та дружні відносини, що становить небезпеку щодо втрати українських громадян.

3.2. Аналіз pull-середовища міграції населення з Карпатського регіону України: вектор Європейського Союзу

У багатьох країнах ЄС спостерігається скорочення чисельності населення через зниження рівня народжуваності та старіння. Ця проблема компенсується частково за рахунок внутрішніх переміщень населення, а також імміграцією (умовно-керовані процеси). Позаяк, активним залишається й переміщення до Європи мігрантів з країн Африки та Близького Сходу. При цьому, ситуація, з одного боку, динамічна, а, з іншого, – має високий рівень важливості в контексті сталого розвитку ЄС та його регіонів. Вказане актуалізує питання розробки інформаційно-аналітичного забезпечення середовища формування міграційних процесів (як основи прийняття управлінських рішень у межах міграційної політики ЄС), впровадження якого дає змогу моделювати сценарії зміни інтенсивності імміграції населення до ЄС та, що важливіше, у фокусі кожної країни зокрема.

На тлі активних євроінтеграційних процесів міжнародний міграційний обмін стає вагомим чинником впливу на національні ринки праці та сферу зайнятості населення. Європейський вибір України і переважання західного міграційного вектора серед українських трудових мігрантів сприяють суттєвим трансформаціям ринку праці, досягненню світових стандартів у сфері

¹¹⁹ Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми в Україні, 2017. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/migration_and_human_trafficking_in_ukraine_2017_ukr.pdf

використання людського ресурсу.

Взаємовідносини України та ЄС в контексті міграційного обміну населенням тривають з початку 90-х років. Складна економічна ситуація в Україні та масове безробіття в той період спонукали українських громадян до трудової еміграції (до Польщі, Італії, Іспанії, Португалії, Німеччини). З плином часу міграційні процеси змінювались, набули поширення інші форми міграції до розвинутих європейських країн, зокрема академічна мобільність, возз'єднання сімей, нелегальні переміщення і навіть вимушена політична міграція з початком збройного конфлікту на сході України. Трансформації відбуваються також у зовнішньому середовищі українських міграційних процесів. Так, підписання у 2017 р. безвізового режиму з країнами ЄС мало великий вплив на масштаби і структурні характеристики міграційних процесів в Україні, привело до суттєвого посилення інтеграційних процесів з іншими країнами світу.

Таким чином, соціально-економічний розвиток території слугує одночасно і причиною, і наслідком міграції, адже зростання диспропорцій (у порівнянні з іншими країнами, регіонами, містами), відставання за ключовими соціальними і макроекономічними характеристиками збільшує мотивацію населення до трудової та в подальшому стаціонарної міграції. Навпаки, критичне збільшення масштабів зовнішньої міграції призводить до загострення низки соціальних проблем та погіршення трудових ресурсного потенціалу розвитку територій. Тому середовище формування міграційних процесів є визначальним у дослідженнях їх причин та наслідків.

За основу цього дослідження обрано універсальну міграційну теорію «push-pull», відому як теорія чинників, що стимулюють або стримують населення від міграції в конкретних просторово-часових умовах. Застосовується переважно в контексті міжнародних міграцій. Причому негативні аспекти соціально-економічного розвитку країни походження мігранта відіграють роль чинників виштовхування (push-factors), а кращі умови в країні призначення стають, у свою чергу, чинниками притягання (pull-factors). Особливістю підходу є розгляд чинників у відносному порівнянні між країнами різного рівня розвитку. Так, у країнах, що розвиваються, середовище набуває переважно виштовхувального характеру у міграційних процесах, тоді як у розвинутих країнах – навпаки, характеризується домінуванням сприятливих соціально-економічних умов, тобто чинників, привабливих для мігрантів. Звичайно, еміграція населення відбувається також із тих країн, де середовище не спонукає до зміни місця проживання. У цьому випадку спрацьовують чинники притягання більш розвинутої країни або ж суб'єктивні особистісні мотиваційні установки.

На сьогодні відсутня загальноприйнята методика оцінювання pull-середовища зовнішньої міграційної активності населення (із повноцінним складом економічних, політичних, соціальних, духовно-культурних, інституційних і територіальних чинників), що унеможлиблює запровадження системного моніторингу, комплексного аналізування та моделювання зазначених процесів. Великою проблемою залишається питання гармонізації статистичних даних країн ЄС та України для проведення методологічно коректних розрахунків та порівнянь в межах окремих країн та ЄС в цілому.

Динамічні співставлення теж є проблематичними в силу різного складу ЄС упродовж останнього десятиліття.

Для оцінювання pull-середовища міграції експертним методом відібрано 39 показників, об'єднаних у 5 груп (додаток Р): медико-демографічна стабільність, соціальне забезпечення і розвиток соціальної сфери, ринок праці та зайнятість, рівень життя населення, економічний розвиток країни. У дослідженні використані макродані Європейського бюро статистики та національної статистики для оцінки соціальних та економічних показників розвитку України та ЄС.

Методика розрахунку інтегрального індексу pull-середовища передбачає сім етапів, у результаті чого отримуються розрахунки з найвищим рівнем достовірності.

1. Нормування даних. Для формування одних рядів динаміки, значення індикаторів нормуються для кожної групи у межах вибраної сукупності країн за допомогою формули (3.1) для показників-стимуляторів та формули (3.2) для показників-дестимуляторів:

$$a_{it}^{sn} = x_{it}^n / x_{\max t}^N \quad (3.1)$$

$$a_{it}^{dn} = x_{\min t}^N / x_{it}^n, \quad (3.2)$$

де: a_{it}^{sn}, a_{it}^{dn} – нормовані значення i -го показника-стимулятора та дестимулятора n -ої країни в t -інтервалі часу;

x_{it}^n – вихідне значення i -го індикатора n -ої країни;

$x_{\max t}^N, x_{\min t}^N$ – максимальне та мінімальне значення i -го індикатора в t -інтервалі часу у межах N -ої сукупності країн.

2. Визначення вагового коефіцієнта i -го індикатора у межах k -ої групи (w_{in}^k) n -ої країни здійснюється за допомогою методу головних компонент (principal component analysis).

3. Розрахунок зважених коефіцієнтів індикаторів у межах k -ої групи pull-середовища міграції здійснюється за допомогою формули (3.3):

$$\gamma_{it}^{nk} = a_{it}^{w_{in}^k}, \quad (3.3)$$

де: γ_{it}^{nk} – зважений коефіцієнт i -го індикатора у межах k -ої групи n -ої країни в t -інтервалі часу.

4. Побудова рядів динаміки індексів груп індикаторів pull-середовища міграції з використанням мультиплікативного підходу:

$$Z_{kt}^n = \prod \gamma_{it}^{nk}, \quad (3.4)$$

де: Z_{kt}^n – індекс k -ої групи індикаторів n -ої країни у t -інтервалі часу.

5. Визначення вагового коефіцієнта k -ої групи індикаторів (w_k^n) n -ої країни на основі розрахунку величини головних компонент (principal component value).

6. Розрахунок зважених групових коефіцієнтів (Y_k^n) (див. етап 3).

7. Побудова інтегрального індексу pull-середовища міграції за формулою (3.5):

$$I_{tn}^{pull} = \prod Y_k^n, \quad (3.5)$$

де: I_{tn}^{pull} – інтегральний індекс pull-середовища міграції n -ої країни у t -інтервалі часу.

В країнах ЄС спостерігається скорочення народжуваності, що є загрозою для демографічного відтворення і суттєво знижує рівень демографічної безпеки. У руслі сучасних глобальних трендів, старіння нації і скорочення кількості населення є значними проблемами в багатьох країнах ЄС, які компенсують низький рівень народжуваності імміграцією (ефект заміщення). Відповідно у процесі формування pull-середовища міграції важливе значення мають якісні демографічні характеристики, зокрема здоров'я населення (для ЄС-28 коефіцієнт вагової значущості цього індикатора становить 6,06 %). Низький рівень захворюваності, покращення стану здоров'я населення, особливо молодого працездатного віку, є індикаторами привабливості середовища для проживання людей і, як наслідок, pull-факторами імміграційних потоків до країн, зокрема з кращою системою охорони здоров'я. Країни ЄС виступають привабливою зоною імміграції населення з країн Східної Європи, у тому числі і через зростання динаміки одного із ключових індикаторів людського розвитку – «очікувана тривалість життя при народженні» (значущість складає 13,79 % для ЄС-28).

Варто також враховувати вплив сімейних і культурних цінностей нації на рівень привабливості середовища міграції. Ефективна реалізація репродуктивної, виховної, комунікативної, економічної, господарсько-побутової функцій сім'ї сприяє формуванню соціального капіталу у процесі нарощування обсягів імміграції.

Охоплення населення соціальними послугами засвідчує рівень соціальної безпеки, соціальної відповідальності держави перед громадянами, реалізації принципів соціального забезпечення вразливих (vulnerable) категорій населення відповідними соціальними благами, формування «подушки безпеки» у випадку втрати працездатності, інших форс-мажорних обставин. Так, Чехія є особливо привабливою для іммігрантів, оскільки роль пенсійного забезпечення є пріоритетним завданням сучасної соціальної політики країни, а для Німеччини важливим стратегічним викликом є соціальне забезпечення безробітних (відповідний ваговий коефіцієнт становить 13,86 %). Для Італії характерний найвищий рівень значущості показника «частка витрат загального державного бюджету на соціальний захист» (13,09 %).

Місце праці, гарантована офіційна зайнятість, поширення повної і формальної зайнятості, гідні умови праці та високий рівень оплати, безумовно, створюють соціально-економічне підґрунтя високого рівня сили pull-середовища міграції. Рівні безробіття населення у працездатному віці та вимушеної неповної зайнятості, частка працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці, рівень виробничого травматизму, є важливими індикаторами середовища міграції, позитивна динаміка яких свідчить про низький рівень привабливості сфери зайнятості країни для трудових іммігрантів. На тлі одночасного посилення проблем із демографічним відтворенням і старіння населення, збільшується дефіцит робочих кадрів на ринках праці країн ЄС. Коефіцієнти вагової значущості усіх індикаторів для вибірки країн ЄС подано у

Додатку С.

Покращення соціально-економічної ситуації в країнах ЄС, збільшення гарантій стабільної зайнятості та гідного рівня життя населення стимулюють мігрантів до пошуку робочого місця з вищою оплатою чи здобуття освіти (часто на безкоштовній основі). Відповідно, при збільшенні рівня доходів місцевого населення, низьких темпах зростання витрат домогосподарств, великих можливостях здійснювати заощадження унаслідок високого рівня життя та посиленні інших pull-факторів привабливість країн ЄС як країн потенційного працевлаштування чи постійного місця проживання зростає.

Економічний розвиток країн ЄС є пріоритетним чинником вибору потенційної країни імміграції, а макроекономічна стабільність є стимулятором зростання сили pull-середовища. Країни ЄС з високим рівнем соціально-економічного зростання є ключовими учасниками конкурентної боротьби за робочі та висококваліфіковані кадри. Стабільність економічної та політичної систем країни-реципієнта виступає вагомим pull-фактором еміграції з країн, для яких характерні високий рівень корупції, соціальної нерівності, економічних деструктивних змін. Вплив економічної стабільності на обсяги трудової імміграції визначається високою ймовірністю отримувати бажані доходи та досягнути значний трудовий ефект через самореалізацію та професійний розвиток. Ймовірність отримувати стабільні доходи зростає у країнах зі високим рівнем економічного розвитку та реалізованими структурними реформами, і навпаки – зменшується у випадку, якщо у країні спостерігається економічна рецесія.

Для Польщі, як для країни з найбільшими обсягами зовнішніх трудових мігрантів з України, впродовж всього аналізованого періоду (2005-2018 рр.) найвищу значущість в контексті привабливості країни для імміграції мали індикатори (фактори) групи «медико-демографічна стабільність», що може бути свідченням того, що Польща значною мірою приваблива для міграції не стільки з причин очікування високої зайнятості та доходів, якісного соціального забезпечення, а у контексті хорошого медичного забезпечення, здоров'я, тривалості життя. Індекс цієї групи у 2018 р. становив 0.6928 і її значення було найвищим (з-поміж інших складових) у всьому аналізованому періоді (у додатку Т наведено розраховані значення індексів для аналізованих країн ЄС та ЄС-28 загалом за групами індикаторів pull-середовища міграції у 2005-2018 рр.). Найменш привабливими для міграції виявились фактори групи «соціальне забезпечення і розвиток соціальної сфери» – 0.3858 у 2018 р. Причому, середньорічні темпи зростання групових індексів були від'ємними, що є свідченням подальшого послаблення цієї компоненти середовища. Очевидно, це може бути обумовлено високим, проте, в порівнянні з іншими країнами ЄС, дещо нижчим рівнем соціального забезпечення у Польщі. Разом із тим, найбільша чисельність українських трудових мігрантів саме у цій країні дає підстави стверджувати, що ця складова не має критичного впливу при прийнятті рішення про міграцію. Примітно, що інші складові pull-середовища, зокрема такі групи індикаторів, як ринок праці та зайнятість, рівень життя населення та економічний розвиток, перебувають на приблизно однаковому середньому рівні. В динаміці

їх значення зростають, особливо ринку праці та зайнятості.

Порівняння значень індексів pull-середовища міграції у Польщі та ЄС-28 дають можливість виявити як схожість, так і відмінні характеристики. Так, у випадку ЄС-28 найвищими виявилися значення індексів групи «медико-демографічна стабільність» та відносно середні значення для груп «ринок праці та зайнятість», «рівень життя населення та економічний розвиток країни». Однак, простежується й деяка контраверсійність за групами: «соціальне забезпечення і розвиток соціальної сфери» (значення індексів якої для ЄС-28 є високими та поступаються лише групі «медико-демографічна стабільність») та «економічний розвиток країни». Це вказує на те, що рівень привабливості середовища міграції в середньому по ЄС є вищим, ніж у Польщі, а обрання остаточної для здійснення своїх міграційних намірів українцями додатково обумовлене іншими внутрішніми чинниками. Слід звернути увагу на те, що значення індексів таких груп, як «ринок праці та зайнятість», «рівень життя населення» та «економічний розвиток країни» у ЄС-28 за 2005-2018 рр. зросли (темпи зростання – 113.5 %, 101.8 %, 107.9 % відповідно). За цими ж складовими середовища характерні і позитивні середньорічні значення приросту. Це є свідченням подальшого покращення pull-середовища міграції в ЄС у сферах зайнятості і доходів населення, загальної макроекономічної ситуації та стабільності.

Слід зауважити, що значення індексів за групою «медико-демографічна стабільність» було найвищим для усіх аналізованих країн ЄС. Відповідно, загальноєвропейський рівень системи медичного забезпечення, підтримки людського розвитку, а, відтак, й досягнення значної тривалості життя, є високим. За іншими складовими pull-середовища у досліджуваних країнах спостерігаються достатньо суттєві диференціації. Так, значення індексів для групи «соціальне забезпечення і розвиток соціальної сфери» у таких країнах, як Чехія, Греція, Угорщина та Польща, суттєво поступалися аналогічним показникам для Німеччини, Італії, Португалії та Іспанії. Очевидно, ця ознака має вплив при прийнятті рішення про міграцію для категорій населення з різним рівнем соціальної вразливості, адже не виявлено тісної кореляції значень індексів цієї складової зі значеннями складової «якість життя населення». До прикладу, у Чехії, Угорщині, Польщі та Португалії при нижчому рівні соціального забезпечення і розвитку соціальної сфери показники якості життя істотно вищі. Спостерігаються незначні диференціації за рівнем індексів складової «ринок праці та зайнятість» pull-середовища міграції. Якщо у більшості країн цей показник знаходиться на середньому рівні, то в Угорщині, Португалії та Іспанії – на значно нижчому. Таким чином, у цих країнах рішення відносно трудової міграції або підкріплюється іншими (на противагу можливості знайти роботу та мати високий рівень оплати праці, достатку) чинниками, або існує специфіка у професійно-кваліфікаційних нішах зайнятості, або переважають інші види міграції. Виявлено достатньо високі значення індексів групи «економічний розвиток країни», причому значення показника для Чехії у 2018 р. становило 0.7298 та мало високі темпи щорічного приросту (0.57). Дещо схожа за характером ситуація спостерігається в Угорщині, Португалії та Іспанії,

що означає, що в цих країнах відбувається тенденція до посилення ролі саме економічного зростання країни в структурі чинників притягнення мігрантів. Натомість, ситуація протилежна для Греції, де ця група індикаторів є найменш впливовою та продовжує послаблюватися (за 2005-2018 рр. груповий індекс знизився на 7,5 %).

Важливо відмітити, що рівень значущості групи, яка демонструє найвищі значення індексів pull-середовища міграції – а саме «медико-демографічна стабільність», є одним із найвищих (рис. 3.14), відтак це позитивно позначилося на забезпеченні високих значень інтегральних індексів. Загалом для ЄС-28 значущість цієї групи становила 24.27 % і була значно вищою порівняно з іншими складовими середовища, особливо у таких країнах, як Іспанія, Португалія, Угорщина, Греція.

У цілому для ЄС-28 в структурі значущості складових pull-середовища міграції істотними також були значення соціального забезпечення і розвитку соціальної сфери (22.91 %) та ринку праці й зайнятості (24.68 %). Очевидно, що саме ці характеристики середовища разом із медико-демографічною стабільністю у найбільшій мірі визначають привабливість країн ЄС для імміграції, відтак, важливі в контексті їх підтримки в межах відповідної міграційної та загалом соціально-економічної політики.

Група «рівень життя населення» також має достатньо високу значущість (21.65 % в середньому по ЄС) та у великій мірі визначає якість pull-середовища таких країн, як Іспанія, Португалія, Угорщина, Чехія, що пов'язано з високим рівнем життя населення в цих країнах і підтверджує факт того, що це один з ключових, найбільш значущих чинників при прийнятті рішення про еміграцію до вказаних країн. Важливо звернути увагу на низьку значущість складової «економічний розвиток країни». Загалом для ЄС-28 показник становив 6.48 %, тоді як у країнах, що склали вибірку дослідження, ситуація протилежна і роль цієї складової одна зі провідних. До прикладу, коефіцієнти її значущості чи не найвищі у Чехії, Німеччині, Греції, Італії, Польщі і Португалії. Відтак, констатуємо, що для мігрантів з України рівень економічного розвитку країни все ж має високе значення, істотно більше, ніж для іммігрантів у ЄС з інших країн.

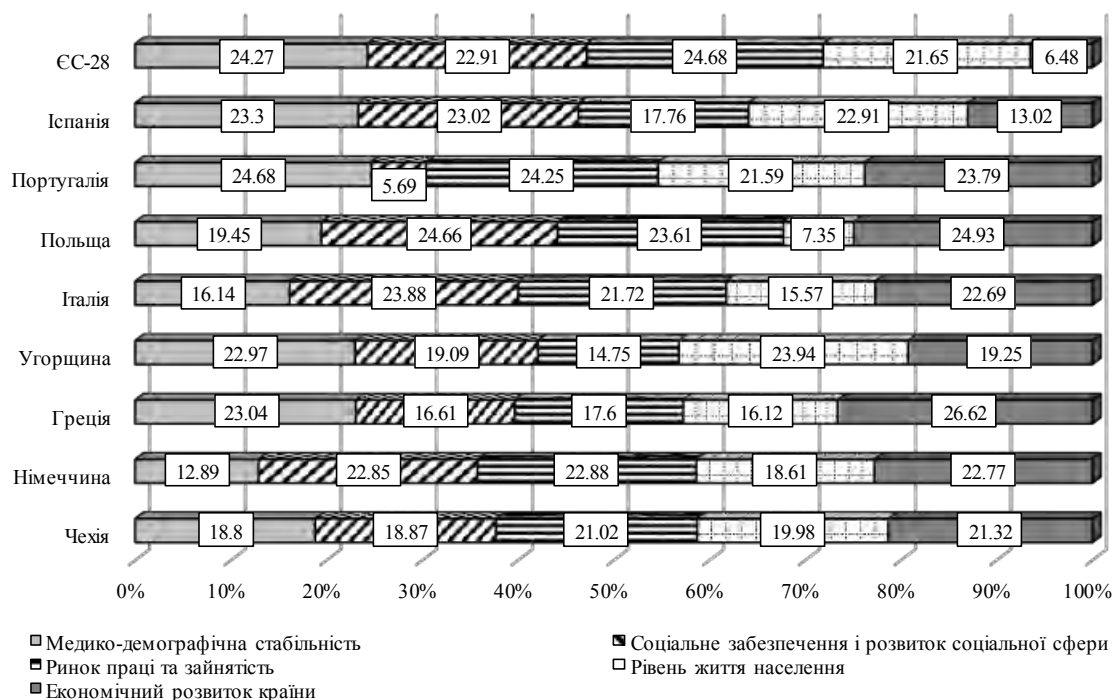

Рис. 3.14. Значущість складових pull-середовища міграції (п'ять груп індикаторів) в окремих країнах ЄС, %

Джерело: розраховано на основі даних додатку Т

Проведені розрахунки дозволили ідентифікувати інтегральний рівень pull-середовища міграції у країнах ЄС-28 як вище середнього. Так, відповідний коефіцієнт у 2018 р. становив 0.5822 (табл. 3.2) і при цьому мав протягом 2005-2018 рр. стійку тенденцію до незначного, проте стабільного, зростання (середньорічні темпи приросту склали 0.2485, а темп зростання інтегрального індексу у 2018 р. до 2005 р. – 105.9 %).

Таблиця 3.2

Інтегральні індекси pull-середовища міграції у країнах ЄС, 2005-2018 рр.

<i>t</i> -інтервал часу	I_{tn}^{pull}								ЄС-28
	<i>Чехія</i>	<i>Німеччина</i>	<i>Греція</i>	<i>Угорщина</i>	<i>Італія</i>	<i>Польща</i>	<i>Португалія</i>	<i>Іспанія</i>	
2005	0,4832	0,5379	0,4955	0,4353	0,4736	0,3686	0,5385	0,5239	0,5499
2006	0,4883	0,5328	0,5048	0,4400	0,4806	0,3740	0,5342	0,5369	0,5513
2007	0,5054	0,5448	0,5064	0,4321	0,5039	0,3897	0,5255	0,5483	0,5540
2008	0,5111	0,5450	0,5063	0,4334	0,5047	0,4156	0,5288	0,5579	0,5585
2009	0,5236	0,5723	0,5143	0,4474	0,5125	0,4164	0,5149	0,5635	0,5710
2010	0,5330	0,5819	0,5001	0,4469	0,5148	0,4272	0,5097	0,5716	0,5754
2011	0,5365	0,5824	0,4780	0,4471	0,5075	0,4251	0,5030	0,5719	0,5721
2012	0,5406	0,5894	0,4642	0,4449	0,5105	0,4322	0,4886	0,5706	0,5769
2013	0,5416	0,5860	0,4562	0,4440	0,5117	0,4357	0,4784	0,5559	0,5733
2014	0,5441	0,5966	0,4745	0,4420	0,5123	0,4476	0,4847	0,5611	0,5766
2015	0,5487	0,5985	0,4734	0,4530	0,5214	0,4534	0,4864	0,5625	0,5772
2016	0,5559	0,6054	0,4820	0,4552	0,5346	0,4641	0,4956	0,5643	0,5801
2017	0,5716	0,6035	0,4802	0,4722	0,5426	0,4739	0,5013	0,5709	0,5796
2018	0,5878	0,6089	0,4775	0,4949	0,5471	0,4882	0,5054	0,5612	0,5822
The average annual rate, %	0,8046	0,5462	0,1385	0,4585	0,5654	0,9200	0,2546	0,2869	0,2485
2018/2005, %	121,65	113,20	96,37	113,69	115,52	132,45	93,85	107,12	105,87

Примітка: значення інтегрального індексу pull-середовища міграції коливається у діапазоні (0; 1). Позитивна динаміка значень індексу свідчить про посилення рівня привабливості країни для зовнішніх мігрантів.

Джерело: розраховано на основі даних додатків Т і У за допомогою формули 3.5

Зауважимо, що серед аналізованих країн ЄС значення інтегральних індексів здебільшого поступалися аналогічному показнику для ЄС-28, що свідчить про в певній мірі нижчий рівень привабливості середовища цих країн для імміграції. Відтак, відносно українців, існують як виявлені, так і додаткові чинники мотивації прийняття рішення про міграцію в ці країни. Позаяк, серед обраних країн Німеччина та Чехія характеризувалися значеннями інтегрального індексу (0.6089 та 0.5878 відповідно), що перевищували показник для ЄС-28. Оскільки, до прикладу, Чехія відноситься до країн, де обсяги української міграції одні з найбільших, а темпи її приросту – одні з найвищих, а Німеччина має достатньо високі значення показника інтенсивності трудової міграції з України, відтак це дає підстави для висновку, що рівень pull-середовища міграції значною мірою визначає вектор міграції українців, хоча при цьому діють й інші чинники, ідентифікація та дослідження яких потребує додаткових соціологічних обстежень та експертних опитувань.

До групи країн із нижчими значеннями інтегрального індексу pull-

середовища міграції у 2018 р. потрапили Греція, Угорщина та Польща. При цьому, якщо для Греції послаблення pull-середовища міграції відбулося в основному через низький рівень складових «рівень життя населення» та «економічний розвиток країни», то для Угорщини – «ринок праці та зайнятість», а Польщі – «соціальне забезпечення і розвиток соціальної сфери». Відтак, зростання ефективності міграційної політики в плані покращення середовища притягання мігрантів тісно корелює зі реалізацією заходів, спрямованих на покращення значень індикаторів (факторів) pull-середовища міграції у вказаних країнах ЄС.

Примітно, що за 2005-2018 рр. погіршилися значення інтегрального індексу лише для Греції та Португалії. Натомість, найвищими темпами зростання характеризувалася Польща (132.5 %); надалі – Чехія (121.7 %), Італія (115.5 %), Угорщина (113.7 %) та Німеччина (113.2 %). Саме до цих країн в останні роки відбувається зростання обсягів міграції населення з України, що попередньо підтверджує гіпотезу дослідження відносно зв'язку між привабливістю соціально-економічного середовища країни та інтенсивністю відповідного вектора міграції з інших країн.

Задля стимулювання підвищення міграції з України до аналізованих країн ЄС, приймаючі країни у межах своєї міграційної політики повинні реалізувати заходи, спрямовані на: покращення параметрів соціальної забезпеченості та розвитку соціальної сфери у Польщі, Угорщині, Греції, Чехії; розвиток ринку праці та покращення зайнятості у Португалії, Іспанії та Угорщині; підвищення рівня життя та посилення економічного розвитку у Греції. Крім того, рівень привабливості середовища (у середньо та довгостроковій перспективі) зростатиме за умови подальшої реалізації активної політики smart орієнтованого розвитку регіонів ЄС задля конвергенції соціального й економічного розвитку територій, а також популяризації позитивних практик у країнах-донорах, привабливих для країн ЄС в частині зростання потенційної міграційної активності.

Для міграційної політики України важливо впровадити моніторинг pull-середовища міграції у країнах ЄС для прогнозування динаміки загальної і покраїнної інтенсивності зовнішньої міграції населення; відстежувати вплив push-факторів на інтенсивність зовнішньої міграції, а також стимулювати скерування міграційних потоків у країни з кращим соціально-економічним середовищем, у т.ч. задля зростання людського і трудового потенціалу мігрантів; відстежувати тенденції і характер переміщення мігрантів задля вчасної реєміграції і працевлаштування в Україні.

3.3. Основні проблеми інтеграції мігрантів з України у соціумі, що приймає.

Комплексний аналіз середовища формування та реалізації міграційної активності населення Карпатського регіону передбачає також виявлення найбільш актуальних проблем та інтеграційних перешкод, які виникають у мігрантів за кордоном. Важливим джерелом інформації для вивчення цього питання можуть слугувати результати соціологічних опитувань учасників

міграційних процесів. Так, з метою визначення найбільш гострих проблем організації життя та праці мігрантів працівниками відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіону було проведено соціологічне дослідження. Збір первинної інформації проводився у березні-квітні 2020 року методом опитування шляхом самозаповнення анкет (self-administered). Онлайнкову анкету було поширено через соціальні мережі та сучасні засоби комунікації серед повнолітніх мігрантів – вихідців із Карпатського регіону України, які на момент дослідження перебували за кордоном.

В опитуванні взяли участь 163 мігранти, з яких 55,2 % – особи жіночої статі, а 44,8 % – чоловічої. Більшість опитаних – молоді люди у віці до 30 років (37,5 %) та 31–45 років (50,8 %). Частка осіб середнього віку (46–60 р.) становить 6,8 %, похилого віку – 4,9 %. Середній вік респондентів – 35 років. Більша частина учасників опитування (60,7 %) перебуває у зареєстрованому і ще 8,6 % – незареєстрованому шлюбі. Частки розлучених та вдівців виявилися однаковими і становлять по 3,7 %. Решта респондентів (23,3 %) ще не створила своєї сім'ї.

Загалом, у дослідженні взяли участь високоосвічені мігранти. Так, половина опитаних (49,7 %) має повну вищу освіту, базову вищу – 13 %, неповну вищу – 9,2 %. Майже кожен десятий учасник опитування здобув науковий ступінь, перебуває чи закінчив аспірантуру. Частка осіб з професійно-технічною освітою становить 15,3 %, а із загальною – лише 3 % опитаних.

Слід зазначити, що на анкету відгукнулись здебільшого вихідці з Львівської та Івано-Франківської областей. Мігранти родом з Чернівецької та Закарпатської областей становлять лише 11% опитаних. Більшість респондентів (85,3 %) до виїзду за кордон мешкали на постійній основі у міських поселеннях Карпатського регіону України.

Результати дослідження показали, що більшість його учасників мають тривалий міграційний досвід. Так, першу свою поїздку за кордон з метою навчання, працевлаштування, виконання певного типу робіт, проєкту чи постійного проживання (не беручи до уваги туристичних поїздок, відпочинку, відвідин родич чи друзів) більшість опитаних (60 %) здійснила ще до 2015 року, а решта – за останні чотири роки. При цьому, чверть респондентів відразу виїхала на постійне проживання. Половина опитаних побували за кордоном три і більше разів, решта – один-два рази.

Країнами основного перебування більшості опитаних (70 %) є Польща, США, Франція, Німеччина, Чехія та Італія. Загалом було отримано відповіді з 21 країни світу. При цьому, лише 17,2 % респондентів не мають офіційного статусу у країні теперішнього перебування. Половина мігрантів одержали дозвіл на проживання та роботу, кожен десятий – тимчасову реєстрацію. Частка осіб, котрі мають громадянство за кордоном, становить 14,7 %.

Майже третина учасників опитування здобуває освіту за кордоном. Основним мотивом вибору навчання за межами України стала перспектива подальшого проживання та праці за кордоном. На цей варіант відповіді вказало 42 % серед тих, хто навчається за кордоном. Вагомими причинами виявилися також: труднощі працевлаштування в Україні після закінчення навчального закладу (15 %); невизнання (або часткове визнання) більшістю країнами освіти,

здобутої в Україні (14 %); низька якість освіти в Україні (10%). Серед інших варіантів вказувались переважно сімейні обставини.

Більшість з тих, хто навчається за межами України, має намір працевлаштуватися у країні здобуття освіти (35,3 % вказаної групи опитаних) чи в іншій країні за кордоном (25,5 %). Частка студентів, котрі планують повернутися в Україну (з метою працевлаштування чи подальшого навчання) після закінчення навчання за кордоном, становить всього 18 %.

Як показали результати опитування, вихідці з Карпатського регіону України працевлаштовуються за кордоном здебільшого самостійно (45,5 %) чи за допомогою родичів, знайомих з міграційним досвідом (33 %) (Рис.3.15). Решта учасників опитування зверталася до приватної агенції з працевлаштування у країні призначення чи в Україні. Серед інших способів працевлаштування поодинокі вказувались такі: «через їхню біржу праці», «отримав пропозицію від роботодавця», «змінив країну, не змінюючи роботодавця». Частка осіб, котрі не мають досвіду пошуку роботи за кордоном, становить всього 8 % респондентів.

У більшості учасників дослідження (76 %) трудовий стаж за кордоном становить більше року. При цьому, у значної частини мігрантів він сягає 1-5 років, у кожного п'ятого – 6-10 років, а у решти (17 %) – більше 10 років. Менше одного року за межами України працювало 14 % респондентів. Майже у кожного десятого опитаного мігранта трудовий стаж відсутній. Серед інших відповідей зазначалось, що особа не працює на даний момент і не шукає роботу, оскільки їй вистачає стипендіальних коштів, або з причин догляду за дитиною.

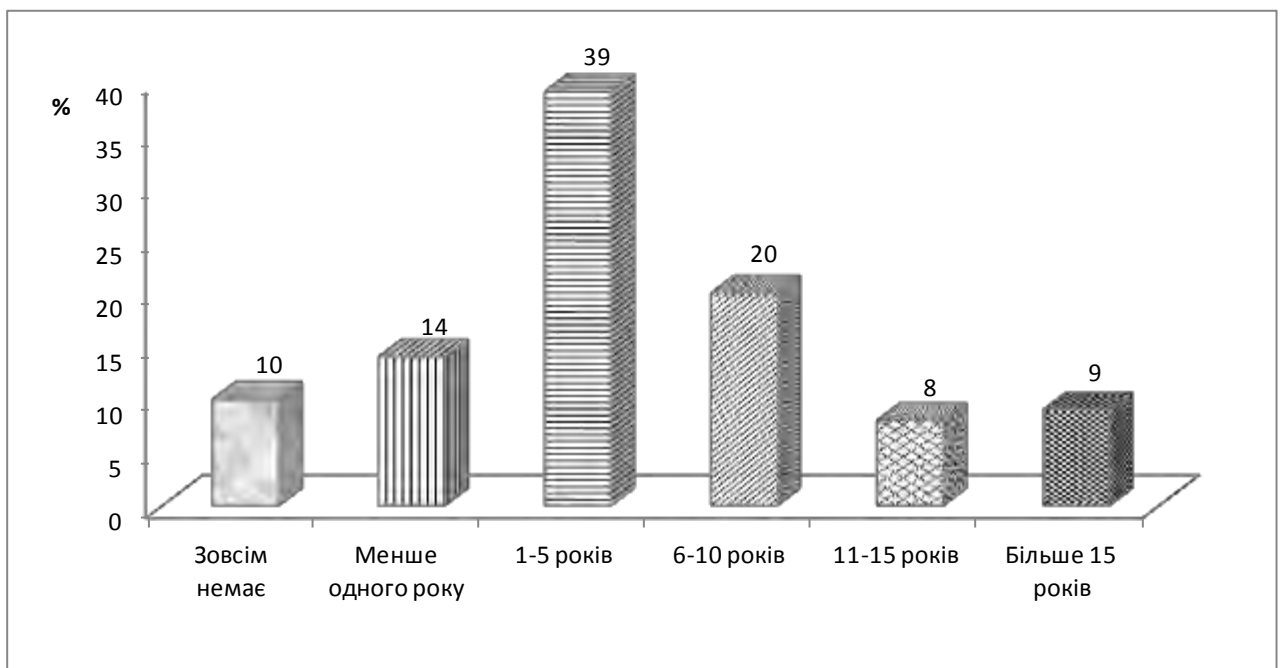

Рис. 3.15. Загальний трудовий стаж вихідців з Карпатського регіону України за кордоном

Поширеною проблемою українських мігрантів (особливо з вищою освітою) є втрата кваліфікації через роботу за кордоном не за здобутою спеціальністю. Підтвердженням цього слугують і результати цього дослідження. Так, кожен другий його учасник відмітив невідповідність роботи, яку він виконує у країні

свого теперішнього перебування, отриманій спеціальності. Майже чверть респондентів зазначили часткову відповідність і лише 15 % повну відповідність виконуваної за кордоном роботи та здобутої спеціальності.

Відомо, що спершу новоприбулі мігранти здебільшого погоджуються на будь-яку роботу (яка не відповідає ні рівню освіти, ні здобутій спеціальності), а потім, з роками намагаються знайти більш підходящу. Тому, у програмі дослідження було висунуто тезу про те, що в осіб з більш тривалим трудовим стажем частіше спостерігається відповідність виконуваної за кордоном роботи здобутій спеціальності. Однак результати опитування лише частково її підтвердили (див. табл. 3.3). Як і передбачалося, більшість мігрантів (61%) з незначним трудовим стажем за межами України (до одного року) зазначили невідповідність своєї роботи здобутій освіті, ще 20% – часткову відповідність і лише 4,3 % – повну відповідність. Водночас, частка осіб з тривалим закордонним трудовим досвідом (11-15 років), які відмітили, що їх робота повністю відповідає здобутій спеціальності, становить 46 %. Водночас, більшість осіб (66,7 %) з найтривалішим трудовим стажем (більше 15 років) відмітили невідповідність роботи отриманій спеціальності і ще 26,7% – часткову відповідність. Можливо, така ситуація пов'язана з тим, що колись частіше виїжджали люди з нижчим рівнем освіти, ніж в останнє десятиліття. Тому для них не видавалося важливим знайти роботу за спеціальністю. Однак, це питання потребує детальнішого вивчення у подальших дослідженнях.

Таблиця 3.3

Відповідність роботи отриманій спеціальності, розподіл за загальним трудовим стажем за кордоном, %

Відповідність роботи отриманій спеціальності	Трудовий стаж						
	Зовсім немає	До 1 року	1-5 років	6-10 років	11-15 років	Більше 15 р.	У цілому
Не відповідає	12,5	60,9	49,2	51,5	46,1	66,6	49,1
Частково відповідає	25	21,8	28,6	24,2	7,7	26,7	24,5
Повністю відповідає	0	4,3	14,3	18,2	46,2	6,7	14,7
Не працюю, але шукаю роботу	51,8	13	6,3	6,1	-	-	9,8
Інше	10,7	-	1,6	-	-	-	1,9
Всього	100	100	100	100	100	100	100

Примітка: коефіцієнт спряженості: 0,57, $\chi^2=78,4$ (табл. $\chi^2=10,85$, $df=20$, $p<0,05$).

Вихідці з Карпатського регіону України здебільшого зайняті за кордоном у таких видах економічної діяльності: будівництво; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; промисловість; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (рис. 3.16).

Більшість учасників дослідження є найманими працівниками (60 %). Частки самозайнятих/фрілансерів і студентів є майже однаковими і становлять відповідно 11 % та 10 %. Статус домогосподарки посідає 7,4 % опитаних. Решту позицій обрала незначна кількість опитаних (табл. 3.4). Результати аналізу

статусу зайнятості респондентів за статевим розподілом показали, що домогосподарками є особи жіночої статі. Крім того, особи жіночої статі трохи переважають серед студентів та самозайнятих. Натомість, власниками чи співвласниками фірм, у якій використовується наймана праця, є в основному чоловіки.

Результати обстеження показали, що перед українськими мігрантами найгостріше стоїть проблема комунікації та вивчення мови країни перебування (табл. 3.5). Більше чверті опитаних зазначила проблему повного або часткового невизнання українських дипломів про освіту, що є серйозною перешкодою в отриманні відповідної роботи. Актуальним є брак знань, необхідної інформації для захисту своїх прав як трудового мігранта, а також проблеми пошуку першого місця праці та труднощі працевлаштування загалом.

Проблеми важкої, виснажливої праці, поганих, шкідливих умов праці та самотності, ізолюваності, браку спілкування є певним чином взаємопов'язані і набрали майже однакову кількість вибору відповідей серед означених альтернатив, зайнявши шосту і сьому рангову позицію в ієрархії труднощів, які найчастіше виникають у житті українських мігрантів. На неналежну консульську підтримку скаржиться майже кожен десятий з опитаних. Водночас, така ж кількість учасників обстеження зазначає, що не має жодних труднощів у країні свого перебування.

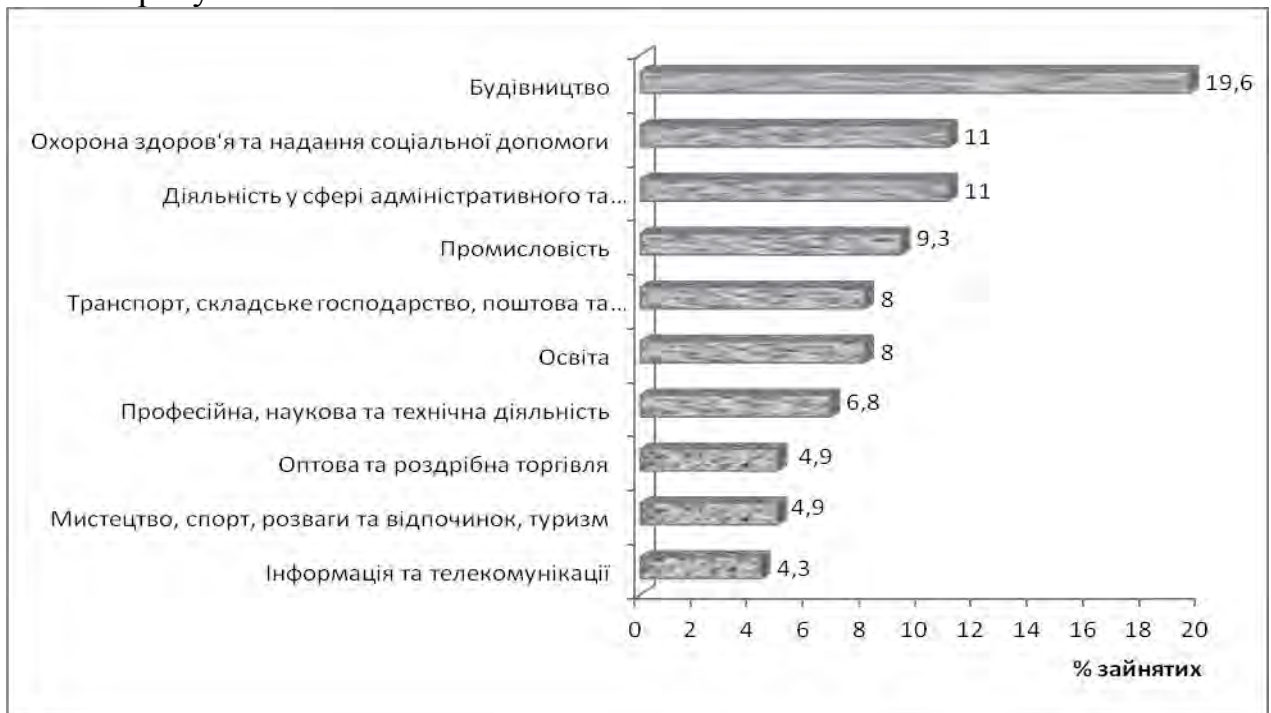

Рис. 3.16. Топ-10 сфер зайнятості українських мігрантів за кордоном, % зайнятих за видом економічної діяльності

Міжнародні дослідження свідчать, що однією з вагомих причин виникнення проблем інтеграції мігрантів може стати їх дискримінація у суспільстві, що приймає. Тому у процесі дослідження було здійснено спробу виявити, яких форм дискримінації за міграційною ознакою доводилося зазнавати особисто учасникам дослідження.

Таблиця 3.4

Статус зайнятості українських мігрантів за кордоном

Статус	Частота	% респондентів
Найманий працівник	98	60,2
Самозайнятий/фрілансер	18	11
Студент/здобувач	17	10,4
Домогосподарка/ домогосподар	12	7,4
Власник/співвласник фірми, у якій використовується наймана праця	7	4,3
Тимчасово непрацюючий, не зареєстрований у державній службі зайнятості	4	2,5
Тимчасово непрацюючий, зареєстрований у державній службі зайнятості	3	1,8
Перебуваю у вимушеній відпустці	2	1,2
Безкоштовно працюючий член сім'ї	1	0,6
Інше	1	0,6
Всього	163	100

Під соціально-економічною дискримінацією мігрантів розуміємо несправедливе, необґрунтовано-вибіркове поводження з ними на підставі расової чи національної належності, яке порушує їхні права, обмежує можливості та ставить їх у нерівне становище порівняно з корінним населенням в процесі працевлаштування, кар'єрного зростання, оплати праці, визначення умов та режиму праці, надання житла тощо. У межах презентованого дослідження зосереджуємо увагу на дискримінації українських мігрантів передусім у соціально-трудої сфері.

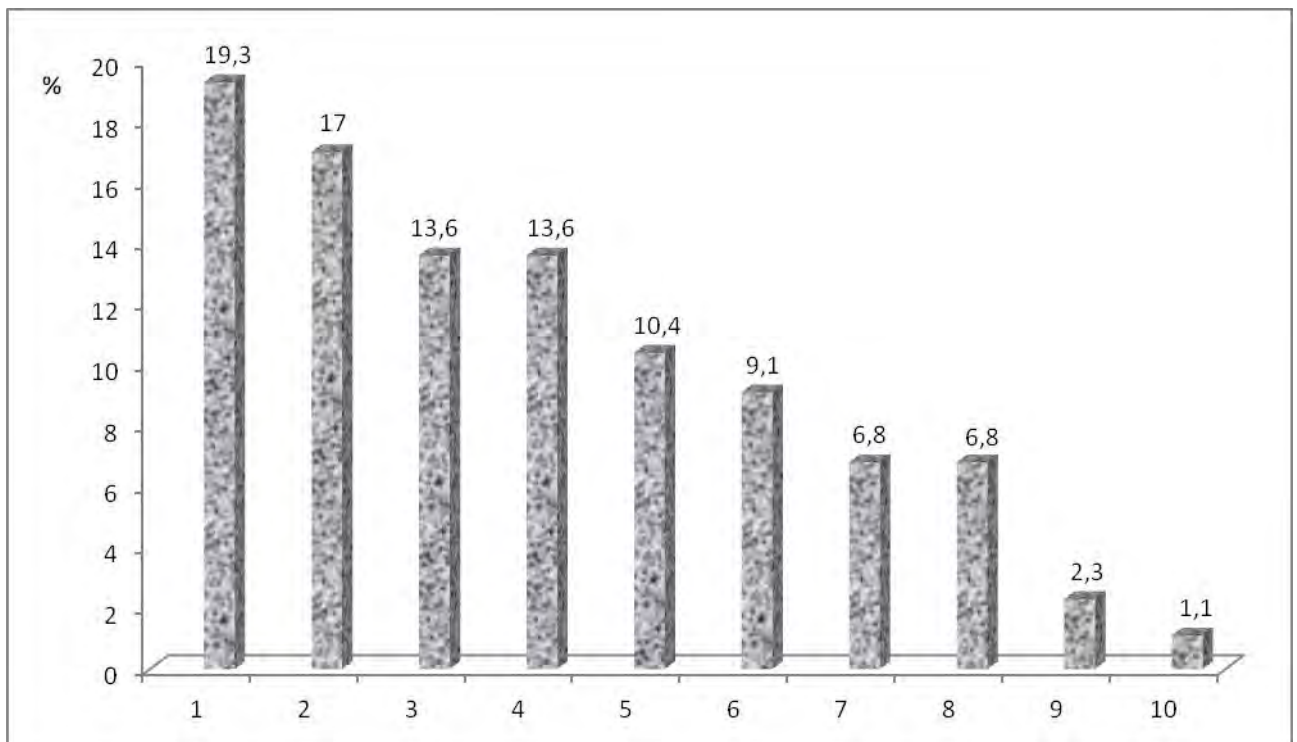
Таблиця 3.5

Проблеми, що найчастіше виникають у житті українських мігрантів за кордоном

Відповіді	Відсоток спостережень	Ранг значущості
Складність зрозуміти та вивчити мову країни перебування	41,7	I
Повне, або часткове невизнання дипломів про освіту з України	27	II
Труднощі пошуку першого місця праці	23,9	III
Брак знань, необхідної інформації для захисту своїх прав як трудового мігранта	22,1	IV
Труднощі щодо працевлаштування загалом	19,6	V
Важка, виснажлива праця, погані, шкідливі умови праці	12,9	VI
Самотність, ізолюваність, брак спілкування	12,3	VII
Неналежна консульська підтримка	11	VIII
Відсутність розуміння місцевої культури, норм та правил повсякденного життя	9,8	IX
Дискримінація у соціально-трудових відносинах	9,2	X
Недоступність до системи медичного обслуговування	8,6	XI
Несправедлива система оплата праці	8	XII
Відсутність умов для повноцінної реалізації духовних, культурних запитів та потреб	3,1	XIII
Немає жодних труднощів	11	-

Позитивним видається той факт, що більшість учасників дослідження (66 %) не зазнавали дискримінації за міграційною ознакою. Серед тих, котрі зіткнулися з такою проблемою, найпоширенішою формою дискримінації виявився занижений рівень оплати праці порівняно з працівниками того ж рівня освіти, кваліфікації, що представляють корінне населення приймаючої країни або мігрантів з інших країн (Рис. 3.17). Наступним проявом дискримінації за частотою вибору запропонованих альтернатив стало моральне приниження у щоденному побутовому житті чи на робочому місці. На проблему необґрунтованої відмови у працевлаштуванні та несвоєчасної чи неповної виплати заробітної плати вказала однакова кількість учасників дослідження і вона становить 13,6 % тих, котрі зазнавали дискримінації. Ще майже кожен десятий з дискримінованих мігрантів вказав на проблему обмеження можливостей кар'єрного зростання та необґрунтованої відмови у наданні житла.

На питання щодо країни, у якій мігрантам довелось зазнати дискримінації, було отримано незначну кількість відповідей, що не дало достатньо підстав для їх ранжування. Варто лише зазначити, що найбільшу кількість вибору отримала Польща. Було названо також такі країни, як Німеччина, Італія та Швейцарія.

- 1 Надто занижений рівень оплати праці, порівняно з працівниками того ж рівня освіти, кваліфікації, що представляють корінне населення даної країни або мігрантів з інших країн
- 2 Моральне приниження у щоденному побутовому житті чи на робочому місці
- 3 Необґрунтована відмова у працевлаштуванні
- 4 Несвоєчасна чи неповна виплата заробітної плати
- 5 Обмеження можливостей кар'єрного зростання
- 6 Необґрунтована відмова у наданні житла
- 7 Обмеження права на відпустку
- 8 Змушування до понаднормової неоплачуваної роботи
- 9 Сексуальні домагання
- 10 Примус до протиправних, неприйнятних дій

Рис. 3.17. Основні форми дискримінації українських мігрантів за кордоном, % до тих, котрі її зазнавали.

Отже, результати опитування мігрантів-вихідців з Карпатського регіону України показали, що основні труднощі, які у них виникають у процесі інтеграції, пов'язані з вивченням мови країни перебування та із соціально-трудовою сферою. Значна частина мігрантів зазнавала дискримінації за кордоном у формі заниженої зарплати, морального приниження чи необґрунтованої відмови у працевлаштуванні. Крім того, повне або часткове невизнання українських дипломів про освіту певною мірою можна розглядати як непряму форму дискримінації наших громадян.

3.4. Моделювання інтенсивності зовнішньої міграції населення в умовах посилення pull-середовища країн ЄС

Зовнішня міграція населення є соціальним та економічним феноменом, що впливає на рівень офіційної зайнятості населення працездатного віку, наявний дохід, капітальні інвестиції та валову додану вартість, рівень збереження людських ресурсів та ін., а перекази трудових мігрантів як фінансові детермінанти міграційної активності впливають на якість життя населення. Так, інтенсивні міграційні потоки, які являються сукупністю міграції людських ресурсів, товарів, послуг, трансфертів, інвестицій, бізнесу, інтелектуальної власності, трансформують демографічну ситуацію, зокрема статево-вікову структуру населення регіонів країни. Міграційні процеси мають неоднозначний вплив на регіональний соціально-економічний розвиток, у т.ч. на добробут домогосподарств, економічне зростання громад і на економіку країни загалом. Міграція корелює з соціально-економічною і фінансовою асиметріями розвитку країн-донорів і країн-реципієнтів людських ресурсів. Відповідно методологічні завдання щодо аналізування впливу міграційних процесів на соціально-економічний розвиток регіону полягають у формуванні системи показників, яка дозволить кількісно оцінити структурно-динамічні характеристики соціально-економічної дивергенції розвитку країн-учасників міграційних векторів.

В Україні відсутній методичний інструментарій інтегрування методик та гармонізації результатів аналізування стану середовища притягання мігрантів до країн ЄС і рівня інтенсивності зовнішньої міграції у країнах-донорах мігрантів до ЄС, а також міру еластичності pull-push зв'язків. Задля усунення методичної прогалини обґрунтовано та апробовано науково-методичний підхід визначення рівня інтенсивності зовнішньої та зовнішньої трудової міграції (на прикладі України, обсяги зовнішньої міграції з якої інтенсивно зростають та мають чітко виражену орієнтованість на країни ЄС) з урахуванням оцінювання середовища притягання мігрантів до країн ЄС, аналізування еластичності інтенсивності зовнішньої і зовнішньої трудової міграції з України відносно зміни інтегральних індексів pull-середовища міграції у країнах ЄС.

Для аналізу обрано країни ЄС, обсяги української трудової міграції до яких є найбільшими – Польща, Чехія, Угорщина, Іспанія, Італія, Португалія, Німеччина, Греція. Такий підхід дозволяє моделювати міграційні взаємозв'язки у найбільш розвинених на сьогодні сегментах територіальної міграційної системи Україна – ЄС. Окрім того, розрахунки також включають дані по ЄС загалом. Варто наголосити, що розроблений методичний підхід є вагомим елементом інструментарію міграційної політики, оскільки дозволяє рейтингувати країни ЄС за рівнем привабливості для імміграції, визначати структуру розподілу потенційних мігрантів, прогнозувати зміни в обсягах та інтенсивності міграції до країн ЄС в залежності від зміни соціально-економічної ситуації в розрізі країн ЄС.

Інтенсивність загальної міграції з України зростає (рис. 3.18). Якщо в період 2010-2014 рр. показник інтенсивності трудової міграції з України (у розрахунку на 1 тис. виїздів за кордон) знижувався, то, починаючи з 2016 р., намітилася тенденція до його стабільного підвищення. Поштовхом до цього стала політико-

економічна нестабільність 2014-2015 рр. і тривала соціально-економічна стагнація, що триває й до нині. Крім того, розширення можливостей офіційного працевлаштування українських громадян в країнах ЄС також пояснює наведену динаміку трудової міграції.

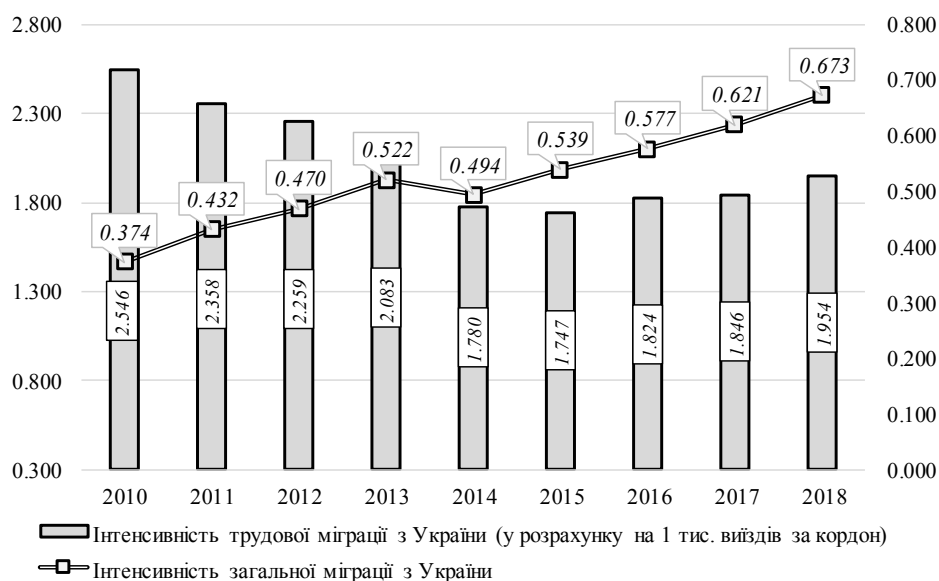

Рис. 3.18. Інтенсивність загальної і трудової міграції населення з України до ЄС, 2010-2018 рр.

Джерело: база даних Державної прикордонної служби, Міграційний профіль України 2010-2013, 2018

Примітка: інтенсивність загальної міграції розраховано у межах ЄС-28; інтенсивність трудової міграції обчислено на прикладі найбільш відвідуваних країн ЄС (most visited EU countries) населенням України (Чехія, Німеччина, Греція, Угорщина, Італія, Польща, Португалія, Іспанія)

З іншої сторони, інтенсивність загальної міграції з України упродовж періоду 2010-2018 рр. (окрім 2014 р.) мала лише висхідну динаміку. За 2010-2018 рр. показник збільшився з 0,374 до 0,673. Таким чином, Україна залишається країною з високою міграційною активністю населення, яка продовжує наростати. Більша частина обсягів міграції припадає саме на країни ЄС і в короткостроковій перспективі варто очікувати на подальше збільшення інтенсивності міграції українців до країн ЄС.

За показником інтенсивності загальної міграції з України переважає Польща (236,06 виїздів у розрахунку на 1 тис. населення України у 2018 р.) (табл. 3.6). Високими значеннями показників характеризуються також Угорщина (73,6), Німеччина (12,6), Італія (7,3). Інтенсивність загальної міграції з України за 2010-2018 рр. зросла за всіма аналізованими країнами (за винятком Чехії). Особливо високими стали темпи зростання за векторами: Іспанія (у 4,9 рази), Польща (у 2,7 рази), Італія (у 2,6 рази), Угорщина (188,2 %), Німеччина (144,8 %). Вказане підтверджує високу та стабільно зростаючу міграційну активність населення України у напрямі ЄС загалом та аналізованих країн зокрема.

Зазначимо, що український вектор ще не став провідним у системі трудової імміграції до країн ЄС. Вагомими були значення інтенсивності трудової міграції

з України (у розрахунку на 1 тис. виїздів до відповідної країни) в Греції (47,7 осіб) та Німеччині (18,4 осіб). Втім, в решти з аналізованих країн ЄС інтенсивність трудової міграції з України залишається значно нижчою – в межах 0.3-2.7 офіційно працевлаштованих осіб на 1 тис. виїздів. Позаяк, в динаміці за 2010-2018 рр. інтенсивність трудової міграції з України до Німеччини та Польщі істотно зросла (на 185,9 % та 178,6 % відповідно).

Таблиця 3.6

Інтенсивність міграції населення з України до окремих країн ЄС, 2010-2018 рр.

Країна призначення	Роки								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
	Загальна міграція*								
Чехія	2,407	3,332	6,573	3,742	1,876	1,229	1,053	1,729	2,089
Німеччина	8,652	8,148	8,385	8,293	6,828	6,883	6,994	8,129	12,606
Греція	1,508	2,201	2,729	4,494	3,399	2,407	2,301	2,504	3,218
Угорщина	39,132	37,845	38,624	41,723	47,386	56,889	67,748	73,238	73,580
Італія	2,678	3,070	3,403	4,250	3,849	2,708	2,946	4,126	7,341
Польща	87,858	112,132	126,816	154,066	168,906	221,741	236,974	244,462	236,061
Португалія	0,170	0,174	0,178	0,182	0,186	0,201	0,212	0,224	0,205
Іспанія	0,807	1,615	2,063	2,649	2,204	1,437	2,130	2,667	3,916
	Трудова міграція**								
Чехія	0,262	0,098	0,060	0,018	0,117	0,853	1,577	1,154	1,016
Німеччина	9,978	11,048	17,208	25,211	25,518	28,337	29,271	26,806	18,408
Греція	129,452	92,539	69,719	38,570	42,399	59,983	58,866	57,586	47,723
Угорщина	0,103	0,111	0,114	0,110	0,101	0,093	0,081	0,080	0,085
Італія	5,004	5,087	3,240	2,484	2,408	4,620	1,778	1,352	0,809
Польща	0,599	0,602	0,472	0,312	0,451	0,647	0,938	0,967	1,067
Португалія	0,513	0,628	0,246	0,362	0,591	0,463	0,221	0,223	0,259
Іспанія	15,363	9,822	7,851	4,227	3,935	7,569	4,448	3,779	2,741

Джерело: База даних Державної прикордонної служби, Міграційний профіль України 2010-2013, 2018

Примітки: *у розрахунку на 1 тис. населення України;

**розраховано на основі даних чисельності громадян України, які тимчасово працювали за кордоном, працевлаштованих суб'єктами господарської діяльності, що мають відповідну ліцензію; у розрахунку на 1 тис. виїздів за кордон.

На основі результатів розрахунку коефіцієнтів еластичності з дворічним лагом виявлено ступінь чутливості інтенсивності еміграції населення (з України до аналізованих країн ЄС) до зміни чинників pull-середовища міграції в аналізованих країнах ЄС. Зокрема встановлено групи країн з високим і помірним ступенем чутливості, різним характером і строковістю впливу (Додаток У).

Так, з'ясовано, що зростання інтегрального індексу pull-середовища міграції у Чехії на 1 % забезпечує зростання коефіцієнта інтенсивності загальної міграції з України до Чехії на 58,7 виїздів у розрахунку на 1 тис. населення у першому році. Втім, подальше підвищення індексу pull-середовища міграції приводить до зниження інтенсивності міграції з України на 109,9 виїздів у наступному році. Відносно еластичності зовнішньої трудової міграції, то виявлено протилежні тенденції. У першому часовому лазі відбувається зниження

показника інтенсивності трудової міграції з України до Чехії (на 74,2 офіційно працевлаштованих осіб у розрахунку на 1 тис. виїздів), у другому лазі досягається нарощування інтенсивності трудової міграції на 151,6 осіб. Такі зміни в еластичності трудової міграції відносно факторів pull-середовища можна пояснити тим, що соціально-економічний розвиток країни часто корелює з посиленням труднощів відносно її доступності для мігрантів (ускладнення візових та міграційних умов, вимог щодо працевлаштування мігрантів, навчання іноземців тощо). Це може слугувати фактором, стримуючим імміграцію до такої країни в короткостроковому періоді. Проте, адаптація потенційних мігрантів до нових умов сприяє подальшій інтенсифікації міграційних потоків до країни, де соціально-економічне середовище розвивається. Аналогічними є співвідношення коефіцієнтів еластичності трудової міграції з України відносно зміни pull-середовища в Німеччині та Португалії. За схожим сценарієм може також розвиватися ситуація зі загальною міграцією населення з України до Італії.

Загальна міграційна активність населення, по-перше, явище більш короткострокове; по-друге, пов'язане не лише з працевлаштуванням; по-третє, переважно передбачає менші інституційні бар'єри для переміщення осіб через кордони. Відтак, у короткостроковому лазі можуть інтенсифікуватися міграційні налаштування до країни з вищим рівнем соціально-економічного розвитку. Але, з часом міграційний інтерес, викликаний покращенням pull-середовища міграції у певній країні, згасає (особливо, якщо соціально-економічне зростання в країні-реципієнті мало перманентний нестабільний характер). Схожі до Чехії залежності виявлено у сегменті загальної міграції з України до Польщі та Португалії. Певною мірою аналогічно пояснюється ситуація з еластичністю української загальної міграції відносно pull-середовища, наприклад, Німеччини. У першому часовому лазі покращення pull-середовища на 1 % забезпечує зростання інтенсивності міграції на 13,6 виїздів у розрахунку на 1 тис. населення. Тоді, як у другому часовому лазі інтенсивність міграції сповільнюється на 1,9 виїздів. Така ж ситуація з еластичністю загальної міграції з України до Іспанії.

Інший характер спостерігається за еластичністю загальної міграції відносно pull-середовища, наприклад, з України до Греції. У першому часовому лазі покращення pull-середовища на 1 % приводить до послаблення інтенсивності міграції на 9,5 виїздів у розрахунку на 1 тис. населення, а у другому – на 6,6 виїздів. Така ж ситуація характерна й для Угорщини. Вочевидь, тут може мати місце ситуація, коли разом зі нарощуванням темпів соціально-економічного розвитку країна у певній мірі втрачає критерії власної привабливості для імміграції, як-от, наприклад, підвищується вартість проживання, ускладнюються умови на ринку праці, зростає вартість навчання т. ін.

Нетиповими стали виявлені результати за еластичністю загальної міграції населення з України до Угорщини. Для цієї країни-реципієнта стало характерним від'ємне значення коефіцієнта еластичності у першому часовому лазі (3,1 виїздів у розрахунку на 1 тис. населення) та від'ємне, але у значно меншому розмірі (0,98 виїздів) – у другому часовому лазі. Ситуація у цій країні свідчить про наявність тенденції до поступового покращання. Відтак, головною причиною зазначеного є виявлений вище дещо нижчий рівень інтегрального індексу pull-середовища

міграції для Угорщини (в порівнянні з іншими країнами ЄС) у 2018 р. Відповідно, покращення ситуації потребує або суттєвішого зростання соціально-економічної ситуації в Угорщині, або дещо довшого часового лагу для приросту інтенсивності імміграції населення в цю країну з України.

Ще інший характер має еластичність трудової міграції з України відносно зміни факторів pull-середовища міграції для Італії та Іспанії. Так, у першому часовому лазі забезпечується зростання інтенсивності міграції (на 16,2 та 10,9 працевлаштованих осіб у розрахунку на 1 тис. виїздів відповідно), але у другому часовому лазі спостерігається спад до позначки -5,2 осіб та -8,6 осіб відповідно. Очевидно, тут має місце сигмуїдальний характер зв'язку, коли при покращенні соціально-економічного середовища стимулюється приріст міграції з України, втім ринок насичується і відбувається певне виштовхування частини мігрантів, які не адаптувалися до нових умов проживання/перебування. Для досягнення наступного приросту міграції необхідна суттєва міграційна підготовка, тим більше, що значення інтегральних індексів pull-середовища міграції як для Італії, так і для Іспанії станом на 2018 р. були одними з найвищих серед аналізованих країн ЄС, відтак, вони вже потенційно привабливі для мігрантів, у тому числі з країн з вищим в порівнянні з Україною рівнем конкурентоспроможності робочої сили.

Схожі тенденції характерні й для Греції, але обумовлені, скоріше, іншими чинниками. До прикладу, рівень економічного розвитку цієї країни один з найнижчих в ЄС та на 2018 р. Греція мала найменше з-поміж аналізованих країн значення інтегрального індекса pull-середовища міграції. Відтак, підвищення рівня соціально-економічного розвитку країни може спочатку привабити низку мігрантів, але існує імовірність, що нові умови перебування не будуть відповідати їхнім очікуванням, а загальне незадоволення поширюватиметься в середовищі потенційних мігрантів до цієї країни, що стримуватиме міграційні наміри.

Прикладна значущість обчислення коефіцієнтів еластичності полягає не лише в ідентифікації наявності, напрямку та рівня впливу зміни якості соціально-економічного середовища країни на інтенсивність міграції, але й створює інформаційно-аналітичне підґрунтя для рейтингування країн за силою їх pull-середовища для міграції з певної країни (у нашому випадку – України).

У 2010 р. найбільш привабливими країнами для мігрантів з України були Угорщина та Польща (коефіцієнт сили pull-середовища міграції – 1.0), помірно привабливою була Німеччина (0,71). Показники сили pull-середовища в Іспанії, Італії, Чехії, Греції і Португалії для загальної міграції з України були низькими (табл. 3.7).

У контексті трудової міграції з України, у 2010 р. найбільш сприятливим було соціально-економічне середовище у Німеччині, Греції і Польщі (1.0). Помірна сила pull-середовища для трудової імміграції спостерігалася в Іспанії (0.24) та Італії (0.16), слабке pull-середовище – у Чехії, Греції і Португалії.

Примітно, що до 2018 р. ситуація значною мірою не змінилася. Країнами з найсильнішим pull-середовищем для загальної міграції населення з України залишалися Угорщина та Польща, а для трудової міграції – Німеччина, Греція і

Польща. За 2010-2018 рр. не значно, але покращилося для трудової міграції з України соціально-економічне середовище в Іспанії, Угорщині та Чехії.

Варто констатувати, що обсяги міграції населення з України збільшуються. Інтенсивність загальної міграції з України на 2018 р. була найвищою до Польщі, Угорщини та Німеччини, а трудової міграції – до Греції та Німеччини. Розраховано коефіцієнти еластичності міграції з України відносно зміни чинників pull-середовища у країнах ЄС. Прямий позитивний вплив покращення pull-середовища на зростання загальної зовнішньої міграції спостерігається у міграційних системах Україна-Німеччина та Україна-Іспанія; зовнішньої трудової міграції – лише в межах системи Україна-Польща. Реверсний характер чутливості міграції до pull-середовища країн-реципієнтів обумовлений тенденціями соціально-економічного розвитку країн ЄС та імміграційною політикою кожної з них, зокрема у частині регулювання сфери зайнятості.

Таблиця 3.7

Рейтингування окремих країн ЄС за силою pull-середовища для загальної та трудової міграції з України, 2010 р., 2018 р. (у межах восьми вибраних країн призначення)

2010				2018			
Країни призначення для загальної міграції з України	Сила pull-середовища (коефіцієнт)	Країни призначення для трудової міграції з України	Сила pull-середовища (коефіцієнт)	Країни призначення для загальної міграції з України	Сила pull-середовища (коефіцієнт)	Країни призначення для трудової міграції з України	Сила pull-середовища (коефіцієнт)
Угорщина	1,00	Німеччина	1,00	Угорщина	1,00	Німеччина	1,00
Польща	1,00	Греція	1,00	Польща	1,00	Греція	1,00
Німеччина	0,71	Польща	1,00	Germany	0,52	Польща	1,00
Іспанія	0,08	Іспанія	0,24	Італія	0,08	Іспанія	0,31
Італія	0,07	Італія	0,16	Іспанія	0,08	Італія	0,12
Чехія	0,05	Угорщина	0,07	Чехія	0,07	Угорщина	0,11
Греція	0,03	Чехія	0,01	Греція	0,04	Чехія	0,02
Португалія	0,01	Португалія	0,00	Португалія	0,01	Португалія	0,00

Примітка: розрахунки здійснено за допомогою програмного забезпечення OnFront

Задля стимулювання підвищення міграції з України до аналізованих країн ЄС, приймаючі країни у межах своєї міграційної політики повинні реалізувати заходи, спрямовані на: покращення параметрів соціальної забезпеченості та розвитку соціальної сфери у Польщі, Угорщині, Греції, Чехії; розвиток ринку праці та покращення зайнятості у Португалії, Іспанії та Угорщині; підвищення рівня життя та посилення економічного розвитку у Греції. Крім того, рівень привабливості середовища (у середньо та довгостроковій перспективні) зростатиме за умови подальшої реалізації активної політики smart орієнтованого розвитку регіонів ЄС задля конвергенції соціального й економічного розвитку територій, а також популяризації позитивних практик у країнах-донорах, привабливих для країн ЄС в частині зростання потенційної міграційної активності.

Для міграційної політики України важливо впровадити моніторинг pull-середовища міграції у країнах ЄС для прогнозування динаміки загальної та покраїнної інтенсивності зовнішньої міграції населення; відстежувати вплив push-факторів на інтенсивність зовнішньої міграції, а також стимулювати скерування міграційних потоків у країни з кращим соціально-економічним середовищем, у т.ч. задля зростання людського і трудового потенціалу мігрантів; відстежувати тенденції і характер переміщення мігрантів задля вчасної реєміграції і працевлаштування в Україні.

3.5. Зміна тенденцій міграційної активності населення регіону в умовах поширення пандемії коронавірусної хвороби.

У березні 2020 року Всесвітня організація охорони здоров'я оголосила COVID-19 глобальною пандемією. Для багатьох людей введення карантинних обмежень мало деструктивні наслідки у формі скорочення чи втрати доходів, місця праці, соціальних контактів та зниження якості життя. Очевидно, що обмежувальні заходи, які застосувала більшість країн світу у боротьбі з пандемією, суттєво вплинули на напрямки та інтенсивність реалізації міграційної активності населення. Інформація щодо зміни основних статистичних показників у міграційній сфері буде доступна для широкого загалу через кілька місяців. Однак постає питання щодо нереалізованої (потенційної) активності, як вплинула пандемія на прагнення, наміри людей мігрувати. Для з'ясування цього скористаємося результатами соціологічного дослідження, проведеного працівниками відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів. Анкетування проводилось серед безробітних осіб, які звертались по допомогу щодо працевлаштування до Львівського міського центру зайнятості, у листопаді-грудні 2013–2016 рр. та 2018–2020 рр. Щороку на основі квотної вибірки розповсюджувалось по 500 анкет. Основними ознаками відбору були вік, стать та освіта. Аналізу підлягало 360 анкет за 2013 р., 400 – за 2014 р., 350 – за 2015, 345 – за 2016, 338 – за 2018, 384 – за 2019 та 312 – за 2020 роки.

Для виявлення частки осіб, котрі мали міграційні плани, учасникам опитування було поставлено запитання: «Чи маєте Ви плани працевлаштування за кордоном у найближчих 5 років?». Результати опитування показали, що протягом досліджуваного періоду ця частка мінялася почергово (зменшення-зростання, рис. 3.19). Це пов'язано не лише з економічними, а й політичними, ціннісними та безпековими чинниками. Зокрема, найнижчі показники спостерігалися у 2014 році (14 % ствердних відповідей щодо наявності планів виїхати за кордон з метою працевлаштування) та 2020 році (17 %). Результат за 2014 рік можна частково пояснити значними змінами у суспільно-політичній сфері України (перемога Революції Гідності, вибори нового президента та парламенту). Для того періоду характерним було загальне піднесення, зростання патріотичних настроїв, віра в краще майбутнє, що вплинуло на зниження міграційних намірів населення. Результат за останній рік дослідження, можливо, спричинений умовами пандемії.

Загалом, цілком очікувано, що в умовах повного чи часткового закриття кордонів, втрати роботи багатьма трудовими мігрантами, частка осіб, котрі

планували працевлаштування за кордоном, зменшилась, порівняно з попередніми роками. Однак, цікаво з'ясувати, чи впливає епідеміологічна ситуація та заходи, пов'язані з протидією поширенню хвороби, на погляди, бажання, міграційні установки населення. Для цього проаналізуємо відповіді на гіпотетичне запитання, сформульоване так: «Якщо б у Вас була можливість працевлаштування за кордоном, то чому б Ви надали перевагу?» Тут пропонувалось шість альтернатив відповіді, що дозволяють виявити різний рівень потенційної міграційної активності: від максимального (характерного для осіб, котрі виявляють бажання виїхати за кордон на постійне місце проживання) до мінімального (притаманний особам, котрі не виїжджали би за кордон за жодних обставин) (рис. 3.20).

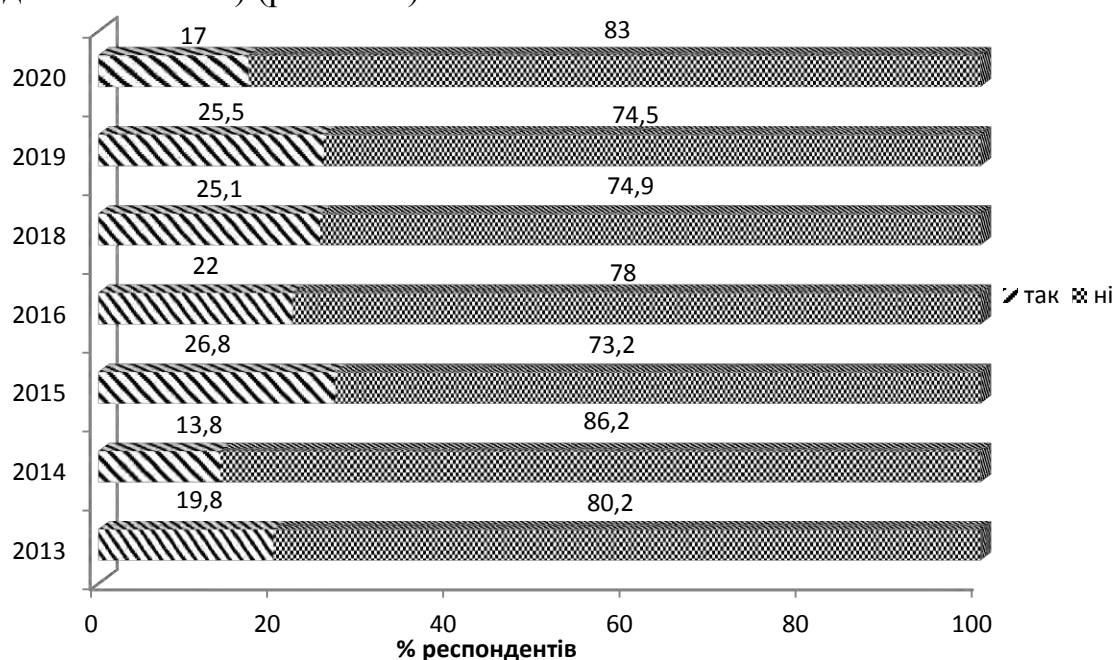

Рис. 3.19. Відповіді незайнятого населення Львівщини на запитання «Чи маєте плани працевлаштування за кордоном у найближчих 5 років?»

Джерело: результати соціологічного дослідження, 2013–2016 рр., 2018–2020 рр.

Результати дослідження показали, що за останній рік (рік поширення пандемії) відбулося скорочення частки не лише тих, котрі поїхали б на тимчасові заробітки за кордон, а й бажаючих здійснити тривалу поїздку для покращення свого матеріального становища чи взагалі виїхати на постійне місце проживання. Натомість, значною мірою зросла частка осіб, котрі взагалі не виявляють бажання поїхати за кордон. Майже незмінною залишилася лише чисельність бажаючих поїхати за кордон з пізнавальною, розважальною метою.

Порівняльний аналіз відповідей респондентів за сім років дослідження показав відчутні зміни намірів учасників опитування щодо двох пунктів (див. рис. 3.20). Так, у 2014 р. частка осіб, які висловили бажання виїзду за кордон на постійне місце проживання, знизилась на 10 відсоткових пунктів порівняно з 2013 р. У 2015 р. вона знову зросла майже до показника 2013 р. і становила 31,4 %, у 2016 р. – знову зменшилась, а у 2018 р. збільшилася незначною мірою і стала такою ж, як і у 2014 р. У 2019 році вона становила майже чверть опитаних. Частка осіб, які надали б перевагу тимчасовим заробіткам за кордоном, за перші чотири роки дослідження

зросла майже удвічі.

У 2018 р. вона вже втричі перевищує відповідний показник 2013 р., а у 2019 р. знижується на сім відсоткових пунктів і становить 13%. Кількість бажаючих виїхати за кордон на кілька років, щоб покращити своє матеріальне становище, залишилася майже незмінною – у межах 16–19 %. Так само практично не зазнав змін і відсоток респондентів, котрі поїхали б за кордон лише з пізнавальною, розважальною метою. Помітним у 2015 р. є зростання кількості осіб, які вагалися з відповіддю на поставлене запитання. Група осіб, які взагалі не виїжджали б за кордон, найвищою була у 2016 р. і становила третину з усіх респондентів.

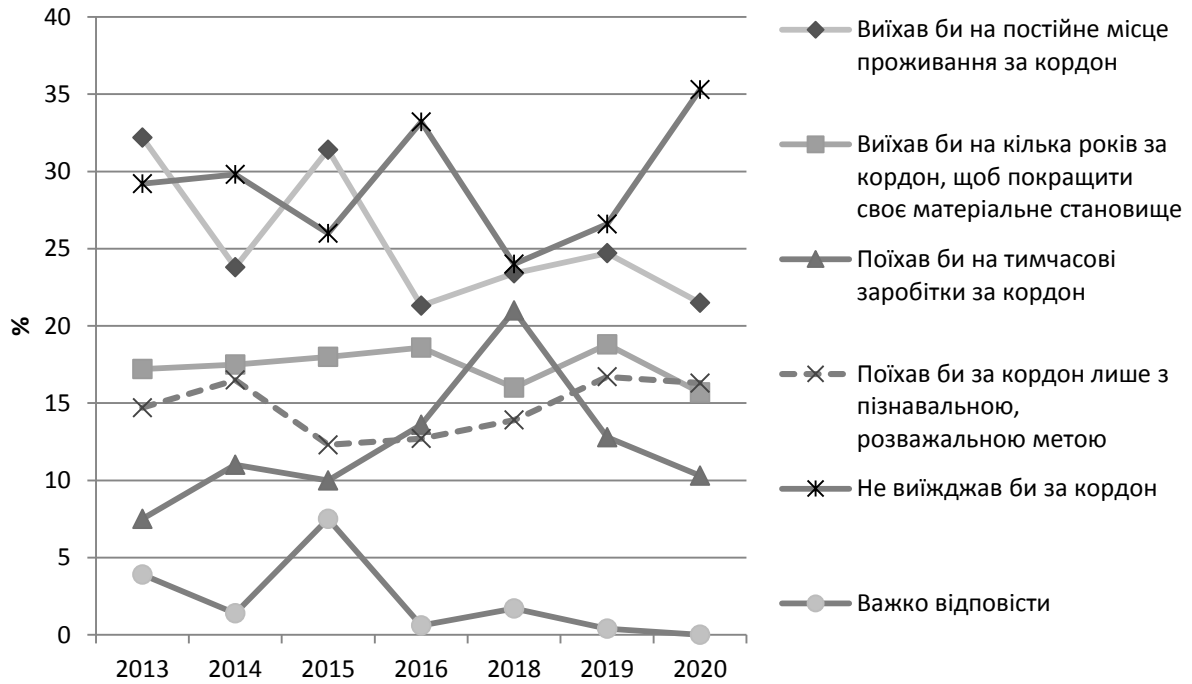

Рис. 3.20. Міграційні переваги незайнятого населення Львівщини, % спостережень, 2013–2020 рр.

Джерело: результати соціологічного дослідження, 2013–2016 рр., 2018–2020 рр.

У зв'язку зі зростанням одних часткових показників потенційної міграційної активності і скороченням інших, виникають труднощі дати загальну оцінку її динаміки. Тому вважаємо за доцільне визначити індекс міграційних прагнень (MDI – the Migration Desires Index), як один із найважливіших індикаторів міграційного потенціалу населення. Для розрахунку пропонуємо таку формулу (3.6):

$$MDI = \frac{5f_5 + 4f_4 + 3f_3 + 2f_2 + f_1 + 0f_0}{N} \quad (3.6)$$

де N – загальна кількість отриманих відповідей на питання; f_i – частота вибору відповідного варіанта відповіді; i – ступінь вираження міграційних прагнень, що відповідає певному варіанту відповіді (оцінка в балах від 0 до 5). Згідно з формулою (1) кожному із запропонованих варіантів відповіді присвоєно бали від 0 до 5, які вимірюють ступінь вираження потенційної міграційної активності, де 5 – максимально високий (характерний для осіб, які прагнуть виїхати за кордон на постійне місце проживання), а 0 – відображає його відсутність (спостерігається у людей, котрі не мають бажання виїжджати за кордон за жодних обставин). У табл. 3.8

наведено варіанти відповідей, присвоєна їм оцінка в балах, частоти спостережень, що слугують основою для розрахунку індексу, а також результати розрахунків – значення цього індексу впродовж семи досліджуваних років.

Таблиця 3.8

Розрахунок індексу міграційних прагнень безробітних Львівщини (на основі питання анкети «Якщо б у вас була можливість вибору, то чому б ви надали перевагу?»), 2013-2020 рр.

Варіант відповідей в анкеті (одиничні показники в оцінці МП)	Оцінка, балів	Частота спостережень						
		2013	2014	2015	2016	2018	2019	2020
Виїхав би на постійне місце проживання за кордон	5	116	95	110	77	79	95	67
Виїхав би на кілька років за кордон, щоб покращити своє матеріальне становище	4	62	70	63	64	54	72	49
Поїхав би на тимчасові заробітки за кордон	3	27	44	35	47	71	49	32
Поїхав би за кордон лише з пізнавальною, розважальною метою	2	53	66	43	44	47	64	51
Важко відповісти	1	4	3	3	2	6	1	0
Не виїжджав би за кордон	0	105	119	91	118	81	102	110
MDI	–	2,8	2,6	2,9	2,5	2,73	2,71	2,3

Джерело: результати соціологічного дослідження, 2013–2016 рр., 2018–2020 рр. та авторські розрахунки.

Результати розрахунків показали, що значення індексу змінювалися почергово, лише у 2018 та 2019 роках залишаючись майже незмінним. Найвище значення індексу спостерігається у 2015 р. Показники індексу знижувались у 2014 р., 2016 р та 2020 р. Однак, найнижчим він був у час поширення коронавірусної хвороби і становив 2,3 бала.

Непрямым способом оцінки рівня потенційної міграційної активності незайнятого населення Львівщини послуговували відповіді на питання щодо способів вирішення проблем працевлаштування респондентів. Три з одинадцяти запропонованих варіантів відповіді стосувалися закордонних поїздок (табл. 3.9). Результати опитування показали, що трудова міграція як основний спосіб вирішення проблеми працевлаштування є прийнятною для порівняно невеликої частки опитаних (12 – 16 %). Крім того, за досліджуваний період знизилася частка осіб, які обрали варіант виїзду за кордон на постійно: з 9 % у 2013 р. до 4 % у 2019 р. та 2,6 % у 2020 р. Більш того, у 2020 році спостерігається найнижча частота вибору варіантів щодо тимчасових, тривалих чи постійних поїздок за кордон за сім років спостережень.

Найменш популярним способом оперативного вирішення проблеми власного працевлаштування для учасників опитування стали поїздки на тимчасові заробітки в інші регіони України або ж повне переселення в інші регіони. Ці варіанти відповіді отримували від 1 % до 4 % вибору. Така ситуація вказує на низький рівень внутрішньої мобільності населення та на необхідність

розробки ефективних механізмів стимулювання внутрішньої міграції як альтернативи зовнішній.

Ще одним непрямим питанням, яке дає змогу виявити зміни тенденцій потенційної міграційної активності безробітних, є таке: «Які способи забезпечення матеріального добробуту для Вас найбільш прийнятні?». Більшість респондентів (85–95 %) протягом семи років дослідження таким механізмом обрала для себе постійну, добре оплачувану роботу в Україні (табл. 3.10).

Таблиця 3.9

Розподіл відповідей на запитання: «Що Ви готові зробити, щоб оперативно вирішити проблему власного працевлаштування?», % спостережень, 2013-2020 рр.

Варіант відповідей	2013	2014	2015	2016	2018	2019	2020
Продовжувати активно шукати роботу за спеціальністю в Україні	70,3	76,0	72,6	64,3	68,6	68	66,3
Отримати другу спеціальність	18,9	19,0	16	15,1	16,9	15,6	18,9
Пройти курс професійної підготовки чи перепідготовки	21,4	26,5	23,8	21,2	15,1	22,1	19,9
Змінити вид діяльності	26,7	22,8	20	26,4	23,7	27,9	23,7
Розпочати власну справу	28,9	21,3	23,5	29,6	24	21,4	17,6
Переїхати жити і працювати в інший регіон України	4,4	1,5	0,9	3,8	1,2	1,8	3,2
Їздити на тимчасові заробітки в інші регіони України	1,4	1,8	1,2	2,3	1,5	1	1
Їздити на тимчасові заробітки в інші країни	5,8	6,0	8,1	6,1	6,2	4,9	4,5
Виїхати за кордон на роботу на тривалий час	9,7	5,8	9,5	6	6,5	4,7	4,5
Виїхати за кордон на постійне місце проживання	8,9	7,5	6,8	4,1	3,8	4,2	2,6
Нічого не робити	0,3	0,8	0,3	0,6	0,6	0,3	0,3
Інше	0,6	0,8	0,3	0	3,8	0,5	1,3

Джерело: результати соціологічного дослідження, 2013–2016 рр., 2018–2020 рр.

Примітка: Можна було обирати кілька з 11 запропонованих альтернатив, тому частка відповідей у підсумку перевищує 100 %.

Загалом усі відповіді, які отримали від 1 % і більше підтверджень, проранжовано від найбільш до найменш популярних за результатами останнього етапу дослідження (2020 р.), оскільки цей соціологічний зріз є джерелом найновішої інформації.

Результати опитування показали, що постійна, добре оплачувана робота за кордоном була найпопулярнішим варіантом відповіді у 2015 році, а тимчасові заробітки за межами України – у 2018 р., порівняно з іншими досліджуваними роками. Натомість 2020 рік вирізняється суттєвим скороченням цих показників. Зокрема, лише близько 7 % учасників дослідження визначили постійну роботу за кордоном, як найбільш прийнятний спосіб забезпечення свого матеріального добробуту (що у 2,5 раза менше відповідного показника 2015 р.). Частка осіб, котрі вказали на тимчасові заробітки за кордоном, у 2020 р. становила всього 4 % респондентів, що у 3 рази менше, ніж у 2018 р.

У підсумку можна стверджувати, що 28 % у 2015 році і понад чверть безробітних у 2018 р. розглядала міграцію як найбільш прийнятний спосіб

матеріального забезпечення своєї сім'ї. Водночас, у 2020 році частка таких осіб становила менше 9 %.

Таблиця 3.10

Способи забезпечення матеріального добробуту, найбільш прийнятні для безробітних Львівщини, % спостережень, 2013-2020 рр.

Варіант відповіді	2013	2014	2015	2016	2018	2019	2020
Постійна, добре оплачувана робота в Україні	94,7	93	91,6	91,3	84,6	85,6	87,1
Відкриття власної справи	36,1	26,5	23,9	24,2	21,3	22,5	21,9
Робота в кількох місцях	16,1	14	10,1	9	12,1	13,3	12,2
Державна підтримка	10	11,5	6,3	5,8	5	4,7	7,1
Постійна, добре оплачувана робота за кордоном	15,3	11	16,7	12,2	14,2	11	6,8
Підтримка родичів	6,1	5,8	7,2	2,9	2,7	3,1	4,8
Тимчасові заробітки за кордоном	7,8	5,8	11,5	4,4	12,1	5,7	3,9
Використання попередніх заощаджень	4,2	6,5	2,3	3,8	4,7	4,4	3,9
Здача житла/землі в оренду	6,7	3,8	3,5	3,8	2,7	5	3,5
Продаж власного майна	0	0,8	0	0	0,6	0,5	1,9
Грошові перекази від родичів з-за кордону	1,1	1,3	0,9	0,3	1,8	2,1	1
Підтримка друзів та знайомих	1,4	1	0,6	0,6	1,5	0,5	0,3

Джерело: результати соціологічного дослідження, 2013–2016 рр., 2018–2020 рр.

Примітка: Можна було обирати кілька з 14 запропонованих альтернатив, тому частка відповідей у підсумку перевищує 100 %.

Отже, результати моніторингу потенційної міграційної активності незайнятого населення Львівщини показали найнижчий її рівень у 2020 р., що можна пояснити впливом обмежувальних заходів у боротьбі з пандемією COVID-19. Цікаво, що 2014 рік теж вирізняється зменшенням міграційних прагнень. Як уже було зазначено, таку ситуацію можна пов'язати з перемогою Революції гідності, а також обранням нового президента та уряду, що свого часу вселяло великі надії. У 2016 р. спостерігається менш виражена, але дещо подібна ситуація – незначне зменшення потенційної міграційної активності за одночасного покращання показників оціночних суджень респондентів щодо перспектив свого працевлаштування на національному ринку праці. Однак, якщо певне зменшення міграційних прагнень у 2014 р. можна пояснити нематеріальними чинниками, то у 2016 р. воно зумовлене певною стабілізацією економічної ситуації та її незначним покращанням.

4

ДЕМОГРАФІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ, ПРОГНОСТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ МІГРАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

4.1. Ризики та загрози зростання міграційної активності населення

Для Карпатського регіону з високою міграційною активністю населення особливо актуальним є визначення основних ризиків та загроз, породжених міграційними причинами. Ризик є наслідком невизначеності, що виникає від незнання, випадковості чи протидії¹²⁰. Відтак *ризикогенний підхід до аналізу міграційної активності* дозволяє обґрунтувати пріоритети і механізми регулювання міграційних процесів у регіоні з стратегічним баченням нівелювання негативних міграційних наслідків (формуванням так званого міграційного ризик-менеджменту).

Ризикогенність міграційної активності населення оцінюється її наслідками. В економічній теорії міграції підтверджено, що висока міграційна активність є чинником дестабілізації економіки регіону та дестимулятором розбудови держави¹²¹. З іншого боку, міграційна активність відображає рухливість населення, яке є соціально активним, що призводить до розвитку¹²². Тобто міграційна активність, залежно від її особливостей, може бути як ризиком, так і рушієм позитивних змін.

Аналіз особливостей міграційної активності в Карпатському регіоні підтверджує ризикогенність існуючої ситуації, яка у випадку невирішення може трансформуватись у серйозні загрози. У табл. 4.1 виділено основні ризики та загрози від міграційної ситуації в регіоні, що потребують першочергової уваги. Форс-мажорні обставини з поширенням COVID-19 чинять серйозний вплив на рівень міграційної активності населення. Однак в умовах послаблення карантину та гострого браку робочої сили на європейських ринках праці населення прикордонних регіонів, незважаючи на особистісні ризики, все одно готове їхати за кордон.

Управлінські ризики виникають унаслідок нерегульованості та асиметричності транскордонного простору, що підтверджує аналіз структури перетину державного кордону між Україною та сусідніми до Карпатського регіону країнами. У випадку подальшого ігнорування управлінських ризиків існуюча міграційна ситуація в Карпатському регіоні трансформується в національну загрозу, яка полягає у вимиванні людського потенціалу в умовах неконкурентоспроможності з європейськими країнами. У той час, коли українська влада продовжує реалізувати несистемну міграційну політику,

¹²⁰ Галіч М. Теоретичні засади ризику та ризик-менеджменту / М. Галіч, А. Михайлов // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – 2015. – № 12. – С. 61–71, с. 64–65.

¹²¹ Волоско Я. О. Адміністративно-правове регулювання трудової міграції в умовах трансформації економіки України : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Я. О. Волоско. – Львів, 2015. – 181 с., с. 43–44.

¹²² Шушпанов П. Г. Зовнішня трудова міграція населення регіону: соціально-демографічний аспект (на матеріалах Тернопільської області) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / П. Г. Шушпанов. – Тернопіль, 2009. – 238 с., с. 16.

європейські країни здійснюють ефективні заходи з залучення робочої сили з-за кордону. Окрім того, асиметричність транскордонного простору з усталенням міграційних мереж і систем значно ускладнює вплив управлінських ініціатив з української сторони щодо регулювання міграційної активності, стимулювання реєміграції та підтримку циркулюючих міграцій. Таким чином, міграційна активність набуде ще більше нерегульованого характеру, а Карпатський регіон перетвориться на донора людських ресурсів зі статусом економічної периферії східних кордонів ЄС.

Таблиця 4.1

Основні групи ризиків і загроз високої міграційної активності населення у Карпатському регіоні

Ризики	Загрози
<i>Управлінські:</i> Нерегульованість та асиметричність транскордонного простору між областями Карпатського регіону та сусідніми країнами ЄС Соціальна незахищеність мігрантів за кордоном	<i>Націобезпеківі:</i> Вимивання людського потенціалу в умовах неконкурентоспроможності з країнами Європи <i>Політичні:</i> Нестабільність, відсутність довіри до владних структур та їхніх ініціатив
<i>Інтелектуально-освітні:</i> Інтелектуалізація міграції. Стрімке зростання освітньої міграції <i>Кадрові:</i> Брак кваліфікованих кадрів на регіональних ринках праці в умовах зростаючої зайнятості за кордоном	<i>Економіко-інфраструктурні:</i> Втрати інтелектуально-трудоного потенціалу регіональних ринків праці Неконкурентоспроможність регіональних освітніх систем
<i>Просторові:</i> Превалююча залежність від міграційного доходу значної частини населення прикордонних поселень	<i>Демографічні:</i> Депопуляція поселень, де більшість населення є мігрантами <i>Соціальні:</i> Поглиблення соціально-економічної нерівності між населенням
<i>Соціальні:</i> Дистантні сім'ї та соціальне сирітство	<i>Ментально-психологічні:</i> Підвищення суспільної напруги, послаблення національної єдності
<i>Інституційні:</i> Подвійне громадянство частини населення прикордоння	<i>Геополітичні:</i> Ймовірність геополітичних спекуляцій з порушенням територіальної цілісності України, прихованим впливом на культуру, мову, звичаї
<i>Конкурентні:</i> Значні соціально-економічні розриви між областями Карпатського регіону та сусідніми країнами ЄС	<i>Демографічні:</i> Поглиблення демографічної кризи внаслідок міграції Формування другого покоління мігрантів-вихідців з України за кордоном (дітей мігрантів з втратою української націоїдентичності)
<i>Мережеві:</i> Усталеність міграційних мереж між певними регіонами і поселеннями, що стимулює більшу кількість осіб до міграцій (трансформацію потенційної міграційної активності в реалізовану)	<i>Системні:</i> Формування потужних міграційних систем з супровідним інфраструктурним забезпеченням (транспортування, посередники з працевлаштування, грошові перекази і т. д.), зниження рівня міграційної активності в яких потребує значно більших затрат (часових, фінансових)

Джерело: узагальнено авторами

Інтелектуально-освітні ризики високої міграційної активності населення Карпатського регіону за нинішньої динаміки вимагають першочергового вирішення. Вони виникають унаслідок формування усталених міграційних мереж і систем, поступової інтелектуалізації міграції та вирізнення в структурі мігрантів з регіону нової ризикової групи – молоді. Реалізація її високої міграційної активності відбувається, як правило, з метою:

1) здобуття освіти за кордоном (молодь після закінчення загальноосвітнього навчального закладу, молодь після здобуття першої вищої освіти в Україні);

2) пошуку місця праці за кордоном (молодь з підвищеними очікуваннями щодо умов праці, молодь, яка готова працевлаштовуватись за будь-яких умов);

3) возз'єднання дистантних сімей (молодь, яка переїжджає до батьків, що тривалий період часу перебувають за кордоном, молодь, яка переїжджає сім'єю (чоловік і дружина) одночасно чи поетапно та народжує за кордоном);

4) забезпечення можливостей переїзду за кордон після навчання і тривалого працевлаштування (молодь, яка готова працевлаштовуватись за будь-яких умов задля пошуку можливостей залишитись за кордоном).

Вітчизняна статистика не подає регіонального розрізу навчання українців за кордоном, що не дозволяє аналізувати показники для Карпатського регіону. Однак висновки щодо ризикованості стрімкого зростання освітньої міграції з регіону підтверджують життєві спостереження та макротенденції. Згідно даних аналітичного центру CEDOS за останні роки вихідна освітня міграція зросла з 0,94 % у 2008-2009 н.р. до майже 5 % у 2017-2018 н.р.¹²³. Стрімко зросла кількість українських студентів, що навчаються в країнах, сусідніх до Карпатського регіону: для Польщі показник зріс у майже 14 разів, Словаччини – 26 разів, для Угорщини і Румунії динаміка є більш стабільною. Причиною цього є вдала промоційна політика закладів вищої освіти Польщі, високі стандарти навчання з відсутністю практики необ'єктивного оцінювання. Польська влада активно працює у сфері приваблення іноземних студентів, виходячи з власних інтересів – додання демографічної кризи, селективного відбору людського потенціалу. У результаті, для українських сімей з Карпатського регіону стає престижним планування навчання дітей у сусідніх країнах, особливо в Польщі, зокрема з бажанням подальшого працевлаштування в країнах ЄС (з опитування CEDOS, серед основних причин, які вплинули на рішення навчатися за кордоном, – бажання отримати диплом європейського університету з метою подальшого працевлаштування в ЄС (51 %) та бажання мати більше знань, які допомогли б із працевлаштуванням у ЄС (48%)¹²⁴).

Негативні наслідки стрімкого зростання освітньої міграції з Карпатського регіону спричиняють серйозні економіко-інфраструктурні загрози:

- втрати інтелектуально-трудоного потенціалу регіональних ринків праці у випадку відсутності освітньої реєміграції;

¹²³ Українське студентство за кордоном: дані до 2017/18 навчального року : CEDOS. Аналітичний центр. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainske-studentstvo-za-kordonom-dani-do-201718-navchalnoho-roku>

¹²⁴ Українське студентство в Польщі: політики залучення, інтеграції та мотивація і плани студентства : CEDOS. Аналітичний центр. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-v-polshchi-polityky-zaluchennia-intehratsii-ta-motyvatstva-i-plany-studentiv#sum>

- зменшення попиту на соціальні послуги в регіонах-донорах, особливо освітні, через що значно знижуються можливості якісної організації навчального процесу в умовах конкуренції;

- подальшу інституціоналізацію міграційних мереж і систем, зокрема освітніх, що трансформують стан міграційної активності молоді з потенційної в реалізовану.

Визначені у табл. 4.1 ризики та загрози є тісно пов'язаними між собою. Разом з тим, серед них виділено специфічну групу ризиків, яка фактично спричиняє та посилює дію всіх інших. Мова йде про *конкурентні ризики*. Вони вказують на проблему значних соціально-економічних розривів між регіонами-донорами та приймаючими країнами. Надпотужний вплив чинить різниця в оплаті праці, що спонукає мешканців прикордонного регіону до пошуку кращих умов працевлаштування за кордоном у територіально наближених країнах. З огляду на таку ситуацію питання розвитку внутрішнього ринку праці, підвищення якості послуг регіональних освітніх систем залишається в пріоритеті безпеки демографічного відтворення України та її регіонів з підвищеною міграційною активністю задля забезпечення соціально-економічного розвитку на довготривалу перспективу.

Визначення основних ризиків і загроз високої міграційної активності населення Карпатського регіону викликає наукову дискусію з приводу необхідності управління ними. Питання реагування на ризики допускає такі *сценарії дій*:

- нічого не робити – міграційна ситуація у регіоні залишається регульованою виключно ринковими умовами та імміграційною політикою інших країн;

- адаптуватись до ризиків – міграційна ситуація у регіоні регулюється за принципом вирішення гострих проблем, а всі регіональні системи (економіка і ринки праці, освіта, сфера послуг та ін.) розвиваються в умовах залучення міграційного капіталу, отримання інших вигод;

- активно впливати на ризики, при можливості їх повністю нівелювати – міграційна ситуація у регіоні активно регулюється, виходячи з первинності коригування основних ризиків та протидії їх трансформації у загрози.

Сценарій активного впливу на ризики передбачає формування так званого *міграційного ризик-менеджменту*. В Україні з численними проблемами реалізації міграційної політики таких заходів поки не відбувається. У 2015 році Державна міграційна служба України запропонувала перелік показників «можливих міграційних ризиків, що можуть призвести до негативних наслідків у сферах міграції та інших пов'язаних сферах», однак подальшого моніторингу так і не було опубліковано¹²⁵.

На наш погляд, активний вплив на ризики високої міграційної активності населення Карпатського регіону, визначені у табл. 4.1, має полягати в наступних пріоритетних заходах:

¹²⁵ Орієнтовний перелік можливих міграційних ризиків, що можуть призвести до негативних наслідків у сферах міграції та інших пов'язаних сферах, на 2015 рік : Державна міграційна служба України. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/doc/Perelik_2.pdf

1) *щодо управлінських ризиків та наслідкових націобезпекових і політичних загроз:*

- комплексний моніторинг міграційної активності населення (потенційної та реалізованої) в розрізі регіонів з розкриттям її просторово-часових особливостей. Це забезпечить об'єктивну інформаційну основу для прийняття управлінських рішень;

- утворення при територіальних органах Державної міграційної служби України координаційних структур із залученням експертів з управлінь економіки, фінансів, міжнародного співробітництва та євроінтеграції, туризму, освіти і науки, соціальної політики, інших дотичних до міграції сфер з метою спільної реалізації заходів міграційного ризик-менеджменту відповідно до регіональної специфіки;

- інформаційна робота щодо формування правової культури мігрантів та можливостей їх соціального захисту за кордоном на основі дії міжнародних договорів й угод про взаємне працевлаштування та соціальний захист, подальше зарахування трудового і страхового стажу для нарахування пенсійних виплат;

2) *щодо інтелектуально-освітніх і кадрових ризиків та наслідкових економіко-інфраструктурних загроз:*

- моніторинг на рівні територіальних управлінь Міністерства освіти і науки України показників освітньої міграції з України (здійснення такого моніторингу на рівні громадських дослідницьких структур, як це відбувається наразі, є недостатнім);

- стимулювання освітньої і трудової реєміграції шляхом реалізації регіональних програм стимулювання бізнесу, самозайнятості і зайнятості осіб, що навчалися чи працювали за кордоном, різних грантових програм на конкурсній основі;

- селективне дофінансування сфер зайнятості, які потерпають від міграційних втрат кваліфікованих кадрів, як от освіта та охорона здоров'я;

3) *щодо просторових ризиків та наслідкових демографічних і соціальних загроз:*

- стимулювання інвестицій у розвиток бізнесу та створення нових робочих місць у поселеннях, де превалює міграція місцевого населення, масові «човникові» міграції;

- стимулювання кооперативних форм співпраці у сільському господарстві та сфері послуг (туризму, рекреації, ремеслах і т. д.) з залученням міграційного капіталу у поселеннях, де превалює міграція місцевого населення;

4) *щодо соціальних ризиків та наслідкових ментально-психологічних загроз:*

- стимулювання циркулюючої міграції з метою зниження часу розлуки у дистантних сім'ях;

- додатковий соціальний патронаж дітей та батьків похилого віку мігрантів;

5) *щодо інституційних ризиків та наслідкових геополітичних загроз:*

- протидія незаконній видачі громадянства інших країн на території України (пріоритет – для Закарпатської області);

- активізація політики добровільної українізації у прикордонних районах, сусідніх до Угорщини, Румунії і Словаччини;

6) *щодо конкурентних ризиків та наслідкових демографічних загроз:*

- подальше підвищення рівня мінімальної заробітної плати в Україні, детінізація оплати праці шляхом стимулювання роботодавців з належним рівнем соціальної відповідальності;
- стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу, самозайнятості в регіонах, наслідком чого буде суттєве покращення показників людського розвитку та якості життя населення;

7) *щодо мережеских ризиків та наслідкових системних загроз:*

- формування офіційного ринку міграційних послуг за визначеними міграційними мережами;
- постійна співпраця з інститутами діаспори у міграційних системах з метою забезпечення політичного лобі України та її регіонів за кордоном, а також додаткового залучення інвестиційного капіталу представників наступних поколінь мігрантів-вихідців з України.

Реалізація комплексу заходів міграційного ризик-менеджменту з урахуванням регіональної специфіки дозволить трансформувати ризикогенність високої міграційної активності населення у конструктивне русло. У випадку ігнорування існуючої ситуації регіони прикордоння ризикують розвиватись у нестабільному, міграційно залежному середовищі, що у випадку форс-мажорних обставин, як от пандемія COVID-2019, ускладнить економічну кризу та погіршить ситуацію на регіональних ринках праці (додаткові навантаження на вакантні робочі місця, значні виплати з безробіття). Завдяки розумінню основних ризиків і загроз високої міграційної активності регіональні органи влади, використовуючи інструментарій цільового фінансування, активної інформаційної політики, можуть досягнути значних успіхів у стабілізації соціально-економічної ситуації.

4.2. Загальна характеристика впливу міграції на соціально-економічний розвиток областей Карпатського регіону

Тенденції міграційної активності населення Карпатського регіону об'єктивно позначаються на демографічних та соціально-економічних процесах в його областях. Міграція має як негативні, так і позитивні наслідки на соціально-економічний розвиток територій. У першому випадку це звуження трудового потенціалу та спад виробництва і збуту, зокрема у базових видах економічної діяльності; у іншому – скорочення безробіття, збільшення фінансових надходжень, зниження рівня бідності, розвиток підприємництва, підвищення платоспроможного попиту населення, імпорт цінностей, передових практик, соціального та інтелектуального капіталу.

З іншої сторони, соціально-економічний розвиток слугує одночасно й причиною, й наслідком міграції, адже критичне зростання диференціацій (в порівнянні з іншими регіонами, великим містами та центрами промислового розвитку), відставання областей за ключовими соціальними і макроекономічними характеристиками збільшує мотивацію населення до трудової та в подальшому – стаціонарної міграції. Навпаки, критичне збільшення інтенсивності та обсягів міграції призводить до нарощування низки соціальних

проблем, погіршення працересурсного потенціалу економічного розвитку територій, спаду обсягів виробництва і збуту продукції у базових видах економічної діяльності та ВРП.

За рівнем економічного розвитку області Карпатського регіону поступаються середньодержавним значенням, що не сприяє міграційній стабільності та, скоріше, слугує чинником, який, в разі альтернативи рішення відносно проживання або здійснення економічної діяльності, мотивує активну частину населення до міграції, зокрема зовнішньої.

При цьому, з-поміж областей Карпатського регіону за показниками економічного розвитку чітко простежується регіон – лідер та регіон – аутсайдер. Це, відповідно, Львівська та Чернівецька області, тоді як Закарпатська та Івано-Франківська області мають, в основному, середні (в межах Карпатського регіону) значення зі тяжінням першої до нижче середнього рівня економічного розвитку та другої – до вище середнього. Так, за 2009-2019 рр. за показниками ВРП на одну особу та капітальні інвестиції на одну особу Чернівецька та Закарпатська області поступалися середньодержавним значенням у понад 2 рази, а в порівнянні з середніми у Західному регіоні країни – від 20 до 40 %. Івано-Франківська та Львівська області мали за цими показниками значення нижчі, ніж в середньому в Україні, але вищі, ніж в Західному регіоні (Додаток Ф).

Високою є експортна активність у Закарпатській (обсяги експорту на одну особу тут, починаючи з 2016 р., перевищували значення цього показника і для України, і для Західного регіону) та у Львівській (де значення показника було нижчим, ніж в країні, але істотно вищим за обсяги експорту на 1 особу в середньому в Західному регіоні) областях, що є свідченням порівняно вищого рівня розвитку промисловості в цих регіонах, а, відтак, і можливості працевлаштування економічно активної частини населення. Робочі місця в реальному секторі економіки об'єктивно розглядаються як можливість альтернативної (в порівнянні з трудовою міграцією) зайнятості.

У порівнянні з областями Західного регіону України області Карпатського регіону характеризуються достатньо високим рівнем зайнятості, але, при цьому, поступаються за цим показником середньодержавним значенням.

До того ж, області Карпатського регіону мають нижчий рівень доходів і витрат на одну особу (Додаток Х), що призводить до послаблення купівельної спроможності та погіршення можливостей зі задоволення споживчих потреб населення.

Особливо критичними були диференціації доходів та витрат для Закарпатської (близько 30 % за доходами та 23 % за витратами) і Чернівецької (27 % та 17 %) областей. Обсяги доходів і витрат у цих регіонах поступалися також і середнім значенням за областями Західного регіону України, тоді як доходи і витрати населення у Львівській та Івано-Франківській областях вищі в порівнянні з іншими областями західної України.

Схожі тенденції характерні й для середньої заробітної плати з деякими особливостями, до прикладу, – зростанням заробітної плати у Закарпатській області, рівень якої, починаючи з 2015 р., перевищує середню заробітну плату у Західному регіоні країни; зниженням рівня оплати праці в Івано-Франківській

області до середнього як на Західний регіон країни.

Проблема трудонадлишкової кон'юнктури ринку праці при нижчому рівні заробітної плати та доходів громадян слугує одним з суттєвих чинників, які призводять до формування, а в подальшому і реалізації міграційних настроїв населення, особливо сільських територій, менш економічно розвинених районів та районних центрів, де попит на працю в рази менший.

Попри відносно високий рівень оплати праці, безробіття у Закарпатській області перевищувало середні значення і для країни, і для Західного регіону. Такі проблеми значно менш притаманні Львівській, Івано-Франківській та Чернівецькій областям, де значення рівня безробіття нижчі в порівнянні з середніми в Україні та у Західному регіоні.

Не сприяє соціальній стабільності, зокрема у Закарпатській та Львівській областях, динаміка споживчих цін, темпи якої перевищують як середні значення в країні, так і в її Західному регіоні, що призводить до зростання вартості життя, а також споживчих цін на базові товари та послуги. У цьому відношенні ситуація стабільніша у Івано-Франківській та Закарпатській областях, де рівень споживчих цін, як правило, нижчий у країні та макрорегіоні.

Таким чином, аналізовані параметри соціального розвитку в областях Карпатського регіону нижчі за середньодержавні. Найнижчими значеннями показників характеризувалися Чернівецька та Закарпатська області, де чинники та, відповідно, ризики стимулювання міграційних, особливо зовнішніх, процесів вищі. Львівська та Івано-Франківська області мали порівняно вищий рівень соціального розвитку, що робить їх *внутрішніми центрами притягування мігрантів*.

Міграційні процеси, які відбуваються у Карпатському регіоні, позначилися й на послабленні забезпеченості підприємств базових видів економічної діяльності необхідним трудовим ресурсом, про що свідчить зростання попиту суб'єктів господарювання реального сектора економіки на робочу силу (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Найбільш значущі зміни попиту на робочу силу за видами економічної діяльності реального сектора економіки Карпатського регіону України, 2011-2018 рр., осіб

Види економічної діяльності	Області	Роки								Приріст, %	
		2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2018/2011	Середньорічний за 2011-18 рр.
Сільське, лісове та рибне господарство	Львівська	32	39	23	32	23	49	49	102	3,2 р.	130,4
Промисловість	Закарпатська	541	432	240	247	64	162	365	480	88,7	124,9
	Івано-Франківська	135	80	74	69	51	92	261	300	2,2 р.	128,3
	Львівська	516	491	270	254	377	794	2166	2142	4,1 р.	139,3
	Чернівецька	164	137	138	76	159	230	415	372	2,3 р.	123,3
Будівництво	Львівська	74	63	22	28	72	149	227	173	2,3 р.	134,3
	Чернівецька	36	34	17	37	60	20	17	61	169,4	143,0
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	Івано-Франківська	40	24	5	17	115	32	22	64	160,0	2,1 р.
	Львівська	127	140	65	73	176	177	845	1023	8,1 р.	172,7
	Чернівецька	122	110	80	65	95	98	182	213	174,6	113,7

Джерело: складено автором за даними¹²⁶

Зокрема, найбільш відчутне зростання потреби у персоналі за 2011-2018 рр. спостерігалось у сільському господарстві, промисловості, будівництві, на транспорті, у сфері складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності Львівської області. Середньорічні темпи зростання попиту на персонал у цих видах економічної діяльності становили близько 30 % та понад 70 % на транспорті, у складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності.

Потреба у кваліфікованих кадрах, особливо робітничих професій, стає все більш відчутною у промисловості всіх областей Карпатського регіону, на будівництві у Чернівецькій області (за 2011-2018 рр. попит на робочу силу зріс на 69,4 %), а також на транспорті, у складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності Івано-Франківської (на 60,0 %) та Чернівецької (на 74,6 %) областей.

Примітно, що ці тенденції відбуваються на тлі загального скорочення чисельності зайнятих в реальному секторі економіки областей Карпатського регіону. До прикладу, якщо кількість зайнятих у сільському господарстві у Львівській області за 2011-2018 рр. скоротилася на 4,6 %, то попит на робочу силу зріс у 3,2 раза. Аналогічні показники у промисловості Львівської та Івано-Франківської областей, відповідно, становили 3,8 %, 5,2 % проти 4,1 та 2,2 раза; у будівництві та на транспорті, у складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності Львівської області – 12,8 %, 15,9 % проти 2,3 та 8,1 раза. Зазначене передусім є свідченням впливу активізації міграційних процесів на звуження трудового потенціалу в реальному секторі економіки регіонів.

Як проявом, так і частково підтвердженням зростання обсягів трудової

¹²⁶ Статистичний збірник «Регіони України» 2019. Частина 1. Державна служба статистики України. 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/12/zb_ru1ch2019.pdf.

міграції населення є зниження рівня безробіття, адже міграція, таким чином, слугує чинником вирівнювання працевидливості кон'юнктури ринку праці. Як можемо спостерігати на прикладі Львівської області, саме така ситуація стала характерною для сучасного періоду. Так, рівень безробіття в області за 2009-2019 рр. знизився на 0,7 в. п. (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Показники зайнятості та безробіття у Львівській області у 2009-2019 рр.

Показники		Роки											2019 / 2009	
		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	%	+/-
Кількість зайнятих, тис. осіб	міс.	627,1	644,3	647	662,9	666,1	660,9	670,1	665,3	666,1	666,5	686,7	109,5	+59,6
	сіл.	457,9	452,4	453,7	437	438,6	377,3	371,9	381,7	384,7	374,7	388,5	84,8	-69,4
Рівень безробіття, %	всього	7,6	7,8	7,7	7,5	7,1	8,6	8,2	7,7	7,5	6,9	6,9	x	-0,7
	міс.	11,5	9,8	9,3	8,5	8,5	8,6	8,4	8,1	7,8	6,9	6,3	x	-5,2
	сіл.	4,1	5,0	5,4	5,9	4,9	8,5	7,7	7,1	7,0	6,9	6,7	x	+2,8

Примітка: міс. – міське населення, сіл. – сільське населення.

Джерело: складено автором за даними¹²⁷

При цьому, найбільш вираженою стала ця тенденція, починаючи з 2014 р., коли рівень безробіття становив 8,6 % та до 2019 р. знизився до 6,8 %.

Відбулося й зростання рівня зайнятості в міських поселеннях регіону на тлі зниження рівня безробіття; при скороченні чисельності зайнятих у сільських поселеннях на близько 20 % за 2009-2019 рр. рівень безробіття зріс лише на 2,8 в. п., що об'єктивно не відповідає дійсності та очевидно є свідченням заміщення зайнятості трудовою міграцією населення.

До того ж, якщо проаналізувати офіційні дані відносно рівня безробіття в структурі міського та сільського населення, то у інших областях Карпатського регіону офіційний рівень безробіття сільського населення за 2009-2019 рр. знизився (на 1,7 в. п. у Закарпатській, на 0,7 в. п. у Івано-Франківській та на 3,4 в. п. у Чернівецькій областях) (табл. 4.4).

Таким чином, наслідки впливу міграції населення на стан зайнятості та безробіття у Карпатському регіоні України неоднозначні. З одного боку, наявні підстави до висновку, що міграція привела до зниження рівня безробіття, але потенційно можливою залишається й імовірність суттєвої похибки офіційних даних, що може як спотворювати, так і підсилювати зроблені припущення.

¹²⁷ Головне управління статистики у Закарпатській області. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики в Івано-Франківській області. URL: <http://www.ifstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Львівській області. URL: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Чернівецькій області. URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua>.

Таблиця 4.4

Рівень безробіття в областях Карпатського регіону України у 2009-2019 рр.

Області	Населення	Роки										2019 / 2009, +/-
		2009	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Закарпатська	все	6,4	9,6	8,7	7,8	9,2	9,2	10,0	10,5	10,0	9,4	3,0
	міс.	8,9	8,4	8,4	9,2	11,4	10,1	9,9	11,9	11,3	10,0	1,1
	сіл.	10,6	10,4	8,9	6,7	7,7	8,6	10,1	9,5	9,2	8,9	-1,7
Івано-Франківська	все	7,9	8,7	7,9	7,2	8,1	8,4	8,8	8,5	7,8	7,6	-0,3
	міс.	11,3	12,7	11,2	9,2	10,6	10,1	10,5	9,6	9,3	8,8	-2,5
	сіл.	7,2	5,6	5,3	5,7	6,1	6,9	7,2	7,5	6,5	6,5	-0,7
Львівська	все	7,6	7,7	7,5	7,1	8,6	8,2	7,7	7,5	6,9	6,7	-0,9
	міс.	11,5	9,3	8,5	8,5	8,6	8,4	8,1	7,8	6,9	6,9	-4,6
	сіл.	4,1	5,4	5,9	4,9	8,5	7,7	7,1	7,0	6,9	6,3	2,2
Чернівецька	Все	8,4	8,2	8,0	7,4	9,0	9,3	8,7	8,4	7,9	7,8	-0,6
	міс.	12,2	7,0	7,8	7,3	9,5	10,4	12,8	13,4	12,6	11,7	-0,5
	сіл.	8,4	8,6	8,0	7,5	8,7	8,5	5,9	5,2	4,7	5,0	-3,4

Примітка: міс. – міське населення, сіл. – сільське населення.

Джерело: складено автором за даними¹²⁸

До відчутних позитивних економічних наслідків зовнішньої трудової міграції відносяться грошові перекази, які надходять з-за кордону та використовуються в середині країни для стимулювання споживчого попиту, а отже, й внутрішнього, особливо місцевого, виробництва, а також на інвестиційні цілі. Обсяги грошових переказів як до України, так і її західних областей достатньо значущі. На 1.01.2020 р. за даними Національного банку, на території України було зареєстровано 39 систем переказу коштів та за 2017-2019 рр. фізичними особами з-за кордону щорічно переказувалося близько 2,3-2,4 млрд дол. США або 22 % від загальної суми переказів. Україна залишається країною – реципієнтом транскордонних переказів, адже обсяги коштів, які щорічно отримуються в країні, у близько 6 раз перевищують суму коштів, відправлених за межі країни.

Водночас, регіональний розподіл транскордонних переказів фізичних осіб у іноземній валюті не відповідає інформації регіонального розподілу зовнішніх трудових мігрантів з України. Приміром, за результатами «Загальнонаціонального обстеження з питань трудової міграції за період 2015-2017 рр.» мешканці західної економічної зони становили понад 72 % заробітчан з України, але, за даними Національного банку України, на західні області країни у 2018 р. припало лише 26,3 % грошових переказів з-за кордону, у тому числі на Карпатський регіон – 17,3 % (рис. 4.1). Наявність лідируючих позицій за цим показником м. Києва (який сам є реципієнтом внутрішніх та зовнішніх мігрантів), Одеської області (як регіону з найбільшим транзитним потенціалом) та Дніпропетровської і Харківської областей (регіони з високим промисловим потенціалом) свідчить про те, що відповідний показник хоча й класифікується як перекази фізичних осіб з-за кордону, проте має явно необґрунтовану структуру

¹²⁸ Головне управління статистики у Закарпатській області. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики в Івано-Франківській області. URL: <http://www.ifstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Львівській області. URL: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Чернівецькій області. URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua>.

та переважно тіньову складову.

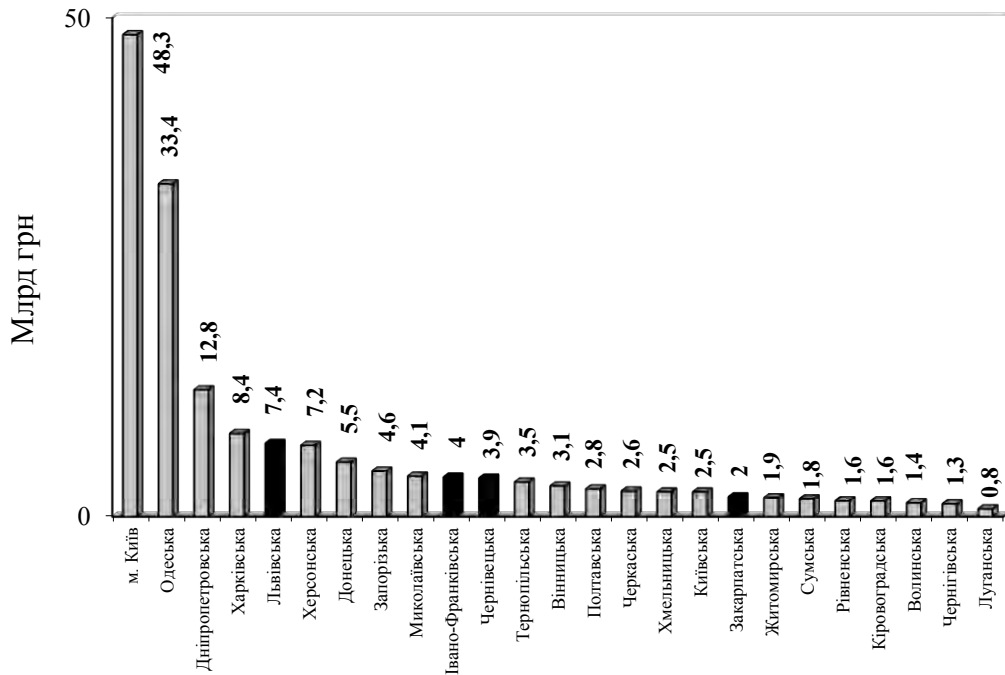

Рис. 4.1. Регіональний розподіл транскордонних переказів фізичних осіб у іноземній валюті в Україну, 2018 р.

Джерело: складено автором за даними ¹²⁹

Обсяги транскордонних переказів фізичних осіб у іноземній валюті дають уявлення про розподіл лише частини переказів мігрантів, а саме – здійснених через міжнародні системи переказу коштів. Тому спостерігається достатньо суттєва різниця між обсягами грошових переказів за офіційними каналами та показником «грошові перекази в Україну» (офіційні та неформальні канали). Також Національний Банк України не відображає структури переказів, які надійшли за неформальними каналами.

Виходячи з цих та інших обставин, досить важко обґрунтувати економічні та соціальні ефекти переказів трудових мігрантів для розвитку областей Карпатського регіону на тлі національних та регіональних багатогалузевих статистичних показників, як-от ВРП, інвестиції, економічна діяльність підприємств, розвиток промисловості, сільського господарства та інших базових видів економічної діяльності.

Натомість, достатньо інформативним галузевим статистичним показником – характеристикою регіонального розподілу грошових переказів мігрантів може слугувати *обсяг прийнятого в експлуатацію житла, що є значною мірою свідченням джерела спрямування населенням доходів від трудової міграції, передовсім зовнішньої, та засвідчує суттєве домінування за цим показником західних областей, причому за понад останні 10 років.*

У 2019 р. найбільші обсяги прийнятого в експлуатацію житла припадали на Київську область (рис. 4.2). Але до регіонів з найвищими значеннями цього

¹²⁹ Інформація про обсяги переказів фізичних осіб у іноземній валюті у 2018 році. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080.

показника відносяться безпосередньо області Карпатського регіону – Львівська (514,3 тис. м. кв. на 1 тис. осіб), Закарпатська (550,4 тис. м. кв.), Чернівецька (543,5 тис. м. кв.) та Івано-Франківська (404,3 тис. м. кв.).

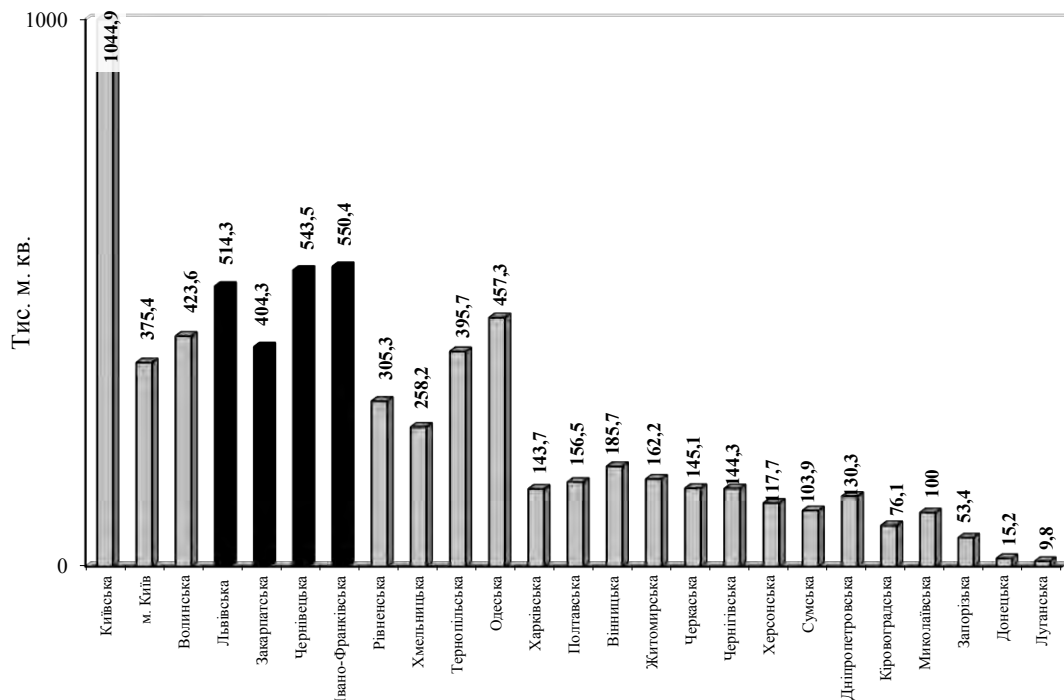

Рис. 4.2. Обсяги прийняття в експлуатацію житла на 1000 осіб за регіонами України у 2019 р.

*Джерело: складено автором за даними*¹³⁰

Зазначене є підтвердженням, з однієї сторони, більших обсягів зовнішньої трудової міграції населення Карпатського регіону України, що забезпечує значні надходження грошових переказів, які інвестуються населенням у придбання житла, та, з іншого боку, позитивного внеску міграції у соціально-економічний розвиток аналізованих територій, зокрема шляхом підтримки галузі житлового будівництва.

Зростання грошових переказів мігрантів безпосередньо позначаються й на підвищенні платоспроможного попиту населення на товари та послуги роздрібної торговельної мережі. Але така ситуація не надто характерна для всіх областей Карпатського регіону, у тому числі через достатньо суттєвий вплив інших чинників, особливо нижчого рівня доходів та витрат населення, економічного розвитку, підприємницької активності населення, формування прошарку середнього класу і т. ін. До прикладу, обсяги роздрібного товарообороту в розрахунку на одиницю населення у Львівській області у 2018 р. були достатньо високі – 17,0 тис. грн. Регіон поступався лише м. Києву (51,8 тис. грн), Київській (28,2 тис. грн), Одеській (22,3 тис. грн), Дніпропетровській (20,6 тис. грн) та Харківській (19,4 тис. грн) областям.

Натомість, обсяги роздрібного товарообороту в інших областях

¹³⁰ Статистичний збірник «Регіони України» 2019. Частина 1. Державна служба статистики України. 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/12/zb_ru1ch2019.pdf.

Карпатського регіону країни були суттєво меншими: у Закарпатській області – 10,8 тис. грн (лише 14-те значення серед областей країни), у Івано-Франківській – 9,7 тис. грн (18-те значення) та у Чернівецькій області – 8,9 тис. грн (21-ше значення). Зазначене може бути свідченням наявності тіньового сектора внутрішнього ринку, більшою мірою налаштованості мігрантів на заощадження та здійснення витрат інвестиційного характеру, не зорієнтованості населення на придбання споживчих товарів (послуг) безпосередньо на внутрішньому ринку областей. Відповідні тенденції, скоріше, приводять до зростання тіньового сектора ринку та посилення імпортозалежності в цих регіонах.

Не спостерігається, на разі, й значущих наслідків міграційних процесів у сфері розвитку малого підприємництва в областях Карпатського регіону України. Це підтверджує ситуація, за якої капітал, сформований у межах трудової міграції, все ще не переростає в процеси інвестування коштів у створення та розвиток власного бізнесу на теренах рідних областей (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Показники розвитку підприємницького сектора областей Карпатського регіону України у 2010-2019 рр.

Показники	Області	Роки									2019/2010	
		2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	%	+/-
Кількість підприємств на 10 тис. осіб, од.	Закарпатська	47	45	48	48	49	40	46	51	51	108,5	4
	Івано-Франківська	56	56	58	57	57	50	55	60	63	112,5	7
	Львівська	80	68	74	73	73	62	71	76	81	101,2	1
	Чернівецька	59	44	46	45	45	39	43	45	47	79,6	-12
Кількість фізичних осіб – підприємців на 10 тис. осіб, од.	Закарпатська	373	257	263	409	426	407	367	356	353	94,6	-20
	Івано-Франківська	393	240	241	339	344	317	306	322	339	86,2	-54
	Львівська	327	225	252	391	401	391	367	381	414	126,6	87
	Чернівецька	508	312	342	470	481	455	437	436	449	88,3	-59

*Джерело: складено автором за даними*¹³¹

Так, за 2010-2019 рр. кількість фізичних осіб – підприємців у розрахунку на 10 тис. осіб у Закарпатській, Івано-Франківській та Чернівецькій областях скоротилася. Найбільші обсяги спаду відбулися у Івано-Франківській (13,8 %) та Чернівецькій (11,8 %) областях. Зменшилася також і загальна кількість підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб у Чернівецькій області (на 20,4 %). При цьому, якщо у Львівській області кількість підприємств на 10 тис. осіб в порівнянні з іншими регіонами країни була достатньо високою, то у решти областей Карпатського регіону ділова активність не висока – у 2019 р. у Чернівецькій області функціонувало лише 47 підприємств на 10 тис. населення (значення цього показника було нижчим лише в Донецькій та Луганській областях, аналогічним – у Рівненській області), 51 од. у Закарпатській області та 63 од. в Івано-Франківській області. Невисокими залишалися й значення чисельності фізичних осіб – підприємців у розрахунку на 10 тис. осіб, зокрема

¹³¹ Головне управління статистики у Закарпатській області. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики в Івано-Франківській області. URL: <http://www.ifstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Львівській області. URL: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua>; Головне управління статистики у Чернівецькій області. URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua>.

339 од. в Івано-Франківській та 353 од. у Закарпатській областях.

4.3. Демографічні наслідки міграційної активності населення

Для Карпатського регіону характерним є звужений тип природного відтворення населення. При ньому прискорюються процеси старіння населення, відбувається деформація його статевовікової структури, відповідно зменшується частка економічно активного населення та часто відчувається дефіцит робочої сили на ринку праці.

Демографічні наслідки міграційної активності тісно пов'язані з процесами природного руху населення. Їхня взаємодія формує зміни чисельності населення. Згідно з даними офіційної статистики, населення Карпатського регіону за останні 10 років (2010-2020 рр.) збільшилось за рахунок міграційного приросту на 21,2 тис. осіб. Однак це не може компенсувати втрати за рахунок природного скорочення населення – 95,1 тис. за цей період, з яких 30,4 тис. осіб у 2020 р. (рис. 4.3).

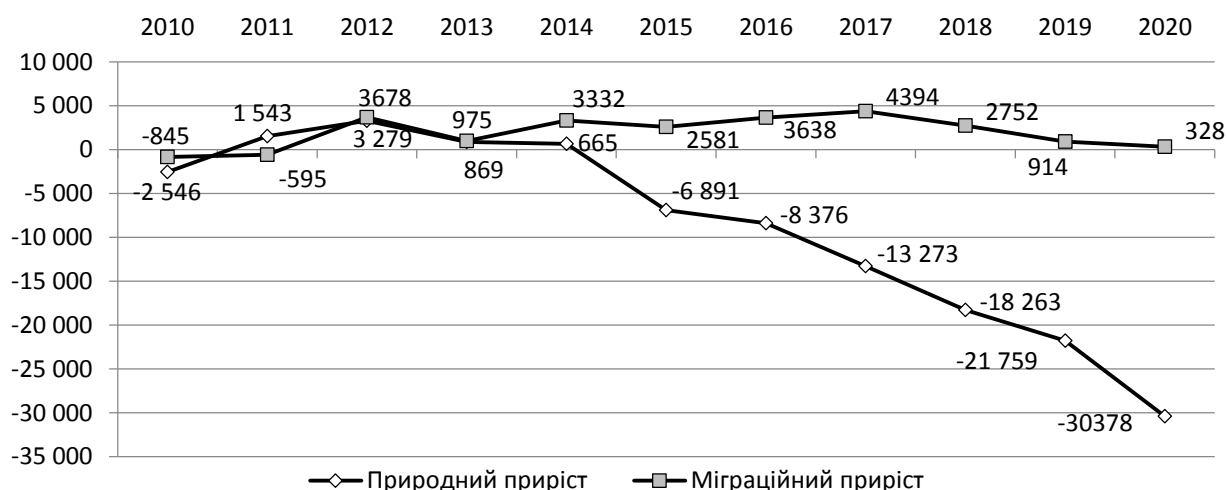

Рис. 4.3. Приріст (скорочення) населення Карпатського регіону, 2010-2020 рр., осіб.

Загалом в 2017-2020 рр. в усіх областях регіону посилилось природне скорочення населення та міграційний приріст поступово знижувався (рис. 4.4). Аналіз вікової структури іммігрантів у Карпатському регіоні свідчить про відносне переважання молоді, що пов'язано з навчанням у ЗВО та бажанням працевлаштування, адже великі обласні центри регіону залишаються привабливими для студентів з інших регіонів України та з інших країн. Цей процес у демографічному сенсі дещо нівелює відтік студентів з регіону на навчання за кордон.

Однак стаціонарна міграція відображає лише незначну частину усіх міграційних потоків регіону. Значно більший вплив на демографічну ситуацію в Карпатському регіону мають інші види міграції, зокрема, сезонна трудова, що все частіше переростає у стаціонарну. При цьому така зміна не завжди відображається в офіційній статистиці – фактичне проживання мігранта на

території іншої країни та навіть набуття ним громадянства цієї країни часто відбувається без зняття з обліку за місцем проживання в Україні.

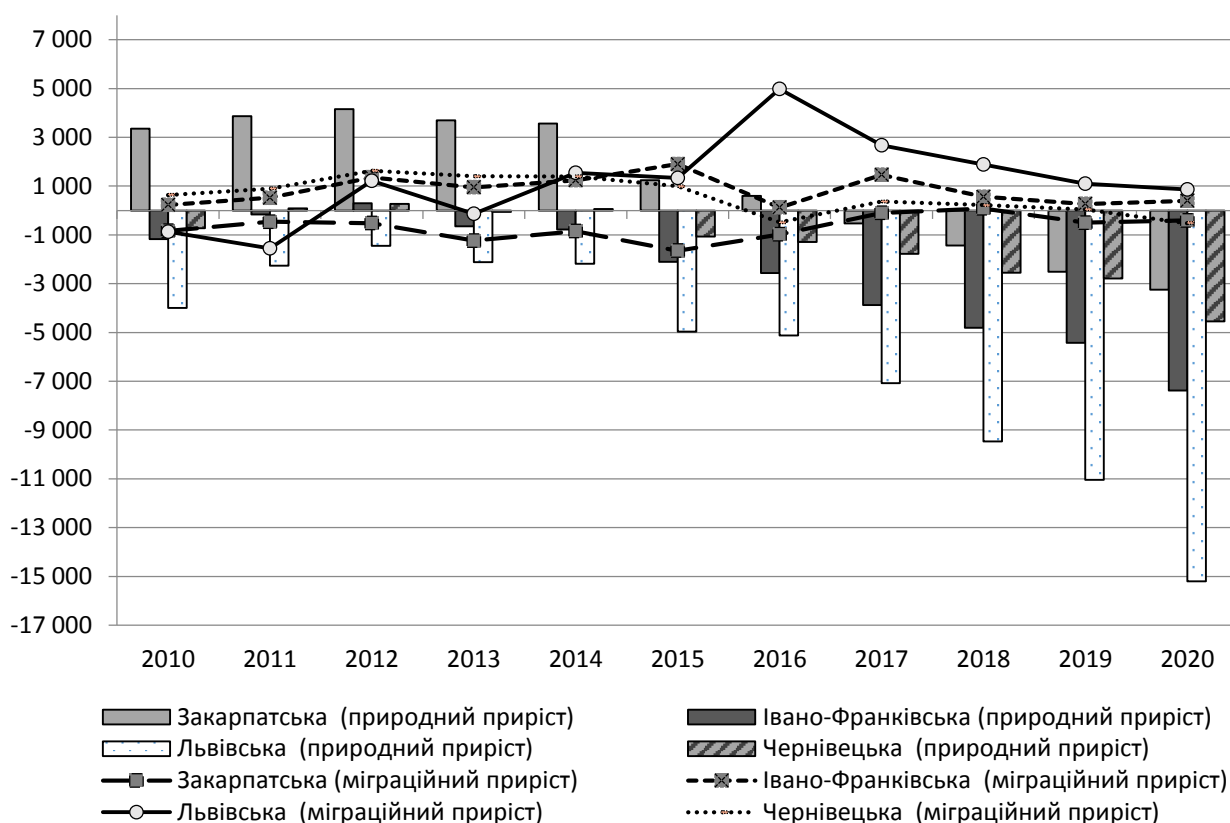

Рис. 4.4. Динаміка природного та міграційного приросту в областях Карпатського регіону у 2010-2020 рр., осіб

Реалізацію моделі такого переходу можна побачити на прикладі українських громад в Італії, Іспанії та Португалії – чисельність українських мігрантів щороку повільно зменшується, однак більшість з них вже мають громадянство країни прибуття і не збираються повертатися на батьківщину. У випадку Польщі та Чехії таку модель слід корегувати на відстань – близькість країн та навіть регіонів походження і прибуття потенційно зменшує частку осілих мігрантів. Карпатський регіон є прикордонним, тому «осідання» трудових мігрантів в Польщі та Чехії може відбуватися меншими темпами, ніж в Італії чи Іспанії. У випадку міграції молоді відбувається реалізація освітніх та трудових її потреб. Як свідчать дослідження освітньої міграції українських студентів у Польщі¹³², лише 6 % українських студентів, що навчаються у цій країні, планують повертатися в Україну, тобто є висока ймовірність того, що молодь розпочне свою кар'єру за місцем навчання що, відповідно, означає і фактичне проживання там з формуванням стійких наративів еміграції.

¹³² Українське студентство в Польщі: політики залучення, інтеграції та мотивація і плани студентства. Аналітичний центр «Cedos», 3 листопада 2018 р. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-v-polshchi-polityky-zaluchennia-intehratsii-ta-motyvatyia-i-plany-studentiv>

Таблиця 4.6

Вплив міграції на демографічні процеси

Показник	Види міграції					
	Вибуття			Прибуття		
	Освітня	Трудова	Стаціонарна	Освітня	Трудова	Стаціонарна
Чисельність населення	Зменшення чисельності наявного населення		Зменшення чисельності постійного населення	Збільшення чисельності наявного населення, зміна його етнічного складу		Збільшення чисельності постійного населення, зміна його етнічного складу
Статевовікова структура населення	Зменшення частки молоді	Деформація вікової структури населення, прискорення його старіння		Зростання частки молоді	Деформація вікової структури населення, уповільнення його старіння	
Природний рух (природний приріст)	Прискорення природного скорочення населення	Порушення режиму природного відтворення населення		Покращання природних процесів відтворення населення за умов працевлаштування та подальшої імміграції		Покращання процесів відтворення населення за умов переважання іммігрантів фертильного віку
Народжуваність	Зменшення числа народжень через ризики не повернення освітніх мігрантів	Зменшення числа народжень через домінування трудових мотивів у мігрантів фертильного віку	Народження та реєстрація дітей у приймаючій країні	Зростання числа народжень за умови працевлаштування та подальшої імміграції	Зростання числа народжень за умов переважання іммігрантів фертильного віку	Народження та реєстрація дітей у приймаючій країні
Смертність	Зростання загального коефіцієнту смертності у зв'язку зі збільшенням частки населення старших вікових груп			Зменшення загального коефіцієнту смертності за умови імміграції населення молодших і старших вікових груп		
Міграційний рух	Формування у молодого покоління настанови на здобуття освіти за кордоном		Еміграція родичів	Інтенсифікація імміграції за умови поширення позитивного досвіду міграції у країнах походження		
Шлюбність	Зменшення рівня шлюбності через зміну звичного соціального оточення	Фактичний та юридичний розрив шлюбних відносин, соціальне сирітство, емоційний збиток	Порушення сімейних (міжпоколінних) зв'язків	Зростання частки міжнаціональних шлюбів		

Джерело: авторська розробка

Міграція часто спричиняє суттєві порушення статевої структури населення, особливо сільських територій. Зокрема, міграція населення Закарпатської області часто має «чоловіче» обличчя, що деформує статеву структуру закарпатських сіл та формує викривлену модель сім'ї у молодого покоління.

Отже, не стаціонарна, а насамперед освітня та трудова міграція призводить до деформації статевовікової структури населення Карпатського регіону, зменшуючи чисельність населення у працездатному та допрацездатному віці.

Іншим демографічним наслідком міграції у Карпатському регіоні є порушення шлюбної та сімейної структур населення. Це виражається передусім у таких аспектах: фактичний та юридичний розрив шлюбних відносин; порушення сімейних (міжпоколінних) зв'язків та загалом зміна звичного соціального оточення; соціальне сирітство; емоційний збиток. Крім того, участь у міграції зумовлює вищий вік вступу в шлюб та, відповідно, народження меншої кількості дітей.

Кожен з цих негативних наслідків веде до порушення нормального режиму демовідтворювальних процесів.

Основним параметром зміни вікової структури населення Карпатського регіону є зростання частки осіб у післяпрацездатному віці, що зумовлює посилення демографічного навантаження. Через участь у зовнішній міграції здебільшого працездатного населення показник демографічного навантаження зростає більшими темпами. Крім власне демографічних, важливими є й соціально-економічні наслідки трудової міграції, а саме значне недоотримання надходжень у Пенсійний фонд.

Соціально-економічний вимір демографічних наслідків міграційної активності населення Карпатського регіону (в частині зовнішньої трудової міграції) виявляється в таких аспектах:

- порушенні соціально-економічної структури населення – наприклад, у зниженні абсолютних показників зайнятості населення;
- зміні професійної структури населення – зокрема, у зменшенні кваліфікованих працівників тих професій, оплата праці яких є значно вищою за кордоном та, відповідно, зниженні кваліфікації тих, хто залишається, що призводить до дефіциту кваліфікованих кадрів у регіоні;
- функціонуванні освітньої та наукової сфер регіону – у значному за обсягом виїзді молоді на навчання, еміграції науковців та викладачів;
- втраті емігрантами національної ідентичності, їхній асиміляції внаслідок відсутності у країнах призначення умов для розвитку рідної мови та національної культури;
- зміні соціальної структури – у посиленні стратифікації населення, його розподілі за джерелами засобів існування;
- розселенні населення – у зростанні темпів будівництва та модернізації житла, зростанні приміських зон.

Отож, виїзд за кордон молоді та населення середнього віку негативно впливає на природний рух населення, знижуючи рівень народжуваності, та зумовлює зростання демографічного навантаження. Деформації зазнає також статевовікова структура населення.

Рациональна імміграційна політики може пом'якшити демографічну кризу.

Ефективність імміграції залежить від розробки відповідної законодавчої бази, що має містити обґрунтування селективного підходу до імміграції.

4.4. Емпіричний аналіз взаємовпливу інтенсивності зовнішньої міграції населення та соціально-економічного розвитку областей Карпатського регіону

Для комплексного кількісного аналізу соціально-економічних наслідків міграційної активності населення Карпатського регіону було запропоновано методичний підхід (див. п. 1.4).

Статистичною основою для розрахунку рівня інтенсивності зовнішньої міграції населення Карпатського регіону слугували дані територіальних управлінь Західного регіонального управління Державної прикордонної служби України щодо кількості виїздів громадян України за кордон упродовж 2008-2018 рр. (табл. 4.7).

Таблиця 4.7

Кількість громадян України, що виїхали за кордон з Карпатського регіону, 2008-2018 рр.

Роки	Карпатський регіон/області			
	Львівська	Закарпатська	Івано-Франківська	Чернівецька
2008	1806484	1996579	27059	592193
2009	2355780	2126649	6163	601224
2010	3262467	2283796	718	486258
2011	4246726	2242850	33857	525562
2012	4614349	4236851	942	575772
2013	4953623	2751412	316	606421
2014	5362474	2874029	569	517301
2015	6854217	3182344	1231	676578
2016	7012523	3957649	13876	888185
2017	8243577	4208026	17315	952601
2018	6853316	4638356	14530	942540

Джерело: складено авторами за даними Західного регіонального управління Державної прикордонної служби України

Рівень інтенсивності зовнішньої міграції населення регіону розраховують як відношення кількості виїздів громадян з регіону до чисельності населення у регіоні. Однак з огляду на те, що зовнішні переміщення через області Карпатського регіону здійснюють не лише жителі регіону, а й представники інших областей України (*транзитні мігранти*), при обчисленні рівня інтенсивності зовнішньої міграції враховувався коригуючий коефіцієнт.

Результати розрахунків рівня інтенсивності зовнішньої міграції населення у розрізі чотирьох областей Карпатського регіону представлені на рис. 4.5. Найвищий рівень інтенсивності зовнішньої міграції упродовж досліджуваного періоду спостерігався у Закарпатській області. За 2008-2018 рр. показник у цьому регіоні зріс з 0,4816 до 2,1486. Найнижча міграційна активність характерна для

Івано-Франківської області як регіону з найменшою кількістю пунктів пропуску через державний кордон з-поміж областей Карпатського регіону. Інтенсивність зовнішньої міграції в області коливалася у межах 0,0001-0,0109 за аналізований період.

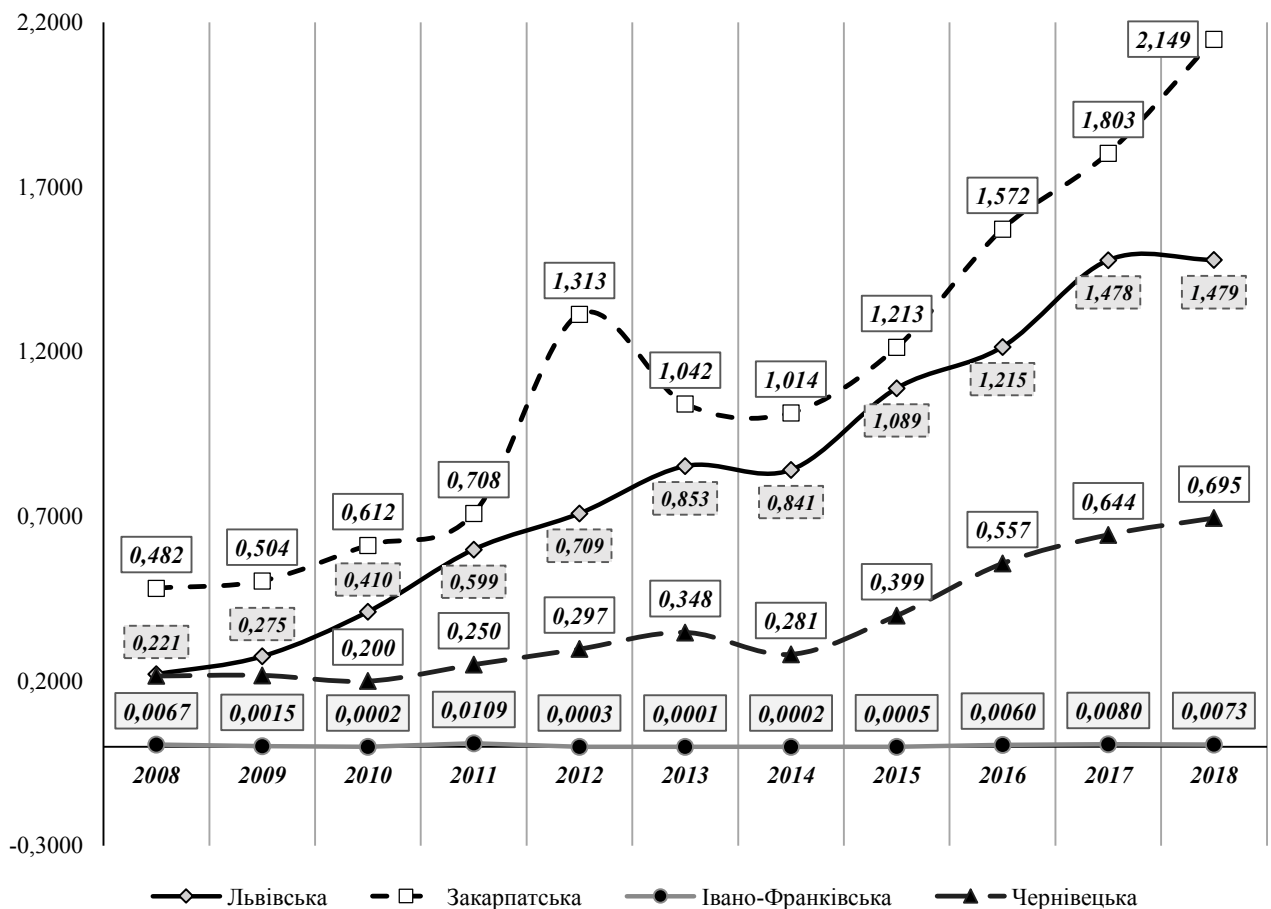

Рис. 4.5. Інтенсивність зовнішньої міграції населення областей Карпатського регіону, 2008-2018 рр.

Джерело: побудовано за авторськими розрахунками

Для оцінювання соціально-економічних наслідків зовнішньої міграції населення Карпатського регіону та з'ясування каузальності її зв'язку із соціально-економічним розвитком регіону здійснено відбір соціальних та економічних індикаторів (табл. 4.8). Перевірка гіпотези про наявність причинно-наслідкового зв'язку здійснена за допомогою тесту Гренджера.

Усі наведені індикатори соціально-економічного розвитку Карпатського регіону представлені у вигляді відносних/питомих величин, що забезпечує їх співставність у розрізі областей, а також дає можливість відстежувати реальні тренди показників. Вихідні значення індикаторів соціально-економічного розвитку областей Карпатського регіону за 2008-2018 рр. наведені у додатку Ц.

За результатами перевірки причинності зв'язків міграції населення та індикаторів соціально-економічного розвитку Львівської області (табл. 4.9) з'ясовано, що у короткостроковому періоді інтенсивність зовнішньої міграції впливає на рівень життя домогосподарств, зокрема на частку сукупних витрат на продукти харчування. Можна припустити, що зростання міграційної активності

приводить до збільшення доходів населення, а отже покращує матеріальне становище домогосподарств, у тому числі структуру їх витрат. У тій же часовій перспективі підтверджено вплив міграції на економічний розвиток області, представлений такими індикаторами, як обсяги зовнішньоекономічної діяльності та продуктивність праці (відношення ВРП до річного фонду заробітної плати штатних працівників). Таким чином, зовнішня міграція населення сприяє поживленню міжнародної торгівлі товарами та послугами, що, імовірно, зумовлює зростання ВРП регіону.

Таблиця 4.8

Індикатори соціально-економічного розвитку Карпатського регіону

	Індикатори	Позначення	Кількісне вираження індикаторів
<i>Соціальний розвиток регіону</i>			
1.1.	Рівень безробіття населення у віці 15-70 років	UNEMPL	% населення відповідного віку
1.2.	Рівень економічної активності населення у віці 15-70 років	EAR	% населення відповідного віку
1.3.	Середньомісячна номінальна заробітна плата	WAGE	у середньому на одного штатного працівника, євро
1.4.	Найвищий дохід населення	INCOME	у розрахунку на одну особу, євро
1.5.	Індекс споживчих цін	CPI	% до попереднього року
1.6.	Частка сукупних витрат домогосподарств на продукти харчування	EXPENS	у розрахунку на одне домогосподарство за місяць, %
<i>Економічний розвиток регіону</i>			
2.1.	Прямі іноземні інвестиції	FDI	у розрахунку на одну особу, євро
2.2.	Капітальні інвестиції	FPI	у розрахунку на одну особу, євро
2.3.	Валова додана вартість	GVA	у розрахунку на одну особу, євро
2.4.	Кількість малих підприємств	UNITS	у розрахунку на 10 тис. населення
2.5.	Роздрібний товарооборот підприємств роздрібної торгівлі	RETAIL	у розрахунку на одну особу, євро
2.6.	Обсяги зовнішньоекономічної діяльності	FEA	у розрахунку на одну особу, євро
2.7.	Співвідношення ВРП та річного фонду заробітної плати штатних працівників	GDP	коефіцієнт

Джерело: авторська розробка

У середньостроковому періоді міграційна активність населення впливає головним чином на економічні індикатори розвитку Львівської області – обсяги капітальних інвестицій та зовнішньоекономічної діяльності. Очевидно, надходження переказів трудових мігрантів збільшує можливості отримання капітальних ресурсів і відповідно сприяє зростанню конкурентоспроможності бізнесу та економіки регіону загалом.

Ці припущення підтверджуються у довгостроковій перспективі, оскільки за результатами тесту Гренджера економічне зростання Львівської області великою мірою обумовлене рівнем інтенсивності зовнішньої міграції населення. У першу чергу міграційна активність впливає на кількість малих підприємств у регіоні

(фінансовий потенціал трудових мігрантів сприяє реалізації підприємницьких цілей та створенню нових робочих місць).

Таблиця 4.9

Результати тесту Гренджера на взаємну причинність міграції населення і соціально-економічного розвитку Львівської області, 2008-2018 рр.

Соціальний розвиток				Економічний розвиток			
Нульові гіпотези (змінні)	Лаги			Нульові гіпотези (змінні)	Лаги		
	1	2	3		1	2	3
UNEMPL – MIGR	6,80 (0,04)**	2,95 (0,16)	3,11 (0,39)	FDI – MIGR	1,09 (0,33)	0,79 (0,51)	0,59 (0,72)
MIGR – UNEMPL	1,76 (0,23)	0,19 (0,83)	0,21 (0,88)	MIGR – FDI	1,34 (0,29)	2,12 (0,24)	0,07 (0,97)
EAR – MIGR	0,95 (0,36)	1,96 (0,26)	39,87 (0,12)*	FPI – MIGR	7,73 (0,03)**	18,25 (0,01)**	8,15 (0,25)
MIGR – EAR	2,36 (0,17)	1,11 (0,41)	0,78 (0,66)	MIGR – FPI	0,00 (0,97)	3,21 (0,15)*	2,33 (0,44)
WAGE – MIGR	4,42 (0,07)*	3,90 (0,11)*	9,78 (0,23)	GVA – MIGR	4,27 (0,08)*	4,27 (0,10)*	9,20 (0,24)
MIGR – WAGE	0,75 (0,42)	0,22 (0,81)	0,75 (0,67)	MIGR – GVA	1,06 (0,34)	0,12 (0,89)	0,51 (0,74)
INCOME – MIGR	1,68 (0,24)	1,64 (0,30)	55,62 (0,10)*	UNITS – MIGR	0,05 (0,83)	2,42 (0,20)	1,08 (0,59)
MIGR – INCOME	0,00 (0,97)	0,56 (0,61)	2,79 (0,41)	MIGR – UNITS	1,61 (0,25)	2,92 (0,17)	197853,0 (0,00)***
CPI – MIGR	0,13 (0,73)	1,31 (0,37)	36,77 (0,12)*	RETAIL – MIGR	2,26 (0,18)	3,06 (0,16)	5,78 (0,29)
MIGR – CPI	0,29 (0,61)	2,89 (0,17)	0,92 (0,63)	MIGR – RETAIL	0,28 (0,61)	0,47 (0,65)	0,98 (0,61)
EXPENS – MIGR	1,34 (0,28)	0,19 (0,84)	7,15 (0,27)	FEA – MIGR	2,21 (0,18)	9,29 (0,03)**	4,39 (0,33)
MIGR – EXPENS	4,34 (0,08)*	1,63 (0,30)	0,93 (0,62)	MIGR – FEA	3,97 (0,09)*	3,77 (0,12)*	50,25 (0,10)*
Примітка: ***, **, * – похибка на рівні 1 %, 5 % і 10 %				GDP – MIGR	6,11 (0,04)**	1,85 (0,27)	3,66 (0,36)
				MIGR – GDP	4,26 (0,08)*	0,54 (0,62)	2,60 (0,42)

Джерело: розраховано авторами за даними табл. Ц.1 (Додатку Ц) і табл. 4.7. Розрахунки здійснено у програмному забезпеченні EViews 11

Водночас виявлено залежність інтенсивності зовнішньої міграції населення Львівської області від рівня безробіття (у короткостроковому періоді), розміру середньомісячної номінальної заробітної плати, обсягу портфельних інвестицій, валової доданої вартості та продуктивності праці (у короткій і середній перспективі), зовнішньоекономічної діяльності (лише у середньостроковому періоді), рівня економічної активності населення, наявних доходів та індексу споживчих цін (у довгостроковій перспективі).

Результати аналізу каузальності зв'язків міграції та соціально-економічних індикаторів для Івано-Франківської області наведено у табл. 4.10. Мігранти є важливим джерелом зростання економіки не лише країн-реципієнтів, а й донорів.

У регіональному зрізі ситуація аналогічна. Так, на прикладі Івано-Франківської області у короткій часовій перспективі виявлено вплив зовнішньої міграції на частку сукупних витрат домогосподарств щодо придбання продуктів харчування, а також на рівень ВРП в розрахунку на одиницю оплати праці.

Таблиця 4.10

Результати тесту Гренджера на взаємну причинність міграції населення і соціально-економічного розвитку Івано-Франківської області, 2008-2018 рр.

Соціальний розвиток				Економічний розвиток			
Нульові гіпотези (змінні)	Лаги			Нульові гіпотези (змінні)	Лаги		
	1	2	3		1	2	3
UNEMPL – MIGR	0,289 (0,61)	2,354 (0,21)	4,423 (0,33)	FDI – MIGR	4,046 (0,08)*	2,263 (0,22)	1,270 (0,56)
MIGR – UNEMPL	0,001 (0,97)	4,129 (0,11)*	3,484 (0,37)	MIGR – FDI	0,241 (0,64)	0,202 (0,82)	15,303 (0,19)
EAR – MIGR	0,652 (0,45)	0,342 (0,73)	0,265 (0,85)	FPI – MIGR	1,599 (0,25)	4,499 (0,09)*	4,950 (0,32)
MIGR – EAR	0,372 (0,56)	0,243 (0,80)	1,583 (0,52)	MIGR – FPI	0,670 (0,44)	0,686 (0,55)	18,882 (0,17)
WAGE – MIGR	1,992 (0,20)	10,246 (0,03)**	24,860 (0,15)*	GVA – MIGR	2,582 (0,15)*	3,499 (0,13)*	197,031 (0,05)*
MIGR – WAGE	1,723 (0,23)	3,524 (0,13)*	1,391 (0,54)	MIGR – GVA	0,192 (0,67)	1,502 (0,33)	12,985 (0,20)
INCOME – MIGR	4,363 (0,08)*	34,015 (0,00)***	10,625 (0,22)	UNITS – MIGR	0,892 (0,38)	0,554 (0,61)	12,282 (0,21)
MIGR – INCOME	0,561 (0,48)	2,817 (0,17)	2,896 (0,40)	MIGR – UNITS	0,386 (0,55)	0,712 (0,54)	0,430 (0,78)
CPI – MIGR	2,186 (0,18)	1,107 (0,41)	14,221 (0,19)	RETAIL – MIGR	4,76 (0,07)*	10,416 (0,03)**	85,080 (0,08)*
MIGR – CPI	1,599 (0,25)	0,654 (0,57)	1,600 (0,51)	MIGR – RETAIL	0,092 (0,77)	0,745 (0,53)	2,264 (0,45)
EXPENS – MIGR	1,742 (0,23)	1,142 (0,34)	1,347 (0,55)	FEA – MIGR	2,422 (0,16)	1,481 (0,33)	323,469 (0,04)**
MIGR – EXPENS	14,124 (0,01)**	2,793 (0,17)	0,765 (0,66)	MIGR – FEA	2,072 (0,19)	0,182 (0,84)	16,039 (0,18)
Примітка: ***, **, * – похибка на рівні 1 %, 5 % і 10 %				GDP – MIGR	0,149 (0,71)	0,097 (0,91)	500,701 (0,03)**
				MIGR – GDP	2,780 (0,14)*	0,183 (0,84)	0,695 (0,68)

Джерело: розраховано авторами за даними табл. Ц.2 (Додатку Ц) і табл. 4.7. Розрахунки здійснено у програмному забезпеченні EViews 11

Попри виявлену досить низьку інтенсивність зовнішньої міграції в Івано-Франківській області у 2008-2018 рр. цей фактор зумовлює суттєві соціально-економічні наслідки у середньостроковому періоді. Відбувається часткове збалансування місцевого ринку праці за рахунок еміграції громадян (часто безробітних), зниження рівня безробіття та зміни середньої заробітної плати у регіоні.

У довгостроковому періоді відзначається вплив міграції на інвестиційний розвиток регіону через приплив капітальних інвестицій. Варто додати, що зворотні зв'язки (обумовленість міграції індикаторами соціально-економічного

розвитку) присутні практично у всіх часових лагах. Так, зокрема, на інтенсивність зовнішньої міграції населення Івано-Франківської області впливає розмір середньомісячної заробітної плати у регіоні, величина наявного доходу населення, розмір валової доданої вартості, що припадає на одного жителя, обсяги роздрібного товарообороту підприємств, прямих та капітальних інвестицій, розвиток зовнішньоекономічної діяльності у регіоні та рівень ВРП.

Таблиця 4.11

Результати тесту Гренджера на взаємну причинність міграції населення і соціально-економічного розвитку Закарпатської області, 2008-2018 рр.

Соціальний розвиток				Економічний розвиток			
Нульові гіпотези (змінні)	Лаги			Нульові гіпотези (змінні)	Лаги		
	1	2	3		1	2	3
UNEMPL – MIGR	3,931 (0,09)*	2,417 (0,21)	1,392 (0,54)	FDI – MIGR	0,053 (0,83)	3,115 (0,15)*	1,837 (0,49)
MIGR – UNEMPL	0,368 (0,56)	2,059 (0,24)	4,505 (0,33)	MIGR – FDI	0,146 (0,71)	0,484 (0,65)	3,465 (0,37)
EAR – MIGR	3,981 (0,09)*	1,828 (0,27)	4,987 (0,32)	FPI – MIGR	0,594 (0,47)	10,66 (0,03)**	46,235 (0,11)*
MIGR – EAR	0,401 (0,55)	1,099 (0,42)	0,251 (0,86)	MIGR – FPI	0,003 (0,96)	1,738 (0,29)	0,813 (0,65)
WAGE – MIGR	1,496 (0,26)	0,644 (0,57)	3,221 (0,38)	GVA – MIGR	1,955 (0,20)	0,689 (0,55)	10,365 (0,22)
MIGR – WAGE	1,495 (0,26)	0,415 (0,69)	340,836 (0,04)**	MIGR – GVA	0,069 (0,80)	1,559 (0,32)	10,842 (0,22)
INCOME – MIGR	1,146 (0,32)	0,613 (0,59)	1695,69 (0,02)**	UNITS – MIGR	0,872 (0,38)	0,460 (0,66)	2,736 (0,41)
MIGR – INCOME	0,013 (0,91)	9,643 (0,03)**	112,427 (0,07)*	MIGR – UNITS	0,000 (1,00)	0,037 (0,96)	0,023 (0,99)
CPI – MIGR	0,646 (0,45)	0,461 (0,66)	0,186 (0,90)	RETAIL – MIGR	1,000 (0,35)	0,569 (0,61)	1,348 (0,55)
MIGR – CPI	0,217 (0,66)	2,439 (0,20)	6,418 (0,28)	MIGR – RETAIL	0,326 (0,59)	7,329 (0,05)*	0,529 (0,74)
EXPENS – MIGR	0,531 (0,49)	0,234 (0,80)	0,222 (0,88)	FEA – MIGR	0,000 (0,98)	0,564 (0,61)	0,380 (0,80)
MIGR – EXPENS	0,011 (0,92)	1,153 (0,40)	1,990 (0,47)	MIGR – FEA	0,881 (0,38)	1,102 (0,42)	2,483 (0,43)
Примітка: ***, **, * – похибка на рівні 1 %, 5 % і 10 %				GDP – MIGR	0,532 (0,49)	0,228 (0,81)	0,626 (0,70)
				MIGR – GDP	0,028 (0,87)	0,215 (0,82)	6,937 (0,27)

Джерело: розраховано авторами за даними табл. Ц.3 (Додатку Ц) і табл. 4.7. Розрахунки здійснено у програмному забезпеченні EViews 11

За результатами тесту Гренджера з'ясовано, що висока міграційна активність у Закарпатській області (табл. 4.11) зумовлює у середньостроковому періоді зміни у рівні наявних доходів населення (зміцнюється матеріальне становище жителів регіону), а також в обсягах роздрібного товарообороту підприємств роздрібної торгівлі.

У тривалій перспективі міграція стає фактором змін середньомісячної номінальної заробітної плати у регіоні та наявних доходів громадян. Припускаємо, що рівень життя місцевого населення зростає в результаті

інтенсивної зовнішньої міграції – в основному трудової. Водночас, на міграційну активність на Закарпатті впливають такі індикатори соціально-економічного розвитку, як рівень економічної активності населення (у тому числі рівень безробіття), наявний дохід місцевих жителів, обсяги прямих та портфельних інвестицій.

Основний міграційний відтік населення Закарпатської області пов'язаний із «човниковим» рухом до Угорщини та з трудовою міграцією до Чехії, Польщі, Німеччини, інших країн ЄС.

Результати дослідження каузальності міграційної активності населення і соціально-економічних індикаторів у Чернівецькій області (табл. 4.12) виявили дещо інші взаємні зв'язки.

Розрахунки для Чернівецької області свідчать про те, що у короткостроковому періоді спостерігається вплив зовнішньої міграції на структуру сукупних витрат домогосподарств, зокрема на частку витрат на продукти харчування. Відзначається також вплив на обсяги прямих іноземних інвестицій та зовнішньоекономічної діяльності у регіоні. Іншими словами, можна припустити, що зовнішня міграційна активність у Чернівецькій області сприяє покращанню рівня життя населення та економічному зростанню регіону (підвищення інвестиційного розвитку та пожвавлення міжнародної торгівлі).

У середньостроковій перспективі міграція має вплив на обсяги роздрібного товарообороту підприємств, що зумовлене тісними торговельними зв'язками регіону з Румунією та Молдовою. При цьому у довгостроковому періоді міграція впливає на рівень інфляції (індекс споживчих цін) у регіоні і загальну макроекономічну стабільність.

У свою чергу, причинність міграційних процесів у Чернівецькій області пов'язана з такими факторами, як економічна активність населення, індекс споживчих цін, прямі іноземні та капітальні інвестиції, роздрібний товарооборот та зовнішньоекономічна діяльність у регіоні. Таким чином, помітно переважання економічної природи зовнішньої міграції населення області.

Таблиця 4.12

Результати тесту Гренджера на взаємну причинність міграції населення і соціально-економічного розвитку Чернівецької області, 2008-2018 рр.

Соціальний розвиток				Економічний розвиток			
Нульові гіпотези (змінні)	Лаги			Нульові гіпотези (змінні)	Лаги		
	1	2	3		1	2	3
UNEMPL – MIGR	2,301 (0,17)	0,628 (0,58)	5,736 (0,30)	FDI – MIGR	3,447 (0,11)*	2,487 (0,20)	0,335 (0,82)
MIGR – UNEMPL	0,306 (0,60)	0,047 (0,95)	0,062 (0,97)	MIGR – FDI	3,211 (0,12)*	1,673 (0,30)	1,098 (0,59)
EAR – MIGR	5,204 (0,06)*	2,431 (0,20)	3,262 (0,38)	FPI – MIGR	12,068 (0,10)*	10,412 (0,03)**	2,459 (0,43)
MIGR – EAR	0,306 (0,60)	0,671 (0,56)	0,399 (0,79)	MIGR – FPI	0,971 (0,36)	0,971 (0,45)	1,357 (0,55)
WAGE – MIGR	1,680 (0,24)	0,549 (0,62)	0,378 (0,80)	GVA – MIGR	1,426 (0,27)	0,426 (0,68)	0,653 (0,70)
MIGR – WAGE	0,631 (0,45)	0,743 (0,53)	0,534 (0,74)	MIGR – GVA	0,016 (0,90)	1,242 (0,38)	1,233 (0,57)
INCOME – MIGR	1,528 (0,26)	0,460 (0,66)	3,079 (0,39)	UNITS – MIGR	0,897 (0,38)	0,409 (0,69)	0,192 (0,89)
MIGR – INCOME	0,005 (0,95)	1,684 (0,29)	0,754 (0,67)	MIGR – UNITS	0,084 (0,78)	0,071 (0,933)	1,146 (0,58)
CPI – MIGR	2,941 (0,13)*	1,321 (0,36)	1,050 (0,60)	RETAIL – MIGR	0,329 (0,58)	0,147 (0,87)	992,787 (0,02)**
MIGR – CPI	0,072 (0,80)	1,030 (0,44)	254,174 (0,05)*	MIGR – RETAIL	1,791 (0,22)	3,212 (0,15)*	0,577 (0,72)
EXPENS – MIGR	0,256 (0,63)	0,278 (0,77)	9,810 (0,23)	FEA – MIGR	0,053 (0,82)	3,789 (0,12)*	0,528 (0,74)
MIGR – EXPENS	2,591 (0,15)*	0,274 (0,77)	0,382 (0,80)	MIGR – FEA	14,634 (0,01)**	1,715 (0,29)	16,955 (0,18)
Примітка: ***, **, * – похибка на рівні 1 %, 5 % і 10 %				GDP – MIGR	0,412 (0,54)	0,430 (0,68)	10,130 (0,23)
				MIGR – GDP	0,012 (0,92)	0,325 (0,74)	0,400 (0,79)

Джерело: розраховано авторами за даними табл. Ц.4 (Додатку Ц) і табл. 4.7. Розрахунки здійснено у програмному забезпеченні EViews 11

Зведені результати аналізу каузальності міграції населення і соціально-економічного розвитку областей Карпатського регіону представлені у табл. 4.13.

Практично у всіх областях у короткостроковому періоді простежується причинний зв'язок рівня інтенсивності зовнішньої міграції населення (фактор впливу) та частки сукупних витрат домогосподарств на продукти харчування. У середній часовій перспективі додаються такі соціально-економічні ефекти, як наявний дохід населення, розмір середньомісячної заробітної праці, обсяги капітальних інвестицій, зовнішньоекономічної діяльності та роздрібного товарообороту підприємств. У довгостроковому періоді зовнішня міграція у Карпатському регіоні має вплив на показники рівня життя населення (середня заробітна плата і наявні доходи, індекс споживчих цін) та індикатори

економічного зростання регіону (кількість малих підприємств та обсяги зовнішньоекономічної діяльності). Водночас, варто зауважити, що серед перелічених причинних зв'язків більшість є двосторонніми, тобто такими, у яких міграція населення виступає і фактором, і наслідком у різних часових періодах. Це підтверджує неоднозначність і складність природи міграційних процесів. З одного боку, міграційна активність населення є драйвером економічного розвитку регіону, а, з іншого боку, стримує його соціально-економічний розвиток, знижуючи демографічну стійкість, працересурсний потенціал і конкурентоспроможність економіки загалом.

Після з'ясування каузальності зв'язків міграції та соціально-економічного розвитку доцільно змодельовати вплив інтенсивності зовнішньої міграції населення на зазначені індикатори у розрізі областей Карпатського регіону. Усі вихідні параметри за 2008-2018 рр. зведені до однорідного типу (прологарифмовані). Результати моделювання для чотирьох областей Карпатського регіону подані у табл. 4.14 – табл. 4.17. Для Львівської області одержано однофакторні (де міграція – незалежна змінна) поліноміальні регресійні моделі 4-го ступеня типу $y_i^t = a + bx_t + cx_t^2 + dx_t^3 + ex_t^4$ при $df=6$ із високими значеннями коефіцієнтів кореляції і детермінації. Змодельовано вплив інтенсивності зовнішньої міграції населення на кожну залежну змінну, представлену індикаторами соціального та економічного розвитку.

Таблиця 4.13

Каузальність міграції населення і соціально-економічного розвитку Карпатського регіону

Короткотерміновий період				Середньотерміновий період				Довготерміновий період			
Львівська	Закарпатська	Ів.-Франківська	Чернівецька	Львівська	Закарпатська	Ів.-Франківська	Чернівецька	Львівська	Закарпатська	Ів.-Франківська	Чернівецька
<i>Соціальний розвиток</i>											
UNEMPL → MIGR	UNEMPL → MIGR					MIGR → UNEMPL					
	EAR → MIGR		EAR → MIGR					EAR → MIGR			
WAGE → MIGR				WAGE → MIGR		WAGE ↔ MIGR			MIGR → WAGE	WAGE → MIGR	
		INCOME → MIGR			MIGR → INCOME	INCOME → MIGR		INCOME → MIGR	INCOME ↔ MIGR		
			CPI → MIGR					CPI → MIGR			MIGR → CPI
MIGR → EXPENS		MIGR → EXPENS	MIGR → EXPENS								
<i>Економічний розвиток</i>											
		FDI → MIGR	FDI ↔ MIGR		FDI → MIGR				FPI → MIGR		
FPI → MIGR			FPI → MIGR	FPI ↔ MIGR	FPI → MIGR	FPI → MIGR	FPI → MIGR				
GVA → MIGR		GVA → MIGR		GVA → MIGR		GVA → MIGR	GVA → MIGR			GVA → MIGR	GVA → MIGR
								MIGR → UNITS			
		RETAIL → MIGR	RETAIL → MIGR		MIGR → RETAIL	RETAIL → MIGR	MIGR → RETAIL			RETAIL → MIGR	RETAIL → MIGR
MIGR → FEA				FEA ↔ MIGR			FEA → MIGR	MIGR → FEA			FEA → MIGR
GDP ↔ MIGR		MIGR → GDP	MIGR → GDP							GDP → MIGR	GDP → MIGR

Примітка: → показує односторонню причинність; ↔ - двосторонню причинність.

Джерело: побудовано авторами на основі даних табл. 4.9 – табл. 4.12.

Найвище значення коефіцієнта детермінації одержано при моделюванні залежності (від міграції населення) обсягу ПІІ ($R^2_{(FDI)} = 0,963$), капітальних інвестицій ($R^2_{(FPI)} = 0,850$), зовнішньоекономічної діяльності ($R^2_{(FEA)} = 0,955$) та рівня ВРП у відношенні до річного фонду оплати праці ($R^2_{(GDP)} = 0,962$).

Моделювання впливу міграції на індикатори соціального та економічного розвитку Закарпатської області дало такі результати: із залежними змінними – рівнем безробіття (UNEMPL), економічною активністю населення (EAR), часткою витрат домогосподарств на продукти харчування (EXPENS), обсягами прямих іноземних (FDI) та капітальних інвестицій (FPI), кількістю малих підприємств (UNITS), обсягом роздрібною торгівлі (RETAIL), обсягом зовнішньоекономічної діяльності (FEA) та відношенням ВРП до річного фонду оплати праці (GDP) одержано поліноміальні регресійні моделі 4-го ступеня типу $y_{it} = a + bx_t + cx_t^2 + dx_t^3 + ex_t^4$ при $df=6$; для залежних змінних середньомісячної заробітної плати (WAGE), рівня наявного доходу населення (INCOME), індексу споживчих цін (CPI) та розміру валової доданої вартості (GVA) розраховано синусоїдальні регресійні моделі типу $y_{it} = a + b\cos(cx_t + d)$ при $df=7$. Найвищі коефіцієнти детермінації одержано у моделях із такими індикаторами, як рівень економічної активності населення ($R^2_{(EAR)} = 0,826$), кількість малих підприємств ($R^2_{(UNITS)} = 0,856$) та рівень ВРП у відношенні до річного фонду оплати праці ($R^2_{(GDP)} = 0,803$).

Необхідну кількість різних моделей було розраховано для Івано-Франківської області, для якої характерний найбільш нестабільний рівень зовнішньої міграції населення упродовж 2008-2018 рр. Так, для залежних змінних – рівня наявного доходу населення (INCOME) та обсягу роздрібною торгівлі (RETAIL) – обрано регресійні моделі «неоднорідної функції» типу $y_{it} = a + bx_t + c/x_t^2$ при $df=8$; тоді як для змінної – відношення ВРП до річного фонду оплати праці (GDP) підібрано регресійну модель «раціональної функції» ($y_{it} = \frac{a+bx_t}{1+cx_t+dx_t^2}$) при $df=7$. Усі інші регресійні залежності решти змінних змодельовані на основі синусоїдальної регресії ($y_{it} = a + b\cos(cx_t + d)$) при $df=7$, при чому значення параметрів регресії цього типу моделей підтверджують вищу статистичну значущість та адекватність розрахунків.

Моделювання впливу інтенсивності зовнішньої міграції населення на соціальні та економічні індикатори розвитку Чернівецької області дозволило одержати: синусоїдальні регресійні залежності типу $y_{it} = a + b\cos(cx_t + d)$ при $df=7$ для змінних середньомісячної заробітної плати (WAGE), рівня наявного доходу населення (INCOME), індексу споживчих цін (CPI) та розміру валової доданої вартості (GVA); поліноміальні регресійні моделі 3-го ступеня ($y_{it} = a + bx_t + cx_t^2 + dx_t^3$) при $df=6$ для змінної – обсяг капітальних інвестицій (FPI); поліноміальні регресійні моделі 4-го ступеня типу $y_{it} = a + bx_t + cx_t^2 + dx_t^3 + ex_t^4$ при $df=6$ для решти залежних змінних. При цьому найвище значення коефіцієнта детермінації одержано при моделюванні залежності рівня економічної активності населення ($R^2_{(EAR)} = 0,826$), кількості малих підприємств ($R^2_{(UNITS)} = 0,856$) та рівня ВРП у відношенні до річного фонду оплати праці ($R^2_{(GDP)} = 0,803$) від міграції населення.

Таблиця 4.14

Моделювання впливу міграції на індикатори соціального та економічного розвитку
Львівської області

Змінні Параметри	Соціальний розвиток (yi_t^s)						Економічний розвиток (yi_t^e)						
	UNEMPL	EAR	WAGE	INCOME	CPI	EXPENS	FDI	FPI	GVA	UNITS	RETAIL	FEA	GDP
a	0,902 (0,016)	1,786 (0,004)	2,251 (0,039)	4,070 (0,177)	2,085 (0,028)	1,740 (0,008)	2,605 (0,012)	2,405 (0,038)	3,192 (0,031)	1,824 (0,023)	2,735 (0,037)	3,079 (0,016)	0,637 (0,019)
b	0,081 (0,115)	-0,068 (0,026)	-0,645 (0,281)	1,712 (1,279)	0,270 (0,204)	-0,078 (0,055)	-0,109 (0,085)	-1,086 (0,272)	-0,609 (0,226)	0,151 (0,164)	-0,779 (0,264)	-0,461 (0,112)	0,557 (0,141)
c	-1,030 (0,636)	0,160 (0,142)	3,134 (1,559)	-10,531 (7,090)	-1,561 (1,128)	-0,420 (0,305)	-2,486 (0,470)	4,839 (1,508)	1,964 (1,251)	0,169 (0,907)	1,966 (1,464)	2,401 (0,622)	-1,813 (0,779)
d	-5,298 (2,935)	0,970 (0,655)	20,668 (7,202)	-50,194 (32,744)	-7,001 (5,213)	-1,160 (1,411)	-6,177 (2,168)	30,570 (6,967)	17,261 (5,777)	-3,416 (4,188)	17,862 (6,762)	19,239 (2,872)	-13,731 (3,600)
e	-5,495 (3,082)	0,910 (0,687)	22,310 (7,562)	-49,489 (34,378)	-6,071 (5,472)	-1,143 (1,481)	-5,394 (2,277)	33,682 (7,314)	19,766 (6,065)	-4,746 (4,397)	20,361 (7,099)	21,784 (3,015)	-17,232 (3,780)
Коефіцієнт кореляції	0,682	0,815	0,784	0,658	0,610	0,822	0,981	0,922	0,836	0,760	0,789	0,977	0,981
Коефіцієнт детермінації	0,465	0,664	0,614	0,433	0,372	0,675	0,963	0,850	0,699	0,577	0,622	0,955	0,962
Стандартна похибка регресії	0,028	0,006	0,068	0,311	0,049	0,013	0,021	0,066	0,055	0,040	0,064	0,027	0,034
Інформаційний критерій Акайке (AICC)	-70,757	-103,770	-51,011	-17,696	-58,129	-86,876	-77,419	-51,743	-55,864	-62,939	-52,401	-71,238	-66,267

Примітка: розраховано на основі поліноміальної регресійної моделі 4-го ступеня ($yi_t = a + bx_t + cx_t^2 + dx_t^3 + ex_t^4$) при df=6.

У дужках зазначено рівень стандартної похибки при $p < 0,05$.

Моделювання здійснено у програмному забезпеченні CurveExpert Professional 2.6.3

Джерело: побудовано за авторськими розрахунками

Таблиця 4.15

Моделювання впливу міграції на індикатори соціального та економічного розвитку
Закарпатської області

Змінні Параметри	Соціальний розвиток (y_i^s)						Економічний розвиток (y_i^e)						
	UNEMPL	EAR	WAGE*	INCOME*	CPI*	EXPENS	FDI	FPI	GVA*	UNITS	RETAIL	FEA	GDP
a	0,929 (0,031)	1,799 (0,003)	2,263 (0,027)	3,141 (0,026)	2,106 (0,031)	1,607 (0,006)	2,391 (0,018)	2,195 (0,073)	3,028 (0,021)	1,660 (0,020)	2,744 (0,047)	3,316 (0,027)	0,568 (0,019)
b	-0,066 (0,215)	-0,028 (0,019)	0,118 (0,059)	0,212 (0,058)	0,103 (0,045)	-0,018 (0,040)	0,002 (0,123)	0,077 (0,515)	0,165 (0,045)	0,035 (0,143)	-0,178 (0,332)	-0,076 (0,190)	0,185 (0,136)
c	2,512 (1,604)	-0,275 (0,138)	38,224 (1,205)	39,373 (0,611)	76,874 (0,659)	0,917 (0,298)	-1,695 (0,918)	1,666 (3,837)	39,093 (0,601)	-1,827 (1,063)	-4,330 (2,477)	-2,107 (1,419)	-3,709 (1,011)
d	2,894 (2,550)	-0,073 (0,220)	0,856 (0,249)	0,723 (0,139)	1,293 (0,196)	1,117 (1,473)	0,710 (1,460)	-3,624 (6,102)	0,813 (0,134)	-2,784 (1,690)	-0,710 (3,939)	3,930 (2,256)	-3,283 (1,607)
e	23,943 (14,615)	1,995 (1,261)	-	-	-	-6,945 (2,713)	9,408 (8,369)	2,749 (34,972)	-	26,811 (9,687)	28,104 (22,574)	14,413 (12,927)	27,437 (9,212)
Коефіцієнт кореляції	0,745	0,909	0,622	0,822	0,756	0,832	0,827	0,699	0,812	0,925	0,772	0,881	0,896
Коефіцієнт детермінації	0,556	0,826	0,387	0,676	0,572	0,693	0,684	0,488	0,659	0,856	0,596	0,776	0,803
Стандартна похибка регресії	0,053	0,005	0,083	0,080	0,036	0,010	0,030	0,126	0,063	0,035	0,081	0,047	0,033
Інформаційний критерій Акайке (AICC)	-56,732	-110,633	-50,396	-50,985	-68,447	-93,781	-68,998	-37,538	-56,470	-65,781	-47,168	-59,432	-66,886

Примітка: розраховано на основі поліноміальної регресійної моделі 4-го ступеня ($y_i^t = a + bx_t + cx_t^2 + dx_t^3 + ex_t^4$) при $df=6$;

* на основі синусоїдальної регресійної моделі ($y_i^t = a + b\cos(cx_t + d)$) при $df=7$. У дужках зазначено рівень стандартної похибки при $p < 0,05$. Моделювання здійснено у програмному забезпеченні CurveExpert Professional 2.6.3

Джерело: побудовано за авторськими розрахунками

Загалом, розраховані регресійні залежності дають можливість моделювати і прогнозувати у різній часовій перспективі вплив інтенсивності зовнішньої міграції населення на індикатори соціального та економічного розвитку областей Карпатського регіону, здійснювати міжрегіональні порівняння за однотипними моделями, визначати найбільш значущі залежності.

Методика оцінювання рівня соціально-економічного розвитку Карпатського регіону (шляхом побудови інтегральних коефіцієнтів для Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської і Чернівецької областей) передбачає використання мультиплікативного підходу з обчисленням величин головних компонент для усіх індикаторів і груп показників. Запропонована авторська методика дозволяє проводити стандартизацію індикаторів соціально-економічного розвитку регіонів, виявляти структуру взаємозв'язків між індикаторами та групами показників, обчислювати значущість кожного індикатора у межах групи та вагові коефіцієнти груп індикаторів. Важливим етапом дослідження є побудова інтегральних коефіцієнтів соціально-економічного розвитку регіонів (областей) або країни. Формування бази інформаційно-аналітичного забезпечення оцінювання соціально-економічного розвитку регіону та відбір показників здійснювався за принципами валідності, універсальності та компаративності.

Для оцінювання рівня соціально-економічного розвитку Карпатського регіону відібрано 13 індикаторів, об'єднаних у дві групи: (1) соціальний розвиток та (2) економічний розвиток регіону (табл. 4.8). Рівень безробіття населення у віці 15-70 років, індекс споживчих цін і частка сукупних витрат домогосподарства на продукти харчування виступають індикаторами-дестимуляторами, решта індикаторів є стимуляторами соціально-економічного розвитку областей Карпатського регіону.

Встановлено, що найвищі рівні вагомості у групі «соціальний розвиток» мають середньомісячна номінальна заробітна плата (21,11 %), а також рівень безробіття населення у віці 15-70 років (19,23 %) для Львівської і Чернівецької областей (18,95 % і 18,39 % відповідно), індекс споживчих цін для Львівської (19,62 %) і Закарпатської областей (19,58 %); для Івано-Франківської області – середньомісячна номінальна заробітна плата (22,89 %), наявний дохід населення (21,73 %), частка сукупних витрат домогосподарства на продукти харчування (19,10 %); для Закарпатської області суттєву вагомість має рівень економічної активності населення у віці 15-70 років (18,01 %) і середньомісячна номінальна заробітна плата (16,63 %); для Чернівецької області велику вагу мають індикатори наявного доходу населення (17,89 %) і рівня економічної активності населення у віці 15-70 років (17,86 %).

У групі «економічний розвиток» для Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей значну вагомість складають капітальні інвестиції (11,68 %, 21,66 % і 20,80 %) і валова додана вартість (12,77 %, 17,04 % і 16,16 % відповідно). У Львівській області ваговий коефіцієнт для капітальних інвестицій становить 2,18 %, що є найменшим серед областей Карпатського регіону.

Таблиця 4.16

Моделювання впливу міграції на індикатори соціального та економічного розвитку
Івано-Франківської області

Змінні Параметри	Соціальний розвиток (y_i^s)						Економічний розвиток (y_i^e)						
	UNEMPL	EAR	WAGE	INCOME*	CPI	EXPENS	FDI	FPI	GVA	UNITS	RETAIL*	FEA	GDP**
a	0,904 (0,07)	1,770 (0,004)	2,286 (0,017)	1,040 (0,932)	2,046 (0,015)	1,593 (0,006)	2,597 (0,069)	2,530 (0,044)	3,164 (0,024)	1,748 (0,007)	0,967 (0,779)	2,888 (0,030)	0,393 (0,060)
b	0,036 (0,010)	0,009 (0,005)	0,108 (0,027)	-0,516 (0,214)	0,036 (0,019)	0,013 (0,008)	0,109 (0,077)	0,196 (0,068)	0,090 (0,034)	0,038 (0,010)	-0,381 (0,179)	0,152 (0,045)	0,167 (0,029)
c	50,265 (0,367)	7,222 (0,642)	12,922 (0,289)	4,907 (2,170)	49,799 (0,761)	51,489 (0,903)	6,736 (1,021)	51,360 (0,318)	12,883 (0,500)	51,003 (0,276)	3,361 (1,813)	12,482 (0,297)	0,538 (0,030)
d	-2,170 (1,108)	10,568 (1,949)	1,399 (0,826)	-	-4,983 (2,302)	0,835 (2,635)	9,558 (3,030)	1,704 (0,972)	1,067 (1,387)	-2,773 (0,847)	-	0,167 (0,909)	0,046 (0,013)
Коефіцієнт кореляції	0,804	0,606	0,854	0,658	0,594	0,570	0,486	0,742	0,729	0,845	0,658	0,788	0,695
Коефіцієнт детермінації	0,646	0,367	0,730	0,433	0,353	0,325	0,236	0,550	0,531	0,715	0,433	0,621	0,484
Стандартна похибка регресії	0,020	0,010	0,055	0,098	0,045	0,017	0,164	0,116	0,073	0,017	0,082	0,090	0,056
Інформаційний критерій Акайке (AICC)	-81,773	-96,743	-59,346	-49,138	-63,695	-85,789	-35,322	-42,868	-53,233	-84,872	-53,094	-48,458	-58,850

Примітка: розраховано на основі синусоїдальної регресійної моделі ($y_i^t = a + b \cos(cx_t + d)$) при df=7;

* на основі регресійної моделі «неоднорідної функції» $y_i^t = a + bx_t + \frac{c}{x_t^2}$ при df=8;

** на основі регресійної моделі «раціональної функції» ($y_i^t = \frac{a+bx_t}{1+cx_t+dx_t^2}$) при df=7. У дужках зазначено рівень стандартної похибки при $p < 0,05$. Моделювання здійснено у програмному забезпеченні CurveExpert Professional 2.6.3

Джерело: побудовано за авторськими розрахунками

Таблиця 4.17

Моделювання впливу міграції на індикатори соціального та економічного розвитку
Чернівецької області

Змінні Параметри	Соціальний розвиток (y_i^s)						Економічний розвиток (y_i^e)						
	UNEMPL	EAR	WAGE*	INCOME*	CPI*	EXPENS	FDI	FPI**	GVA*	UNITS	RETAIL	FEA	GDP
a	0,929 (0,031)	1,799 (0,003)	2,263 (0,027)	3,141 (0,026)	2,106 (0,030)	1,607 (0,006)	2,391 (0,018)	2,192 (0,056)	3,028 (0,021)	1,660 (0,020)	2,744 (0,047)	3,316 (0,027)	0,568 (0,019)
b	-0,066 (0,215)	-0,028 (0,019)	0,118 (0,059)	0,212 (0,058)	0,103 (0,045)	-0,018 (0,040)	0,002 (0,123)	0,075 (0,476)	0,165 (0,045)	0,035 (0,143)	-0,178 (0,332)	-0,076 (0,190)	0,185 (0,136)
c	2,512 (1,604)	-0,275 (0,138)	38,224 (1,205)	39,373 (0,611)	76,874 (0,659)	0,917 (0,298)	-1,695 (0,918)	1,957 (0,927)	39,093 (0,601)	-1,827 (1,063)	-4,330 (2,477)	-2,107 (1,419)	-3,709 (1,011)
d	2,894 (2,550)	-0,073 (0,220)	0,856 (0,249)	0,723 (0,139)	1,293 (0,196)	0,117 (0,473)	0,710 (1,460)	-3,572 (5,618)	0,813 (0,134)	-2,784 (1,690)	-0,710 (3,939)	3,930 (2,256)	-3,283 (1,607)
e	-23,944 (14,615)	1,995 (1,261)	-	-	-	-6,945 (2,713)	9,408 (8,369)	-	-	26,811 (9,687)	28,104 (22,574)	14,413 (12,927)	27,438 (9,212)
Коефіцієнт кореляції	0,745	0,909	0,622	0,822	0,756	0,832	0,827	0,698	0,812	0,925	0,772	0,881	0,896
Коефіцієнт детермінації	0,560	0,826	0,387	0,676	0,572	0,693	0,684	0,488	0,659	0,856	0,596	0,776	0,803
Стандартна похибка регресії	0,053	0,005	0,083	0,082	0,036	0,010	0,030	0,117	0,063	0,035	0,081	0,047	0,033
Інформаційний критерій Акайке (AICC)	-56,732	-110,634	-50,396	-50,985	-68,446	-93,781	-68,998	-42,764	-56,470	-65,781	-47,168	-59,432	-66,886

Примітка: розраховано на основі поліноміальної регресійної моделі 4-го ступеня ($y_i = a + bx_t + cx_t^2 + dx_t^3 + ex_t^4$) при $df=6$;

* на основі синусоїдальної регресійної моделі ($y_i = a + b\cos(cx_t + d)$) при $df=7$;

** на основі поліноміальної регресійної моделі 3-го ступеня ($y_i = a + bx_t + cx_t^2 + dx_t^3$) при $df=6$. У дужках зазначено рівень стандартної похибки при $p=0,05$. Моделювання здійснено у програмному забезпеченні CurveExpert Professional 2.6.3.

Джерело: побудовано за авторськими розрахунками

Враховуючи результати нормування показників, визначено ваги кожного індикатора у групі для кожної області Карпатського регіону (табл. 4.18).

Таблиця 4.18

Ваги індикаторів соціально-економічного розвитку
Карпатського регіону

	Індикатори	Ваги, %			
		Львівська	Івано-Франківська	Закарпатська	Чернівецька
Соціальний розвиток					
1.1.	Рівень безробіття населення у віці 15-70 років	19,23	18,22	17,13	18,39
1.2.	Рівень економічної активності населення у віці 15-70 років	15,30	0,18	18,01	17,86
1.3.	Середньомісячна номінальна заробітна плата	21,11	22,89	16,63	18,95
1.4.	Наявний дохід населення	14,34	21,73	25,90	17,89
1.5.	Індекс споживчих цін	19,62	17,88	19,58	17,30
1.6.	Частка сукупних витрат домогосподарства на продукти харчування	10,40	19,10	2,75	9,60
Економічний розвиток					
2.1.	Прямі іноземні інвестиції	15,89	21,32	15,77	14,25
2.2.	Капітальні інвестиції	2,18	21,66	11,68	20,80
2.3.	Валова додана вартість	18,08	17,04	12,77	16,16
2.4.	Кількість малих підприємств	17,45	16,90	15,42	12,04
2.5.	Роздрібний товарооборот підприємств роздрібної торгівлі	13,70	21,65	13,52	19,05
2.6.	Обсяги зовнішньоекономічної діяльності	20,78	1,02	15,87	14,73
2.7.	Співвідношення ВРП до фонду заробітної плати штатних працівників	11,92	0,41	14,97	2,98

Примітка: розрахунки здійснено у програмному забезпеченні Statistica 7

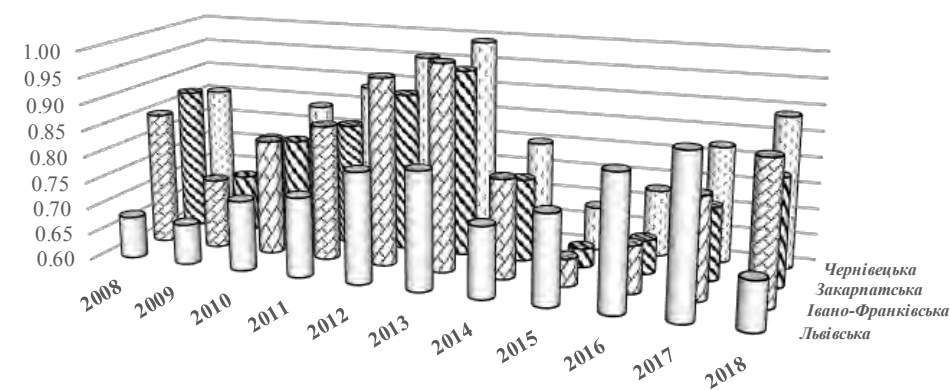
Джерело: авторські розрахунки

Так, для регіону характерне найвище значення ваги індикатора зовнішньоекономічної діяльності (20,78 %) при значенні 1,02 % у Івано-Франківській області, де найбільшу значущість має показник роздрібного товарообороту підприємств роздрібної торгівлі (21,65 %).

У Чернівецькій й Івано-Франківській областях найменший вплив на економічний розвиток має показник продуктивності праці (2,98 %, 0,41 % відповідно).

Отримані результати групових коефіцієнти соціального (рис. 4.6) і економічного розвитку (рис. 4.7) Карпатського регіону за 2008-2018 рр.

дозволили визначити пікові етапи соціально-економічного розвитку Карпатського регіону.

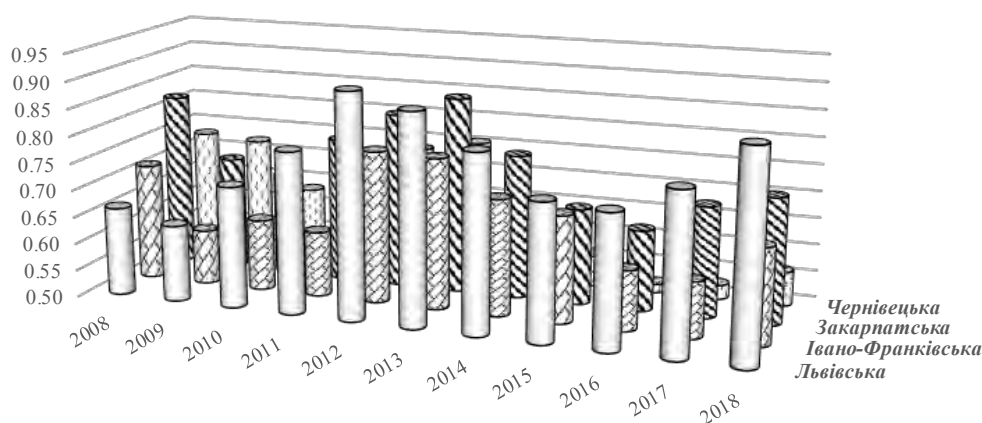

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
□ Львівська	0.679	0.676	0.733	0.751	0.810	0.822	0.734	0.769	0.853	0.899	0.691
▨ Івано-Франківська	0.852	0.732	0.819	0.858	0.957	0.992	0.789	0.652	0.689	0.791	0.869
▤ Закарпатська	0.875	0.711	0.793	0.834	0.903	0.957	0.758	0.636	0.665	0.739	0.805
▦ Чернівецька	0.855	0.763	0.839	0.887	0.955	0.992	0.801	0.683	0.728	0.823	0.890

Рис. 4.6. Соціальний розвиток областей Карпатського регіону: інтегральні коефіцієнти, 2008-2018 рр.

Джерело: побудовано на основі авторських розрахунків

Так, для Івано-Франківської, Закарпатської і Чернівецької областей найвищі значення рівня соціального розвитку були у 2008 р. (0,852; 0,875 і 0,855 відповідно), 2013 р. (0,992; 0,957 і 0,992) та 2018 р. (0,869; 0,805 і 0,890). Динаміка рівня соціального розвитку Львівської області вирізняється на тлі інших областей регіону.

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
□ Львівська	0.663	0.640	0.723	0.797	0.911	0.885	0.824	0.750	0.743	0.791	0.873
▨ Івано-Франківська	0.715	0.601	0.631	0.620	0.780	0.778	0.714	0.696	0.610	0.602	0.674
▤ Закарпатська	0.824	0.711	0.688	0.767	0.823	0.862	0.766	0.677	0.649	0.704	0.731
▦ Чернівецька	0.729	0.722	0.634	0.667	0.734	0.755	0.586	0.557	0.516	0.526	0.563

Рис. 4.7. Економічний розвиток Карпатського регіону: інтегральні коефіцієнти, 2008-2018 рр.

Джерело: побудовано на основі авторських розрахунків

Значний приріст був у 2017 р., коли спостерігалось найвище значення коефіцієнта (0,899) за досліджуваний період. У 2015-2016 рр. рівні соціального розвитку Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської областей зменшилися приблизно на 33,5 %, досягнувши рівня соціального розвитку Львівської області до 2008 р. Львівська область за рівнем економічного зростання випереджає інші області Карпатського регіону. За 2008-2018 рр. рівень її економічного розвитку збільшився на 31,7 % порівняно з Чернівецькою областю, де він зменшився на 22,6 %. Так, у 2008-2009 рр. рівень економічного розвитку Закарпатської області був найвищим у Карпатському регіоні (0,824 і 0,711).

Рівень соціально-економічного розвитку областей Карпатського регіону розрахований у формі інтегральних коефіцієнтів (табл. 4.19) на основі мультиплікативного підходу. Значення інтегрального коефіцієнта коливаються у діапазоні від 0 до 1. Зростання коефіцієнта свідчить про покращання соціально-економічного розвитку регіону, що слугує чинником стримування населення від трудової еміграції. У 2008 р. найвищий рівень соціально-економічного розвитку був у Закарпатській області (0,849), а найменший – у Львівській області (0,671). У 2012-2013 рр. спостерігався піковий період соціально-економічного розвитку чотирьох областей Карпатського регіону. Початок воєнного конфлікту на сході країни й анексія АР Крим у 2014 р. позначилися негативно на соціально-економічному розвитку в регіоні, що спричинило збільшення обсягів трудової міграції населення. Простежується значне зменшення значень інтегрального коефіцієнта соціально-економічного розвитку у 2015-2017 рр., особливо в Івано-Франківській і Чернівецькій областях. Однак варто відзначити, що рівень соціально-економічного розвитку Львівської області у 2017 р. зріс до позначки 0,843, що на 18,6 % більше, ніж у 2009 р. Закарпатська область має стрімку позитивну тенденцію зростання інтегрального коефіцієнта соціально-економічного розвитку, який у 2018 р. був рівний значенню коефіцієнта у 2014 р.

Таблиця 4.19

Інтегральні коефіцієнти соціально-економічного розвитку Карпатського регіону, 2008-2018 рр.

Області	Роки											2018/ 2008
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Львівська	0,671	0,658	0,728	0,773	0,859	0,853	0,778	0,759	0,796	0,843	0,777	0,106
Івано-Франківськ	0,781	0,663	0,719	0,729	0,864	0,878	0,751	0,673	0,648	0,690	0,766	-0,015
Закарпатська	0,849	0,711	0,739	0,800	0,862	0,908	0,762	0,656	0,657	0,721	0,767	-0,082
Чернівецька	0,789	0,742	0,729	0,769	0,837	0,865	0,685	0,617	0,613	0,658	0,708	-0,081

Джерело: побудовано на основі авторських розрахунків

Диференціація і нестабільність соціально-економічного розвитку областей Карпатського регіону є його характерною особливістю. Значні розриви в рівнях розвитку територій спричиняють їх соціально-економічну дезінтеграцію. Проблема особливо значуща для прикордонних територій, які є регіонами-донорами робочої сили для країн ЄС. Зменшення регіональних диспропорцій,

підвищення рівня та усунення диспропорцій соціально-економічного розвитку областей Карпатського регіону сприятиме внутрішньо регіональній стабільності та зменшенню обсягів зовнішньої трудової міграції.

Результати моделювання впливу міграції населення на соціально-економічний розвиток областей Карпатського регіону представлені у табл. 4.20.

У Львівській області зменшення рівня соціально-економічного розвитку спостерігається у діапазоні 0,723-1,264 (рис. 4.3.5), який можна вважати критичним відносно рівня інтенсивності зовнішньої міграції населення. Для регіону характерне зростання міграційної активності при підвищенні рівня соціально-економічного розвитку. У цьому діапазоні помітно знижується рівень безробіття та вимушеної неповної зайнятості, зменшується заборгованість із виплати заробітної плати, підвищується рівень забезпечення населення товарами довготривалого користування, зростає мобільність населення, особливо молоді, а також високими темпами розвивається сфера туризму. Однак, при низьких значеннях інтегрального коефіцієнта соціально-економічного розвитку у Львівській області спостерігається підвищення інтенсивності зовнішньої міграції населення, наростання обсягів трудової міграції при зниженні рівні якості життя у регіоні.

Для Івано-Франківської області, за даними економіко-математичного моделювання, характерне інтенсивне зростання рівня соціально-економічного розвитку при мінімальному рівні еміграції населення. Це підтверджує тезу про працедефіцитний регіон, який не зможе досягнути високого рівня розвитку без достатньої пропозиції праці. Критичний діапазон рівня інтенсивності зовнішньої міграції населення регіону перебуває в межах 0,006-0,008, при якому спостерігається найменше значення рівня соціально-економічного розвитку регіону (0,653). У порівнянні з Львівською областю, у якій модель впливу міграції на соціально-економічний розвиток регіону описується хвилеподібною функцією, модель впливу в Івано-Франківській області є дещо специфічною, має вигляд прямої з мінімальним кутом нахилу. Причиною цього може бути недосконала система обліку кількості перетинів кордону місцевим населенням, відсутність повної і достовірної інформації про обсяги міграції.

Зменшення рівня соціально-економічного розвитку Чернівецької області спостерігається при рівні інтенсивності зовнішньої міграції населення у позначці 0,286. Модель впливу міграції на соціально-економічний розвиток регіону описується синусоїдальною функцією, що свідчить про циклічний характер взаємозв'язку інтенсивності зовнішньої міграції і соціально-економічного розвитку області. При низьких значеннях рівня інтенсивності міграції спостерігається збільшення рівня соціально-економічного розвитку, і навпаки. Однак, тут варто наголосити на критичні обсяги міграції, які приносять деструктивні зміни в економіці регіону. Критичний діапазон рівня інтенсивності зовнішньої міграції населення у Чернівецькій області знаходиться у межах 0,499-0,578, коли рівень соціально-економічного розвитку регіону становить 0,611 і є найменшим значенням коефіцієнту за 2008-2018 рр.

Таблиця 4.20

Моделювання впливу міграції населення на соціально-економічний розвиток Карпатського регіону

Область	Економіко-математичні моделі/ коефіцієнти значущості			Область	Економіко-математичні моделі/ коефіцієнти значущості		
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА	$SED_t^{coef} = \frac{0,707MIGR_t}{-0,00002 + MIGR_t}$			ЛЬВІВСЬКА	$SED_t^{coef} = 1 - e^{-5,742MIGR_t + 6,308MIGR_t^2 - 2,154MIGR_t^3}$		
	Стандартна похибка регресії		0,066		Стандартна похибка регресії		0,041
	Стандартні похибки коефіцієнтів:	a	0,025		Стандартні похибки коефіцієнтів:	β_1	0,488
		b	0,000			β_2	1,028
	Коефіцієнт кореляції		0,584			β_3	0,507
	Коефіцієнт детермінації		0,341		Коефіцієнт кореляції		0,837
	Інформаційний критерій Акайке (AICC)		-59,692		Коефіцієнт детермінації		0,701
	Рівень довіри		0,95		Інформаційний критерій Акайке (AICC)		-68,229
ЗАКАРПАТСЬКА	$SED_t^{coef} = \frac{0,757 * (-0,287) + 0,776MIGR^{-3,140}}{-0,287 + MIGR^{-3,140}}$			ЧЕРНІВЕЦЬКА	$SED_t^{coef} = 0,687 + 0,098\cos(12,335MIGR_t - 3,512)$		
	Стандартна похибка регресії		0,084		Стандартна похибка регресії		0,070
	Стандартні похибки коефіцієнтів:	a	0,100		Стандартні похибки коефіцієнтів:	a	0,029
		b	2,721			b	0,040
		c	0,053			c	1,696
		d	23,875			d	0,764
	Коефіцієнт кореляції		0,511		Коефіцієнт кореляції		0,711
	Коефіцієнт детермінації		0,262		Коефіцієнт детермінації		0,506
	Інформаційний критерій Акайке (AICC)		-49,959		Інформаційний критерій Акайке (AICC)		-54,083
	Рівень довіри		0,95		Рівень довіри		0,95
	Ступені свободи (df)		7		Ступені свободи (df)		8

Примітка: побудова моделей і розрахунки коефіцієнтів значущості здійснено у програмному забезпеченні CurveExpert Professional 2.6.3

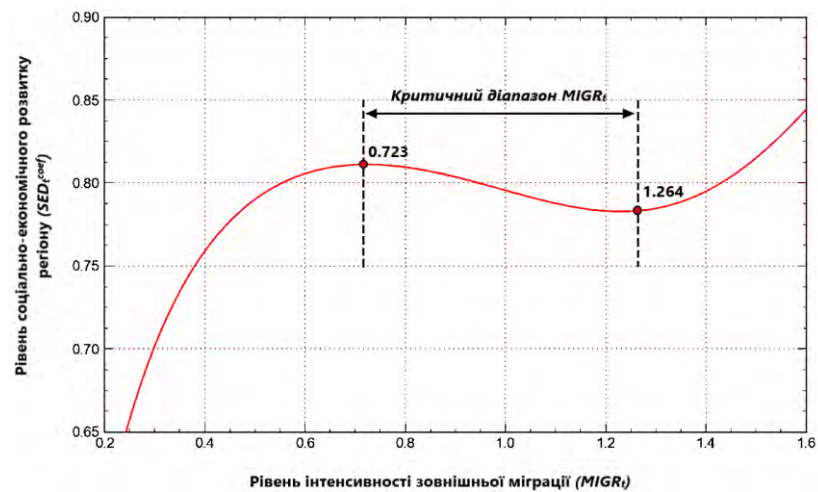
Джерело: побудовано авторами за авторськими розрахунками

Модель впливу міграції на соціально-економічний розвиток Закарпатської області відрізняється від моделей інших трьох областей і описується сигмоїдальною функцією. Критичним діапазоном рівня інтенсивності зовнішньої міграції населення регіону є 0,479-0,769, при якому рівень соціально-економічного розвитку області дорівнює мінімальному значенню (0,777). Побудована економіко-математична модель для регіону підтверджує гіпотезу, що зі збільшенням рівня інтенсивності зовнішньої міграції економіка регіону буде зазнавати значних втрат, а рівень соціально-економічного розвитку – мінімальним, міграційний капітал витрачатиметься переважно на споживання або задоволення побутових потреб, а не на відкриття власного бізнесу, інвестування. Грошові трансферти мають велике значення для добробуту домогосподарств, однак їх інвестиційне використання незначне. Навіть при зростанні рівня інтенсивності зовнішньої міграції і водночас збільшенні обсягів грошових переказів модель не демонструє інтенсивний розвиток Закарпатської області.

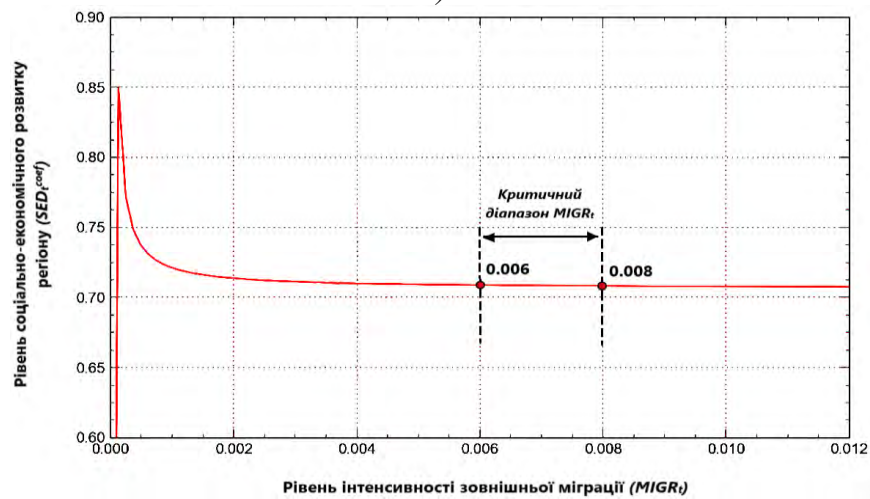
Результати моделювання впливу рівня інтенсивності зовнішньої міграції населення на соціально-економічний розвиток областей Карпатського регіону графічно представлені на рис. 4.8. З метою представлення оптимального рівня інтенсивності зовнішньої міграції населення при умові активізації соціально-економічного розвитку змодельована ситуація, коли рівень соціально-економічного розвитку областей Карпатського регіону прямує до позначки рівня соціально-економічного розвитку Польщі (країни з найбільшими обсягами трудових мігрантів з України) у 2018 р. Використовуючи мультиплікативний підхід розрахунку інтегральних коефіцієнтів соціально-економічного розвитку Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької і Закарпатської областей, побудовано інтегральний коефіцієнт для Польщі за 2008-2018 рр. Для забезпечення умови валідності та компаративності отриманих результатів, а також їх відтворювальності у часовому вимірі, усі індикатори-стимулятори й індикатори-дестимулятори для Карпатського регіону та Польщі є гармонізованими. Вихідні значення індикаторів соціально-економічного розвитку Польщі за 2008-2018 рр. наведені у табл. Ц.5 додатку Ц. Для недопущення подвійного впливу показники перевірено на відсутність мультиколінеарного зв'язку та автокореляції. На рис. 4.9 представлено рівень соціально-економічного розвитку Польщі за 2008-2018 рр.

Моделювання ситуації, коли рівні соціально-економічного розвитку областей Карпатського регіону дорівнюють позначці 0,98715 – інтегральний коефіцієнт соціально-економічного розвитку Польщі у 2018 р. – дало змогу виявити оптимальний рівень інтенсивності зовнішньої міграції населення Карпатського регіону:

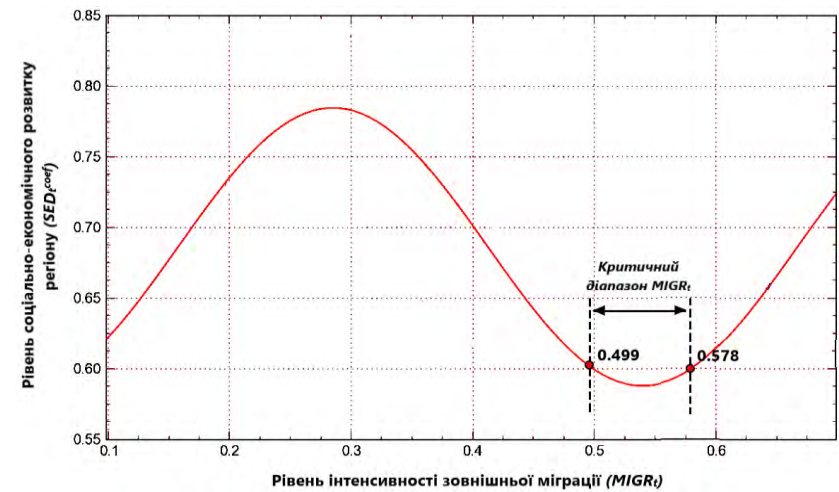
- для Львівської області – 0,850, що на 42 % менше, ніж інтегральний коефіцієнт інтенсивності зовнішньої міграції населення регіону у 2018 р.;
- для Чернівецької області – 0,653, що на 6,05 % менше, ніж інтегральний коефіцієнт інтенсивності зовнішньої міграції населення регіону у 2018 р.;
- для Закарпатської області – 1,488, що на 44,4 % менше, ніж інтегральний коефіцієнт інтенсивності зовнішньої міграції населення регіону у 2018 р.

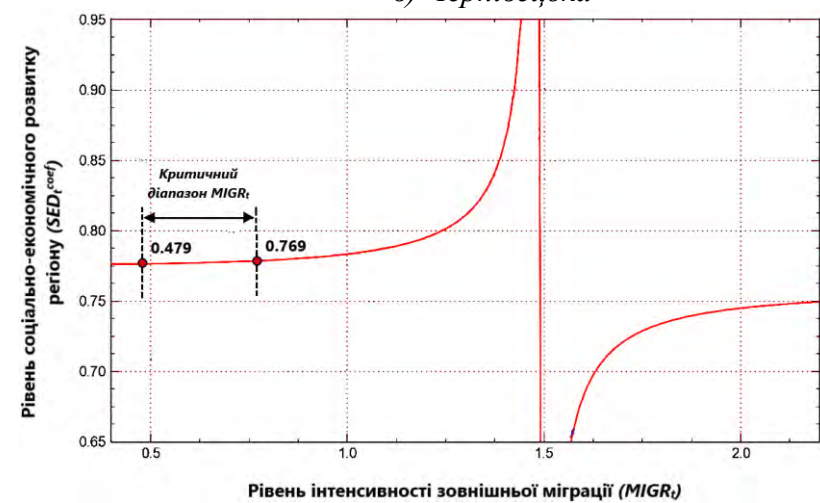
а) Львівська

б) Івано-Франківська

в) Чернівецька

Закарпатська

г)

Рис. 4.8. Вплив міграції населення на соціально-економічний розвиток Карпатського регіону

Примітка: побудова моделей здійснено у програмному забезпеченні CurveExpert Professional 2.6.3

Джерело: авторська розробка

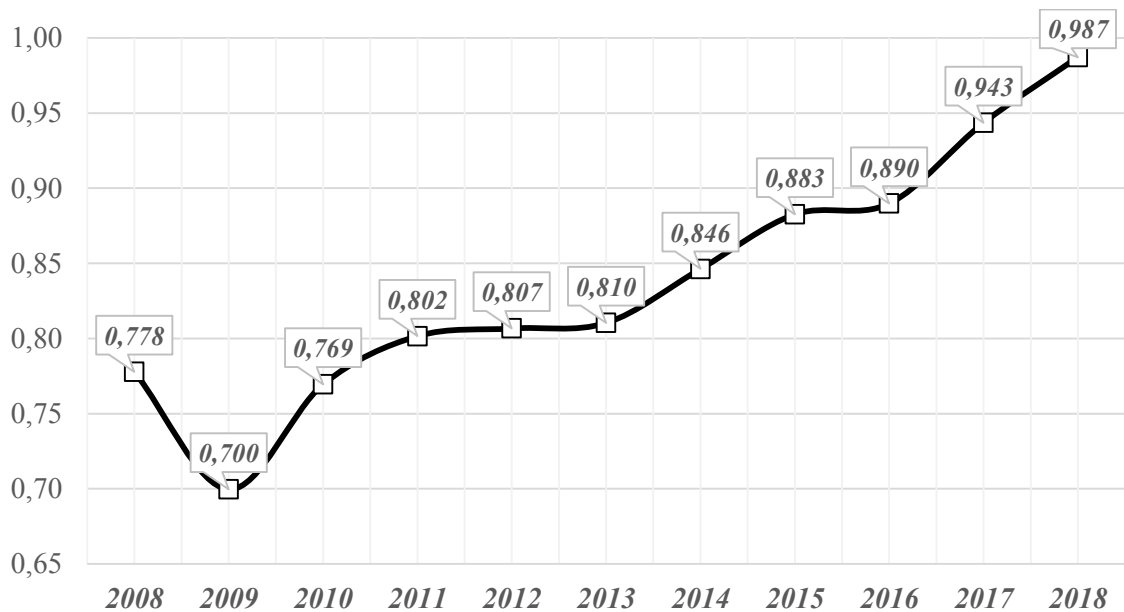

Рис. 4.9. Інтегральні коефіцієнти соціально-економічного розвитку Польщі, 2008-2018 рр.

Примітка: усі розрахунки виконані у програмному забезпеченні CurveExpert Professional 2.6.3.

Джерело: побудовано на основі авторських розрахунків

При моделюванні рівня інтенсивності зовнішньої міграції населення Івано-Франківської області отримані результати, які мають велику статистичну похибку. Причинами цього, по-перше, є неповна статистична інформація щодо перетинів населенням кордону, а, по-друге, відсутність будь-якої інформації щодо перетину кордону населенням цієї області до країн ЄС через інші області.

Також встановлено: при зростанні коефіцієнта інтенсивності зовнішньої міграції населення на 1 % рівень соціально-економічного розвитку Львівської області знижується на 0,06 %, Чернівецької області – на 1,099 %, Івано-Франківської – на 0,471 %, а Закарпатської області – збільшується на 0,29 %. Ці дані свідчать про високу залежність соціально-економічного розвитку Чернівецької та Івано-Франківської областей від рівня інтенсивності зовнішньої міграції, у якому значна частина належить трудовій еміграції. Найменший вплив цієї залежності спостерігається щодо Львівської області, яка демонструє водночас високий рівень соціально-економічного розвитку й інтенсивності міграції населення.

Зовнішня міграція населення, з одного боку, є результатом глобалізації та соціально-економічної політики України, а з іншого – соціальним та економічним феноменом, що впливає на всі сфери суспільного життя. Рівень регіонального соціально-економічного розвитку є вагомим чинником міграції з Карпатського регіону, однак міграція населення є також суттєвим чинником впливу на соціально-економічний розвиток областей, особливо на рівень офіційної зайнятості населення працездатного віку, наявний дохід, капітальні інвестиції та валову додану вартість.

4.5. Прогностичні моделі формування міграційного потенціалу населення Карпатського регіону

Міграційний потенціал населення в умовах глобалізації формується в координатах соціально-економічних та демографічних процесів і, з однієї сторони, визначається в площині макроекономічної та політичної стабільності, ситуації на ринку праці та конкурентоспроможності науково-освітньої системи, в той час як з іншої – коригується через особливості статевовікової структури населення досліджуваної території. Позаяк, більшість важливих подій у житті людини (здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня, одруження, працевлаштування), які активізують міграційні процеси, здебільшого детерміновані в часі людського життя, рівень міграційної активності тісно пов'язаний з чисельністю населення у певних вікових групах (когортах).

Таким чином, прогнозування розвитку міграційних процесів є доволі складним завданням. Результати розрахунків, у силу складної структурної будови, є досить умовними. Разом з тим, важливим є прогнозування окремих явищ і процесів (кількості та статевовікової структури населення, макроекономічних показників, кон'юнктури ринків праці), що відбуваються в межах Карпатського регіону та призводять до трансформаційних змін їх структури.

Прогнозування міграційної активності населення можна представити як модель замкнутого типу, в якій на основі початкових даних методом системної динаміки здійснюється прогнозування демографічних змін. Моделювання розвитку міграційних векторів, як за межі Карпатського регіону, так і навпаки, передбачає виконання трьох етапів прогнозування:

1. Чисельності та структури населення Карпатського регіону.
2. Макроекономічних показників та кон'юнктури ринків праці областей Карпатського регіону.
3. Обсягів потенційної міграції у зрізі еміграційного та імміграційного векторів.

Прогнозування чисельності та структури населення Карпатського регіону.

Демографічне прогнозування – важлива передумова обґрунтованого бізнес-планування розвитку. З технічної точки зору демографічний прогноз – це перспективний розрахунок кількості населення та його статевовікової структури, побудований на основі даних про зміну низки демографічних характеристик (чисельності, статевовікової структури, народжуваності, смертності, міграції) як у минулому, так і майбутньому.

Прогноз перспективної чисельності населення Карпатського регіону здійснювався методом пересування вікових груп, згідно якого кількість населення кожного року конкретної когорти залежить від демографічних змін у когорті попереднього року.

Загальне рівняння для прогнозування чисельності демографічної когорти в певному році матиме такий вигляд:

$$KH(a+1, y+1) = KH(a, y) - C(a, y) + M(a, y) \quad (4.1)$$

де «а» – вік когорти; «у» – рік;

$КН(a+1, y+1)$ – кількість населення на початок року $y+1$ у віковій групі $a+1$;

$КН(a, y)$ – кількість населення на початок року y в віковій групі a ;

$С(a, y)$ – кількість померлих осіб у році y в віковій групі a ;

$М$ – сальдо міграції в році y в віковій групі a ;

Наведена формула використовується для прогнозування чисельності всіх вікових груп населення, окрім групи 0 років, яка розраховується як добуток чисельності жінок дітородного віку, вікових коефіцієнтів народжуваності та показників дожиття народжених до наступного календарного року.

Прогнозні розрахунки здійснювались за сценарним варіантом, який передбачав три сценарії розвитку демографічних подій: тенденційний (збереження існуючих тенденцій), оптимістичний та песимістичний (відповідно покращання або погіршення значень ключових показників демовідтворення).

У загальному вигляді результати демографічного прогнозування демонструють, що за показниками природного відтворення населення, області Карпатського регіону входять в стан нової демографічної кризи (рис. 4.10). Впродовж 2000-2020 рр. чисельність мешканців Карпатського регіону скоротилась майже на 240 тис. осіб або 4 %, вікова структура населення трансформувалась в бік старших вікових груп. Відтак, частка населення у віці старшому за працездатний зросла на 2,3 в. п. або майже 93 тис. осіб, у той час як кількість дітей у віці 0-15 років зменшилась – на 250 тис. осіб за аналізований період. Варто відзначити, що чисельність населення у працездатному віці, за рахунок демографічного вибуху 80-х рр. ХХ ст. залишалася на фіксованому рівні та лише з 2015 року – почала скорочуватись.

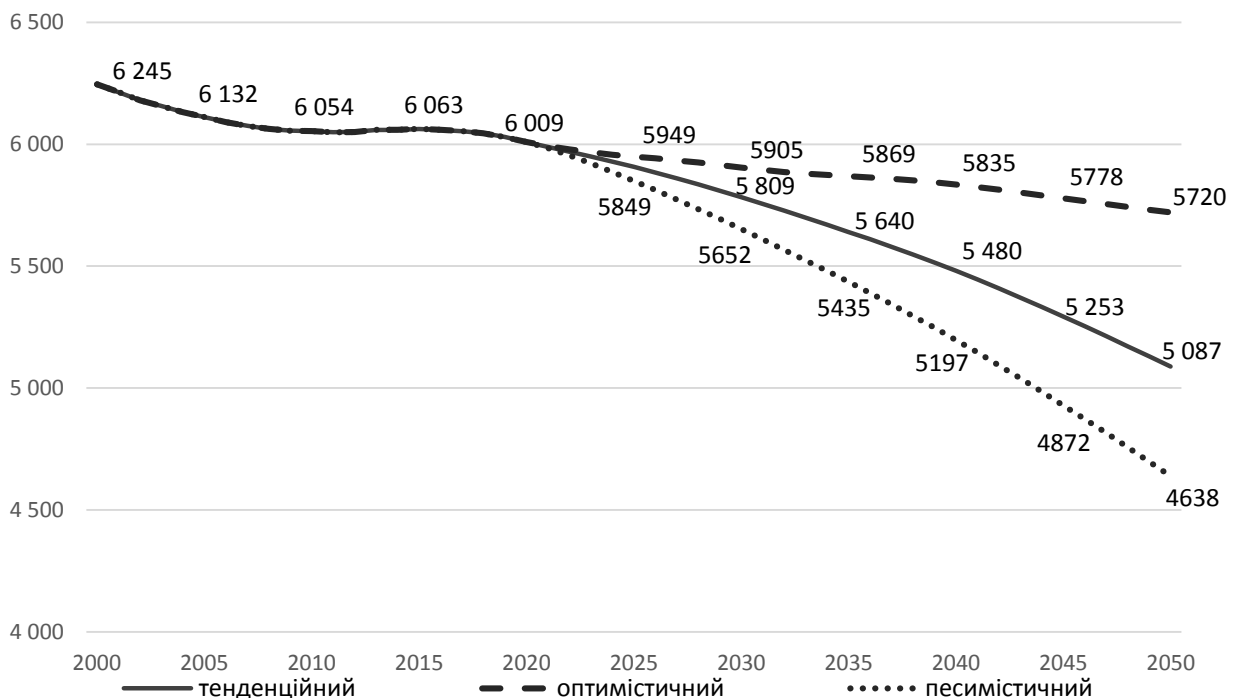

Рис. 4.10. Перспективна кількість населення Карпатського регіону за сценарним прогнозом до 2050 року при нульовому сальдо міграції, тис. осіб

Джерело: побудовано автором

Очевидно, що поєднання демографічних та економічних чинників стали поштовхом для активізації міграційних процесів та сприяли формуванню інтенсивних еміграційних потоків з Карпатського регіону на початку 2000-х рр. Водночас, перспективні розрахунки свідчать, що при збереженні поточних тенденцій природного демовідтворення (наднизьких значень показників народжуваності та тривалості життя) та 0-вому сальдо міграції в умовах неминучої подальшої трансформації вікової структури, кількість мешканців Карпатського регіону за період 2020-2050 рр. може скоротитися на 900 тис. осіб або майже 15 %. При стабілізації демовідтворювальних процесів за малоімовірним оптимістичним варіантом демопрогнозу – зменшиться на 5 % або майже 300 тис. осіб, в той час, як при погіршенні – на 22 % або 1300 тис. осіб. Причому, частка осіб у віці старшому за працездатний за найбільш ймовірним усередненим варіантом прогнозних розрахунків може зрости до 30 %, кількість населення у віці працездатному скоротитися в абсолютному вимірі на 930 тис. осіб або 7,1 в.п. за період 2020-2050 рр.

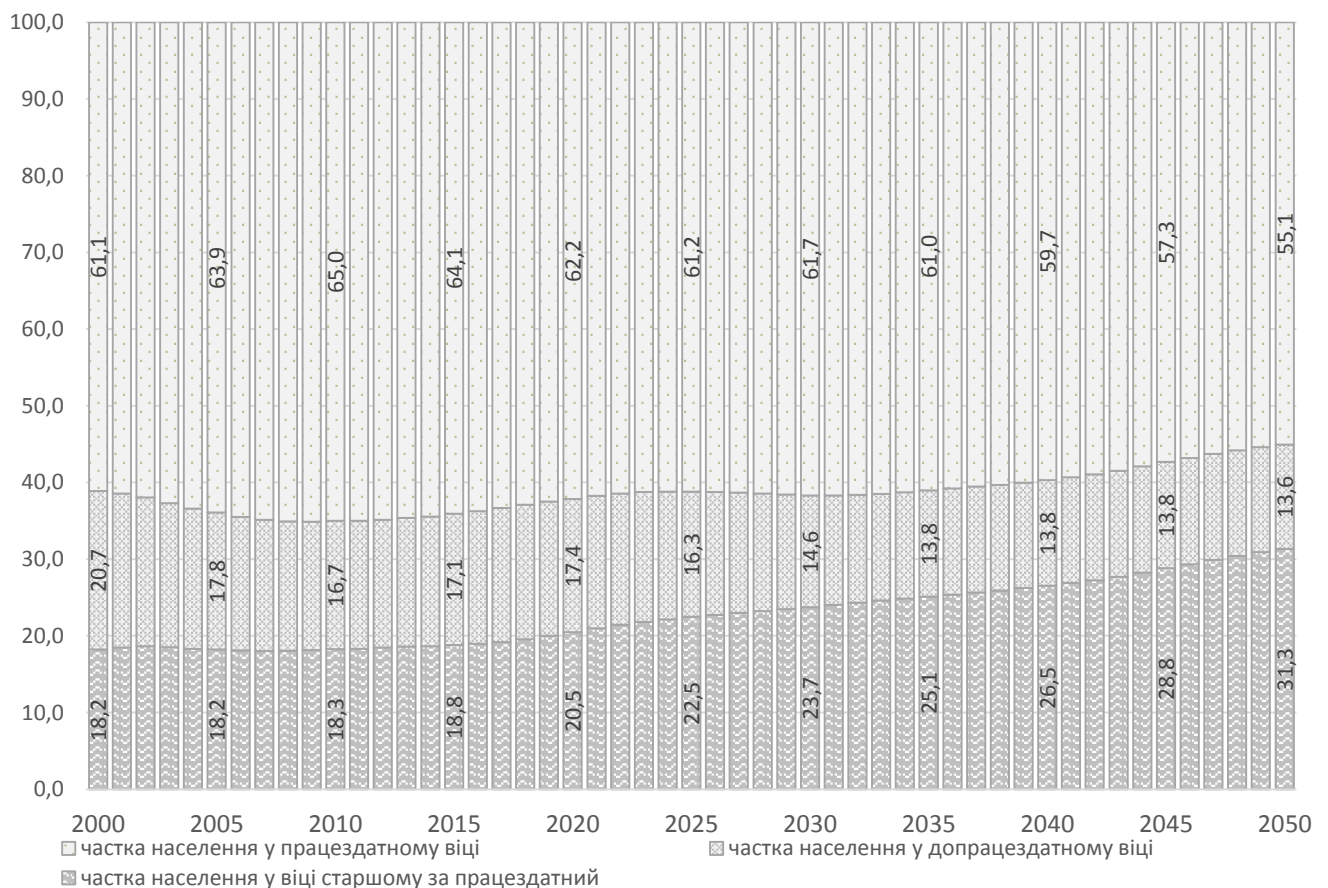

Рис. 4.11. Прогнозна вікова структура населення Карпатського регіону за критерієм працездатності до 2050 року (при нульовому сальдо міграцій), %

Джерело: побудовано автором

Іншими словами, прогнозні деморозрахунки дозволяють підсумувати, що стрімке старіння населення Карпатського регіону в найближчій перспективі посилить навантаження на систему соціального захисту, призведе до виникнення «голоду кадрів» на внутрішньому ринку праці та нестачі учнів і студентів у закладах навчально-освітньої системи Карпатського регіону.

Разом з тим, зростання значень показників демовідтворення в перспективі малоімовірне, позаяк демографічна поведінка населення в умовах активізації глобалізаційних процесів й надалі трансформуватиметься в бік зростання частки малодітних сімей та «пізнього материнства». Так, як кількість осіб у міграційно активному віці зменшуватиметься, міграційний потенціал населення Карпатського регіону теж демонструватиме низхідний тренд до зниження.

*Оцінка обсягів потенційної зовнішньої міграції населення у зрізі
еміграційного та імміграційного векторів в контексті прогнозних
тенденцій соціально-економічного розвитку областей Карпатського
регіону*

З іншої сторони, практика показує, що демографічні процеси формують здебільшого теоретичну основу міграційного потенціалу, в той час активізація міграційних процесів у більшості випадків відбувається через причини соціально-економічного характеру.

Для підтвердження цієї гіпотези та прогнозування міграційних процесів побудовано два множинні лінійні рівняння (4.2, 4.3), які дають змогу обчислити частинний вплив кожного чинника на результуючі ознаки (темпи зростання обсягів прибуття іммігрантів з-за кордону до областей Карпатського регіону та темпи зростання виїздів емігрантів за кордон з областей Карпатського регіону). Залежність темпів змін результуючих змінних, від мінливості значень соціально-економічних факторів у 2008-2019 рр. визначено за допомогою методу найменших квадратів, який враховує можливість взаємної причинності між залежними змінними.

$$RC(AR) = 0,727 + 1,069 \cdot WAGE^{CR} - 2,828 \cdot EXPENS^{CR} + 2,028 \cdot FDI^{CR}, \quad (4.2)$$

де $RC(AR)$ – темп зростання чисельності прибулих іммігрантів з-за кордону до областей Карпатського регіону;

$WAGE^{CR}$ – темп зростання середньої заробітної плати у Карпатському регіоні;

$EXPENS^{CR}$ – темп зростання частки сукупних витрат домогосподарств Карпатського регіону на продукти харчування;

FDI^{CR} – темп зростання величини прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу-мешканця Карпатського регіону.

$$RC(DEP) = 1,11 - 0,014 \cdot WAGE^{CR} + 0,719 \cdot CPI^{CR} - 0,662 \cdot FDI^{CR}, \quad (4.3)$$

де $RC(DEP)$ – темп зростання кількості виїздів мігрантів за кордон із областей Карпатського регіону;

CPI^{CR} – темп зростання індексу споживчих цін у Карпатському регіоні.

Варто зауважити, що близько 66 % та 72 % зміни рівня зростання випадків прибуття іммігрантів з-за кордону до Карпатського регіону та їх вибуття за період 2008-2019 рр. пояснені дією факторів, які увійшли до моделі, що дозволяє підтвердити гіпотезу щодо наявності доволі тісного зв'язку між рівнем міграції населення та соціально-економічними факторами.

Для визначення ступеня вагомості та впливу кожної факторної змінної на варіацію результативних ознак були обчислені коефіцієнти еластичності, які показали, що при збільшенні на 1 % коефіцієнтів зростання середньої заробітної плати у областях Карпатського регіону ($WAGE^{CR}$) та прямих іноземних

інвестицій у розрахунку на одну особу (FDI^{CR}) і незмінних значеннях інших факторів, темпи зростання інтенсивності міграційного потоку з-за кордону можуть зрости на 0,99 % та 1,93 % відповідно. Аналогічно збільшення на 1 % темпу зростання частки сукупних витрат домогосподарств Карпатського регіону на продукти харчування ($EXPENS^{CR}$) вплинуть на імміграційну привабливість областей Карпатського регіону у бік зниження показників прибуття потенційних мігрантів на 2,41 %. Загалом, за результатами дослідження виявлено, що при зростанні значень представлених змінних у моделі на 1% результативна ознака ($RC(AR)$) збільшиться на 0,51 %.

Регресійна модель, яка описує співвідношення між інтенсивністю еміграції населення з Карпатського регіону і його соціально-економічними індикаторами показала, що еміграційні процеси більш чутливі до факторів, які дестабілізують соціально-економічну ситуацію, ніж її формують. Так, при одночасному збільшенні коефіцієнтів зростання обсягів прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу та середньої заробітної плати на 1 % кількість виїздів може скоротитися лише на 0,64 %, в той час як збільшення на 1 % цін на споживчі товари (CPI^{CR}) може призвести до зростання інтенсивності еміграційних процесів на 0,58 %.

На основі побудованих економіко-математичних моделей (4.2, 4.3) здійснено прогностичну оцінку зміни значень різновекторних міграційних потоків на період 2021-2025 рр. за сценарним підходом з побудовою оптимістичного, тенденційного, песимістичного варіантів розвитку подій.

Зокрема, оптимістичний сценарій прогнозування передбачає стале зростання значень соціально-економічних індикаторів Карпатського регіону на період 2020-2025 рр.: приріст середньомісячної заробітної плати та прямих іноземних інвестицій до майже 560 євро та 264 євро відповідно у 2025 році, зменшення значень індексу споживчих цін та частки сукупних витрат домогосподарства на продукти харчування (табл. 4.21). Найбільш ймовірний сценарій розвитку подій – це тенденційний, оскільки в основі цього підходу лежать усереднені тренди, які спостерігались в досліджуваному періоді (2008–2019 рр.) в Карпатському регіоні. Серед основних тенденцій означеного варіанту розвитку соціально-економічних процесів: низький рівень інфляції (4-6 %) повільне зростання середньомісячної заробітної плати (5 %).

Прогноз зовнішньої міграції населення в Карпатському регіоні, який представлений песимістичним варіантом розвитку подій до 2025 р., передбачає, що значення соціально-економічних показників будуть погіршуватись впродовж 2020-2025 рр. та повторюватимуть тенденції років фінансової нестабільності та економічних потрясінь. Зокрема, поступове зниження рівня оплати праці через девальвацію національної валюти (до 230 євро у 2025 році проти 314 євро у 2019 р.) та обсягів прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу (до 234 євро), помірний рівень інфляції (8-10 %).

Таблиця 4.21

Основні соціально-економічні індикатори розвитку та показники міграційної активності населення Карпатського регіону: прогностні значення на 2021-2025 рр

Показники	Фактичні значення (станом на 2019 рік)	2021			2022			2023			2024			2025		
		Оптимістичний	Тенденційний	Песимістичний	Оптимістичний	Тенденційний	Песимістичний	Оптимістичний	Тенденційний	Песимістичний	Оптимістичний	Тенденційний	Песимістичний	Оптимістичний	Тенденційний	Песимістичний
Вхідні змінні моделі																
Середньомісячна заробітна плата (у середньому на одного штатного працівника), євро	313,9	379,8	346,1	283,3	417,8	363,4	269,1	459,6	381,5	255,7	505,5	400,6	242,9	556,1	420,6	230,7
Темп приросту індексу споживчих цін, % до попереднього року	5,4	4,3	4,4	6,5	3,9	4,6	7,2	3,5	4,8	7,9	3,2	5,1	8,7	2,9	5,3	9,6
Частка сукупних витрат домогосподарства на продукти харчування (у розрахунку на одне домогосподарство за місяць), %	47,4	46,5	47,4	47,9	46,0	47,4	48,1	45,6	47,4	48,4	45,1	47,4	48,6	44,6	47,4	48,9
Прямі іноземні інвестиції (у розрахунку на одну особу), євро	248,6	253,6	248,6	243,7	256,2	248,6	241,3	258,7	248,6	238,8	261,3	248,6	236,5	263,9	248,6	234,1
Прогностні показники зовнішньої міграції																
Чисельність мігрантів, що приїхали до областей Карпатського регіону з-за кордону, тис. осіб	4,1	5,4	4,8	3,4	6,3	5,3	3,1	7,2	5,7	2,8	8,3	6,2	2,5	9,6	6,8	2,3
Кількість виїздів за кордон з областей Карпатського регіону	4,2	3,6	4,9	6,4	3,4	5,3	7,9	3,1	5,7	9,7	2,9	6,2	11,9	2,7	6,7	14,7
Сальдо зовнішньої міграції населення Карпатського регіону, тис. осіб	-0,1	1,8	-0,1	-3,0	2,9	0,0	-4,8	4,1	0,0	-6,9	5,4	0,0	-9,4	6,9	0,1	-12,4

Джерело: побудовано автором

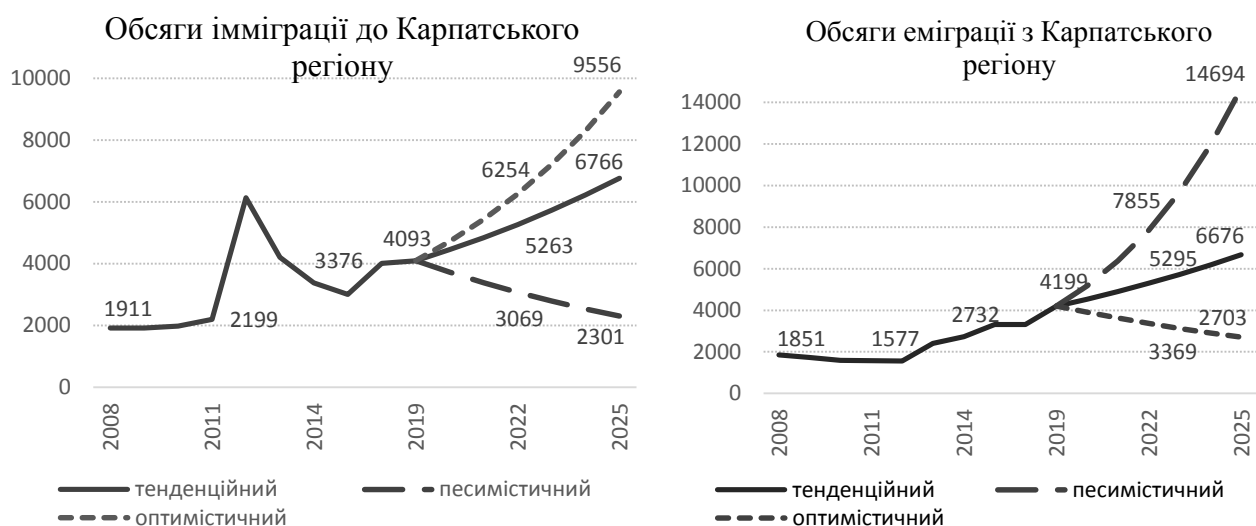

Рис. 4.12 Сценарний варіант прогнозу чисельності емігрантів та іммігрантів Карпатського регіону до 2025 року, осіб
Джерело: побудовано автором

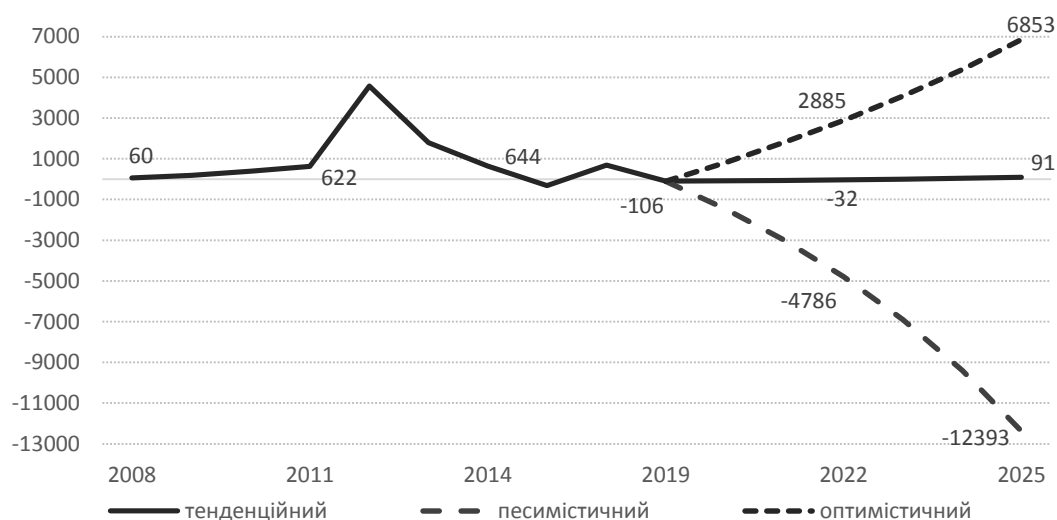

Рис. 4.13 Сценарний варіант прогнозу сальдо зовнішньої міграції Карпатського регіону до 2025 року, осіб
Джерело: побудовано автором

Результати прогнозування міграційної активності населення Карпатського регіону показали, що при збереженні поточних тенденцій соціально-економічного розвитку сальдо зовнішньої міграції коливатиметься близько нуля, при поступовому зростанні інтенсивності еміграційних та імміграційних потоків (рис. 4.12, 4.13). Іншими словами, можна припустити, що за рахунок зовнішніх міграційних процесів за тенденційним сценарієм й надалі спостерігатиметься ефект заміщення місцевих жителів Карпатського регіону, які продовжуватимуть виїжджати у держави ЄС, мігрантами з тих країн Азії та Африки, у яких рівень економічного розвитку нижчий. При сталому погіршенні значень економічних індикаторів, слід очікувати на стрімке зростання обсягів еміграційних потоків до майже 15 тис. осіб у 2025 р.

Посилення реєміграційних процесів за оптимістичним сценарієм можливе лише у випадку значного покращання значень показників оплати праці, фінансової стабільності та інтенсивних капіталовкладень, які сприятимуть реформуванню економічної системи Карпатського регіону на засадах інноваційно-інвестиційного розвитку.

Інтенсивність міграційних процесів у працездатному віці та вектор їхнього спрямування можуть стати базовим чинником встановлення демографічної та соціально-економічної безпеки Карпатського регіону, у випадку посилення реєміграційних та імміграційних потоків або її порушення – у разі подальшого вимивання людських, здебільшого інтелектуальних, ресурсів у працездатному віці.

5

ПРІОРИТЕТИ ТА ІНСТРУМЕНТИ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

5.1. Пріоритетні напрями, механізми та інституційні форми співпраці у сфері регулювання міграційних процесів

Критичними негативними наслідками розвитку процесів зростання міграційної активності населення Карпатського регіону України на сучасному етапі розвитку стали:

- ✓ втрата прошарку найбільш креативних осіб молодого працездатного віку; зростання професійно-кваліфікаційних дисбалансів на внутрішньому ринку праці, зокрема через скорочення підготовки, а, відтак, і пропозиції кваліфікованих робітників;
- ✓ подальша інституціоналізація міграційних мереж і систем, що сприяють реалізації міграційних намірів населення;
- ✓ зменшення попиту на соціальні послуги, особливо освітні, звуження через це можливостей якісної організації навчального процесу в умовах зовнішньої конкуренції;
- ✓ асиметрія розвитку прикордонних територій (в т. ч. залежно від наявності діючого міжнародного пункту пропуску).

До головних причин, які призвели до зростання міграційної активності населення Карпатського регіону, недостатньої керованості розвитку цих процесів, відносяться наступні:

1. Несформованість єдиної цілісної системи інституційного забезпечення планування міграційної політики, зокрема йдеться про її недостатнє поширення на регіональний рівень, неврахування особливостей міграційних процесів та пов'язаних з ними проблем в окремих регіонах та у специфічних соціально-демографічних групах.

В Україні чинною залишається Концепція державної міграційної політики¹³³, реалізуються положення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року¹³⁴, прийнято План заходів на 2018-2021 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року¹³⁵. Проте положення системи стратегічного планування не поширені належним чином на регіональний рівень. Відсутня Державна програма реалізації міграційної політики в Україні з відповідними підпрограмами на регіональному та місцевому рівнях: території з особливим характером міграції (обсяги, рівень, темпи нарощування, критичність наслідків), соціально-демографічні групи (учні/студенти, молодь, інтелектуальні кадри, науковці, освітяни, медики),

¹³³ Про Концепцію державної міграційної політики. Указ Президента України № 622/2011 від 30 травня 2011 р.

¹³⁴ Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 482-р від 12 липня 2017 р.

¹³⁵ Про затвердження Плану заходів на 2018-2021 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 602-р від 29 серпня 2018 р.

критичні демографічні, суспільні та соціально-економічні загрози, пріоритетні проблеми.

2. Відсутність програмування міграційної політики на регіональному та місцевому рівні. У Львівській, Івано-Франківській, Закарпатській та Чернівецькій областях не застосовується практика розробки та реалізації програмних документів (стратегії, програми, плани заходів) обласного та місцевого рівня, спрямованих на регулювання міграційних процесів. Це є негативним моментом, оскільки неконтрольовані міграційні втрати людського потенціалу дестабілізують функціонування ринку праці, погіршують забезпечення регіональних економік необхідним трудовим потенціалом, відтак, потребують впровадження окремого напрямку в системі регіональної політики (з відповідним організаційним, ресурсним, інформаційним та іншим забезпеченням).

3. На регіональному рівні не утворено повноцінної ефективної організаційної системи регулювання міграційних процесів. Попри загальне визнання активного збільшення обсягів зовнішньої міграції системною проблемою, загрозою сталого розвитку територій, в структурі регіональних органів влади відсутній орган, відповідальний за регіональну політику в цій сфері, а місцеві представництва державної міграційної служби України виконують здебільшого функції щодо надання послуг у сферах громадянства, роботи з іноземцями та особами без громадянства, шукачами притулку, контролю за дотриманням міграційного законодавства, здійснення заходів щодо запобігання та протидії нелегальній міграції. Відтак, на жодну з владних структур не покладені завдання ініціювання питань формування та реалізації регіональної міграційної політики, координування дій органів влади, дотичних до тих, чи інших проблем міграції, освітніх послуг, функціонування ринку праці і т. ін.

4. На регіональному рівні не сформовано систему якісного комплексного моніторингу та інформаційно-аналітичного забезпечення обліку і аналізу обсягів, рівня та структурно-динамічних характеристик міграції, а, відтак, належного відстеження та своєчасного виявлення викликів і загроз, прогнозування наслідків зовнішньої міграції населення, особливо найперспективнішої його частини – молоді.

5. На сьогодні в належній мірі не налагоджено роботу з реалізації спільних (передусім з сусідніми країнами та країнами з найбільшими обсягами освітніх і трудових мігрантів з Карпатського регіону) міждержавних, освітніх, науково-дослідних та бізнес-проектів, у т. ч. орієнтованих на зміцнення конкурентоспроможності регіональної системи освіти і науки, розвиток нових, зокрема «мобільних», видів освіти та економічної діяльності.

6. Відсутність достатніх стимулів для економічної активності населення на території України. До прикладу, проект «Доступні кредити 5-7-9 %»¹³⁶ передбачає пільгову відсоткову ставку для кредитування діючих та новостворюваних бізнесів. Його впровадження значною мірою було спрямоване

¹³⁶ Державна програма «Доступні кредити 5-7-9 %». URL: <https://5-7-9.gov.ua/>.

на стимулювання повернення трудових мігрантів, а також на створення сприятливих умов для ведення бізнесу в Україні як альтернативи реалізації міграційних намірів. Проте ця практика ще не набула поширення та не реалізуються програми створення фондів співфінансування витрат зі здобуття освіти, відкриття малого бізнесу, впровадження фінансово-інвестиційних стимулів щодо залучення міграційного капіталу до підприємницької діяльності і т. ін.

7. Не повною мірою ведеться діяльність щодо формування та розвитку елементів інституційної інфраструктури міграційної сфери: функціонування ринку міграційних послуг, використання фінансових ресурсів мігрантів, транскордонної співпраці зі врегулювання міграційних процесів.

Задля усунення зазначених проблемних аспектів, а також мінімізації загроз зростання міграційної активності населення Карпатського регіону слід забезпечити формування та реалізацію *більш ефективної державної регіональної міграційної політики*. Її метою доречно визначити прогнозування та мінімізацію негативних наслідків міграції для економіки та суспільства, гарантування ключових компонент економічної безпеки регіону та використання потенціалу міграції населення.

Ключовими завданнями та одночасно *пріоритетами політики* слід визначити:

- облік та аналіз обсягів, рівня і структурно-динамічних характеристик міграції, прогнозування її наслідків;
- формування стимулів до повернення та реінтеграції, навчання та економічної активності населення на теренах Карпатського регіону;
- узгодження стратегічних орієнтирів розвитку економіки та ринку праці з міграційними процесами та тенденціями;
- збереження та ефективного використання людського потенціалу;
- захист мігрантів, мінімізація загроз безпеці.

З метою усунення проблемних аспектів та підвищення ефективності регіональної міграційної політики необхідно реалізувати *інструменти в межах організаційного, економічного та інституційного механізмів* (рис. 5.1).

Інструментами та засобами *організаційного механізму* регіональної міграційної політики слугують:

- запровадження системи програмування регіональної міграційної політики. Для цього можливі дві альтернативи, які не є взаємовиключними. Перша передбачає ініціювання (перед Кабінетом Міністрів України) розробки Державної програми регулювання міграційних процесів у Карпатському регіоні України, де окремими блоками буде врахована проблематика Карпатського регіону з його особливим характером і масштабами міграції та окремих соціально-демографічних груп, насамперед молоді. Така програма необхідна для гармонізації цілей стратегічного та оперативного управління в частині вирішення міграційних проблем Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської, Чернівецької областей та України загалом, а також узгодження і координації регулюючих заходів на різних рівнях ієрархії управління; друга – розробку та

реалізацію окремих регіональних програм регулювання міграції в Карпатському регіоні.

Ключовими завданнями, що будуть реалізовані за допомогою програмування, є: облік та аналіз обсягів, рівня і структурно-динамічних характеристик міграції, прогнозування її наслідків; формування стимулів до повернення та реінтеграції, навчання та економічної активності на Батьківщині; узгодження стратегічних орієнтирів розвитку економіки та ринку праці з міграційними процесами та тенденціями; збереження і ефективне використання людського потенціалу; соціально-економічний захист мігрантів, мінімізація загроз національній безпеці.

Рис. 5.1. Механізми та інструменти регулювання міграційних процесів у Карпатському регіоні України

Джерело: авторська розробка

Регіональним та місцевим органам влади необхідно також врахувати найбільш проблемні аспекти міграції (особливо молоді), освітньої, інтелектуальної, міграції фахівців, та включати заходи щодо їх вирішення при прийнятті базових регіональних програм: соціально-економічного та культурного розвитку, комплексного розвитку територій, міжнародного і транскордонного співробітництва, освіти та самореалізації молоді, малого і середнього підприємництва, соціальної підтримки окремих категорій громадян, розвитку інформаційного простору та громадянського суспільства;

- покращання організаційної системи регулювання міграційних процесів. Реалізація цього інструмента зорієнтована на визначення структури,

відповідальної за ініціювання, формування та реалізацію регіональної міграційної політики. Вирішення цього завдання можливе або шляхом розширення функцій регіонального представництва Державної міграційної служби України, або створення регіональних міжвідомчих комісій (при обласних державних адміністраціях) з управління міграційними процесами. Необхідне також активне залучення до організаційної системи управління міграційними процесами молоді закладів освіти та громадських молодіжних організацій, молодіжних центрів праці;

- запровадження моніторингу та інформаційно-аналітичного забезпечення управління процесами міграції. Цього можна досягти за рахунок створення інформативно-комунікативного порталу чи інформаційної платформи для комунікації (налагодження спільних досліджень, співпраці) з вітчизняними фахівцями, які перебувають за кордоном; створення інтегрованої інформаційно-аналітичної бази даних про зайнятість випускників; надання грантів для досліджень проблем міграції; узгодження діяльності служб статистики, ДМС, громадських та наукових організацій з проблем міграції; проведення періодичних міждержавних аудитів міграційних даних для їх порівняння та верифікації (взаємний аудит);

- активізація діяльності щодо підготовки і реалізації спільних міждержавних, освітніх, науково-дослідних та бізнес-проектів. Першочергово йдеться про співпрацю з сусідніми країнами та країнами, де зафіксовано найбільшу кількість освітніх і трудових мігрантів з Карпатського регіону. У межах реалізації цього інструмента необхідно просувати програми освітнього обміну та реалізації прав на академічну мобільність, спільні навчальні програми на території областей Карпатського регіону України, використати можливості громадської активності українських мігрантів за кордоном.

Для реалізації спільних міждержавних освітніх, науково-дослідних та бізнес проектів потрібно посилити співпрацю з країнами з високою концентрацією українських студентів, зокрема в частині захисту їх прав, реалізації можливостей та забезпечення механізму їх повернення; здійснювати поінформування про іноземні системи освіти та якість навчальних закладів; підтримувати формування бізнес-мереж за участі бізнес-структур з України та за кордоном.

Важливо також здійснювати регіональні обстеження (створити інтегровану інформаційно-аналітичну базу даних про зайнятість випускників) роботодавців та випускників ЗВО і ЗПТО з метою з'ясування ефективності їх працевлаштування на внутрішньому ринку праці для встановлення відповідності попиту та пропозиції праці, яку забезпечує система освіти, підвищення ефективності реалізації людського потенціалу у Карпатському регіоні і зменшення міграційних втрат; запровадити систематизацію даних обліку траєкторії випускників ЗЗСО для ідентифікації територій з найвищим ризиком міграції учнівської молоді.

До інструментів та засобів *економічного механізму* регіональної міграційної політики доцільно віднести:

- стимулювання економічної активності населення на теренах Карпатського регіону України. Цьому сприятиме створення фонду співфінансування витрат зі здобуття освіти, відкриття малого бізнесу; упровадження низки фінансово-інвестиційних стимулів щодо залучення міграційного капіталу (інтелектуального, фінансового, матеріально-технічного, технологічного, інформаційного тощо) до підприємницької діяльності в Україні; розвиток інноваційно-технологічної інфраструктури; реалізація програм підтримки підприємництва, особливо молодіжного, стартапів; створення на базі ЗПТО та ЗВО бізнес-інкубаторів, центрів співпраці бізнесу та науки, високотехнологічних фірм; забезпечення доступу дітей мігрантів до вступу у ЗВО в Україні; стимулювання повернення освітніх мігрантів, у т. ч. інструментом «першого робочого місця»;

- зростання конкурентоспроможності вітчизняної системи освіти і науки. У межах цього інструмента необхідна реалізація низки заходів щодо зміцнення конкурентоспроможності вітчизняної системи освіти і науки за рахунок узгодження освітніх програм та наукових досліджень із запитами і потребами суб'єктів господарювання, інноваційно-технологічної інфраструктури; розвитку моделей та форм дуальної освіти; упровадження системи грантів для здійснення наукових досліджень;

- розвиток нових, зокрема «мобільних», видів економічної діяльності. У межах цього економічного інструмента особливо перспективним за сучасних умов глобалізації та розвитку інформаційної економіки, діджиталізації є підтримка нових видів економічної діяльності, розвиток цифрової економіки та «цифрової зайнятості», пропагування ідеї національного економічного патріотизму, підтримка створення високооплачуваних робочих місць у сільській місцевості.

Важливо також ініціювати формування та реалізацію програм створення робочих місць у сільській місцевості шляхом залучення інвестицій, покращання підприємницького середовища, активізації зайнятості у сільських районах та, як наслідок, зниження рівня міграційних прагнень населення, особливо молоді. Необхідно передбачити можливості спрямування коштів мігрантів в реальний сектор економіки для створення нових робочих місць та підвищення ефективності використання міграційного капіталу, залучення ресурсів з програм міжнародних організацій та проектів міжнародної підтримки для створення сільськогосподарських кооперативів і фермерських господарств (“U-LEAD з Європою”, програми секторальної підтримки ЄС щодо розвитку сільських територій та ін.);

- мінімізація ризиків зайнятості за кордоном шляхом створення фонду страхування мігрантів, підтримки проектів зі створення українських закладів освіти за кордоном, розвитку міждержавної співпраці з освітніх обмінів, легального працевлаштування та пенсійного забезпечення.

Реалізація *інфраструктурного механізму* орієнтується на створення та розвиток низки елементів інституційної інфраструктури міграції, що покликані мінімізувати її ризики та загрози як для осіб, що беруть чи планують брати участь

в міграційних процесах, так і для економіки та суспільства.

Засобами тут можуть слугувати: формування фонду страхування мігрантів; підтримка проєктів зі створення українських закладів освіти за кордоном, а також розвиток міждержавної співпраці з освітніх обмінів, легального працевлаштування та пенсійного забезпечення учасників міграційних процесів; розвиток інституційної інфраструктури використання фінансових ресурсів мігрантів як інвестиційного ресурсу в місцях постійного проживання їх сімей; розробка та реалізація концепції регулювання ринку міграційних послуг, легалізація та ліцензування діяльності існуючих неофіційних посередників; укладання двосторонніх міжурядових та міжрегіональних угод з особливим акцентом на забезпеченні гарантій та механізмів стимулювання реінтеграції українців; використання можливостей транскордонного співробітництва з сусідніми державами ЄС в цілях моніторингу та регулювання міграційних процесів.

Ефективність міграційної політики зростає в рази, якщо її положення будуть реалізовуватися на базі інституційних (державний, громадський та бізнес-сектори) форм співпраці за напрямками:

1. *Сповільнення темпів зовнішньої міграції населення за рахунок удосконалення політики зайнятості та створення нових робочих місць.*

2. *Розвиток сектора мікро- та малого бізнесу з використанням потенціалу зовнішніх трудових мігрантів.*

3. *Покращання намірів та підвищення рівня готовності мігрантів до повернення на батьківщину через удосконалення інституційних можливостей, а також задіяння мотиваційних чинників.*

4. *Збільшення обсягів інвестицій в регіональну економіку за рахунок коштів зовнішніх трудових мігрантів.*

5. *Збереження людського потенціалу регіону засобами регулювання зовнішньої освітньої міграції.*

6. *Підвищення рівня позитивної налаштованості до повернення на батьківщину засобами непрямого стимулювання – сприяння в налагодженні проблемних соціально-трудоваих та інших аспектів мігрантів за кордоном.*

Для реалізації визначених пріоритетів доцільно використати наступні інструменти регіональної міграційної політики.

За напрямом «*сповільнення темпів зовнішньої міграції населення*» інструменти державної політики головно стосуються покращання можливостей відносно стабільного та якісного працевлаштування на батьківщині. Відтак, актуалізується потреба в реалізації таких інструментів, як:

- створення умов (посилення контролю за доходами/витратами, здійснення вибірових обстежень роботодавців щодо фактичної та декларованої трудомісткості робіт, проведення роз'яснювальної роботи серед роботодавців та працівників) для легалізації секторальних ринків праці з високим рівнем неформальної зайнятості (зокрема, в заготівельній діяльності, будівництві, сільському господарстві, торгівлі, готельно-ресторанному бізнесі, на транспорті та ін.), що дозволить підвищити рівень соціальної захищеності працівників,

сформувати засади більш стабільної зайнятості;

- підтримка практик віддаленої, мобільної, часткової, запозиченої та інших нестандартних форм офіційної легальної зайнятості, а також розвиток посередницького сектора на ринку праці (особливо за професіями, за якими найбільше працевлаштовані мігранти за кордоном) для пошуку вакансій та забезпечення зайнятостю потенційних мігрантів на батьківщині;

- надання переваги при залученні до реалізації інфраструктурних проєктів у формі державно-приватного партнерства суб'єктів господарювання, які беруть участь, активно підтримують та розвивають систему соціального діалогу і партнерства;

- ініціювання практики розробки та реалізації програм забезпечення зайнятості в об'єднаних територіальних громадах (далі – ОТГ), налагодження системи моніторингу та прогнозування тенденцій функціонування і розвитку локальних ринків праці, зокрема в частині поширення сектора креативних індустрій;

- проведення інформаційно-просвітницької кампанії та низки тренінгів і навчань серед осіб, які беруть участь в зовнішній трудовій міграції, щодо переваг, можливостей, джерел формування та використання ресурсного забезпечення для відкриття власного бізнесу на батьківщині для зростання зайнятості і самозайнятості як мігрантів, так і членів їх родин, пов'язаних із ними професійною діяльністю осіб.

За напрямом *«розвиток сектора мікро- та малого бізнесу»* інструментарій регіональної політики передбачає усунення інституційних бар'єрів започаткування власної справи, покращання інфраструктури підтримки та ресурсного забезпечення підприємницької діяльності. Зростає доцільність реалізації інструментів:

- підготовка «бізнесів під ключ» (визначення ділянок та приміщень, підготовка техніко-економічного обґрунтування, розробка карти бізнес-процесів реалізації підприємницького проєкту, ін.) для подальшої їх передачі (на конкурсних засадах) потенційним підприємцям з числа осіб – зовнішніх трудових мігрантів, які готові інвестувати кошти в реалізацію проєкту;

- проведення систематичних експертних опитувань зовнішніх трудових мігрантів на предмет можливих практик імплементації в Україні ефективних закордонних бізнес-моделей, видів діяльності, форм організації бізнесу тощо з подальшою підтримкою реалізації аналогічних практик на батьківщині;

- створення в ОТГ Консультативних центрів для надання потенційним підприємцям професійних міждисциплінарних послуг із започаткування власної справи, реорганізації бізнесу, залучення інвестицій та фінансових ресурсів, участі в грантових проєктах, виставках;

- реалізація програм покращання доступності фінансово-кредитних ресурсів (відтермінування сплати відсотків та тіла кредиту, порука, ін.) для суб'єктів мікро- та малого підприємництва;

- створення міських венчурних фондів для інвестування у креативні, інноваційно-технологічні бізнес-проєкти, стартапи суб'єктів мікро- та малого

бізнесу;

- запровадження спеціальних грантових програм підтримки підприємництва для окремих груп населення (мігранти, внутрішньо переміщені особи, молодь, жіноче підприємництво, населення старше 50 років тощо), розвитку інклюзивного та соціального, а також академічного підприємництва і підприємництва в межах закладів освіти.

За напрямом *«покращання намірів та підвищення рівня готовності мігрантів до повернення на батьківщину»* необхідне провадження більш активної державної політики в частині виявлення та усунення причин і перешкод, формування психологічної готовності до повернення мігрантів. Інструментами тут слугують:

- активізація діяльності владних структур зі вивчення проблемних аспектів та популяризації практики повернення і подальшої реалізації набутого досвіду, знань та капіталу на батьківщині;

- організаційна та ресурсна підтримка діяльності організацій, які спеціалізуються на підтримці зв'язків з діаспорою, реалізують заходи, пов'язані з комунікаціями з емігрантами, поширенням інформації про батьківщину, у т. ч. заходи політики реєміграції;

- фінансування грантових програм підтримки проєктів громадських, освітніх та наукових організацій з дослідження проблемних аспектів організації життя та праці зовнішніх мігрантів, поширення інформації про їх права та можливості, перспективи адаптації, а також повернення на батьківщину.

За напрямом *«збільшення обсягів інвестицій в регіональну економіку»* важливо створити середовище, сприятливе для мотивування інвестиційного характеру використання міграційного капіталу, розвитку інфраструктури захисту і обслуговування таких інвестицій. Перспективною у вказаному аспекті має стати реалізація інструментів:

- стимулювання створення банківських спеціальних депозитних програм для трудових мігрантів, ресурс яких використовується як гарантійне забезпечення фінансово-кредитної підтримки суб'єктів мікро- та/чи малого бізнесу;

- інституціоналізація в Україні інструмента державних міграційних облігацій (досвід Ізраїлю, Індії) як спеціальних державних цінних паперів, розміщуваних серед мігрантів та діаспори, з подальшим скеруванням залучених коштів на реалізацію соціально і економічно значущих (для відповідних територій) інфраструктурних проєктів, розвиток соціальної інфраструктури, об'єктів критичної інфраструктури, стратегічних галузей регіональної економіки, подолання депресивності розвитку і т. ін.;

- відновлення потенціалу та стимулювання розвитку споживчої кооперації в сферах заготівель сільськогосподарської продукції, сільського та лісового господарства, будівництва та ремонту, малої переробної промисловості;

- прийняття та реалізація регіональних програм розвитку елементів інфраструктури обслуговування міграційного капіталу (передусім – фінансово-інвестиційного) зі заходами, орієнтованими на створення колективних

організацій мігрантів для їх співпраці з місцевими органами влади відносно акумулювання частини грошових трансфертів на підтримку соціально-економічного розвитку територій (досвід країн Латинської Америки), ширше залучення фінансово-банківського сектора (банків, мікрофінансових установ, інших позабанківських структур) до розробки та впровадження інноваційних програм залучення коштів мігрантів через мережі відділень банків та банкоматів, здійснення переказів та їх використання в банківській системі, створення профільних організацій, асоціацій та об'єднань мігрантів, що прискорить розробку методик формалізації ринку грошових трансфертів.

За напрямом *«збереження людського потенціалу регіону»* з огляду на структурні диспропорції на ринку праці, невідповідність попиту на робітничі кадри поточній пропозиції, яку забезпечують заклади освіти у регіоні, посилені міграційні процеси та позитивні міграційні установки серед учнів та студентів пріоритетними інструментами державної політики доцільно визначити:

- створення Наглядових рад (представники: адміністрації закладів освіти, роботодавців, сфери освіти, місцевого самоврядування), особливо при закладах професійно-технічної освіти (далі – ЗПТО), як консультативно-дорадчого органу з метою контролю якості та забезпечення розвитку закладів професійно-технічної освіти;

- запровадження моніторингу якості освіти, узгодження навчальних програм із потребами ринку праці та ефективності працевлаштування випускників, розробка та впровадження системи «Якість освіти в регіоні» (за результатами регіонального моніторингу) на основі співпраці з веб-порталом «Україна. ІСУО (інформаційна система управління освітою)», котрий забезпечує автоматизацію діяльності органів управління освітою всіх рівнів;

- активізація діяльності у напрямі напрацювання пропозицій щодо формування регіонального замовлення на підготовку фахівців у закладах освіти (передусім ЗПТО) (на основі аналізу інформації про стан ринку праці, а також розвиток нових виробництв і форм зайнятості) через дослідження стану та тенденцій розвитку регіонального ринку праці та побудову системи прогнозів структурних показників регіонального ринку праці;

- реалізація заходів регіональної політики розвитку закладів освіти на засадах державно-громадського партнерства, участі місцевих закладів освіти у глобальному партнерстві кваліфікацій, залучення вітчизняних та іноземних інвесторів для забезпечення розвитку освіти регіону, зокрема професійно-технічної.

За напрямом *«підвищення рівня позитивної налаштованості мігрантів до повернення на батьківщину засобами непрямого стимулювання»* передбачається реалізація політики формування позитивного іміджу України (Карпатського регіону), як такої, що дбає про своїх громадян за кордоном і готова підтримувати їх за будь-якого сценарію міграційної поведінки. Таку діяльність можна реалізувати з використанням інструментів:

- активізація діяльності дипломатичних представництв України у країнах з найбільшою чисельністю мігрантів з України зі з'ясування становища і

проблемних аспектів перебування, ідентифікації випадків порушення прав, систематизації та узагальнення таких практик, реалізації заходів, спрямованих на захист прав та інтересів українських громадян за кордоном. Такого роду діяльність може також вестися у межах співпраці міст-побратимів (щодо Івано-Франківська, Львова, Ужгорода та Чернівців), а також програм і проєктів транскордонного та інтеррегіонального співробітництва (особливо України та Польщі, Угорщини, Словаччини, Румунії, Чехії);

- виділення грантів громадським організаціям на створення та підтримку функціонування інтернет-майданчиків (на кшталт, «*Home Cares*»), їх популяризацію серед українських зовнішніх мігрантів, надання їм актуальної інформації про нові можливості (як в країні перебування, так і на батьківщині), досвід (рекомендаційні аспекти) з вирішення різного роду проблемних соціально-трудових ситуацій та/чи дискримінацій;

- створення і обслуговування при обласних управліннях Державної міграційної служби інтернет-майданчиків, призначених для отримання звернень від вітчизняних зовнішніх мігрантів щодо порушення їх прав та інтересів за кордоном з метою надання фахової юридично-консультаційної допомоги.

5.2. Концепція «інгібування міграційних втрат» людського потенціалу в системі пріоритетів міграційної політики

В умовах інтенсифікації еміграції населення з України та посилення її негативних наслідків одним з пріоритетів державної міграційної політики на сучасному етапі має стати інгібування темпів втрат людського потенціалу держави. Термін «інгібування» у перекладі з латинської (*inhiber*) означає «утримувати», «сповільнювати»¹³⁷. У контексті цього дослідження інгібіторами виступають заходи міграційної політики та інших сфер державного управління, які сприяють скороченню темпів та масштабів еміграції населення. На рис. 5.2 схематично зображено основні шляхи забезпечення реалізації зазначеного пріоритету міграційної політики.

Їх можна поділити на загальні і спеціальні. Окремі загальні блоки, які не передбачають розробки спеціальних заходів міграційної політики, однак впливають на міграційну сферу, зображено на рисунку широкими прямокутниками вгорі і внизу. А поміж ними – три спеціальні інгібітори. Зрозуміло, що ефективна соціально-економічна та інші сфери політики держави, створення сприятливих умов для життя, розвитку і самореалізації населення сприяє зменшенню його міграційного потенціалу. Що більше, європейський досвід свідчить, що покращення у сфері захисту прав людини та загального економічного становища країни-донора робочої сили автоматично сприяє поверненню трудових мігрантів на свою батьківщину¹³⁸.

¹³⁷ Новий словник іншомовних слів: близько 40000 слів / за ред. Л.І. Шевченко. К.: АРІЙ, 2008. С. 260.

¹³⁸ Olesen H. Migration, Return, and Development: An Institutional Perspective. *International Migration*. 2002. Vol. 40, Issue 5. P.137.

Рис. 5.2. Способи інгібування міграційних втрат людського потенціалу
Джерело: авторська розробка

Із цим загальним блоком тісно пов'язана група спеціальних заходів державної політики, спрямованих на скорочення темпів еміграції населення. Зокрема, за допомогою моніторингових досліджень необхідно виявляти чинники міграції з метою подальшого впливу на них. Це дасть змогу зменшити міграційний потенціал населення і уповільнити, скоротити потоки його виїзду за межі країни. Регулювання чинників міграції займає чільне місце у системі заходів міграційної політики, про що свідчить Глобальний договір про безпечну, упорядковану і легальну міграцію (прийнятий 19.12.2018 р. резолюцією Генеральної Асамблеї ООН). Так, цей документ визначає 23 цілі, досягнення яких необхідне для забезпечення впорядкованої, легальної і безпечної міграції. Серед найбільш значущих другою такою ціллю названо «зведення до мінімуму негативних чинників і структурних факторів, які змушують людей покидати

країни свого походження»¹³⁹.

Дослідження показали, що вагомим чинником зовнішньої міграції населення України є незадовільний рівень оплати праці. Тому важливо визначити розмір середньомісячної зарплати, який був би здатний певною мірою стримати зовнішню трудову міграцію. Однак науково обґрунтованих досліджень чи розрахунків, які б давали відповідь на це запитання немає. Хоча віце-прем'єр міністр України Г. Зубко наприкінці 2017 року зазначив, що зарплата в розмірі 16 тисяч гривень здатна втримати робочу силу в Україні¹⁴⁰. Результати вибіркового обстеження трудової міграції, проведеного у 2017 році Державною службою статистики України, дозволили визначити середньомісячний заробіток трудового мігранта, який становив 722 долари США (для порівняння: середньомісячна зарплата одного штатного працівника в Україні на той період - 203 долари США)¹⁴¹. Досягти такого ж рівня у нашій державі вдасться нескоро, тому цілком логічним є твердження Геннадія Зубка, що зменшення різниці між рівнем оплати в Україні та у європейських державах все ж сприятиме скороченню потоків трудової еміграції¹⁴².

Для з'ясування оціночних суджень щодо цієї проблеми представників «групи ризику» щодо трудової міграції, було поставлене запитання «Яким, на Ваш розсуд, має бути рівень середньомісячної заробітної плати в Україні, що стримував би зовнішню трудову міграцію (у євро)?». Загалом, дослідження дозволило отримати доволі широкий діапазон відповідей: від 400 і до 2000 євро. Якщо аналізувати останні результати опитування (2020 р.), то найбільшу частоту вибору (24 %) посідала зарплата в діапазоні 801-1000 євро. На другому місці за частотою вибору став діапазон 1001-1200 євро (19 %). Відповіді респондентів розподілились приблизно по 10% на два варіанти: 601-800 євро та 1201-1400 євро. Решта варіантів відповіді було розпорошено по 2-7 %.

З метою розробки пропозицій в частині регулювання чинників міграційної політики в Україні, котрі лягли б в основу діяльності органів державної влади, розраховано середнє значення рівня заробітної плати, здатне вплинути на зниження міграційного потенціалу населення. Середня зарплата ($\bar{Y}$) визначалася за формулою середньої арифметичної зваженої: $\bar{Y} = \frac{\sum(Y_i \times f_i)}{N}$, де в чисельнику підсумовано добутки всіх значень зарплати (Y_i) на частоту вибору кожного з них (f_i - frequency), у знаменнику – кількість осіб, котрі відповіли на це питання. Так, середній «стримуючий» рівень заробітної плати, визначений на основі результатів опитування 2020 року становить приблизно 1165 євро. Приблизно

¹³⁹ Global Compact for Safe, Orderly and regular Migration (A/RES/73/195; Resolution adopted by the General Assembly on 19 Desember 2018). General Assembly. United Nations, 2019. P. 6. URL: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/73/195

¹⁴⁰ Зубко Г. Зарплата у розмірі 16 тисяч гривень дасть можливість втримати людей в Україні URL: https://lb.ua/news/2017/12/22/385598_gennadiy_zubko_zarplata_rozmiri.html

¹⁴¹ Зовнішня трудова міграція населення (за результатами модульного вибіркового обстеження). Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2017. С. 26.

¹⁴² Зубко Г. Зарплата у розмірі 16 тисяч гривень дасть можливість втримати людей в Україні. URL: https://lb.ua/news/2017/12/22/385598_gennadiy_zubko_zarplata_rozmiri.html

таку ж суму було отримано і на базі опитувань минулих років (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

Середньомісячна заробітна плата (реальний і бажаний рівень)

Роки	Середньомісячна заробітна плата, грн	Середньомісячна заробітна плата, євро	Середньомісячна заробітна плата, євро (бажаний рівень)	Довідково: Курс гривні щодо євро (середній за рік) грн/євро
2013	3265	307,7	1075	10,61
2014	3480	221,4	1000	15,72
2015	4195	173,1	1095	24,23
2016	5183	183,2	1073	28,29
2018	8711	271	1066	32,14
2019	10497	362,6	1184	28,95
2020	11591	376,5	1165	30,79

Джерело: складено автором за результатами соціологічного моніторингу та за даними¹⁴³

Перевішивши розмір середньомісячної заробітної плати у євро відповідно до курсу валют кожного року, вдалося виявити такі розбіжності: якщо у 2013 році реальна зарплата була меншою від бажаної у 3,5 раза, то у 2014 році – вже у 4,5 раза, а у 2015 році – аж у 6,3 раза. У 2016 році середній рівень заробітної плати зріс при незначному падінні курсу гривні, тому розрив між реальною і бажаною зарплатою дещо скоротився (до 5,9 раза). У 2018 році при суттєвому зростанні зарплати (з 5 до майже 9 тис. грн/міс) такий розрив вже становив 4 рази, а в останні 2 роки дослідження він скоротився до 3 разів.

Усереднене значення «стримуючого» рівня заробітної плати за сім років дослідження становить 1094 євро. Для прикладу зауважимо, що професор Звягільський на основі глибокого аналізу і науково обґрунтованих розрахунків дійшов висновку, що для забезпечення розширеного відтворення робочої сили заробіток кожного працюючого члена сім'ї має становити 1087, 57 євро/міс¹⁴⁴. Це настановує на висновок про те, що рівень заробітної плати, який забезпечує розширене відтворення робочої сили (орієнтовно 800-1000 євро) здатний суттєво вплинути на скорочення потоку еміграції працездатного населення України.

Натомість заробітна плата забезпечує не більше 21 % відтворення робочої сили¹⁴⁵. Однією з вагомих причин настільки низького рівня оплати праці в Україні є сировинна модель економіки, що здешевлює вартість робочої сили. Так, у 2017 році частка заробітної плати у собівартості продукції в Україні

¹⁴³ Офіційний курс гривні щодо іноземних валют (середній за період). Національний Банк України. URL: http://www.bank.gov.ua/files/Exchange_r.xls; Середньомісячна заробітна плата за видами економічної діяльності за період з початку року. Архів / Оплата праці та соціально-трудова відносини / Ринок праці / Демографічна та соціальна статистика / Статистична інформація / Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

¹⁴⁴ Звягільський Ю.Л. Рівень заробітної плати – індикатор ефективності програми економічних реформ. Економіка України. 2013. №9(622). С.83.

¹⁴⁵ Хаустова Є.Б., Маринченко І.В. Проблеми заробітної плати в Україні та шляхи їх вирішення. *Міжнародний науковий журнал. Економічні науки*. 2015. № 9. С.161.

становила 7 %, а у Європейських країнах – 35-40 %¹⁴⁶. Крім того значною є різниця у рівнях оплати праці за галузями економіки, а співвідношення у посадових окладах рядових працівників та керівників іноді становить від 1 до 200!¹⁴⁷. Таким чином, актуальним завданням на сьогоднішній день є не механічне зростання розміру заробітної плати, а комплексне удосконалення всієї її системи у супроводі успішності проведення економічних реформ. Зокрема йдеться про необхідність збільшення частки переробної та наукомісткої продукції у структурі ВВП України.

Ще одним вагомим мотиваційним чинником міграції населення України за кордон є високий рівень безробіття, погані можливості працевлаштування та самореалізації. Вирішити цю проблему частково можна за рахунок створення нових робочих місць. Загалом, створенню нових робочих місць сприятиме відновлення та підтримка розвитку найбільш перспективних галузей економіки на інноваційній основі (наприклад, інформаційних технологій, фармацевтичної галузі, машинобудування, харчової промисловості та ін.). Це може відбуватися такими способами: державне асигнування окремих суб'єктів господарювання чи галузей виробництва (субвенції, субсидії, дотації та ін.); створення сприятливого інвестиційного клімату; науково обґрунтована система надання податкових пільг та кредитів; сприяння функціонуванню існуючих і створення нових економічних кластерів.

Зниженню рівня безробіття в Україні та покращанню умов працевлаштування має сприяти використання державною політикою комплексного механізму стимулювання зайнятості населення. Стимулюючі заходи повинні бути спрямовані на усіх суб'єктів ринку праці, щоб інспірувати їх соціально-економічну активність, котра призведе до зниження рівня безробіття, розширення і оптимізації сфери зайнятості. Модель такого механізму зображено на рис. 5.3.

Серед основних заходів стимулювання зайнятості населення чільне місце належить фінансово-кредитним та податковим механізмам. Зокрема, йдеться про цільове бюджетне фінансування, пільгове кредитування, цільове субсидування створення нових робочих місць та розвитку підприємництва загалом. Очевидно, що така політика має проводитись на основі селективного підходу (через проведення тендерів, різних конкурсів і доборів). При цьому переваги в отриманні допомоги та сприянні від держави повинні отримувати суб'єкти господарювання, які діють у межах пріоритетних галузей економіки регіону, спроможні зберегти й створити нові робочі місця, а також залучити до праці соціально вразливі верстви населення.

¹⁴⁶ Павловський А. Реформа оплати праці: проблеми і перспективи. URL: <https://blog.liga.net/user/apavlovskiy/article/31535>

¹⁴⁷ Там само.

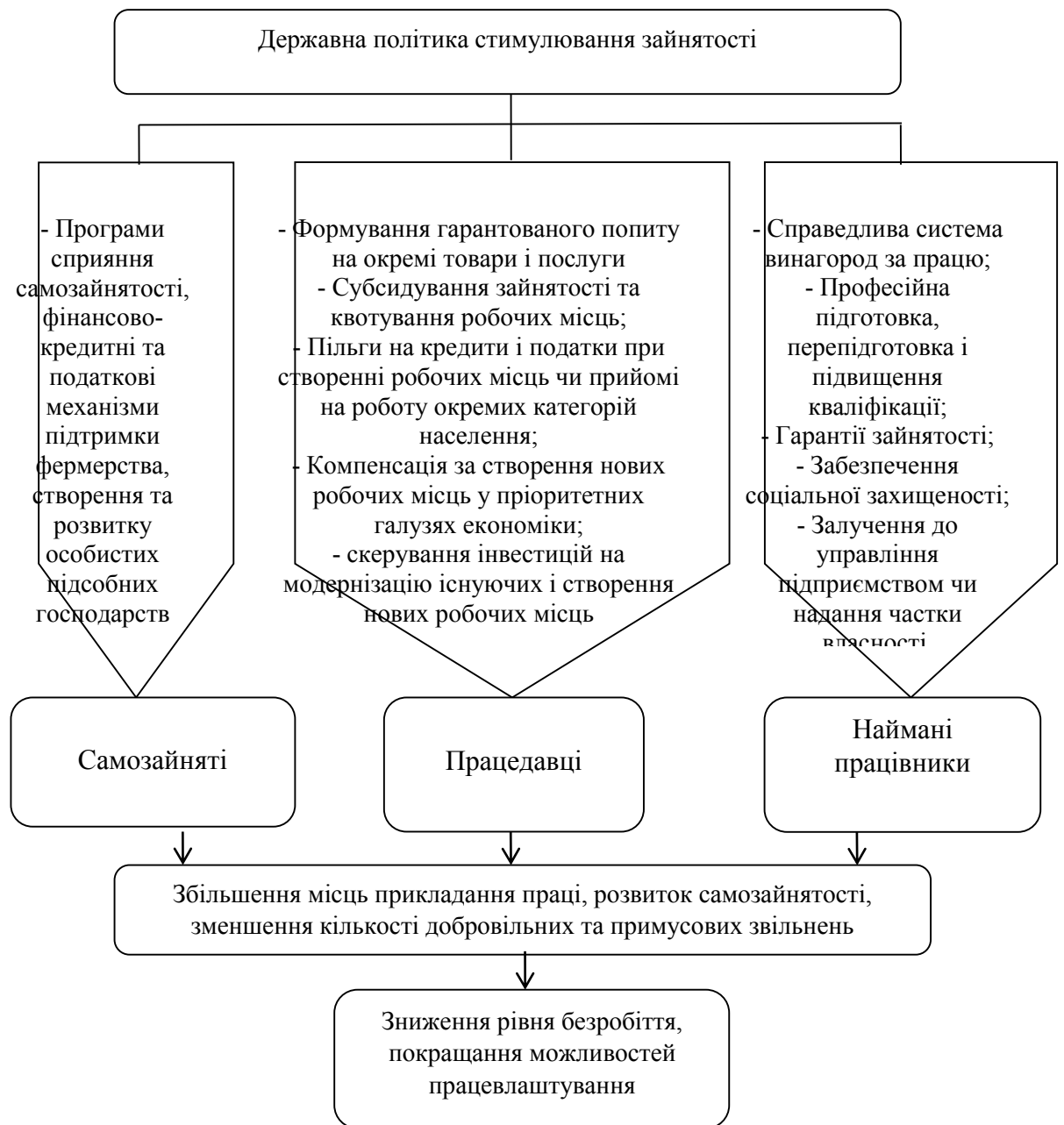

Рис. 5.3. Механізм стимулювання зайнятості: суб'єктний підхід
Джерело: авторська розробка

В умовах гострої необхідності реалізації політики стимулювання зайнятості з одного боку і обмежених можливостей державного та місцевих бюджетів – з іншого, постає необхідність пошуку інших джерел фінансування (різноманітні фонди, банки, емісія цінних паперів та ін.). Це у свою чергу вимагає створити ефективні нормативно-правові механізми для залучення та ефективного використання вкладених коштів, сформуванню сприятливого середовища для збільшення надходжень від вітчизняних та іноземних інвесторів. Крім того, покращити фінансове забезпечення стимулювання зайнятості здатний успішний розвиток новітніх фінансових технологій. Зокрема йдеться про можливості фінансування стартап-компаній, малого й середнього бізнесу за допомогою краудфандингової платформи, фандрейзингу чи системи шерінгового

кредитування. Це у свою чергу потребує реформування фінансової системи та застосування нових підходів до регулювання фінансового сектора України.

Загалом, покращити ситуацію у сфері зайнятості дозволить: державна підтримка самозайнятості, малого і середнього бізнесу; сприяння розвитку гнучких форм зайнятості (зайнятість неповний робочий день чи тиждень, гнучкий графік роботи, надомна праця, сезонна і тимчасова робота, лізинг персоналу, фрілансинг, аутсорсинг та ін.); зменшення податкового навантаження на фонд оплати праці та індивідуальні доходи громадян; організація регіональними центрами зайнятості громадських та інших тимчасових робіт.

У той час, як у розвинутих країнах (США, Німеччина, Японія) малий бізнес забезпечує виробництво більше половини ВВП, у нашій державі існує ціла низка перешкод його розвитку. Зокрема, суттєвого удосконалення потребує дозвільна система діяльності підприємств, а також податкова політика України, яка на даний момент перешкоджає ефективному розвитку підприємництва та призводить до тінізації окремих його секторів¹⁴⁸.

Крім того, вирішенню проблем зайнятості в Україні сприятиме також збалансування попиту і пропозиції робочої сили в трьох основних аспектах: професійно-кваліфікаційному, територіальному та якісному. Подоланню професійно-кваліфікаційних дисбалансів сприятиме підвищення якості освіти; посилення співпраці й узгодження інтересів, потреб ринку освітніх послуг та ринку праці.

Проблему територіальної невідповідності розміщення вакантних робочих місць та незайнятого населення можна вирішити шляхом посилення співпраці між службами зайнятості різних областей, покращання інформаційного забезпечення процесу працевлаштування, комплексу заходів держави щодо сприяння внутрішній мобільності населення, а також активної політики місцевих органів влади щодо посилення привабливості окремих регіонів.

В умовах зростання запитів незайнятого населення щодо майбутнього місця прикладання своєї праці посилює якісний дисбаланс попиту і пропозиції робочої сили. Вирішенню цієї проблеми сприятиме підвищення рівня заробітної плати, забезпечення своєчасності її виплат, збагачення змісту праці та покращення її умов. З іншого боку економічно активне населення має постійно удосконалювати свої професійно-кваліфікаційні навички, підвищувати якість свого трудового потенціалу, щоб відповідати вимогам працедавців та потребам виробництва.

Інгібування міграційних втрат може відбуватись як шляхом скорочення еміграції населення, так і через забезпечення її зворотності. Очевидно, що як і в першому, так і другому випадку йдеться не про адміністративні, заборонні чи примусові заходи, а про необхідність використання певних мотиваційних механізмів. Зворотна міграція може бути здійснена одноразово у формі повернення тривалих трудових мігрантів, стаціонарних мігрантів чи представників діаспори (рееміграція і репатріація). Проблема повернення

¹⁴⁸ Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: Монографія. Львів: Арал, 2008. С.262-273.

мігрантів тісно пов'язана із успішністю реалізації загального блоку заходів державної політики щодо створення сприятливих умов для життя, навчання і самореалізації особистості та блоку ідеологічного забезпечення цього процесу. До спеціальних заходів належить розробка й ефективна реалізація програм щодо заохочення до повернення мігрантів на батьківщину та їх подальшої інтеграції у приймаючому соціумі. Програми репатріації та реєміграції можуть розроблятися як для окремих соціально-демографічних груп (наприклад, для молоді, пенсіонерів, одиноких матерів тощо), так і для представників певних професійних груп, потреба в яких найбільш гостро відчувається на національному чи регіональних ринках праці (наприклад, для лікарів, інженерів, програмістів чи інших висококваліфікованих спеціалістів). Крім того, поверненню мігрантів сприятимуть такі заходи державної політики: організація мовних курсів на безоплатній основі; сприяння у здобутті освіти, перекваліфікації, працевлаштуванні чи відкритті власної справи; надання пільг, допомоги чи одноразових виплат репатріантам та реємігрантам (наприклад, компенсація витрат на переїзд, облаштування житла, митні пільги на ввезення майна, податкові пільги на відкриття власної справи та ін.).

У багатьох країнах світу вже існує багатий досвід успішної політики повернення мігрантів, який Україні доцільно було б врахувати при розробці власних механізмів вирішення цієї проблеми. Так, у сусідній Польщі з 2008 року розроблено комплексну програму повернення, яка складається з кількох блоків, що стосуються різних груп заходів (інформаційна кампанія; допомога у працевлаштуванні; усунення перешкод для повернення; вирішення проблем освіти мігрантів і т.п.)¹⁴⁹. У деяких країнах впроваджують програми за окремими напрямками задоволення потреб реємігрантів. Наприклад, у Греції діє спеціальна житлова програма, що передбачає певні пільги (звільнення від податків, вигідні умови іпотеки) при купівлі житла за іноземну валюту. Крім того, тут також створюються спеціальні школи для дітей, котрі повертаються з-за кордону, надаються кредити на вигідних умовах та пропонуються інвестиційні проекти для зворотних мігрантів¹⁵⁰. Особливо корисним для України є вивчення досвіду незаможних країн (напр., Албанії, Молдови, Грузії), котрі проводять активну політику реінтеграції поверненців. Зокрема прикладом може слугувати використання в цих країнах уже наявних інститутів міграційної політики та розвиток координації їх роботи з метою реінтеграції мігрантів; окремі заходи щодо найбільш вразливих категорій мігрантів; включення підтримки реінтеграції у національну стратегію розвитку¹⁵¹.

На важливості використання фінансово-економічних механізмів повернення українських емігрантів наголошує А. Гайдуцький. Аналізуючи досвід різних країн, вчений стверджує, що стимулювання грошових переказів,

¹⁴⁹ Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія. К.: НІСД, 2018. С. 240.

¹⁵⁰ Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія. К.: НІСД, 2018. С. 235.

¹⁵¹ Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія. К.: НІСД, 2018. С. 242 – 246.

інвестиційної й підприємницької активності мігрантів стане передумовою для повернення і самих мігрантів¹⁵². Одним із найперспективніших напрямків залучення коштів з-за кордону вважають міграційні облігації (спеціальні державні цінні папери, які уряд розміщує серед мігрантів та діаспори)¹⁵³. Як правило, залучені таким способом кошти держава використовує для покращання соціальної інфраструктури, фінансування державного боргу, або ж реалізації інших суспільно важливих пріоритетних програм. Однак, на сьогодні ринок міграційних облігацій в Україні ще не сформовано і перебуває лише на стадії обговорення.

Практика інших країн показує успішність запуску депозитно-накопичувальних банківських послуг як важливого джерела залучення коштів мігрантів у розвиток країни їх походження¹⁵⁴. Крім того, збільшенню надходження грошей з-за кордону сприятиме розвиток нових каналів грошових переказів, страхування цих переказів та запровадження різних державних програм, спрямованих на соціально-економічний захист мігрантів (напр., страхових, кредитних, пенсійних та ін.).

Особливої уваги з боку держави потребує українська молодь, оскільки останнім часом все більше її представників їде здобувати вищу освіту за кордон, а повертається лише незначна частина. Так, останні соціологічні дослідження свідчать, що третина українських студентів прагне після завершення навчання працевлаштуватися в Польщі, а ще кожен п'ятий – планує емігрувати до іншої країни¹⁵⁵. Цьому активно сприяє імміграційна політика Польщі. Так, з 2014 року іноземці-випускники польських вищих навчальних закладів мають можливість упродовж року залишитись в країні для пошуку роботи¹⁵⁶. Така ситуація актуалізує необхідність розробки спеціальних програм щодо повернення талановитої молоді, які свого часу були поширеними у 60-х роках ХХ століття у Туреччині, Індії, Південній Кореї та ін.¹⁵⁷. При цьому не слід зосереджуватись лише на матеріальних і недооцінювати важливість морально-духовних інгібіторів. Наприклад, важливе значення тут має продумана інформаційна політика держави (внутрішня і зовнішня), культурно-просвітницька робота з учнівською та студентською молоддю, патріотичне виховання молодого покоління тощо.

Ще одним важливим способом уповільнення темпів міграційних втрат є

¹⁵² Гайдуцький А. Боротьба за мігрантів. Україні приготуватися. URL: https://dt.ua/internal/borotba-za-migrantiv-ukrayini-prigotuvatisya-289703_.html/?action=sort&sort=popular&slice=0&limit=20

¹⁵³ Махонюк О.В. Міграційні облігації як інструмент неінфляційного фінансування національної економіки: приховані ризики сьогодення. *Регіональна економіка*. 2013. №4(70). С. 118.

¹⁵⁴ Гайдуцький А. Боротьба за мігрантів. Україні приготуватися. URL: https://dt.ua/internal/borotba-za-migrantiv-ukrayini-prigotuvatisya-289703_.html/?action=sort&sort=popular&slice=0&limit=20

¹⁵⁵ Малиновська О. Сучасна міграція українців до Польщі та пов'язані з нею виклики. Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень, відділ соціальної політики. С. 10. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrats_Pol-fbd2a.pdf

¹⁵⁶ Малиновська О. Сучасна міграція українців до Польщі та пов'язані з нею виклики. Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень, відділ соціальної політики. С. 10. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrats_Pol-fbd2a.pdf

¹⁵⁷ Гнатюк Т.О. Добровільна зворотна міграція: досвід країн ЄС та перспективи України. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер. : Політологія*. 2011. Т. 175, Вип. 163. С. 24.

стимулювання циркулярної міграції, яка передбачає наявність часового обмеження на перебування і працю за кордоном, повторюваність міграційних поїздок впродовж певного періоду часу, добровільність та легальність¹⁵⁸. Концепція циркулярної міграції посіла важливе місце у формуванні спільної міграційної політики ЄС ще у 2005 році. Оскільки циркулярна міграція відбувається відповідно до міжнародних домовленостей (контрольовано і організовано), то її розглядають як дієву альтернативу нелегальній міграції¹⁵⁹. Формування моделі циркулярної міграції першочергово передбачає: укладення відповідних угод з країнами-реципієнтами робочої сили; удосконалення системи пенсійного забезпечення трудових мігрантів із залученням країн працевлаштування мігрантів; налагодження системи тісної співпраці з мігрантами під час їх перебування за кордоном. Так, О. Малиновська вважає, що систематичній циркулярній міграції сприятиме узаконення системи подвійного громадянства¹⁶⁰. Крім того, сприятливим середовищем для функціонування моделі циркулярної міграції є інтеграційні утворення (напр., СНД, ЄС, АТЕС та ін.), у межах яких існує менше адміністративних перешкод (наприклад, відсутність візового режиму), краще налагоджені інфраструктурні та соціально-економічні зв'язки, спрощена система прикордонного контролю між державами-учасниками певного об'єднання.

Загалом, можна стверджувати, що модель циркулярної міграції є вигідною для усіх інституційних одиниць міграційного процесу – «triple-win solution»¹⁶¹ (рішення «потрійного виграшу»). Зокрема, країні походження мігранта вона дозволяє отримати грошові перекази зароблених за кордоном коштів, запобігти безповоротній втраті людських ресурсів, а також забезпечити «циркуляцію мізків» (brain circulation) та «збагачення мізків» (brain gain)¹⁶². Країна призначення забезпечує потребу ринку праці в робочій силі за рахунок працівників з-за кордону і водночас уникає багатьох негативних наслідків, пов'язаних зі стаціонарною міграцією (напр., значні витрати на інтеграцію мігрантів, їх соціальне забезпечення, соціальна напруга у суспільстві у зв'язку з сегрегацією чи сепарацією представників певних міграційних груп та ін.). Для самого мігранта циркулярна міграція дає можливість легального працевлаштування, соціальної захищеності, вищий рівень оплати своєї праці, ніж на батьківщині, а також набуття нових знань, корисного досвіду. Крім того, така модель міграції розширює свободу вибору особи місця перебування, отримання соціальних благ і послуг, витрачання зароблених коштів, а також запобігає руйнації соціальних контактів та сімейних відносин.

¹⁵⁸ Малиновська О.А. Циркулярна міграція – політична мода чи перспективна модель міграційного менеджменту? *Демографія та соціальна економіка*. 2011. №2 (16). С.97.

¹⁵⁹ Малиновська О.А. Циркулярна міграція – політична мода чи перспективна модель міграційного менеджменту? *Демографія та соціальна економіка*. 2011. №2 (16). С.97.

¹⁶⁰ Малиновська О.А. Циркулярна міграція – політична мода чи перспективна модель міграційного менеджменту? *Демографія та соціальна економіка*. 2011. №2 (16). С.101.

¹⁶¹ Agunias D.R., Newland K. Circular migration and development: trends, policy routes, and ways forward / Policy Brief. Washington: Migration Policy Institute, April 2007. P. 1.

¹⁶² Малиновська О.А. Циркулярна міграція – політична мода чи перспективна модель міграційного менеджменту? *Демографія та соціальна економіка*. 2011. №2 (16). С.99.

Насамкінець важливо зауважити, що заходи щодо стимулювання зворотної і запровадження моделі циркулярної міграції будуть дієвими за умови, що самі мігранти виявляють зацікавленість, бажання до того, щоб повернутись на Батьківщину. Про необхідність і актуальність реалізації механізму зворотної міграції свідчать результати досліджень: більшість українських мігрантів підтримують тісні сімейні, соціальні контакти із Україною, пов'язують з нею своє майбутнє і виявляють бажання повернутись до рідних домівок¹⁶³.

Оскільки внутрішня міграція може стати вагомою альтернативою виїзду населення за кордон¹⁶⁴, то сприяння її врегульованій активізації може виступити ще одним із важливих шляхів інгібування міграційних втрат людського потенціалу. Першим кроком на шляху до реалізації особою свого права на вільне пересування та вільний вибір місця проживання має стати усунення основних об'єктивних бар'єрів. Зокрема йдеться про необхідність спрощення системи реєстрації за місцем проживання та послаблення її прив'язки до можливості отримання новоприбулими особами, членами їх сімей соціальних гарантій та адміністративних, освітніх й інших послуг. Ще одним бар'єром розвитку внутрішньої міграції населення (особливо тимчасової трудової) виступає транспортне сполучення та мережі, які потребують суттєвого удосконалення. Значною перешкодою для реалізації стаціонарної внутрішньої міграції часто постає проблема недоступності житла. Її вирішення потребує науково обґрунтованої політики поетапного здешевлення вартості житла, удосконалення системи іпотечного житлового кредитування, надання кредитних пільг, виплат для окремих категорій мігрантів (напр., ВПО, висококваліфікованих спеціалістів та ін.) на придбання житла.

Сприяти підвищенню внутрішньої мобільності має тісніша співпраця регіональних служб зайнятості, покращання доступності інформації на ринку праці, агітаційно-роз'яснювальна робота у регіонах виходу мігрантів. Створення економічних кластерів чи формування окремих потужних суб'єктів господарювання потребує залучення значної кількості працівників до певних регіонів. За таких обставин доцільною вбачається розробка і реалізація механізмів активізації внутрішньої тимчасової трудової міграції або ж програм безповоротної трудової міграції. Важливою їх складовою є система пільг, що передбачає безкоштовний переїзд і перевезення майна мігранта, звільнення від сплати податків на певний період, грошова допомога сім'ї мігранта, кредити на зведення чи купівлю житла тощо.

Дію усіх зазначених вище спеціальних інгібіторів міграційних втрат людського потенціалу може підсилити ефективна державна гуманітарна політика. Така політика, окрім іншого, мала б забезпечити духовно-патріотичне виховання молоді, поширення національних цінностей на гуманістичній основі,

¹⁶³ Марков І., Селешук Г., Савчинський Р., Іванкова-Стецюк О., Одинець О. Циркулярна міграція: нові підходи до старої концепції. Матеріали дослідницького проекту «Опрацювання концепції політики циркулярної міграції українців до ЄС у взаємодії експертних середовищ та аналітичних центрів України та ЄС». Львів, 2014. С. 9.

¹⁶⁴ Малиновська О. Внутрішня міграція та тимчасові переміщення в Україні в умовах політичних та соціально-економічних загроз. Аналітична записка: відділ соціальної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень. С. 3. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/vnutrishnya_migratsia-45aa1.pdf

сприяти інтеграції українського суспільства та мотивувати його членів до самовідданої праці на благо держави, толерантності, взаємопідтримки та протидії зовнішнім загрозам.

5.3. Інструменти удосконалення політики зайнятості в умовах високої міграційної активності населення

Викликами сучасної сфери зайнятості в Карпатському регіоні України, які призводять до зростання зовнішньої міграції населення, є:

1. Формування працедефіцитної кон'юнктури національного ринку праці, посилення деструктивних змін у сфері зайнятості.

Високі темпи скорочення кількості постійного населення та, відповідно, робочої сили є основною причиною спаду економічної активності населення та формування ринку праці, на якому спостерігається нестача її пропозиції праці. Природним чинником скорочення населення, що зумовлює зниження трудового потенціалу і перспектив економічного зростання України, є погіршення демографічної ситуації в регіоні. У сфері зайнятості спостерігається тривалий кількісний дисбаланс, який поглиблюється низькими якісними характеристиками значної кількості вільних робочих місць. Спостерігається збільшення розриву між пропозицією і попитом робочої сили за всіма групами професій. Найбільш гострою є ситуація за спеціальностями, які не потребують високого рівня професійної підготовки та кваліфікації працівників.

2. Низький рівень оплати праці, особливо працівників бюджетної сфери, поширення тіньових схем зайнятості, що призводить до зниження соціальної захищеності працівників.

Гідна заробітна плата є фактором стримування еміграції не тільки висококваліфікованої робочої сили, а й численних робітничих кадрів. Однак для Карпатського регіону тривалою є проблема наднизької вартості праці та значної диференціації рівня заробітної плати за окремими секторами економіки. Так, розбіжність у середньорічних розмірах оплати праці між Україною та країнами ЄС становить від 4-5 (Польща, Чехія, Угорщина) до 8-10 разів (Іспанія, Німеччина, Італія, Велика Британія). Наприклад, мінімальна заробітна плата станом на 1 січня 2020 р. у Франції становить 1539 євро, Німеччині – 1584 євро, Іспанії – 1050 євро, Греції – 758 євро, Польщі – 611 євро, США – 119 євро, Словенії – 941 євро, Чеській Республіці – 575 євро, Угорщині – 487 євро, в Україні – 150 євро¹⁶⁵.

Поширення тіньових схем праці спричиняє динамічний розвиток ринку неформальної зайнятості, який поглиблює проблему зниження соціальної захищеності працівників та їх інклюзії. Для осіб, які зайняті у неформальній економіці і набувають ознак прекаріату (соціально незахищені працівники), середовище є більш сприятливим для міграції, аніж для тих, які є офіційно працевлаштованими з базовими соціальними гарантіями. Серед видів економічної діяльності найбільш поширеною неформальна зайнятість є у сільському, лісовому та рибному господарствах (43 %), в оптовій та роздрібній

165 Eurostat. *Minimum wages*. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/tps00155>

торгівлі, у сфері ремонту автотранспортних засобів (19 %), а також у будівництві (16 %). Неформальні трудові відносини переважали у секторі самостійної зайнятості, де частка населення, яке працювало на неформальних робочих місцях, становила 71,9 %, а серед працюючих за договором наймання – 12,2 %. При цьому частка самозайнятих була більшою у сільській місцевості (91,0 %) порівняно з відповідним показником (42,2 %) серед міського населення¹⁶⁶.

Актуальною проблемою інклюзивного ринку праці є неврегульованість діяльності фрілансерів, чисельність яких продовжує зростати завдяки представникам «творчих професій» (актори, письменники, художники, дизайнери, IT-фахівці). Стрімкому зростанню кількості новозареєстрованих фрілансерів сприяє зменшення (обмеження) офіційної зайнятості у зв'язку з карантинними заходами, зумовленими пандемією COVID-19. Попри очевидні переваги нетрадиційних форм зайнятості, умови функціонування ринку фрілансу не включають можливостей колективного захисту низки трудових прав працівників, зокрема через членство в профспілках.

3. Посилення професійно-кваліфікаційного дисбалансу попиту та пропозиції на ринку праці через невідповідність напрямів підготовки фахівців потребам економіки.

Невідповідність обсягів і напрямів професійного навчання потребам ринку праці, недостатній рівень якості професійної підготовки, незадовільні умови, які пропонуються у сфері зайнятості – це виклики сучасного ринку праці Карпатського регіону, які виникли внаслідок недосконалого формування державного/регіонального замовлення на підготовку кадрів, відсутності дієвих взаємозв'язків між закладами освіти та роботодавцями, а також недостатньою мотивацією молоді до оволодіння робітничими професіями. Крім того, відсутність даних про працевлаштування випускників за фахом, їх доходи та рівень реалізації трудового потенціалу не стимулює заклади вищої та професійної освіти дбати про свою конкурентоспроможність на ринку освітніх послуг, підвищувати соціальну відповідальність за ефективність використання публічних і приватних ресурсів, спрямованих на здобуття освіти.

Структурний дисбаланс на ринку праці є першопричиною посилення проблем із працевлаштування молоді, зростання рівня безробіття серед молодих фахівців, а відповідно зниження рівня життя. Ці обставини формують позитивні міграційні установки серед молодого покоління, зокрема спонукають до зовнішніх трудових міграцій, а також поширення пасивних, нерегламентованих (тіньова зайнятість) і деструктивних (кримінальних) моделей поведінки.

4. Несформований ринок праці сільських територій, збереження тенденцій зростання обсягів відкритого та прихованого безробіття серед сільського населення, скорочення попиту на робочу силу в сільській місцевості.

Сьогодні на сільських територіях Карпатського регіону відбуваються глибокі деструктивні зміни, що, зокрема, стосуються посилення депопуляції, зниження людського потенціалу, процвітання безробіття й бідності, що в

¹⁶⁶ Неформально зайняте населення за статтю, місцем проживання та статусом зайнятості. Державна служба статистики. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/eans_u/arch_nzn_smpsz_u.htm

результаті стимулює трудову міграцію та від'їзд молоді із села. Занепадають основні галузі спеціалізації сільських територій. Так, у сільському господарстві України спостерігається, з одного боку, дефіцит кваліфікованих кадрів, а з іншого – перевищення пропозиції сільської робочої сили над попитом. Триває незворотний процес старіння і скорочення кваліфікованих фахівців сільськогосподарських підприємств усіх форм власності, існує значна диференціація в оплаті праці, відзначається низький рівень конкурентоспроможності і захищеності працівників у сільській місцевості. Відсутність процесу створення нових виробництв сільськогосподарських і несільськогосподарських видів діяльності також є чинником посилення міграції населення сільських територій, менш економічно розвинених районів та районних центрів до міст або за кордон, де попит на працю в рази вищий.

5. Відсутність належних умов для забезпечення розвитку інклюзивного ринку праці.

Для сучасного ринку праці Карпатського регіону не характерні ознаки інклюзивності, а відтак відсутні рівні умови доступу та конкуренції для всіх контрагентів сукупної пропозиції, зокрема для осіб з інвалідністю, молоді й осіб, які потребують особливого захисту. За сучасних умов на особливу увагу заслуговують учасники Операції об'єднаних сил і члени їхніх сімей, внутрішньо переміщені особи, біженці та постраждалі внаслідок воєнних дій на території Луганської і Донецької областей.

Небажання і відсутність стимулів роботодавців працевлаштовувати недосвідчену, а часто і некваліфіковану молодь, низькі офіційні зарплати для молодих працівників, які пропонуються на вакантних посадах, і, відповідно, небажання молоді їх заповнювати, високий рівень корупції при працевлаштуванні на «престижні» вакансії є причинами зростання рівня безробіття серед молоді. Примітно, що у 2019 р. рівень безробіття молоді в Україні зріс до 31,1 %, для порівняння у країнах ЄС: Польща – 11,6 %, Угорщина – 11,4 %, Німеччина – 6 %, Норвегія – 9,9%, Болгарія – 11,8%, Румунія – 16,2 %.

Проблема інклюзивності ринку праці найгостріше стосується осіб із обмеженими фізичними можливостями. Не зважаючи на те, що законодавством встановлена квота працевлаштування інвалідів на всіх підприємствах в Україні, реальна кількість вакансій для інклюзивних осіб є лімітована. Іншими проблемами залишаються невідповідність професійної кваліфікації осіб з інвалідністю вакантним посадам і низька оплата праці¹⁶⁷.

6. Недостатня реалізація можливостей і потенціалу державної служби зайнятості у забезпеченні інноваційного розвитку сфери зайнятості.

Цифровізація економіки, широке використання інформаційно-комунікаційних технологій, поширення інновацій вимагають модернізації системи підходів до надання послуг безробітним, роботодавцям, а також іншим контрагентам ринку праці. Несформована система соціального партнерства не дає можливості об'єднати зусилля державної служби зайнятості (ДСЗ), сторін соціального діалогу та усіх стейкхолдерів на національному та регіональних

¹⁶⁷ Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>

ринках праці задля розроблення, фінансування і реалізації загальнодержавних і місцевих ініціатив у сфері зайнятості, у т.ч. щодо створення нових робочих місць і оперативного працевлаштування безробітних.

Реалізація потенціалу ДСЗ залежить від повноти охоплення послугами ринку праці, рівня довіри безробітних до ДСЗ і задоволеності контрагентів від отриманих послуг, а також широкого використання сучасних інтерактивних підходів до їх надання. ДСЗ у процесі забезпечення інноваційного розвитку сфери зайнятості залишається у певній мірі «віддаленою» від своїх контрагентів, а саме економічно активного населення і роботодавців, а також не забезпечує достатній рівень соціальної відповідальності (у частині забезпечення зайнятості). Все ще не повною мірою імплементовано досвід ЄС щодо впровадження норм і стандартів сервісної діяльності ДСЗ на основі реалізації електронних послуг для стейкхолдерів.

Варто зазначити, що для оцінки якості сервісної діяльності ДСЗ на основі реалізації електронних послуг у світі використовується індекс онлайн-сервісів (OSI), який включає чотири напрями оцінки: початкова інформаційна присутність у мережі, присутність у мережі і надання електронних послуг, надання онлайн-послуг на основі електронної взаємодії, електронні послуги, що об'єднують як державні структури між собою, так і забезпечують залучення громадян до діяльності державних органів. У 2020 р. Україна посідала 69 позицію серед 193 країн світу зі значенням індексу 0,6824 при максимальному 1,0 (Корея), що свідчить про низький рівень реалізації потенціалу ДСЗ¹⁶⁸.

Не повною мірою забезпечено комплексний порядок організації аналітично-планової роботи ДСЗ (зокрема, у частині обґрунтованості планових показників працевлаштування безробітних, зменшення тривалості безробіття та укомплектування вакансій), раціонального використання ресурсного забезпечення при вирішенні проблем фіктивного безробіття; організації роботи з питань працевлаштування внутрішньо переміщених осіб; співпраці з обміну адміністративними даними про зайнятість трудових мігрантів тощо.

Зважаючи на негативні аспекти сфери зайнятості населення Карпатського регіону України, які призводять до зростання міграційної активності населення, вимивання висококваліфікованих і робітничих кадрів, посилення структурних диспропорцій на ринку праці, існує об'єктивна необхідність реалізації ефективних інституційно-адміністративних, організаційно-економічних й інформаційних інструментів державної політики зайнятості, від чого значною мірою залежить природне стримування міграційних процесів, зокрема за такими напрямами:

1. Сприяння економічному відновленню регіональних економік через покращання інвестиційного середовища, формування більш раціональної системи оподаткування для пожвавлення підприємницької діяльності і створення нових робочих місць. Для цього необхідно:

- створити сприятливі умови для відкриття, ведення і розвитку малого та

¹⁶⁸ United Nations E-government survey-2020. URL: [https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20\(Full%20Report\).pdf](https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20(Full%20Report).pdf).

середнього підприємництва через реалізацію фінансових (міжнародна фінансова допомога, державні програми підтримки підприємництва, фінансування за допомогою кредитних спілок, схеми гарантування кредитів, векселі, факторинг, лізинг тощо) і нефінансових (інформаційне забезпечення щодо можливостей Європейської мережі підприємств і програми ЄС «Конкурентоспроможність підприємств малого та середнього бізнесу», рамкової програми ЄС з досліджень і інновацій «Горизонт 2020») інструментів;

- реалізувати організаційно-економічні заходи з реіндустріалізації національного господарства на основі технологічної модернізації шляхом кооперації переробних і високотехнологічних галузей, створення науково-виробничих кластерів і R&D-центрів, спінінгових і мостових організацій, оновлення інноваційно-технологічного забезпечення, широкого використання виробничих й інформаційних платформ та удосконалення політики державних закупівель, використання експортних субсидій і кредитів, нарощування виробничих потужностей;

- пропагувати ідею національного економічного патріотизму, пов'язану зі створенням сприятливих соціально-економічних, політичних та інституційних умов і позитивного іміджу України задля стимулювання зайнятості та самозайнятості населення, особливо молоді (у сфері започаткування власної справи, стартапів);

- підвищити рівень наукоємності промисловості через комерціалізацію наукових розробок, трансфер високотехнологічних інновацій, співпрацю приватного бізнесу та наукових кластерів, реалізацію науково-технічної й інноваційної політики з метою створення високопродуктивних робочих місць у промисловому секторі.

Реалізація цього інструмента зорієнтована на стабілізацію економічної ситуації в регіоні за рахунок стимулювання детінізації бізнесу та доходів, підвищення добробуту населення, збільшення можливостей для молоді у працевлаштуванні та зростання аспірацій трудових мігрантів до реєміграції і реалізації власних підприємницьких цілей на батьківщині. Вирішення цього завдання можливе у процесі імплементації Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України державної програми (стратегії) повернення українських трудових мігрантів та їх соціально-економічної реінтеграції.

2. Розробка та реалізація стратегії створення високооплачуваних робочих місць як інструмента активізації зайнятості висококваліфікованих кадрів, мінімізації тіньової зайнятості та оплати праці, зменшення «прекаріату», ключовими векторами якої є:

- розвиток ринку новітніх/гнучких форм зайнятості (дистанційна, віртуальна тощо) і самозайнятості шляхом стимулювання ініціативності населення до створення суб'єктів малого та середнього підприємництва, забезпечення організаційно-економічних і нормативно-правових передумов розвитку молодіжного бізнесу;

- імплементація світового досвіду щодо мінімізації тіньової зайнятості методом запровадження «ваучерів на послуги», зокрема у таких видах діяльності як утримання та ремонт житла, сільське господарство, садівництво, охорона здоров'я, побутові послуги, догляд за дітьми, ремонт автомобілів тощо.

Примітно, що система «ваучери на послуги» - поширена світова (США, Бельгія, Франція та ін.) практика реєстрації хатніх робітників як інструмент мінімізації тіньової зайнятості у сфері домашнього обслуговування. Наприклад, у Бельгії «ваучери на послуги» продаються у відповідних установах, затверджених Комісією з надання ваучерів на послуги при Національному бюро з працевлаштування. Кожний ваучер відповідає годині роботи, а платіж підлягає частковому відрахуванню. Підписаний трудовий договір з працівниками на надання «ваучерних послуг» регламентований на конкретний термін (день, тиждень тощо), повний або неповний робочий день і містить пункти щодо соціального забезпечення найманих працівників¹⁶⁹;

- формування креативного потенціалу та розвиток інноваційної активності населення шляхом створення виробничих лабораторій і забезпечення вільної адаптації інноваційних ідей для фізичних і юридичних осіб. Так, виробничі лабораторії є одними із ключових структурних елементів більшості промислових підприємств у світі, основними завданнями яких є тестування інноваційної продукції і контроль її якісних характеристик. Ефективна організація діяльності виробничих лабораторій в інноваційній діяльності сприяє визначенню конкурентних переваг підприємства і збільшенню рівня комерціалізації інновацій приватного сектору економіки;

- забезпечення використання «міграційних облігацій» з метою цільового спрямування грошових трансфертів трудових мігрантів у реальний сектор економіки, що забезпечить створення нових робочих місць і підвищення ефективності використання міграційного капіталу. Міграційні облігації як ефективний механізм швидкого залучення коштів на бюджетні потреби продовжує застосовуватися у багатьох країнах світу (Ізраїль, Індія, Китай, Ліван та ін.), що дозволило залучити близько 50 млрд дол. США за 60 років. За оцінками експертів ефективне використання міграційних облігацій може сприяти залученню на цілі економічного розвитку України близько 10 млрд дол. США на рік¹⁷⁰.

3. Реалізація заходів із усунення дисбалансів попиту та пропозиції на ринку праці на підставі проведення регіональних обстежень роботодавців та випускників закладів вищої та професійно-технічної освіти через:

- формування програми обстеження роботодавців і випускників та системи постійного моніторингу (за прикладом Польщі – система ELA). Зокрема, у Польщі діє система моніторингу працевлаштування випускників університетів

¹⁶⁹ Інспекція праці та незадекларована праця в ЄС / Міжнародне бюро праці, Програма адміністрації праці та інспекції праці (LAB/ADMIN). Женева: МОП, 2013. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---lab_admin/documents/publication/wcms_536742.pdf.

¹⁷⁰ Облігації для мігрантів: незадіяні можливості. URL: https://zn.ua/ukr/finances/obligatsiyi_dlya_migrantiv_nezadiyani_mozhlivosti.html

(Ogólnopolski system monitorowania Ekonomicznych Losów Absolwentów szkół wyższych, ELA), яка враховує результати закладів вищої освіти та факультетів у чотирьох категоріях: кар'єра випускників, якість викладання, науковий потенціал та інтернаціоналізація¹⁷¹;

- проведення моніторингу якості та ефективності підготовки і працевлаштування молоді на внутрішньому ринку праці, а також встановлення відповідності потреб ринку праці та пропозиції фахівців, яку забезпечує вітчизняна система освіти, можливостей реалізації людського потенціалу країни і зменшення міграційних втрат;

- побудову системи середньострокового прогнозування розвитку ринку праці у професійно-кваліфікаційному та регіональному зрізах;

- створення інтегрованої інформаційно-аналітичної бази даних про зайнятість випускників;

- використання результатів аналізу при формуванні державного замовлення на підготовку фахівців, реагуванні системи вищої освіти на зміну попиту на навички, мінімізації міграційних аспірацій молоді шляхом стимулювання сталого зростання заробітної плати та поліпшення умов праці для професій з високим попитом, сприянні мобільності та залученню кваліфікованих працівників з-за кордону.

Усунення дисбалансу у кваліфікаціях передбачає створення адаптивних систем освіти та навчання, забезпечення ефективних професійних орієнтацій, підтримку навчання протягом усього життя, залучення кваліфікованих працівників з-за кордону, збереження талантів шляхом підвищення якості роботи та гідної її оплати, а також ведення політики регулювання ринку праці, яка сприяє мобільності та гнучкості робочої сили.

4. Формування системи превентивних заходів регулювання сфери зайнятості у сільській місцевості, найбільш важливими з яких є:

- введення законодавчої норми щодо створення резерву робочих місць на підприємствах АПК і переробної сфери для випускників ЗВО та ЗПТО з метою стимулювання залучення випускників, а також молодих фахівців у виробничу сферу;

- розвиток туризму на сільських територіях, зеленого туризму та альтернативних видів сільськогосподарської діяльності, що сприятиме створенню нових робочих місць та зменшенню обсягів трудової міграції населення у сільській місцевості у т.ч. за рахунок розвитку сфери послуг й інфраструктури (транспорт, зв'язок, торгівля, рекреація та ін.);

- формування координаційної структури (представники місцевих органів влади, некомерційних і громадських організацій, підприємств і організацій роботодавців), основним завданням якої є укладання договорів про співробітництво у сприянні зайнятості населення, що проживає у сільській місцевості. Сторонами-учасниками договорів можуть бути також профспілки агропромислового комплексу та представники фермерських господарств;

¹⁷¹ Система моніторингу працевлаштування випускників університетів. URL: <https://ela.nauka.gov.pl/pl>

- залучення ресурсів у межах програм міжнародних організацій і проєктів міжнародної підтримки («U-LEAD з Європою», програми секторальної підтримки ЄС, програми ЄС щодо розвитку сільських територій та інші) для створення сільськогосподарських кооперативів і фермерських господарств.

5. *Удосконалення системи інституціонального забезпечення інклюзивного ринку праці* через реалізацію таких заходів:

- а) розвиток автоматизованої інформаційної бази (на основі Cloud технологій) на регіональних ринках праці для резервування вакансій для особливих категорій населення (інвалідів, пенсіонерів, малозабезпечених осіб);

- б) професійна підготовка та перепідготовка економічно неактивного населення на основі тристоронніх договорів між ДСЗ, роботодавцями та закладами освіти;

- в) створення можливостей дистанційного виконання операційних функцій окремими верствами населення за допомогою спеціалізованих інтернет-платформ, широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), що формують передумови для розвитку віртуального ринку праці, контрагентами якого будуть усі категорії населення. Так, ємність ІКТ-ринку в Україні перевищує 1 млрд дол. США, а динаміка щорічного приросту оцінюється на рівні 20-30 %¹⁷²;

- г) створення Національного агентства з регулювання ринку праці та віртуальної зайнятості, підпорядкованого Міністерству соціальної політики України. У цьому контексті основні пріоритети сучасної політики зайнятості населення України стосуються:

- ратифікації конвенцій МОП щодо нових форм зайнятості та гнучкого режиму роботи, удосконалення Кодексу законів про працю України відповідно до міжнародних трудових стандартів та новітніх форм зайнятості;

- внесення змін до Закону України «Про колективні договори та угоди» щодо договорів та угод, укладених на різних рівнях (національному, регіональному, галузевому), включення положень, що стосуються регулювання умов праці вразливих категорій населення, а також діджиталізації управління людськими ресурсами, зокрема запровадження електронного процесу найму, онлайн навчання, цифрових програм, віртуальних тренінгів та співпраці для ефективного прийняття рішень.

6. *Підвищення ефективності діяльності ДМС областей Карпатського регіону за рахунок:*

- запровадження моніторингу тенденцій і структурних змін на різних рівнях ринку праці (міжнародний, національний, регіональний і локальний), за різними формами і видами зайнятості, результатом якого буде оперативне реагування на нові умови зайнятості;

- активізації діяльності ДСЗ щодо взаємодії закладів освіти з роботодавцями, їх мотивації до підготовки навчальних програм, узгодження освітніх і професійних стандартів;

¹⁷² Аутсорсинг: бизнес «навынос». URL: http://www.prostobiz.ua/biznes/biznes_start/stati/outsorsing_biznes_na_vynos.

- налагодження співпраці ДСЗ із науковими установами для проведення спільних соціологічних досліджень, моніторингу змін форм і видів зайнятості;
- модернізації організаційно-управлінської структури ДСЗ і системи якості послуг через удосконалення комунікаційних схем між учасниками ринку праці та ДСЗ, забезпечення прозорості та відкритості діяльності ДСЗ (імплементация європейської програми «близькість до контрагентів»), що дозволить підвищити рівень довіри до ДСЗ. Зазначимо, що програма «близькість до контрагентів» у європейських країнах передбачає використання новітніх форм електронних послуг ДСЗ для усіх контрагентів: інформування (безпосереднє надання інформації про державні (адміністративні) послуги); одностороння взаємодія (забезпечення можливостей контрагентам отримати електронну форму документа); двостороння взаємодія (забезпечення можливостей обробки електронної форми документа, зокрема ідентифікацію); проведення трансакцій (електронна реалізація можливостей прийняття рішень)¹⁷³.

5.4. Шляхи покращання функціонування ринку міграційних послуг: інституційний та соціально-економічний аспект

Висока міграційна активність населення Карпатського регіону України породжує *попит на міграційні послуги*. Вони можуть бути рекрутинговими (працевлаштування, підтвердження кваліфікації, укладання трудових договорів), адміністративними (реєстрація, надання особливого статусу й дозволів, візові послуги та ін.), логістичними (пасажирські та вантажні перевезення), юридичними й консультаційними (з питань процесу міграції, адаптації, захисту), фінансовими (обслуговування фінансових переказів, фінансова підтримка), страховими (оформлення медичного страхування), освітніми (мовні, навчально-адаптаційні).

Діяльність суб'єктів з надання різних міграційних послуг формує відповідний ринок. Розвинений *ринок міграційних послуг* пов'язаний з уможливленням та покращанням (спрощенням, легалізацією, прискоренням, доповненням) умов здійснення міграційних переміщень, отриманням супутніх послуг, пов'язаних з міграцією, мінімізує значний комплекс ризиків (як для громадян, так і держави), пов'язаних з міграційними процесами, підвищує їх ефективність та якість державної міграційної політики.

Натомість, повноцінний ринок міграційних послуг в Карпатському регіоні все ще не сформований, а наявні його елементи характеризуються низкою суттєвих недоліків, які ускладнюють моніторинг й управління міграційними процесами, породжують труднощі, а також створюють нові ризики та загрози міграції. Усунення ключових проблемних аспектів функціонування та розвитку ринку міграційних послуг дозволить підвищити ефективність міграційної політики на рівні держави та регіонів.

Ключові недоліки функціонування ринку міграційних послуг в Україні наступні:

¹⁷³ Ковбаско О. М. (2016). Досвід європейських служб зайнятості у наданні електронних послуг. URL: file:///C:/Users/ADMINP~1/AppData/Local/Temp/tpzn_2016_2_13.pdf.

1. *Домінуюче переважання неліцензованих суб'єктів-надавачів міграційних послуг.* Так, діяльність суб'єктів, які надають послуги з посередництва при працевлаштуванні за кордоном, підлягає ліцензуванню (ч. 1 ст. 38 Закону України «Про зайнятість населення»; Кабінетом Міністрів України затверджено відповідні Ліцензійні умови¹⁷⁴). За вітчизняною статистикою ліцензовані суб'єкти щорічно працевлаштовують за кордоном близько 80 тис. осіб. Це 1,5-2,5 % від усіх українських трудових мігрантів. Решту 98 % мігрантів обслуговують юридичні та фізичні суб'єкти, що зареєстровані в інших видах економічної діяльності або є неофіційними.

2. *Низький рівень задоволеності мігрантів послугами, що проявляється в неналежному виконанні посередниками взятих на себе обов'язків щодо організації трудового міграційного процесу.* Зокрема, результати авторського експертного опитування типу «face-to-face», де експертами виступили відібрані 39 осіб з набутим трудовим міграційним досвідом, дозволили отримати глибинну суб'єктивну та поведінкову оцінку проблемних питань функціонування ринку міграційних послуг (зокрема з працевлаштування) з високим ступенем достовірності.

Дослідженням зафіксовано надзвичайно низький рівень задоволеності респондентів послугами посередників – 30 % експертів зазначили абсолютно негативне враження від співпраці, 33 % виявили конкретні претензії до посередників. У нерівних інформаційних умовах недобросовісні посередники приховують цілу низку важливих аспектів міграційного процесу від недосвідчених українців, зокрема щодо:

- вартості аналогічних міграційних послуг (запрошення, допомога у відкритті візи, пасажирські перевезення, допомога у пошуку місця праці тощо);
- реальних умов праці за кордоном (важкість праці, можливі штрафи на виробництві, обмеження робочих годин та ін.);
- умов проживання, харчування, щоденного добирання до місця праці;
- реальної заробітної плати, розмір якої вказується як максимальний. Наприклад, на зборі врожаю в Польщі обіцяють 1000-1500 дол. США на місяць. При цьому посередники не інформують про те, що максимальний врожай фактично збирається впродовж 2-3 тижнів сезону (піку дозрівання ягід), величина врожаю нестабільна з року в рік, а на якість плодів, від якої залежить розмір заробітної плати, впливають, скажімо, погодні умови чи інші чинники. Тому в інші періоди сезону реальна заробітна плата є значно нижчою – в межах 600-700 дол. США і часто доводиться виконувати не заявлену роботу – обрізати дерева, кущі, обробляти городину тощо;
- наявності прихованих комісій (інколи в розмірі 20-40 % від заробітної плати) та інших додаткових умов, які попередньо не помітні через труднощі ретельного вивчення умов угоди, яка офіційно укладається іноземною мовою через агенцію-посередника.

¹⁷⁴ Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном: постанова Кабінету Міністрів України № 1060 від 16.12.2015 р. *Урядовий кур'єр*. 23.12.2015. № 240. (Офіційне видання)

За результатами обстеження загальна частка респондентів, котрі хоч раз були ошукані, склала в Польщі 27 %, в інших країнах Європи – 69 % (рис. 5.4). При цьому якість наданих послуг зовсім не корелювала з їхньою вартістю.

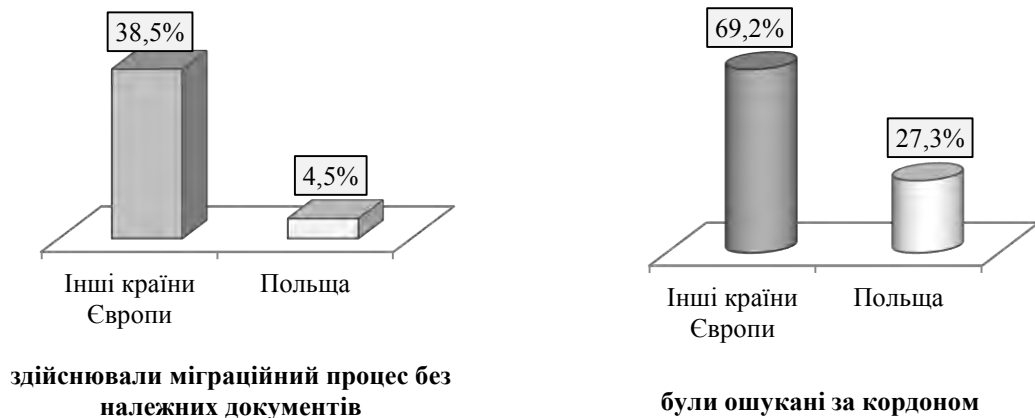

Рис. 5.4. Частка нелегальної трудової міграції українських громадян у країнах Європи та частота випадків ошукання мігрантів

Довідково: ошукані за кордоном, якщо це залежало від: статусу легального перебування, відсутності додаткових необхідних документів, угоди на працю, страхування, поведінки посередника/працедавця тощо

Джерело: результати експертного опитування трудових мігрантів

3. *Відсутність постійно діючої практики притягування до відповідальності тінювих посередників на ринку міграційних послуг.* Інтерв'ю із неофіційним надавачем послуг з працевлаштування за кордоном підтвердило, що абсолютна більшість тінювих посередників працюють відкрито, не бояться жодного втручання в їхню діяльність правоохоронних органів. Крім того, по-перше, відносини зі споживачем не фіксуються жодним чином; по-друге, посередники, що допомагають в оформленні документів, трактують власні послуги як інформаційні, перевізники – як пасажирські перевезення; по-третє, окремі з них справді реєструють ФОП за відповідним КВЕД. Відтак, довести, що посередники надали додаткові послуги за додаткову плату – складний процес.

Зі сторони державних інститутів спостерігаються переважно письмові звернення на власних сайтах та друкованих матеріалах до громадян України щодо загроз нелегального працевлаштування за кордоном¹⁷⁵. При цьому, основний посил полягає в тому, що українці «особисто відповідальні за власну безпеку, вибираючи спосіб працевлаштування в іноземній країні».

4. *Популяризація неофіційними посередниками практик нелегальної зовнішньої трудової міграції.* Починаючи з червня 2017 року (після запровадження безвізового режиму з ЄС), виїзд за кордон на законних підставах (за біометричними паспортами) став доступним у спрощеному вигляді для всіх громадян України. Проте, умови працевлаштування для українців залишилися незмінними (наявність відповідної робочої візи та інших дозвільних документів).

¹⁷⁵ ГУ Держпраці у Львівській області інформує про ризики неофіційної праці за кордоном. URL: <https://loda.gov.ua/news?id=40837>; Тінюві схеми оплати праці та їх вплив на майбутні пенсії. URL: <https://www.pfu.gov.ua/ks/38247-tinovi-shemy-oplaty-pratsi-ta-yih-vplyv-na-majbutni-pensiyi/>

Якщо не брати до уваги Польщу та Чехію, то трудові квоти в інші країни ЄС залишилися надзвичайно низькими та недостатніми для українців. Кількість дозволів виданих на ведення оплачуваної діяльності зменшується з року в рік (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

Динаміка змін кількості дозволів на працевлаштування (вперше),
отриманих українськими трудовими мігрантами в окремих країнах ЄС
в 2008-2019 рр., тис. од.

Країни	Роки											
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Чехія	15,6	4,1	7,1	1,7	10,9	9,3	5,0	8,1	7,6	9,8	17,7	35,5
Німеччина	1,0	0,9	0,9	0,9	1,2	1,1	1,5	0,6	1,3	1,3	1,7	1,3
Іспанія	2,0	2,4	1,5	1,8	1,4	1,3	1,1	1,1	0,9	1,0	2,0	2,0
Італія	32,2	29,1	40,1	8,2	2,5	8,6	3,9	0,9	0,4	0,3	0,3	0,2
Португалія	1,1	0,6	0,5	0,4	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,6	0,9
Польща	н.д.	н.д.	72,3	62,3	85,2	124,4	188,8	354,1	464,3	545,3	468,6	551,1
Інші країни	н.д.	н.д.	6,5	6,6	6,1	6,2	7,5	10,4	12	22,1	44,1	68,6
Країни ЄС без Польщі	н.д.	н.д.	56,6	19,6	22,5	26,8	19,2	21,3	22,4	34,8	66,4	108,5

Джерело: *First permits by reason, length of validity and citizenship [migr_resfirst]*. Eurostat.
URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home>

Це пояснює ситуацію, що абсолютна більшість вітчизняних посередників на ринку міграційних послуг продовжили надавати виключно послуги пасажирських та товарних перевезень у ці країни. Проте значна частина перевізників цілком реально пропонують особистий контакт з місцевими працедавцями або українськими осередками у тих же Італії, Німеччині, Іспанії, Норвегії тощо. Тим самим, як норма, позиціонується нелегальне працевлаштування з можливістю відтермінованого узаконення трудових відносин у цих країнах. Незважаючи на корисливий умисел або «добрі» наміри посередників такий алгоритм працевлаштування в країнах ЄС порушує місцеве та європейське міграційне законодавство¹⁷⁶ та несе істотні ризики для самих українців (експлуатація, невивплата заробітної плати, дискримінація, депортація тощо).

5. *Низький рівень соціально-економічної захищеності трудових мігрантів.* Окрім того, що посередники досить часто безвідповідально відносяться до організаційних моментів міграційного процесу, фінансових гарантій для українців, умов праці та проживання тощо, вони зрідка та неохоче беруть участь (принаймні супровідну) в оформленні трудового договору для своїх клієнтів, тим самим цими діями (бездіяльністю) позбавляють соціальних гарантій наших

¹⁷⁶ У документах Європейського Союзу найчастіше вживається поняття “нелегальна імміграція”. По-перше, нелегальна міграція існує в разі незаконного перетину кордону, перетину кордону з фальшивими або підробленими документами. По-друге, нелегальна міграція виникає у разі законного в'їзду, але перебування після закінчення терміну дії дозволу на перебування. По-третє, законне перебування стає нелегальним, коли особа працевлаштовується або займається підприємницькою діяльністю з недозволеною в'їзною візою / Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on a Common Policy on Illegal Immigration, Brussels, 15.11.2001, COM(2001) 672 final, p. 7.

громадян гарантованих як іноземною країною, так і Україною.

6. *Неналежне інституційно-правове регулювання ринку міграційних послуг в системі неефективної міграційної політики.* Це підтверджує велика кількість та частка тіньових посередників. Окрім того, держава далеко не повною мірою використовує цільові можливості та потенціал суб'єктів ринку міграційних послуг, у тому числі щодо підвищення соціальної захищеності мігрантів та формування їх правової культури.

7. *Становлення іміджу України у світі як донора робочої сили, країни з несприятливими можливостями працевлаштування і розвитку.* Переважання в міграційних послугах нелегальної складової спонукає громадян України до міграції «за будь яку ціну», згоду працювати в умовах, що не відповідають їх освітньо-кваліфікаційному рівню та вимогам до умов праці. У результаті українців сприймають як «низько кваліфіковану» робочу силу, яку можна залучати у непрестижні сфери зайнятості.

З метою усунення визначених проблем та удосконалення функціонування ринку міграційних послуг в Карпатському регіоні доцільно реалізувати такі інструменти:

- *запровадження системи моніторингу за станом та розвитком ринку міграційних послуг* з покладенням відповідальності за організацію і проведення моніторингу на регіональні управління ДМС України у співпраці з Державною службою України з питань праці. Одним із результатів такого моніторингу має бути розробка та постійне оновлення *Інтерактивної мапи суб'єктів ринку міграційних послуг* (надавачів міграційних послуг різних форм власності з переліком таких послуг) у розрізі регіонів України та з подальшою деталізацією. Для цього необхідно провести дослідження посередників на ринку міграційних послуг за видами і статусом (офіційністю) діяльності, здійснити рейтингування ліцензованих суб'єктів, а отриману інформацію зробити публічною.

Важливо поширювати інформацію щодо недобросовісних і тіньових посередників, які надають міграційні послуги. Таким чином, постійний моніторинг ситуації слугуватиме основою для удосконалення концепції розвитку ринку міграційних послуг та міграційного законодавства загалом. Як наслідок буде створено інформаційну базу статистичних та адміністративних даних, необхідних для здійснення аналізу функціонування і розвитку ринку міграційних послуг в регіонах України, формування наукового підґрунтя для прийняття ефективних управлінських рішень;

- *популяризація посередників на ринку міграційних послуг, які здійснюють свою діяльність легально й соціально відповідально.* Поруч з поширенням інформації про недобросовісних і тіньових посередників, важливо здійснювати різного роду підтримку тим суб'єктам, які надають якісні міграційні послуги. Така підтримка може бути промоційною (публікування інформації в ЗМІ та на офіційних сайтах органів державної влади), представницькою (участь у форумах, виставках, наукових заходах), інституційною (членство в міжнародних й авторитетних громадських організаціях), інформаційною (надання необхідної інформації), фінансовою (первинне залучення до спільних грантів, програм,

конкурсів);

- *легалізація та ліцензування діяльності існуючих неофіційних посередників на ринку міграційних послуг* з метою переведення суб'єктів ринку міграційних послуг, які мають позитивну репутацію на регіональному рівні серед населення та володіють значною інформаційною та матеріальною базою для якісного виконання своїх функцій і завдань, безпосередньо в правове поле. Для цього слід реалізувати інструмент публічно-приватного партнерства між представниками держави (ДМС, Держслужба з питань праці, Державний центр зайнятості), суб'єктів ринку міграційних послуг, громадських організацій з міграції. Одним із актуальних форматів організації цього напрямку є зустрічі уповноважених представників сторін, результатом яких має стати прийняття резолюції на партнерських принципах про побудову співпраці на таких засадах:

- діяльність посередників виключно в правовому полі задля підвищення захищеності трудових мігрантів-українців за кордоном;

- участь держави у формуванні якісного моніторингу міграційної ситуації (інформація, у тому числі, може стосуватися перекваліфікації чи підвищення кваліфікації українців за кордоном, кількості працевлаштованих за кордоном, видів та тривалості виконуваних робіт українцями за кордоном, характеристики іноземних роботодавців тощо);

- надання ліцензованим посередникам юридичної, бюджетно-грантової та іншої підтримки, певних преференцій у доступі до державного замовлення;

- *посилення відповідальності посередників на ринку міграційних послуг за надання неякісних послуг*. Необхідна активізація роботи регіональних ДМС щодо поінформовування мігрантів про те, що якщо мігрант уклав договір про отримання міграційної послуги, але не задоволений її якістю, він може:

1) подати скаргу на ім'я керівника суб'єкта-надавача послуги;

2) звернутись зі скаргою до територіального управління Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (Департаменту захисту споживачів);

3) звернутись зі скаргою до судових органів.

У випадку підтвердження надання неякісних послуг для посередника мають застосовуватись штрафні санкції згідно з Законом України «Про захист прав споживачів».

При відсутності договору між мігрантом і посередником на ринку міграційних послуг оскарження їх якості є практично неможливим. Оскільки в Україні інститут захисту прав споживачів є слабо розвинутим. Важливо, щоб такі скарги набували ознак публічності, підтримувались громадськими об'єднаннями та були візрцевими для інших осіб. Таким чином, буде поступово формуватися правова культура мігрантів, а посередники на ринку міграційних послуг будуть розуміти додаткові ризики недобросовісної комерційної діяльності в сегменті послуг;

- *укладання міжурядових дво- і багатосторонніх угод та активна позиція державних служб у захисті прав українців-мігрантів*. Окрім удосконалення системи соціально-економічної захищеності громадян України за кордоном

держава може отримати низку додаткових переваг, серед яких – гарантії відносно повернення українців відповідно до прописаних позицій у міжурядових угодах; узгодження та формування спільних міждержавних міграційних політик, апробація в Україні кращих світових практик регулювання проблем міграції та демографічної кризи, посилення інституційної спроможності ринку міграційних послуг.

У цьому аспекті ринок міграційних послуг може відіграти ключову роль, адже недержавні посередники-надавачі міграційних послуг перебувають у постійному та тісному контакті з українськими заробітчанами й іноземними працедавцями. Вони достеменно знають, які труднощі спіткають українців у тій чи іншій європейській країні, які рішення проблем існують на сьогодні та які потенційні кроки варто очікувати від уряду України (враховуючи досвід інших країн світу щодо захисту своїх громадян за кордоном). Тому вкотре доцільним бачиться співпраця суб'єктів ринку міграційних послуг та державних органів.

Офіційні посередники повинні стати активними учасниками реалізації цих угод та забезпечувати виключно легальний процес здійснення зовнішньої трудової міграції українців;

- розробка та реалізація Концепції регулювання розвитку ринку міграційних послуг в Україні, у тому числі формування регіональних планів її реалізації зі врахуванням специфіки кожного регіону країни. Метою Концепції має стати розвиток добросовісної конкуренції на вітчизняному ринку міграційних послуг, нівелювання негативного впливу зовнішнього середовища та забезпечення належної якості міграційних послуг як основного індикатора стабільності і рівноваги, що відображає ступінь задоволення інтересів усіх учасників ринку.

Головними пріоритетами Концепції доцільно визначити:

- 1) легалізацію ринку міграційних послуг;
- 2) зростання якості міграційних послуг;
- 3) розвиток системи контролю якості міграційних послуг з боку громадянського суспільства;
- 4) децентралізація та дерегулювання ринку міграційних послуг.

Особливий практичний інтерес має ідея впровадження в діяльність ДМС України міжнародних стандартів системи управління якістю та переходу до оцінки ефективності діяльності ДМС України та підконтрольних їй органів і суб'єктів не тільки з позиції реалізації міграційної політики, але зокрема на засадах рівня задоволення потреб споживачів – мігрантів.

Важливо, щоб положення Концепції враховували стан та структуру демографічних процесів, були узгодженими зі стратегією Державної міграційної політики України та іншими суміжними стратегічними і плановими документами, інституціалізували основні поняття, принципи, цілі, пріоритети та заходи у сфері регулювання ринку міграційних послуг на різних рівнях, закріпили основні нормативно-правові положення регулювання розвитку ринку міграційних послуг в Україні, сформували чітку послідовну міграційну політику з урахуванням особливостей розвитку ринку міграційних послуг, забезпечували належну протидію нелегальним формам надання міграційних послуг.

ДМС України має активізувати співпрацю з Державною регуляторною службою України щодо вдосконалення процедур ліцензування посередників на ринку міграційних послуг. Це дасть змогу привернути увагу влади і громадськості до проблем якості міграційних послуг на шляху підвищення захищеності мігрантів-громадян України за кордоном.

5.5. Удосконалення системи статистичного спостереження та запровадження моніторингу міграційної активності населення

Сьогодні офіційна повноцінна інформація щодо зовнішніх міграційних процесів є надзвичайно затребуваною серед представників органів влади, відповідальних за регулювання міграційних процесів і забезпечення соціально-економічного розвитку територій, а також серед громадського сектора та наукової спільноти. Попри свою затребуваність облікова інформація щодо зовнішніх міграцій представлена дуже вузько (еміграція/імміграція, задекларована мета поїздки, кількість перетинів кордону тощо). Окрім того, виявлено, що державними виконавчими органами збирається та подається у Держстат України та ДМС України значно більша кількість різноманітної облікової інформації про зовнішні міграційні процеси в країні, яка взагалі не оприлюднюється або публікується вибірково, що не відображає загальнонаціональних міграційних тенденцій і не дозволяє формувати більш ефективну державну міграційну політику на центральному та регіональному рівнях.

Відтак, системне та тривале аналізування джерел та змісту вітчизняної інформації щодо міграційної активності населення Карпатського регіону та України загалом (переважно представленої Державною службою статистики України (у співпраці з МОМ) та Державною міграційною службою України) дозволяє сформулювати ключові зауваження щодо її якісного наповнення. Розв'язання зауважень сприятиме формуванню більш системної інформаційно-аналітичної основи для:

- а) дослідження міграційної активності населення за різними векторами;
- б) розробки якісної демографічної та міграційної політики;
- в) розробки прогнозних трендів міграційної політики..

Для нинішньої системи статистичного спостереження міграційної активності населення притаманні наступні недоліки:

1. Некоректне трактування ключового поняття/показника «міждержавна міграція». Проблемою є те, що у демографічних щорічниках та інших публікаціях Держстату України під цим показником подаються дані про зовнішній виїзд або в'їзд осіб виключно на постійне місце проживання (ПМП). При цьому ігнорується ширший аспект явища зовнішньої міграції, а також не береться до уваги критика наукової спільноти щодо самих показників реєстрації ПМП.

2. Міграція у зведених показниках не розглядається як багатогранне явище, вітчизняні дані не гармонізовані з міжнародними. Міграціологам та демографам вкрай важливо володіти широким спектром даних щодо міграційних процесів в Україні задля якісної розробки національних стратегій і програм демографічної та міграційної політики України. Розділ «міждержавна міграція» у статистичних

виданнях необхідно доповнити наступною інформацією:

- щодо кількості перетинів національного кордону громадянами України. Відповідну інформацію подає ДМС України у публікаціях «Міграційні профілі» від 2013 року. Щоправда інформація подається лише про виїзди з України без подання аналогічних показників щодо в'їздів. Такі дані дозволили б якісніше відображати зовнішні міграційні процеси ніж інформація, яку сьогодні публікує Держстат та ДМС;

- щодо мети виїзду українських громадян за кордон. Відповідна інформація також подається у «Міграційних профілях» ДМС, проте є нерепрезентативною, оскільки понад 96 % усіх поїздок фіксується як здійснених з приватною метою. Таке поняття є надзвичайно загальним та включає в себе трудову міграцію, еміграцію, відвідування родичів, малий прикордонний рух та човникову міграцію, в т.ч. – торгівлю товарами тощо. Очевидно, що метод збору відповідної інформації на прикордонних пунктах пропуску вичерпав себе у сучасних умовах та потребує вдосконалення;

- відносно якісної оцінки міграційних демографічних втрат та обсягів трудової міграції. На сьогодні на порядку денному стоїть проблема визначення єдиного офіційного об'єкта (інституту), який би займався питаннями якісного та повного дослідження міграційних процесів в Україні. Це дозволило б на основі його спеціалізованої аналітичної роботи надавати цілісні достовірні науково обґрунтовані оцінки. Адже на сьогодні не існує фахового комплексного аналізу зовнішньої трудової міграції наших громадян. Власні цифри наводять різні автори та інститути, але їхні розрахунки суттєво не збігаються, показники коливаються в діапазоні 3-7 млн осіб щороку та є істотно вищими за офіційні дані Держстату.

3. Недосконалою є методика обстежень зовнішньої трудової міграції, які проводить Державна служба статистики України, а також недостатньо інформативною є форма представлення результатів цих обстежень. Інформаційною публічною базою, яка найбільш скрупульозно відображає зовнішні міграційні трудові процеси в Україні, є три опубліковані звіти Державної служби статистики України щодо обстеження вітчизняної трудової міграції у 2008, 2012 та 2018 роках. Великі обсяги представленої інформації засвідчують масштабність спостережень проведених фахівцями Держстату та МОМ, істотну глибину проблематики дослідження. Проте ці звіти містять суттєві недоліки, вирішення яких є потенційно бажаним для підвищення рівня якості аналізування досліджуваного явища. Зокрема серед ключових недоліків потрібно виділити:

- неналежне висвітлення результатів загальнонаціональних вибіркового обстежень. Із трьох зазначених обстежень Держстату останнє за 2018 рік представлене дуже вузько – у вигляді бюлетеня, що наповнений узагальненими таблицями без детального регіонального огляду. Натомість такий огляд був притаманний двом попереднім звітам, зокрема, перший звіт за 2008 рік містив надзвичайно багато описово-аналітичної цінної інформації, в т.ч. у розрізі найбільш міграційно задіяних областей України, а також категорій і верств населення, спеціалізації їх зайнятості за кордоном, впливу зовнішньої трудової

міграції на добробут домогосподарств тощо;

- недотримання принципу гармонізації статистичних показників. Зокрема, дискусійним є рішення «оцінювати масштаби трудової міграції за «нестандартний» (2,5 або 3,5 роки) період», виходячи з того, що органи влади та наукову спільноту цікавлять середньорічні та сезонні (літо/зима) показники, які відсутні. Через такий підхід кількісні дані є неспівставними з іншими вітчизняними та міжнародними статистичними показниками;

- необхідність детальнішого дослідження грошових переказів трудових мігрантів. Розкриття питання середньомісячного заробітку та транскордонних переказів трудових мігрантів у країнах їхнього перебування є більш корисною інформацією та має вищий прикладний характер, ніж просте порівняння першого показника з вітчизняними даними за аналогічними видами економічної діяльності і т. д.;

- відсутність ідентифікації безпосереднього процесу здійснення виїзду за кордон громадян (присутнє лише питання «Способи працевлаштування трудових мігрантів за країнами перебування»). Таким чином упускається інформація про функціонування ринку міграційних послуг, зокрема, про діяльність посередників на ньому та їхню участь в захищеності трудових мігрантів, формування вартості міграційних послуг тощо.

Зважаючи на негативні демовідтворювані та міграційні процеси, їх вплив на соціально-економічний розвиток, а також складність формування ефективної державної міграційної політики, постає об'єктивна необхідність *удосконалення системи збору та представлення статистичної міграційної інформації*. Для цього необхідно:

1. Запровадити систематичну звірку вітчизняної та іноземної інформації щодо виїзду громадян України на ПМП за кордон. Необхідно організувати збір відповідних іноземних статистичних показників (які публікуються у вільному доступі або які можливо отримати на платній основі), сформувати відповідну базу даних за останні 20 років з механізмами її постійного оновлення (поповнення). Такий крок дозволить більш точно оцінити міграційні втрати України за останні 20 років, відобразити загальну динаміку за цей період та сформувати відповідні прогнози еміграційних процесів.

2. Ширше представляти інформацію про «міждержавну міграцію» з поданням наступних даних:

- щодо кількості перетинів національного кордону громадянами України. У цьому пункті важливо подавати обидва показники – кількості виїздів за межі України та кількості в'їздів на територію нашої країни;

- щодо мети виїзду наших громадян за кордон. Необхідно внести зміни в питальник відповідної анкети, яку заповнюють (мігранти/прикордонники) на прикордонних пунктах пропуску, тобто надати більше позицій щодо альтернатив вибору мети виїзду;

- щодо регіонального розподілу зовнішніх міграційних процесів. Необхідно використовувати можливості сучасних технологій. Зокрема, зчитування та опрацювання інформації з біометричних документів дозволяють

систематизувати велику кількість дотичної до міграційного процесу інформації в реальному часі зі залученням при цьому мінімального людського ресурсу. Інформацію, отриману з електронних документів, можна систематизувати в регіональному розрізі за наступними показниками: яка кількість осіб здійснила виїзд за кордон, яка частота виїздів припадає на 1 особу, яка середня тривалість виїздів за кордон, виділити човникові міграції та міграції малого прикордоння тощо;

• у розділі зовнішня міграція подавати узагальнену інформацію про трудову міграцію українців (річну, з уточненнями сезонної), аналогічні показники згідно міжнародних даних, інформацію щодо заробітної плати мігрантів та грошових переказів. Зведена гармонізована інформація повинна оброблятися та подаватися одним інститутом (наприклад, ДМС України) з розширеними повноваженнями щодо отримання необхідних даних про міграційні процеси від державних органів влади, співпраці з міжнародними організаціями, внесення пропозицій щодо збору статистичної міграційної інформації.

3. При проведенні наступного загальнонаціонального обстеження трудової міграції передбачити:

- включення до звітів Державної служби статистики України щодо обстеження вітчизняної трудової міграції окрім табличного матеріалу описово-аналітичної інформації, а також висновків і рекомендацій для державної і регіональної міграційної політики;

- подання при оцінці кількості трудових мігрантів середньорічних показників. Відповідно, доцільно переглянути/уточнити визначення поняття «трудова міграція»¹⁷⁷, яке передбачає включення числа осіб, які впродовж останніх 3,5 років брали участь у трудових міграціях (оскільки, таке трактування спричиняє прецедент неможливості визначення середньорічних показників). Подавати альтернативні розрахунки (на основі іноземних джерел), порівнювати їх з результатами власного обстеження, в т.ч. в частині прикордонного руху та човникової міграції;

- здійснення якісного аналізу грошових переказів трудових мігрантів. Зокрема потрібно дослідити яку частку пересланих коштів українські домогосподарства спрямовують на ту чи іншу статтю витрат (будівництво/купівля/ремонт житла, купівля авто/побутової техніки, споживчі витрати, лікування, освіта дітей/внуків, відкриття/розвиток бізнесу тощо). Тобто, доповнити питальник, який використовується у зазначеному обстеженні. Таким чином з'явиться можливість відстежувати вплив переказів на економіку та якість життя населення;

- надання більшої уваги процесу працевлаштування громадян України за кордоном. Багато аспектів можливо розкрити завдяки внесенню додаткових запитань в питальниках обстеження, а отримана інформація повинна представлятися у вигляді перехресних таблиць, які є значно інформативніші, ніж

¹⁷⁷ Тишук Т. Велика міграція: чому ніхто в Україні не знає, скільки наших громадян виїхало за кордон / Червень 14, 2018 / VoxUkraine / URL: <https://voxukraine.org/uk/velika-migratsiya-chomu-nihtov-ukrayini-ne-znaye-skilki-nashih-gromadyan-viyihalo-za-kordon/>

звичайні прості одномірки, котрі не дають порівняльної характеристики. До уточнюючих питань необхідно додати: до яких посередників українці звертаються при оформленні пакета документів (перший та наступні рази), який правовий статус діяльності цих посередників (неофіційні, офіційні); як оцінюють наші співвітчизники якість, швидкість (відповідно до терміновості), вартість отриманих послуг та роботу посередників; який пакет документів оформляють мігранти для працевлаштування за кордоном та скільки коштує кожна позиція пакета по-окремо (запрошення, віза відповідної категорії, страховий поліс, трудовий договір, організація перевезення та поселення, плата за інші послуги); чи здійснюють українці перетин кордону або трудову діяльність в країні перебування свідомо без належного пакета документів і якою є відповідна мотивація;

- тлумачення результатів обстежень з трудової міграції у відповідних звітах. Наприклад, вказати, що це є мінімально-орієнтовані обсяги, оскільки офіційні джерела найбільших країн-реципієнтів українських заробітчан наводять значно вищі цифри.

На перспективу, окрім первинного вдосконалення системи статистичного спостереження нагальним є запровадження *Національної системи моніторингу міграційної активності населення*. Це доцільно здійснювати у декілька етапів:

1) вироблення єдиного підходу до формування системи статистики міграційної активності населення;

2) розробка методики та проведення вибіркового соціологічного обстеження щодо міграційної активності населення;

3) розробка системи показників моніторингу міграційної активності населення в контексті досягнення цілей людського розвитку.

Розробка Національної системи моніторингу міграційної активності населення є завданням державної ваги. У зв'язку з цим слід провести низку заходів за ініціативи і координації окремих органів державної влади:

1. Кабінету Міністрів України:

- передбачити у плані заходів щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року вироблення єдиного підходу до формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення регулювання міграційної активності населення;

- ініціювати і забезпечити проведення Всеукраїнського перепису населення з включенням питань щодо досвіду міграції (визначення місця народження, навчання, працевлаштування, прописки і фактичного проживання);

- ініціювати розробку та ресурсне забезпечення роботи Національної системи моніторингу міграційної активності населення в Україні;

- визначати заходи регулювання міграційної активності населення (потенційної і реальної) за результатами моніторингу;

2. Державній міграційній службі України:

- організувати розробку Національної системи моніторингу міграційної активності населення в Україні за участі Державної служби статистики України та інших центральних органів державної влади, що реалізують повноваження в

економічній, зовнішньоторговельній, освітній, трудовій, соціально-захисній сферах;

- забезпечувати публікування даних з моніторингу міграційної активності населення України в щорічному міграційному профілі та в експрес-випусках на офіційному сайті служби;

- забезпечувати функціонування Єдиного державного демографічного реєстру як інформаційної основи для обліку населення, в тому числі його переміщень;

3. Державній прикордонній службі України:

- здійснювати розширений збір інформації при фіксації перетину державного кордону з метою з'ясування мети виїзних потоків («дипломатична», «службова», «ділова», «туризм», «приватна», «навчання», «релігійна», «культурна та спортивний обмін», «імміграція (ПМЖ)», «працевлаштування», «обслуговуючий персонал транспортних засобів», «транзит», «інше»);

4. Державній службі статистики України:

- здійснити комплексне удосконалення статистичної бази аналізу міграції населення, що стосується сценаріїв переміщень, перетину державного кордону, міграційного руху, трудової й освітньої міграції, соціального захисту міграційно активних осіб, циркулюючих міграцій, ринку міграційних послуг, стану міграційної активності за всіма векторами (внутрішнім і зовнішнім), причин і наслідків міграційної активності;

- організувати проведення вибіркового обстеження спільно з Державною міграційною службою та МОМ в Україні, Державною прикордонною службою України, Міністерством освіти і науки України, Державною службою зайнятості України, Міністерством соціальної політики України, Міністерством закордонних справ України, Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України з метою комплексної оцінки потенціалу й реалізації міграційної активності населення;

- здійснювати обробку й аналіз показників, що включені в Національну системи моніторингу міграційної активності населення в Україні;

- проводити міждержавні порівняння за показниками моніторингу міграційної активності населення в Україні;

- публікувати дані міграційної статистики у відкритому доступі;

5. Державній службі зайнятості України:

- розширити перелік питань в обстеженні з питань трудової міграції населення з метою формування її об'єктивної статистики;

- розробляти рекомендації Кабінету Міністрів України щодо пріоритетів регулювання трудової міграції населення;

- реалізовувати заходи щодо сприяння працевлаштуванню реемігрантів з огляду на переважання короткострокового характеру міграції;

6. Міністерству освіти і науки України:

- здійснювати обстеження виїзної освітньої міграції населення України;

- розробляти рекомендації Кабінету Міністрів України щодо пріоритетів регулювання освітньої міграції населення;

7. Міністерству розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України:

- розширити перелік показників моніторингу досягнення цілей людського розвитку з урахуванням процесів трудової міграції;
- розробляти рекомендації Кабінету Міністрів України щодо пріоритетів регулювання потенціалу міграції населення шляхом покращання внутрішнього соціально-економічного середовища;
- реалізувати заходи щодо залучення міграційного капіталу в інвестиційній формі (у тому числі шляхом проведення конкурсів бізнес- і соціальних проектів для мігрантів);

8. Обласним державним адміністраціям, територіальним підрозділам Державної міграційної служби України:

- забезпечувати збір даних щодо міграційного руху населення в регіональному, міжрегіональному, транскордонному масштабах;
- визначати та регламентувати пріоритети регулювання міграційної активності населення (потенційної і реальної) за результатами моніторингу згідно регіональної специфіки;

9. Службам реєстрації виконавчих органів сільської, селищної або міської ради, сільських голів:

- проводити комплексний облік міграційного руху населення з метою оцінки реальної міграційної активності в межах поселень, районів, регіонів;
- проводити конкурси мікропроектів для мігрантів з метою залучення їх капіталу в інвестиційній формі.

Виконання зазначених рекомендацій є необхідним для додання деструктивного впливу міграції на економіку і суспільство. Міграційні процеси мають чітко регулюватись, а основою цьому має бути системний моніторинг на всіх просторово-управлінських рівнях.

ВИСНОВКИ

Для України загалом та Карпатського регіону зокрема на сучасному етапі соціально-економічного поступу характерними та відчутними стали процеси зростання міграційної активності. Ключовими чинниками цих тенденцій є зовнішня воєнна агресія, політико-економічна та соціальна нестабільність, зниження реальних доходів, рівня та якості життя значних прошарків населення, спрощення процедури перетину кордону громадянами України та умов їх перебування у країнах ЄС, зростання міграційної мобільності населення, зокрема молоді, та ін. Коронавірусна криза, хоча й призвела до обмеження мобільності та певних видів економічної діяльності, повернення частини мігрантів, назагал не стала чинником зниження потенціалу високої міграційної активності населення.

Карпатський регіон (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька області) має свою специфіку передусім пов'язану з наявністю кордону з країнами ЄС (Польща, Румунія, Молдова, Угорщина та Словаччина), що значною мірою позначається як на темпах нарощування міграційної активності, так і на векторах міжнародної міграції населення регіону.

Обсяги міграційних процесів набувають все більш загрозливих масштабів, призводячи до втрати інтелектуально-кадрового потенціалу регіональних економік, руйнування родин, депопуляції сільських поселень і малих міст, формування трудодефіцитної кон'юнктури та значних деформацій на ринку праці, особливо робітничих професій. Означені тенденції все більше загрожують демографічній та соціальній компонентам, а також економічній безпеці України та її регіонів, потребують системного вивчення й аналізу, обґрунтування якісних та ефективних інструментів і засобів протидії в межах економічної, соціальної та міграційної політики. При цьому потенціал та можливості регулювання на регіональному рівні значно зростають за умови вироблення практик та підходів до формування і реалізації спільної політики регіонів у межах певної територіальної системи, що характеризується однорідними ознаками.

Проведене дослідження міграційної активності населення Карпатського регіону України дало змогу зробити такі висновки:

1. Розвинуто **теоретико-прикладні основи дослідження міграційної активності населення регіону**. Розкрито етимологію міграційної активності, зокрема визначено аспекти розгляду терміну «активність» – матеріалістичний, біологічний, психологічний, соціологічний, соціальний, економічний, управлінський. Активність в економічних дослідженнях можна розглядати відносно різних об'єктів, що породжує її види: людини, групи людей, домогосподарства (сім'ї), населення; влади, громадськості, бізнесу, інституційного середовища загалом. Активність людини (населення) може бути поведінковою, економічною, освітньою, трудовою, туристичною, міграційною, споживчою, інтелектуальною, соціальною та ін. Класифікація різних видів активностей у суб'єктній приналежності дозволяє виокремити *поняття міграційної активності населення* як здатності суб'єкта (окремої людини, домогосподарства, населення конкретної території) змінювати місце

перебування на певні відстань і час, що, у випадку реалізації, набуває ознак міграції та супроводжується ініціативною діяльністю (працею, навчанням) і змінами людського потенціалу згідно з потребами, цілями та поглядами. Запропоновано виокремлення *реалізованої і нереалізованої* (потенційної) *міграційної активності*, що забезпечує комплексність і глибину її аналізу. Розроблена логіко-структурна схема дослідження потенційної міграційної активності населення уможливорює її аналізування на трьох рівнях: *початковому* (міграційні установки), *проміжному* (міграційні плани) та *поведінковому* (підготовча діяльність). Дослідження потенційної міграційної активності населення передбачає також виявлення основних мотивів і визначення можливих напрямів міграції; слугує основою для розробки превентивних заходів міграційної політики, здатних впливати на міграційну поведінку населення.

2. Встановлено, що ключовим ***системним фактором міграційної активності населення слугує соціально-економічна поляризація***. Досліджено закономірності становлення теорії поляризованого розвитку в контексті поглиблення теоретичних положень економічного зростання і розвитку регіонів. Виокремлено просторовий, діалектичний, цільовий і структурний підходи до розуміння поляризації. Визначено *види просторової поляризації (соціально-демографічну, економічну, технологічну, соціальну, суспільну, політичну, культурну, психологічну, факторно-прогресивну, дискурсивну)*, що дало змогу сконцентрувати увагу на проблемах соціально-економічної поляризації з прикладним аналізом транскордонного Карпатського регіону України. Результати аналізування соціально-економічної поляризації дали змогу обґрунтувати стратегію і тактику її регулювання з конкретизацією пріоритетів для областей регіону і стимулювання пропульсивної спеціалізації їх економіки з метою створення нових робочих місць та розширення можливостей реалізації підприємницького потенціалу.

3. Розроблено ***методологію комплексного аналізування потенційної і реалізованої міграційної активності населення регіону***. Запропонований методичний алгоритм передбачає реалізацію взаємопов'язаних багатокомпонентних етапів: (1) виявлення рівнів «агресивності» середовища виштовхування населення з України та Карпатського регіону за кордон; (2) моделювання впливу чинників (на основі інтегрального коефіцієнта) на рівень інтенсивності зовнішньої міграції населення у різних часових лагах; (3) оцінювання середовища освітньої міграції України у регіональному розрізі; (4) соціологічні опитування та вивчення міграційної активності студентської і учнівської молоді регіону; (5) ідентифікація еластичності pull-push зв'язків (на основі комплексного оцінювання середовища притягання мігрантів з України) задля формування методичної основи моделювання обсягів потенційної міграції до країн ЄС; (6) економетричне моделювання взаємовпливу інтенсифікації зовнішньої міграції населення і параметрів соціально-економічного розвитку областей регіону; (7) побудова прогностичних моделей формування міграційного потенціалу регіону.

4. Розкрито ***специфіку міграційної активності населення Карпатського***

регіону України та її соціально-економічних наслідків. Встановлено, що обсяги зовнішньої, зокрема трудової, міграції населення регіону *істотні та мають тенденцію до зростання*. Найбільше місцеве населення регіону виїжджає до Польщі, Угорщини та Чехії, а також країн західної Європи – Німеччини, Італії та Іспанії. Результати структурного аналізу підтвердили тісні міграційні зв'язки областей регіону з сусідніми державами, зокрема Закарпатської області з Угорщиною, Львівської та Івано-Франківської областей з Польщею, Чернівецької області з Молдовою. Фактична чисельність мігрантів з Карпатського регіону України (згідно інформації європейських країн щодо отримання українцями права на працю та/чи постійне проживання) *значно перевищує дані офіційної статистики*. Ключовими фактичними країнами-реципієнтами робочої сили з регіону є Польща, Італія, Чехія та Росія. Роль міграційної привабливості європейських країн зростає з кожним роком, особливо Польщі, котра активно залучає на внутрішній ринок праці українських заробітчан. Географічне положення регіону та спрощені процедури перетину кордону пояснюють *інтенсивність та короткотерміновість* (1-3 місяці) робочих поїздок у сусідні країни. Місцеве населення надає перевагу зайнятості *на будівництві та сезонним роботам у сільському господарстві*. Спостерігається зростання внутрішньої міграційної активності населення, яка, з одного боку, має субурбанізаційний характер, вказуючи на привабливі для життя та праці приміські райони, а з іншого свідчить про *вимивання людського потенціалу* зі значної кількості *гірських районів*, північних та північно-східних районів Івано-Франківської й Чернівецької областей, промислових міст Карпатського регіону. Зростання міграційної активності з часом призводить до змін в поселенській структурі території. Головною загрозою для розвитку Карпатського регіону, що зумовлена внутрішніми міграціями, є передусім *обезлюднення окремих сіл поряд зі старінням сільського населення*. У подальшому несприятлива демографічна ситуація на сільських територіях може призвести до занепаду місцевої економіки, соціальної інфраструктури та загалом зниження якості життя мешканців. Іншою загрозою є негативне сальдо внутрішньої міграції у Закарпатській та Чернівецькій областях, яке у поєднанні з природним скороченням населення суттєво прискорює процес депопуляції в цих регіонах. Змінюється соціально-демографічна структура міграційних потоків, зокрема *збільшується частка осіб молодого віку*. Обсяги освітньої міграції молоді областей Карпатського регіону за 2000-2019 рр. зросли більше, ніж у 4 рази, а частка осіб у віці до 35 років у віковій структурі мігрантів досягла 40 %. *Зростає інтенсивність інтелектуальної міграції*, що посилює загрози демографічній, інтелектуальній, соціальній та іншим компонентам безпеки держави та її західних регіонів. Рівень економічного розвитку областей Карпатського регіону є нижчим від середнього в країні, що не сприяє міграційній стабільності та, скоріше, слугує чинником мотивації активної частини населення до міграції, зокрема зовнішньої. *Проблема трудонадлишкової кон'юнктури ринку праці* Карпатського регіону слугує одним із суттєвих чинників, що призводить до формування, а в подальшому і реалізації, міграційних настроїв

населення, особливо сільських територій, менш економічно розвинених районів та районних центрів, де попит на працю в рази менший. Міграційні процеси, які відбуваються у Карпатському регіоні, позначилися й на послабленні забезпеченості підприємств базових видів економічної діяльності необхідним *трудовим потенціалом*. До відчутних позитивних соціально-економічних наслідків зовнішньої трудової міграції належать *грошові перекази*, які надходять з-за кордону та значною мірою використовуються для *придбання прийнятого в експлуатацію житла*. Зростання обсягів трансфертів позначається й на *підвищенні платоспроможного попиту* населення на товари та послуги роздрібною торговельною мережею. Але не спостерігається позитивного впливу міграційних процесів на *розвиток малого підприємництва*.

5. Визначено ***фактори виштовхування населення Карпатського регіону за кордон***. Із використанням розробленого методичного підходу здійснено аналіз середовища формування міграційної активності населення та підтверджено вищий рівень дії push-факторів («агресивності» середовища до «виштовхування» населення за кордон) у Карпатському регіоні порівняно з середньодержавними значеннями. Факторами з найвищим рівнем впливу є наступні (за групами): (1) «економічний розвиток» – *валова додана вартість, обсяги роздрібного товарообороту та обсяги зовнішньоекономічної діяльності*; (2) «рівень життя населення» – *наявний дохід населення та забезпеченість населення житлом*; (3) «ринок праці та зайнятість» – *рівень вибуття працівників та рівень економічної активності населення у віці 15-70 років*; (4) «охоплення населення освітою» – *кількість студентів закладів вищої освіти*; (5) «демографічна стабільність та стан здоров'я населення» – *середня очікувана тривалість життя при народженні, загальний коефіцієнт смертності та рівень первинної інвалідизації*. Прикладне значення розробленого методичного підходу полягає у моделюванні інтенсивності зовнішніх міграційних процесів у відношенні зміни сили виштовхування населення за кордон. Стосовно освітньої міграції найбільш несприятливим (щодо «виштовхування») середовищем у Карпатському регіоні характеризується Львівська область (4 місце в Україні), яка має значно вищий порівняно з іншими областями регіону потенціал освітньої та наукової мобільності, кращі умови працересурсної, соціально-економічної, соціально-демографічної ситуації та інституційного середовища, а також тіснішу співпрацю університетів з виробництвом. Інші області Карпатського регіону характеризуються менш «агресивним» середовищем освітньої міграції (Івано-Франківська область – 15 місце, Чернівецька область – 21 місце, Закарпатська область – 24 місце).

6. Результати соціологічного дослідження дали підстави для висновку про ***високий рівень потенційної зовнішньої міграційної активності студентської та учнівської молоді Карпатського регіону України***. Зокрема, найбільш критичними та загрозливими тенденціями для подальшого соціально-економічного зростання є: *високий рівень міграційної налаштованості студентської та учнівської молоді; проблеми працевлаштування та низького рівня оплати праці як головні можливі причини виїзду за кордон на постійне*

місце проживання учнів та студентів; *висока частка умовно-потенційних мігрантів серед молоді*, що мають наміри мігрувати на постійне місце проживання за кордон; наявність відмінностей у рівнях міграційної активності студентської та учнівської молоді між різними областями Карпатського регіону; *високий рівень впливу push-чинників середовища міграції*, що посилює міграційну активність молоді; *потужний вплив факторів середовища освітньої міграції*. Така ситуація на сьогоднішній день набуває загрозливих масштабів, що вимагає адекватних заходів міграційної та пов'язаних з нею інших напрямів (політики зайнятості, економічної, освітньої, гуманітарної та ін.) державної регіональної політики. Крім того, практично невикористаним залишається *ресурс внутрішньої міграції населення*. Це викликає необхідність розробки механізмів для її активізації, у тому числі з урахуванням *високого підприємницького потенціалу молоді*, її основних потреб та інтересів.

7. Розкрито на *специфіку міграційних тенденцій між Україною та державами-основними реципієнтами її людського потенціалу*. Це сусідні до Карпатського регіону Польща, Угорщина, Румунія й Словаччина, а також Росія, Німеччина, Чехія, Італія, Іспанія, Португалія. Аналіз проведено з врахуванням даних статистичних відомств інших держав. Узагальнено основні соціально-економічні та політико-правові характеристики країн-реципієнтів у динаміці 2000-2019 років, а саме *демографічні* (чисельність і медіанний вік населення, очікувана тривалість життя при народженні, частка мігрантів у населенні), *соціальні* (рівень безробіття, розмір мінімальної і середньомісячної заробітної плати), *економічні* (ВНД на душу населення, інфляція). Результати порівняльного аналізу підтвердили *значну глибину соціально-економічної поляризації середовища людського розвитку між Україною та державами ЄС*, що й надалі зберігатиме високі проєвропейські міграційні орієнтири населення. На основі розробленого та апробованого *підходу до аналізування середовища притягування мігрантів* підтверджено гіпотезу про наявність статистично значимого зв'язку між силою pull-середовища міграції (на основі побудови емпіричного показника) у країнах ЄС та інтенсивністю міграції до країн ЄС з України як країни з високим рівнем зовнішньої міграційної активності населення та зорієнтованості саме на країни ЄС. Привабливість країни для зовнішніх мігрантів у найбільшій мірі визначають *високі параметри медико-демографічної стабільності*, а також *покращення значень індикаторів ринку праці і зайнятості, рівня життя населення та економічного зростання*. Виявлено, що інтегральний рівень pull-середовища міграції у країнах ЄС-28 є високим, але в країнах, які займають провідні позиції за обсягами зовнішньої міграції з України, нижчий. У 2018 р. лише Чехія та Німеччина мали інтегральні показники, вищі за середні по ЄС.

8. За результатами опитування мігрантів-вихідців з Карпатського регіону України виявлено *найбільш значущі проблемні аспекти* їх перебування за кордоном. Це, зокрема, *повна та/чи часткова невідповідність виконуваної роботи отриманій спеціальності, прояви дискримінації* (неповної, несправедливої оплати праці, неоплачуваної понаднормової роботи), *морального*

приниження на робочому місці чи у побуті. Результатом застосування дискримінаційних практик у соціально-трудої сфері суспільства, що приймає, є *неповне чи неефективне використання людського потенціалу вітчизняних мігрантів*. Це завдає збитків як дискримінованій особі, державі-донору, так і реципієнту іноземної робочої сили, потребує розв'язання у фокусі правового, економічного, соціального, інституційного та інших аспектів. Узагальнено основні **групи ризиків високої міграційної активності населення у Карпатському регіоні**, що можуть трансформуватися у націобезпекові, а саме – політичні, економіко-інфраструктурні, демографічні, соціальні, ментально-психологічні, геополітичні й системні. Активний виїзд за кордон молоді та осіб середнього віку негативно впливає на природній рух населення, знижуючи рівень народжуваності, та зумовлює зростання демографічного навантаження; деформації зазнає також статевовікова структура населення. Раціональна імміграційна політика може пом'якшити демографічну кризу, її ефективність значною мірою залежить від розробки відповідної законодавчої бази, що має містити обґрунтування селективного підходу до імміграції.

9. На основі проведеного **економетричного дослідження з визначенням рівня інтенсивності загальної і трудової міграції** з Карпатського регіону України встановлено ступінь чутливості еміграції населення до зміни чинників pull-середовища міграції в аналізованих країнах ЄС. Встановлено, що інтенсивність загальної міграції з України була найвищою до Польщі, Угорщини та Німеччини, а трудової міграції – до Греції і Німеччини. Прямий позитивний вплив покращення pull-середовища на зростання загальної зовнішньої міграції спостерігається у міграційних системах Україна-Німеччина та Україна-Іспанія; зовнішньої трудової міграції – лише в межах системи Україна-Польща. Реверсний характер чутливості міграції до pull-середовища країн-реципієнтів обумовлений тенденціями соціально-економічного розвитку країн ЄС та імміграційною політикою кожної з них, зокрема у частині регулювання сфери зайнятості. Для ідентифікації наявності, напряму та рівня впливу зміни якості соціально-економічного середовища країни на інтенсивність міграції розроблено інформаційно-аналітичну базу для рейтингування країн за силою їх pull-середовища для міграції з України. Із найсильнішим pull-середовищем для загальної міграції населення з України були Угорщина та Польща, а для трудової міграції – Німеччина, Греція і Польща.

10. Для комплексного кількісного аналізу соціально-економічних наслідків міграційної активності населення Карпатського регіону розроблено та апробовано **методичний підхід до визначення рівня інтенсивності зовнішньої міграції населення регіону, оцінювання каузальності міграції і соціально-економічного розвитку регіону, моделювання граничного значення і критичного діапазону рівня інтенсивності зовнішньої міграції населення**. Результати аналізу підтвердили гіпотезу про істотний причинно-наслідковий зв'язок рівня інтенсивності зовнішньої міграції населення з часткою сукупних витрат домогосподарств на продукти харчування у короткотерміновому лазі; наявним доходом населення, розміром середньомісячної заробітної праці,

обсягами капітальних інвестицій, зовнішньоекономічної діяльності та роздрібного товарообороту підприємств у середньотерміновому лазі; розмірами середньомісячної заробітної плати та наявних доходів населення, індексом споживчих цін, кількістю малих підприємств та обсягами зовнішньоекономічної діяльності у довготерміновому лазі. Встановлено, що найвищий рівень інтенсивності зовнішньої міграції населення спостерігався у Закарпатській області, а найнижча міграційна активність характерна для Івано-Франківської області. Розрахунки інтегральних коефіцієнтів соціально-економічного розвитку Карпатського регіону показали високу диспропорційність і нестабільність розвитку, що спричиняє соціально-економічну дезінтеграцію його областей. На основі проведеного моделювання з врахуванням передумови, що соціально-економічний розвиток областей Карпатського регіону відповідає рівню інтегрального коефіцієнта для Польщі (розрахованого за допомогою мультиплікативного підходу), визначено оптимальний рівень інтенсивності зовнішньої міграції населення для Львівської області – 0,850 (при фактичному значенні 1,479), Чернівецької області – 0,653 (0,695), Закарпатської області – 1,488 (2,149). Висока міграційна активність населення Карпатського регіону спричиняє низку ризиків, які за умов не вирішення трансформуються у загрози. Найбільш актуальними є *управлінські ризики* нерегульованості та асиметричності транскордонного простору між областями Карпатського регіону та сусідніми країнами ЄС, *інтелектуально-освітні ризики* інтелектуалізації міграції та стрімкого зростання освітньої еміграції, *інституційні ризики* подвійного громадянства частини населення прикордоння, *конкурентні ризики* значних соціально-економічних розривів між областями Карпатського регіону та країнами ЄС. Також вагомими є *мережеві ризики*, які виникають унаслідок усталеності міграційних мереж між певними регіонами і навіть поселеннями, що стимулює більшу кількість осіб до міграції. Як наслідок, виникають *загрози системного характеру з формуванням потужних міграційних систем*, зниження рівня міграційної активності в яких потребує значно більших часових і фінансових витрат.

11. Обґрунтовано ***пріоритетні напрями, механізми та інституційні форми співпраці в сфері регулювання міграційних процесів***. Встановлено, що з метою усунення визначених проблемних аспектів, мінімізації ризиків та загроз, а також підвищення ефективності регіональної міграційної політики необхідно реалізувати наступні інструменти інституційних форм співпраці (державний, громадський і бізнес-сектори): розвиток системи програмування регіональної міграційної політики; покращання організаційної структури регулювання міграційних процесів; запровадження моніторингу та інформаційно-аналітичного забезпечення управління процесами міграції; активізація діяльності щодо підготовки і реалізації спільних міждержавних, освітніх, науково-дослідних та бізнес-проектів; стимулювання економічної активності населення на теренах Карпатського регіону України; покращання інституційної інфраструктури регулювання міграційних процесів.

12. Дослідження показали, що одним з важливих пріоритетів міграційної

політики має стати *інгібування міграційних втрат населення*. Доведено, що інгібувати (уповільнити) темпи втрат людського потенціалу можливо шляхом: *скорочення темпів еміграції* (не адміністративними, а соціально-економічними методами); *стимулювання зворотності міграції*, зокрема реєміграції, репатріації та циркулярної міграції; *посилення внутрішньої міграції*. Крім того, політична стабільність, економічне зростання, що є основою для підвищення рівня реальної заробітної плати, покращення можливостей працевлаштування на національному ринку праці, створення сприятливого середовища для розвитку підприємництва здатні не лише уповільнити темпи відтоку людських ресурсів за межі країни, а й сприяти поверненню довготривалих трудових мігрантів. Посилити дію соціально-економічних інгібіторів, забезпечити успіх економічних реформ може *активна інформаційна, освітня, культурна політика, національно-патріотичне виховання молоді, просвітницька і роз'яснювальна робота з усім населенням*.

13. Головними внутрішніми чинниками «виштовхування» громадян за кордон є низькі та недостатньо якісні параметри зайнятості в Україні, зокрема рівень оплати праці, що гостро дисонує у порівнянні з мінімальною заробітною платою у країнах ЄС, брак робочих місць або їх невідповідність критеріям гідних умов праці. Запропоновано *інструменти та заходи державної політики зростання зайнятості*, реалізація яких дозволить мінімізувати ризики і загрози, підвищити ефективність регулювання процесів зовнішньої міграції населення України: розробка та реалізація національної стратегії створення високооплачуваних робочих місць як інструменту активізації зайнятості висококваліфікованих кадрів, мінімізації тіньової зайнятості та оплати праці, зменшення «прекаріату»; усунення дисбалансів попиту та пропозиції на ринку праці на підставі проведення національних і регіональних обстежень роботодавців та випускників закладів вищої і професійно-технічної освіти; формування системи превентивних заходів регулювання сфери зайнятості у сільській місцевості; удосконалення системи інституціонального забезпечення інклюзивного ринку праці.

14. Висока міграційна активність населення Карпатського регіону України породжує попит на міграційні послуги. Натомість, повноцінний ринок міграційних послуг регіону все ще не сформований, а наявні його елементи характеризуються низкою суттєвих недоліків, які ускладнюють моніторинг й управління міграційними процесами, породжують труднощі, а також створюють нові ризики та загрози міграції. Усунення ключових проблемних аспектів функціонування та розвитку ринку міграційних послуг дозволить підвищити ефективність міграційної політики. З метою подолання визначених проблем та *удосконалення функціонування ринку міграційних послуг* доцільно реалізувати такі інструменти: запровадження системи моніторингу за станом та розвитком ринку міграційних послуг з покладенням відповідальності за організацію і проведення моніторингу на ДМС України у співпраці з Державною службою України з питань праці; популяризація посередників на ринку міграційних послуг, які здійснюють свою діяльність легально й соціально відповідально;

легалізація та ліцензування діяльності існуючих неофіційних посередників; посилення відповідальності посередників за надання неякісних послуг; укладання міжурядових угод та активна позиція державних служб у захисті прав українців-мігрантів; розробка та реалізація Концепції регулювання розвитку ринку міграційних послуг в Україні, у тому числі формування регіональних планів її реалізації зі врахуванням специфіки різних мега- регіонів країни.

15. Визначено основні недоліки статистичного спостереження міграційної активності населення Карпатського регіону України. До них віднесено некоректне трактування ключового поняття-показника «міждержавна міграція», відсутність гармонізації вітчизняних даних з міжнародними, низка недоліків методики обстежень зовнішньої трудової і освітньої міграції в Україні. У зв'язку з цим запропоновано **пріоритети вдосконалення системи збору та представлення статистичної міграційної інформації**. Зазначено, що для України нагальним є впровадження Національної системи моніторингу міграційної активності населення з поєднанням трьох етапів: (1) вироблення єдиного підходу до формування системи статистики міграційної активності населення; (2) розробка методики та проведення вибіркового соціологічного обстеження щодо міграційної активності населення; (3) розробка системи показників моніторингу міграційної активності населення в контексті досягнення цілей людського розвитку. Конкретизовано завдання для органів державної влади різного управлінського рівня (Кабінет Міністрів України, ДМС України, Державна прикордонна служба України, Державна служба статистики України, МОН України, Державна служба зайнятості України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, обласні державні адміністрації, територіальні підрозділи ДМС Карпатського регіону України, служби реєстрації виконавчих органів сільської, селищної або міської рад, сільських голів) щодо впровадження такого моніторингу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Acquisition of citizenship by age group, sex and former citizenship. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/migr_acq/default/table?lang=en
2. Agunias D.R., Newland K. Circular migration and development: trends, policy routes, and ways forward / Policy Brief. Washington: Migration Policy Institute, April 2007. P. 1.
3. All tables based on Reports on the situation of migration and integration by the Ministry of Interior of the Czech Republic URL: <https://www.mvcr.cz/migrace/clanek/vyrocní-zprávy-o-situaci-v-oblasti-migrace-a-integrace.aspx>
4. Arif I. The determinants of international migration: Unbundling the role of economic, political and social institutions. *World Econ.*, 2020, No. 00, pp. 131. DOI:10.1111/twec.12889.
5. Arthur, P. L., Ensor, J., van Faassen, M., Hoekstra, R., & Peters, N. (2018). Migrating People, Migrating Data: Digital Approaches to Migrant Heritage. *Journal of the Japanese Association for Digital Humanities*, 3(1), 98-113. https://doi.org/10.17928/jjadh.3.1_98.
6. Ausländische Bevölkerung - Fachserie 1 Reihe 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Bevoelkerung/MigrationIntegration/AuslaendBevoelkerung.html>
7. Bermudez A., Oso L. Recent trends in intra-EU mobilities: the articulation between migration, social protection, gender and citizenship systems. *Ethnic and Racial Studies*. 2020. Vol. 43. P. 2513–2530. <https://doi.org/10.1080/01419870.2020.1770828>
8. Bilan, Y. (2017). Migration of the Ukrainian population: Economic, institutional and sociocultural factors. London: Ubiquity Press. 321 p. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/182426/1/637906.pdf>
9. Bildung und Kultur - Fachserie 11 Reihe 4.1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.destatis.de/GPStatistik/receive/DESerie_serie_00000114?list=all
10. Bogdański M. Modern theories of regional development – a review of some concepts. *Oeconomia Copernicana*. 2012. № 2, Т. 3. P. 25–41, с. 38 (doi: 10.12775/OeC.2012.007)
11. Bone J. False Economy: Financialization, Crises and Socio-Economic Polarisation. *Sociology Compass*. 2015. № 9(10). P. 876–886. <https://doi.org/10.1111/soc4.12300>, с. 876.
12. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on a Common Policy on Illegal Immigration, Brussels, 15.11.2001, COM(2001) 672 final, p. 7.
13. Didkivska, L.V. (2020). Causes and consequences of intellectual migration in Ukraine. *Economy of Ukraine*, 3, 65-76. doi: 10.15407/economyukr.2020.03.065.
14. Docquier F., Peri G., Ruysen I. The crosscountry determinants of potential

and actual migration. *International Migration Review*, 2014, No. 48, pp. 3799.

15. Enflo, K, Henning, M (2016) The development of economic growth and inequality among the Swedish regions 1860-2010: Evidence from regional national accounts. In: Ljungberg, J (ed.) *Structural Analysis and the Process of Economic Development. Essays in Memory of Lennart Schön*. London: Routledge. pp. 126-148.

16. European Parliament News New rules to attract non# EU students, researchers and interns to the EU#2016. URL:<http://www.europarl.europa.eu/news/en/news#room/20160504IPR25749/new#rules#to#attract#non#eu#students#researchers#and#interns#to#the#eu>.

17. Eurostat. *Minimum wages*. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/tps00155>

18. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>

19. Fedyuk, O., & Kindler, M. (2016). Migration of Ukrainians to the European Union: Background and key issues. In *Ukrainian Migration to the European Union* (pp. 1-14). Springer, Cham. doi: 10.1007/978-3-319-41776-9_14

20. Global Compact for Safe, Orderly and regular Migration (A/RES/73/195; Resolution adopted by the General Assembly on 19 Desember 2018). General Assembly. United Nations, 2019. P. 6. URL: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/73/195

21. Glossary on Migration / International Migration Law. International Organization for Migration (IOM), 2019. 248 p. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf, p. 5.

22. Gómez, M. G., & Giráldez, M. S. O. (2017). The causality between economic growth and immigration in EU/EFTA member states. *Documentos de traballo do Departamento de Economía Aplicada* (No. 1701). Retrieved from <http://webx06.webs4.uvigo.es/wp-content/uploads/2019/05/wp1701.pdf>.

23. Gräbner C., Heimberger P., Kapeller J. Pandemic pushes polarisation: the Corona crisis and macroeconomic divergence in the Eurozone. *Journal of Industrial and Business Economics*. 2020. № 47(3). P. 425–438. <https://doi.org/10.1007/s40812-020-00163-w>

24. http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf

25. Human Development Data : Human Development Reports. URL: <http://www.hdr.undp.org/en/data>.

26. INSSE – Institutul Național de Statistică. URL: <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/#/pages/tables/insse-table>

27. Internal and foreign migrations: Statistics Poland. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-datasets/-/MIGR_IMM1CTZ.

28. International Labour Organization : Free and open access to labour statistics. URL: <https://ilostat.ilo.org/data/>

29. Jaroszewicz, M. & Kaźmierkiewicz, P. (2014). Does Ukraine Have a Policy on Emigration? Transcending the State-Centered Approach, *Central and Eastern European Migration Review*. 3(1), 11-26.

30. Kazlauskienė, A., & Rinkevičius, L. (2006). Lithuanian “brain drain” causes: Push and pull factors. *Engineering economics*, 46(1), 27-37. URL:

<https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.468.2156&rep=rep1&type=pdf>

31. Keijzer, N., Héraud, J., & Frankenhaeuser, M. (2016). Theory and practice? A comparative analysis of migration and development policies in eleven European countries and the European Commission. *International Migration*, 54(2), 69-81. <https://doi.org/10.1111/imig.12191>.

32. La comunità ucraina in Italia / Rapporto annuale sulla presenza dei migranti. Ministero del lavoro e delle politiche sociali. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.integrazionemigranti.gov.it/Attualita/Approfondimenti/Documents/RC2018/RC_Ucraina_2018_DEF.pdf. C. 5.

33. Laczko, Frank, Jasper Tjaden, & Daniel Au. 2017. Measuring Global Migration Potential, 2010–2015. Data Briefing Series of IOM's Global Migration Data Analysis Centre. IOM's Global Migration Data Analysis Centre: Berlin. Available online:

https://publications.iom.int/system/files/pdf/gmdac_data_briefing_series_issue_9.pdf

34. Landesmann, M., Leitner, S. M., & Mara, I. (2015). Intra-EU Mobility and Push and Pull Factors in EU Labour Markets: Estimating a Panel VAR Model (No. 120). wiiw Working Paper. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/203985/1/wiiw-wp-120.pdf>

35. Lang T. Socio-economic and political responses to regional polarisation and socio-spatial peripheralization in central and Eastern Europe: A research agenda. *Hungarian Geographical Bulletin*. 2015. № 64(3). P. 171–185. <https://doi.org/10.15201/hungeobull.64.3.2>, c. 171.

36. Libanova, E. (2019a). Labour migration from Ukraine: key features, drivers and impact. *Economics and Sociology*, 12(1), 313-328. doi: 10.14254/2071-789X.2019/12-1/19

37. Libanova, E. (2019b). On the main provisions of the National Report “Ukrainian Society: Migration Dimension” (scientific report at the meeting of the Presidium of National Academy of Sciences of Ukraine on Dec. 19, 2018). *Bulletin of National Academy of Sciences of Ukraine*, 2, 36-43. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/150655/05-Libanova.pdf?sequence=1>

38. Lücke M., Saha D. Labour migration from Ukraine: Changing destinations, growing macroeconomic impact. Policy Studies Series [PS/02/2019]. Berlin – Kyiv, 2019, 35 p. URL: https://www.german-economic-team.com/ukraine/wp-content/uploads/sites/7/GET_UKR_PS_02_2019_en.pdf

39. Migration Data Portal. The bigger picture. URL: <https://migrationdataportal.org/>

40. Moral-Pajares, E., & Jiménez-Jiménez, F. (2014). Migration within the EU-15: Pull Factors and Choice of Destination. *Revista de economía mundial*, (37), 181-200. URL: <https://www.redalyc.org/pdf/866/86632964008.pdf>

41. Olesen H. Migration, Return, and Development: An Institutional Perspective. *International Migration*. 2002. Vol. 40, Issue 5. P.137.

42. População estrangeira com estatuto legal de residente: total e por algumas

nacionalidades

<https://www.pordata.pt/Municipios/Popula%C3%A7%C3%A3o+estrangeira+com+estatuto+legal+de+residente+total+e+por+algumas+nacionalidades-101-433>

43. Population, vital events : Hungarian Central Statistical Office. URL: https://www.ksh.hu/stadat_annual_1

44. Pozniak, O. (2012). *External labour migration in Ukraine as a factor in socio-demographic and economic development*. Technical Report, Migration Policy Centre, CARIM-East Research Report, 2012/14. URL: <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/24857>

45. Quan X. Regional Economic Development – A Survey of Theories in the Past Two Centuries (1800-2000). *Asian Research Policy*. 2016. P. 17–32.

46. Rahman, M. M. (2013). Estimation of internal migration by the national growth rate method: an alternative approach. *The Bangladesh Development Studies*, 79-87. <https://doi.org/10.2307/44730021>.

47. Ravenstein E.G. The Laws of Migration, *Journal of the Royal Statistical Society*, 1885, No. 48, pp. 167-235.

48. Rocznik Demograficzny, 2007, 2010, 2019. URL: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny.html>

49. Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2020. Główny Urząd Statystyczny. URL: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2020,2,20.html>

50. Sadova, U. (Ed.). (2019). Migration in terms of transformation of regional labour markets of Ukraine: mechanisms of regulation, Lviv, M. Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine, 263 p. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20190006.pdf>

51. Skripnichenko, M. (Ed.). (2007). Models of endogenous growth of the economy of Ukraine, Kyiv, Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine, 576 p.

52. Statistisches Bundesamt URL: https://www.destatis.de/DE/Home/_inhalt.html

53. Ukrainian Students in Hungary: Policies of Engagement, Integration, Students' Motivation and Plans. CEDOS. Аналітичний центр. URL: <https://cedos.org.ua/en/researches/ukrainski-studenty-v-uhorshchyni-polityky-zaluchennia-intehratsii-ta-motyvatsiia-i-plany-studentiv>.

54. UNESCO Institute for Statistics. URL: <http://data.uis.unesco.org/?lang=fr&SubSessionId=da1fa224-5fec-49e1-918d-b6d5d227a969&themetreeid=-200#>.

55. United Nations E-government survey-2020. URL: [https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20\(Full%20Report\).pdf](https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20(Full%20Report).pdf).

56. Wills, J., May, J., Datta, K., Evans, Y., Herbert, J. and McIlwaine, C. (2009) London's Migrant Division of Labour, *European Urban and Regional Studies* 16 (3), 2-57.

57. Worldometers. URL: <https://www.worldometers.info/>
58. X RAPPORTO ANNUALE. Gli stranieri nel mercato del lavoro in Italia. A cura della Direzione Generale dell'Immigrazione e delle Politiche di Integrazione. Luglio 2020. Режим доступу: <https://www.lavoro.gov.it/priorita/Pagine/Pubblicato-il-X-Rapporto-annuale-Gli-stranieri-nel-mercato-del-lavoro-in-Italia.aspx>. С. 22.
59. Zołedowski C. Poland in international migrations: The perspective of world systems theory. *Miscellanea Geographica*. 2020. № 24(2). Р. 94–103. <https://doi.org/10.2478/mgrsd-2020-0005>
60. Анатомія українського кордону. Незалежний моніторинговий звіт 2018 року (22.10.2018). URL: https://issuu.com/irf_ua/docs/print_anatomiya-kordonu
61. Аутсорсинг: бізнес «навынос». URL: http://www.prostobiz.ua/biznes/biznes_start/stati/outsorsing_biznes_na_vynos.
62. База даних - Євростат. Чисельність іммігрантів у Чеській республіці. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00176/default/table?lang=en>
63. Біль М. М. Просторова мобільність населення: теорія, методологія, практика: монографія. Львів: ПАІС, 2018. 392 с., с. 40
64. Блинова О. Є. Трудова міграція населення України у соціально-психологічному вимірі : Монографія. Херсон: РІПО, 2011. 486 с., с. 124.
65. Бондырева С. К., Колесов Д. В. Миграция (сущность и явление). М., Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж, Издательство НПО «МОДЭК», 2004. 296 с., с. 39.
66. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: Монографія. Львів: Арал, 2008. С.262-273.
67. Ващаєв С. С. Методологія побудови узагальнюючих статистичних показників :автореф. дис. канд. екон. наук : 08.03.01 /С. С. Ващаєв ; Київ. нац. екон. ун-т. К. 2001. 21 с.
68. Визначення конкурентних переваг здобуття вищої освіти в країнах-конкурентах України на ринку освітніх послуг для іноземних студентів. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/3-na_sajt_AZ_Viznach_konkur_perevag_zdobuttya_VO_kr-konk_Uk-final.pdf
69. Вища освіта в Україні у 2017 році. Статистичний збірник. Київ 2018 URL: www.ukrstat.gov.ua; Наукова та інноваційна діяльність в Україні [Текст] : стат. зб. / [відп. за вип. О. О. Кармазіна] ; Держ. служба статистики України. К. : [Консультант]. 2017. К., 2018. 179 с. - www.ukrstat.gov.ua
70. Вовканич С.Й., Бідак В.Я., Левицька О.О. Інтелектуальна міграція населення у контексті соціогуманістичної парадигми української національної ідеї / Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2012. Вип. 4. С. 241250.
71. Волоско Я. О. Адміністративно-правове регулювання трудової міграції в умовах трансформації економіки України. Дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Львів, 2015. 181 с., с. 43-44.
72. Гайдуцький А. Боротьба за мігрантів. Україні приготуватися. URL: <https://dt.ua/internal/borotba-za-migrantiv-ukrayini-prigotuvatisya->

289703_.html/?action=sort&sort=popular&slice=0&limit=20

73. Галіч М. Теоретичні засади ризику та ризик-менеджменту / М. Галіч, А. Михайлов // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – 2015. – № 12. – С. 61–71, с. 64-65.

74. Гєєць В.М. Економіка України: ключові проблеми і перспективи // Економіка і прогнозування. 2016. № 1. С. 722.

75. Гнатюк Т.О. Добровільна зворотна міграція: досвід країн ЄС та перспективи України. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер. : Політологія*. 2011. Т. 175, Вип. 163. С. 24.

76. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. URL: <http://www.ifstat.gov.ua;>

77. Головне управління статистики у Закарпатській області. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua;>

78. Головне управління статистики у Львівській області. URL: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua;>

79. Головне управління статистики у Чернівецькій області. URL: [http://www.cv.ukrstat.gov.ua.](http://www.cv.ukrstat.gov.ua;)

80. Гончарук А. В. Вплив економічних чинників на міграційну активність населення в регіонах України. *Економіка та суспільство*. 2018. № 19. С. 134–142, с. 135.

81. Горіна Г. О. Систематизація наукових підходів до визначення сутності поняття «просторова поляризація». *Бізнес Інформ*. 2016. № 6. С. 19–24, с. 22.

82. Григор'єва С. Скільки платитимеш студенте? Рейтинг найдорожчих ВНЗ Львова. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2018/08/03/skilki-platitimesh-studente-reyting-naydorozhchih-vnz-lvova>

83. ГУ Держпраці у Львівській області інформує про ризики неофіційної праці за кордоном. URL: <https://loda.gov.ua/news?id=40837>; Тіньові схеми оплати праці та їх вплив на майбутні пенсії. URL: <https://www.pfu.gov.ua/ks/38247-tinovi-shemy-oplaty-pratsi-ta-yih-vplyv-na-majbutni-pensiyi/>

84. Державна прикордонна служби України. URL: <https://dpsu.gov.ua/>

85. Державна програма «Доступні кредити 5-7-9 %». URL: <https://5-7-9.gov.ua/>.

86. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

87. Державна Стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки. URL: https://dei.kyivcity.gov.ua/files/2020/10/22/POSTANOVA_KMU_695_DSRR_2027.pdf

88. Дідківська Л.В. Причини і наслідки інтелектуальної міграції в Україні // Економіка України. 2020. № 3. С. 6576.

89. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми в Україні, 2017. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/migration_and_human_trafficking_in_ukraine_2017_ukr.pdf

90. Економічна складова Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління. Київ, 2014. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/files/a/2/a2732e1-economic-ied.pdf>.

91. Звіт про ситуацію міграції та інтеграції іноземців у Чехії / Міністерство внутрішніх справ Чеської республіки (Zpráva o situaci v oblasti migrace a integrace cizinců na území české republiky) / URL: <https://www.mvcr.cz/migrace/web-statistiky.aspx>

92. Звіт щодо методології, організації проведення та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні. 2012. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

93. Звягільський Ю.Л. Рівень заробітної плати – індикатор ефективності програми економічних реформ. *Економіка України*. 2013. №9(622). С.83.

94. Зовнішня трудова міграція населення (за результатами модульного вибіркового обстеження). Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2017. С. 26.

95. Зовнішня трудова міграція населення України. *Статистичний бюлетень*. 2008, 2015-2017. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

96. Зубко Г. Зарплата у розмірі 16 тисяч гривень дасть можливість втримати людей в Україні URL: https://lb.ua/news/2017/12/22/385598_gennadiy_zubko_zarplata_rozmiri.html

97. Інспекція праці та незадекларована праця в ЄС / Міжнародне бюро праці, Програма адміністрації праці та інспекції праці (LAB/ADMIN). Женева: МОП, 2013. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---lab_admin/documents/publication/wcms_536742.pdf.

98. Інструменти регулювання просторово-економічного розвитку України : монографія / за наук. ред. Т. В. Голикової ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2014. 244 с., с. 105.

99. Інформація про обсяги переказів фізичних осіб у іноземній валюті у 2018 році. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080.

100. Інформація щодо відвідування України іноземними туристами та виїзду громадян України за кордон I півріччя 2016-2019 років (за даними Адміністрації Державної прикордонної служби). URL: <https://me.gov.ua/Documents/Download?id=13fa3ae9-19e7-42a7-8feb-ebdab617d977>

101. Карта проектів Tempus IV. URL: <https://erasmusplus.org.ua/projects-map.html>

102. Коваліско Н. В. Трудова мобільність в умовах регіонального ринку праці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук : спец. 22.00.07 «Соціологія управління». Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Х., 1999. 20 с., с. 14.

103. Ковбаско О. М. (2016). Досвід європейських служб зайнятості у наданні електронних послуг. URL: file:///C:/Users/ADMINP~1/AppData/Local/Temp/rpzn_2016_2_13.pdf.

104. Козирєва О. В., Євтушенко В. А., Демченко Н. В., Вельма С. В. Концепція просторового соціально-економічного розвитку регіонів в Україні. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2017. № 2(23).

С. 379–387, с. 379.

105. Лібанова Е.М. Про основні положення Національної доповіді «Українське суспільство: міграційний вимір» (стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 19 грудня 2018 р.). Вісник НАН України. 2019. № 2. С. 36-43.

106. Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном: постанова Кабінету Міністрів України № 1060 від 16.12.2015 р. *Урядовий кур'єр*. 23.12.2015. № 240. (Офіційне видання)

107. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект (колективна монографія) / за ред. Е.М. Лібанової ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. К., 2015, с. 17.

108. Малиновська О. Внутрішня міграція та тимчасові переміщення в Україні в умовах політичних та соціально-економічних загроз. Аналітична записка: відділ соціальної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень. С. 3. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/vnutrishnya_migratsia-45aa1.pdf

109. Малиновська О. Міграційна політика України: стан і перспективи розвитку: Аналіт. доповідь. К.: НІСД, 2010. 32 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.niss.gov.ua/content/articles/files/malinovska79a87.pdf

110. Малиновська О. Сучасна міграція українців до Польщі та пов'язані з нею виклики. Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень, відділ соціальної політики. С. 10. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrats_Pol-fbd2a.pdf

111. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія. К.: НІСД, 2018. С. 240.

112. Малиновська О.А. Циркулярна міграція – політична мода чи перспективна модель міграційного менеджменту? *Демографія та соціальна економіка*. 2011. №2 (16). С.97.

113. Марков І., Селещук Г., Савчинський Р., Іванкова-Стецюк О., Одинець О. Циркулярна міграція: нові підходи до старої концепції. Матеріали дослідницького проекту «Опрацювання концепції політики циркулярної міграції українців до ЄС у взаємодії експертних середовищ та аналітичних центрів України та ЄС». Львів, 2014. С. 9.

114. Махонюк О.В. Міграційні облігації як інструмент неінфляційного фінансування національної економіки: приховані ризики сьогодення. *Регіональна економіка*. 2013. №4(70). С. 118.

115. Медвідь В. Ю. Сучасні концепції та теорії економічного регіонального розвитку. *Держава та регіони*. Сер. : Економіка та підприємництво. 2013. № 2. С. 66–70, с. 68.

116. Международная миграция / Миграция / Демография / Население / Официальная статистика / Статистика / Главная страница / Росстат: <https://www.gks.ru/>

117. Мезенцев К. В., Підгрушний Г. П., Мезенцева Н. І. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація : Монографія. – К. : ДП «Прінт Сервіс», 2014. 132 с., с. 11.
118. Методики розрахунку сумарного індексу інновацій, затвердженої наказом Держстату від 28.12.2015 №368 - (http://ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2015/368/met_rsii.zip)
119. Методологічні положення щодо класифікації та аналізу економічної активності населення : Наказ Державного комітету статистики України 19.01.2011 р. № 12. Ukrstat.org – публікація документів Державної Служби Статистики України. URL: https://ukrstat.org/metod_polog/metod_doc/2011/12/metod
120. Міграційна активність населення Карпатського регіону України: тенденції, загрози, методи регулювання : наукове видання / за ред. д.е.н., проф. Т. Г. Васильців. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України». Львів, 2020. 128 с., с. 13, 115.
121. Міграційний профіль України / Державна міграційна служба України. URL: <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/monitoring-migracijnix-procjesiv/migracijnij-profil.html>
122. Міграційний профіль України 2011-2015 роки / Державна міграційна служба України. – К., 2016. – 73 с.
123. Міграційний профіль України за 2016 рік / Державна міграційна служба України. – Київ, 2017. – 98 с.
124. Міграційний профіль України за 2017 рік / Державна міграційна служба України. – Київ, 2018. – 88 с.
125. Міграційний профіль України за 2018 рік / Державна міграційна служба України. – Київ, 2019. – 94 с.
126. Міграційні явища та процеси: поняття, методи, факти: довідник, 2-ге видання – доповнене і перероблене / У. Я. Садова, Р. Т. Теслюк, М. М. Біль, О. Т. Риндзак, О. П. Мульська та ін.; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України». Львів, 2018. 224 с., с. 109.
127. Міграція в Україні: факти і цифри / Міжнародна організація з міграції. 2016 р. – 32 с. – [Електронний ресурс] Режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf. С.13
128. Моделі ендogenous зростання економіки України: монографія / В.М. Геєць, М.І. Скрипниченко, С.С. Шумська та ін.; ДУ «Інт економіки та прогнозування» НАН України. К., 2007. 575 с.
129. Мостова Ю., Рахманін С. Кровотеча. Чому українці покидають свою країну. *Дзеркало тижня*. 2018. Випуск №3 (27 січня – 2 лютого). URL: https://dt.ua/internal/krovotecha-chomu-ukrayinci-pokidayut-svoyu-krayinu-267394_.html
130. Національний інститут статистики (INE). [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.ine.es/dynt3/inebase/index.htm?padre=3678&capsel=3695>
131. Неформально зайняте населення за статтю, місцем проживання та

статусом зайнятості. *Державна служба статистики*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/eans_u/arch_nzn_smpsz_u.htm

132. Новий словник іншомовних слів: близько 40000 слів / за ред. Л.І. Шевченко. К.: АРІЙ, 2008. С. 260.

133. Облігації для мігрантів: незадіяні можливості. URL: https://zn.ua/ukr/finances/obligatsiyi_dlya_migrantiv_nezadiyani_mozhливosti.html

134. Орієнтовний перелік можливих міграційних ризиків, що можуть призвести до негативних наслідків у сферах міграції та інших пов'язаних сферах, на 2015 рік : Державна міграційна служба України. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/doc/Perelik_2.pdf

135. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют (середній за період). Національний Банк України. URL: http://www.bank.gov.ua/files/Exchange_r.xls

136. Павловський А. Реформа оплати праці: проблеми і перспективи. URL: <https://blog.liga.net/user/apavlovskiy/article/31535>

137. Писар Н. Б. Теоретико-методологічні засади формування і розвитку поляризованого економічного простору в умовах глобалізації : дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Івано-Франківськ, 2019. 474 с., с. 41.

138. Праця України у 2017 році [Текст] : стат. зб. / [відп. за вип. І. В. Сенік] ; Держ. служба статистики України. К.: ТОВ Вид-во «Август Трейд», 2018. 281 с. - www.ukrstat.gov.ua.

139. Приймак В., Голубник О., Шинкар Н. Міграційна привабливість регіонів України // Україна: аспекти праці. 2007. № 1. С. 19-24

140. Прищепя С.М. Особистісна активність як основа життєдіяльності школяра. *Вісник Черкаського університету*. Черкаси, «ЧНУ імені Б. Хмельницького», 2012. № 8. С. 69–74, с. 70.

141. Про затвердження Плану заходів на 2018-2021 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 602-р від 29 серпня 2018 р.

142. Про Концепцію державної міграційної політики. Указ Президента України № 622/2011 від 30 травня 2011 р.

143. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80>

144. Прокопюк А. Фінансові аспекти реалізації структурної політики. *Фінанси в умовах модернізації регіональної економіки* : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 23 квітня 2015 р. 2016. С. 73–74, с. 74.

145. Режим в'їзду Оpubліковано 18 лютого 2020 року / Поради подорожуючим / Консульські питання / Посольство України в Російській Федерації / <https://russia.mfa.gov.ua> / (URL: <https://russia.mfa.gov.ua/konsulskipitannya/poradi-podorozhuuyuchim/rezhim-vyizdu> (дата відвідування 31.03.2020)).

146. Резнікова Н. В., Іващенко О. А. Поляризація й нерівномірність

економічного розвитку як домінуюча ознака сучасного етапу глобалізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 4. С. 7–12, с. 9.

147. Риндзак О.Т. Інгібування міграційних втрат людського потенціалу України. *Економіка України*. 2019. №9-10. С. 82.

148. Розрахунок індексу регіонального людського розвитку за 2017 рік. За переліком показників, наведених у Додатку 1 до Порядку проведення розрахунку індексу регіонального людського розвитку, затвердженого постановою КМУ від 20 грудня 2017 року № 1029 - <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/09/Prezentatsiya-IRLR-2017.pdf>;

149. Розрахунок індексу регіонального людського розвитку за 2018 рік. URL: www.minregion.gov.ua

150. Садова У. Я., Біль М. М. Соціальні ініціативи як інструмент подолання міграційних ризиків в Україні. *Регіональна економіка*. 2012. № 3. С. 206–211, с. 206.

151. Саріогло В.Г., Огай М.Ю. Оцінка потреб у заміщенні робочої сили в Україні, обумовлених її вибуттям за віком та трудовою міграцією // *Статистика України*. 2019. № 1. С. 35-43.

152. Семів Л.К. Методичний підхід до оцінювання середовища освітньої міграції населення Карпатського регіону. *Регіональна економіка*, 2019, 93(3), с.37-48.

153. Семів Л.К. Інституційні основи захисту освіти і професії українських трудових мігрантів. Scientific and educational journal "The genesis of genius"; Geneva, Switzerland, December 2015 # 5, Volume 1. Publishing Center of The international scientific association of economists "Consilium", Geneva, 2015, С.33-36.

154. Середньомісячна заробітна плата за видами економічної діяльності за період з початку року. Архів / Оплата праці та соціально-трудова відносини / Ринок праці / Демографічна та соціальна статистика / Статистична інформація / Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

155. Система моніторингу працевлаштування випускників університетів. URL: <https://ela.nauka.gov.pl/pl>

156. Соціологічна група «Рейтинг». Міграційні настрої населення України. URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/migracionnye_nastroeniya_naseleniya_ukrainy.html; Представництво МОМ в Україні. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми в Україні, 2017. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/migration_and_human_trafficking_in_ukraine_2017_ukr.pdf

157. Стадний Є. Українське студентство за кордоном: дані до 2017/18 навчального року 21 січня 2019 року. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/>.

158. Статистическое обозрение № 1 (102), 2019 та № 2 (105), 2020 / Информационно-аналитические материалы / Каталог публикаций / Публикации / Главная страница / Росстат: <https://www.gks.ru/>

159. Статистичний збірник «Регіони України» 2019. Частина 1. Державна служба статистики України. 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/12/zb_ru1ch2019.pdf.
160. Статистичний збірник «Регіони України» 2018. Частина 1. Київ, 2018. с.294-307. http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm
161. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>
162. Тищук Т. Велика міграція: чому ніхто в Україні не знає, скільки наших громадян виїхало за кордон / Червень 14, 2018 / VoxUkraine / URL: <https://voxukraine.org/uk/velika-migratsiya-chomu-nihtu-v-ukrayini-ne-znae-skilki-nashih-gromadyan-viyihalo-za-kordon/>
163. Угода між Урядом України і Урядом Російської Федерації про безвізові поїздки громадян України і Російської Федерації (зі змінами) / Документ 643_083, чинний, поточна редакція – Редакція від 26.12.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_083
164. Українське студентство в Польщі: політики залучення, інтеграції та мотивація і плани студентства. Аналітичний центр «Cedos», 3 листопада 2018 р. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-v-polshchi-polityku-zaluchennia-intehratsii-ta-motyvatyia-i-plany-studentiv>
165. Українське студентство за кордоном: дані до 2017/18 навчального року : CEDOS. Аналітичний центр. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainske-studentstvo-za-kordonom-dani-do-201718-navchalnoho-roku>
166. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Випуск 3 (17) / Головні редактори: Ворона В.М., Шульга М.О. Київ : Інститут соціології НАН України, 2016. 550 с., с. 506.
167. Українські студенти за кордоном: скільки та чому? / Олександра Слободян, Єгор Стадний (13.12.2016) : CEDOS. Аналітичний центр. URL: <https://cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu>.
168. Українські студенти за кордоном: факти та стереотипи / Єгор Стадний (19.12.2017) : CEDOS. Аналітичний центр. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotypy>.
169. Уряд Німеччини змінює міграційну політику [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://naszwybir.pl/uryad-nimechchyny-zminyuje-migratsijnu-polityku/>.
170. Формування середовища освітньої міграції населення Карпатського регіону: підхід до оцінювання. Методичні рекомендації [Текст] / [за наук. редакцією д.е.н., проф. Т. Г. Васильціва] // Семів Л.К., Садова У.Я., Бідак В.Я. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України.». Львів, 2019. 31 с.
171. Хаустова Є.Б., Маринченко І.В. Проблеми заробітної плати в Україні та шляхи їх вирішення. *Международный научный журнал. Экономические науки*. 2015. № 9. С.161.
172. Холоденко В. О. Сутність, зміст та структура творчої активності

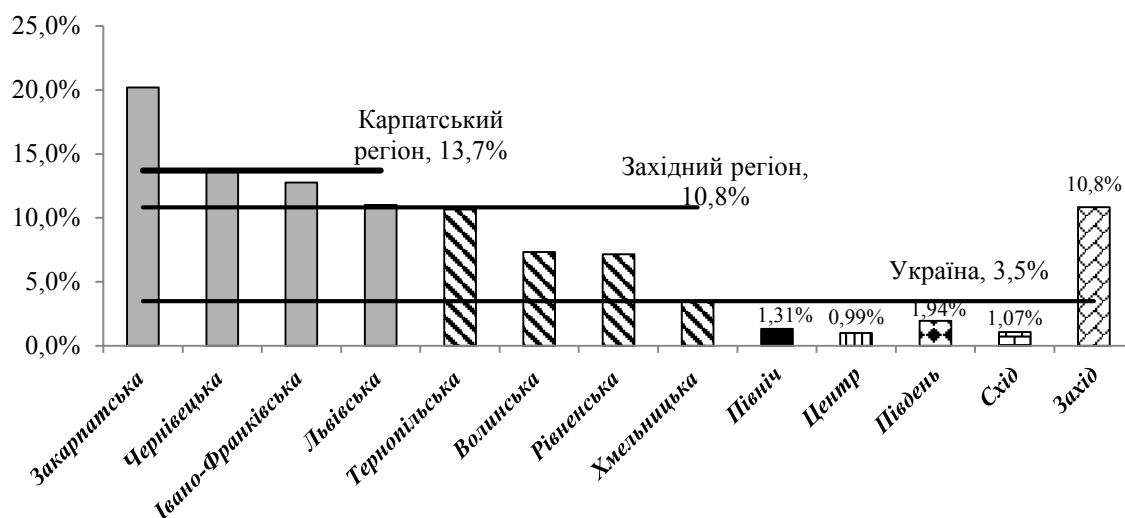
особистості. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Сер. Психолого-педагогічні науки. 2013. № 1. С. 84–88, с. 84.

173. Шушпанов П. Г. Зовнішня трудова міграція населення регіону: соціально-демографічний аспект (на матеріалах Тернопільської області). Дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика». Тернопіль, 2009. 238 с., с. 16.

174. Ясевін В. Інформація щодо особливостей порядку переоформлення пенсій громадян України в Угорщину. Національна асоціація адвокатів України. URL: <https://unba.org.ua/publications/4175-informaciya-shodo-osoblivostej-poryadku-pereoformlennya-pensij-gromadyan-ukraini-v-ugorshinu.html>

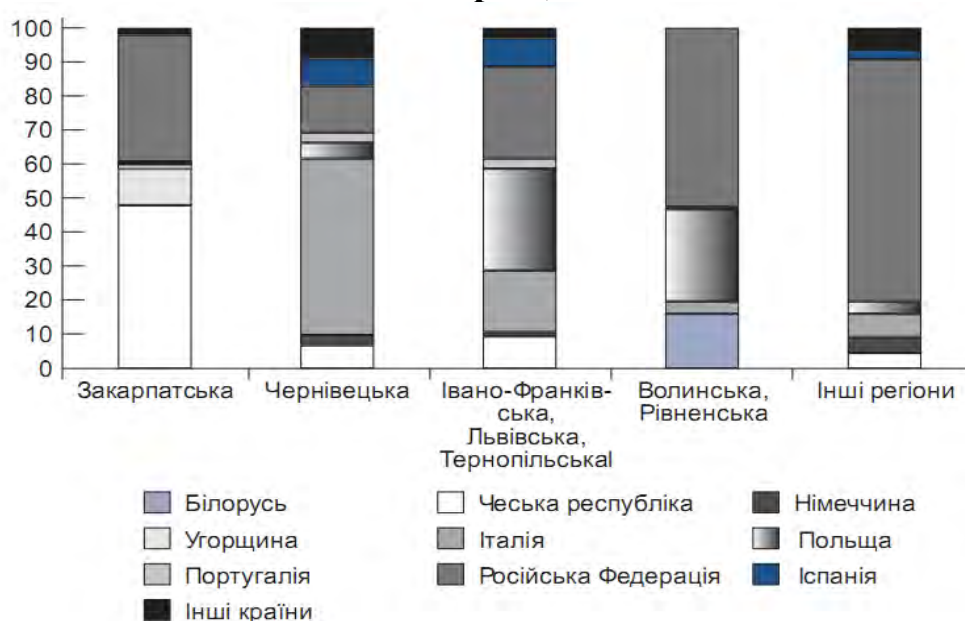
ДОДАТКИ

Рис. А.1. Інтенсивність зовнішньої трудової міграції населення віком 15-70 рр.: регіональний аспект, 2010-2012 рр., %

Джерело¹⁷⁸

Рис. А.2. Трудові мігранти за регіонами та країнами перебування у 2012 році, %

Джерело¹⁷⁹

¹⁷⁸ Зовнішня трудова міграція населення України. Статистичний бюлетень. 2015-2017. Державна служба статистики України. URL: [http:// www.ukrstat.gov.ua/](http://www.ukrstat.gov.ua/)

¹⁷⁹ Звіт щодо методології, організації проведення та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні. 2012. Державна служба статистики України. URL: [http:// www.ukrstat.gov.ua/](http://www.ukrstat.gov.ua/)

Методика оцінювання середовища міграційної активності населення

1 етап. Нормування показників здійснюється за формулою (1) для показників-стимуляторів та за формулою (2) для показників-дестимуляторів:

$$z_{ij}^s = \frac{x_{ij}}{x_{\max j}}, \quad (1)$$

$$z_{ij}^d = \frac{x_{\min j}}{x_{ij}}, \quad (2)$$

де z_{ij}^s — стандартизовані значення i -го стимулятора в j -му інтервалі часу ($i = \overline{1, n}; j = \overline{1, m}$); z_{ij}^d — стандартизовані значення i -го дестимулятора в j -му інтервалі часу ($i = \overline{1, n}; j = \overline{1, m}$); x_{ij} — вихідні значення показників ($i = \overline{1, n}; j = \overline{1, m}$); $x_{\min j}$, $x_{\max j}$ — мінімальне та максимальне значення i -го показника в j -му інтервалі часу ($i = \overline{1, n}; j = \overline{1, m}$).

За результатами нормування показників-стимуляторів та показників-дестимуляторів формуються нормовані ряди показників (z_{ij}) для кожної групи.

2 етап. Визначення ваг показників у групі відбувається методом побудови кореляційної матриці (попарні кореляційні порівняння) (формула 3) для кожної групи показників окремо, при цьому вони є постійними величинами протягом досліджуваного періоду.

$$\begin{vmatrix} r_{11} & r_{12} & r_{13} & r_{14} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & r_{23} & r_{24} & \dots & r_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ r_{n1} & r_{n2} & r_{n3} & r_{n4} & \dots & r_{nn} \end{vmatrix}, \quad a_t = \begin{pmatrix} r_{11} + r_{12} + r_{13} + r_{14} + \dots + r_{1n} \\ r_{21} + r_{22} + r_{23} + r_{24} + \dots + r_{2n} \\ r_{31} + r_{32} + r_{33} + r_{34} + \dots + r_{3n} \\ \dots \\ r_{n1} + r_{n2} + r_{n3} + r_{n4} + \dots + r_{nn} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} a_1 \\ a_2 \\ a_3 \\ \dots \\ a_n \end{pmatrix}, \quad a_t = \sum a_n \quad (3)$$

де r_{ni} — коефіцієнти парної кореляції n -их показників у k -ій групі; a_n — сума елементів n -го рядка кореляційної матриці.

$$w_{ki} = \frac{a_i}{\sum_{n=1}^i r_{ni}}, \quad w_{ki} > 0, \quad \sum w_{ki} = 1 \quad (4)$$

де w_{ki} — значення ваги i -го показника в k -ій групі ($i = \overline{1, n}; k = \overline{1, 5}$).

3 етап. Розрахунок зважених індексів груп показників здійснюється за формулою:

$$I_{kj} = \sum_{i=1}^m w_k \times z_{ij} \quad (5)$$

де I_{kj} — зважений індекс k -ої групи показників в j -му інтервалі часу ($k = \overline{1, 5}; j = \overline{1, m}$).

4 етап. Визначення ваг групи показників як і ваг показників у групі (див. етап 2) відбувається методом побудови кореляційної матриці, елементами якої є

попарні кореляційні порівняння розрахованих зважених індексів груп показників.

$$\left[\begin{array}{c} r(I_{11})r(I_{12})r(I_{13})r(I_{14})...r(I_{1n}) \\ r(I_{21})r(I_{22})r(I_{23})r(I_{24})...r(I_{2n}) \\ \\ r(I_{k1})r(I_{k1})r(I_{k3})r(I_{k4})...r(I_{kn}) \end{array} \right]; \quad w_k > 0, \quad \sum w_k = 1 \quad (6)$$

$r(I_{kn})$ – коефіцієнт кореляції зваженого індексу k -ої групи показників; w_k – значення ваги k -групи індикаторів ($k = \overline{1,5}$).

5 етап. Оцінювання достовірності розрахунків. Висновок про достовірність зв'язку здійснено за допомогою t -test (критерій Стьюдента). Розрахункові значення критерію порівнюються із табличними, де α – вибраний рівень значущості, $df (n-1)$ – ступені свободи. Якщо розрахункові значення статистики при заданому рівні значущості ($p < 0,050$; $p < 0,010$; $p < 0,001$) та ступенях свободи ($df=12$) перевищують табличне значення ($t=2,179$; $t=3,055$; $t=4,318$), отримані результати є достовірними.

6 етап. Побудова інтегрального індексу. Інтегральний індекс середовища міграційної активності населення розраховується за формулою:

$$Y_j = \sum_{i=1}^m w_k \times I_{kj} \quad (7)$$

де Y_j – значення інтегрального індексу середовища міграційної активності населення в j -му інтервалі часу ($j = 1, m$).

Показники оцінювання середовища міграційної активності населення

Для оцінювання середовища міграційної активності населення методом побудови інтегрального індексу відібрано 30 показників, об'єднаних у п'ять груп: 1) демографічна стабільність та стан здоров'я населення; 2) охоплення населення освітніми послугами; 3) стан ринку праці та зайнятості; 4) рівень життя населення; 5) економічний розвиток країни/регіону (рис. В.1).

ДЕМОГРАФІЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ ТА СТАН ЗДОРОВ'Я	
• Загальний коефіцієнт народжуваності	$x_{1.1}$
• Загальний коефіцієнт смертності	$x_{1.2}$
• Середня очікувана тривалість життя при народженні	$x_{1.3}$
• Рівень шлюбності	$x_{1.4}$
• Захворюваність населення	$x_{1.5}$
• Частка сільського населення	$x_{1.6}$
ОХОПЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ОСВІТНІМИ ПОСЛУГАМИ	
• Кількість учнів, слухачів закладів професійно-технічної освіти	$x_{2.1}$
• Кількість студентів закладів вищої освіти	$x_{2.2}$
• Частка випускників загальноосвітніх навчальних закладів, які одержали атестат про повну загальну середню освіту	$x_{2.3}$
СТАН РИНКУ ПРАЦІ ТА ЗАЙНЯТОСТІ	
• Рівень безробіття населення у віці 15-70 років	$x_{3.1}$
• Рівень прийому працівників	$x_{3.2}$
• Рівень вибуття працівників	$x_{3.3}$
• Рівень зайнятості населення у віці 15-70 років	$x_{3.4}$
• Рівень вимушеної неповної зайнятості	$x_{3.5}$
• Частка працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці	$x_{3.6}$
• Середньомісячна номінальна заробітна плата	$x_{3.7}$
• Рівень виробничого травматизму	$x_{3.8}$
• Рівень зайнятості населення у неформальному секторі економіки	$x_{3.9}$
РІВЕНЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ	
• Наявний дохід населення	$x_{4.1}$
• Індекс споживчих цін	$x_{4.2}$
• Коефіцієнт співвідношення індексів обсягів витрат та доходів населення	$x_{4.3}$
• Забезпеченість населення житлом	$x_{4.4}$
• Частка сукупних витрат домогосподарства на продукти харчування	$x_{4.5}$
• Децильний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення	$x_{4.6}$
• Середній розмір субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг	$x_{4.7}$
ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇНИ/РЕГІОНУ	
• Прямі іноземні інвестиції	$x_{5.1}$
• Капітальні інвестиції	$x_{5.2}$
• Валова додана вартість	$x_{5.3}$
• Кількість суб'єктів малого підприємництва	$x_{5.4}$
• Частка підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси)	$x_{5.5}$

Рис. В.1. Показники оцінювання середовища міграційної активності населення

Примітка: курсивом виділено показники-дестимулятори виштовхування, визначені експертним методом

Показники оцінювання середовища міграційної активності населення

Ідея побудови узагальнюючих показників підтверджується «теорією адитивної цінності», за якою цінність цілого дорівнює сумі цінностей його складових, що дозволяє провести кількісне оцінювання за допомогою одного показника¹⁸⁰. Система показників, що використовується для розрахунку РІФСOM, характеризує різні умови формування середовища освітньої міграції: освітні, освітньо-наукові, інформаційні, соціально-економічні, політичні, соціально-демографічні, інноваційні, інституційні тощо. Система показників є відкритою, перелік базових показників можна змінювати залежно від мети дослідження. Методика розрахунку РІФСOM має на меті побудувати рейтинг регіонів України за якісними характеристиками формування середовища освітньої міграції в кожному регіоні, в т. ч. і в областях Карпатського регіону.

До розрахунку інтегрального індексу формування середовища освітньої міграції населення відібрано 28 показників, які об'єднані у 5 компонент (детермінант), кожна з яких характеризує різні сторони середовища освітньої міграції населення (загальна система індикаторів представлена у таблиці Д.1.

Таблиця Д.1

Індикатори (показники), які характеризують середовище формування освітньої міграції населення

Позначення	Показник	Напрямок впливу (С, Д)*	Характеризує умови формування середовища освітньої міграції
1. Потенціал освітньої міграції			
x1	Кількість студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації(академій, університетів, інститутів) на 10 тис. нас	С	освітні
x2	Кількість закладів вищої освіти (академій, університетів, інститутів) на 10 тис. нас.	С	освітні
x3	Частка студентів ВНЗ I-У рівнів, які навчаються на заочній формі, %до загальної кількості студентів	С	освітні
x4	Частка студентів, які навчаються у відокремлених структурних підрозділах університетів, академій, інститутів, % до загальної кількості	С	освітні
x5	Кількість науково-педагогічних працівників університетів, академій, інститутів, осіб	С	освітні
X6	Частка населення, що використовували інтернет з метою навчання та освіти,% до населення, яке повідомило, що користувалися послугами Інтернету (за результатами обстеження домогосподарств)	С	інформаційні
2. Якість академічного середовища			
X7	Кількість науково-педагогічних працівників університетів, академій, інститутів, які мають	С	освітньо-наукові

¹⁸⁰ Ващаєв С. С. Методологія побудови узагальнюючих статистичних показників :автореф. дис. канд. екон. наук : 08.03.01 /С. С. Ващаєв ; Київ. нац. екон. ун-т. К. 2001. 21 с.

	науковий ступінь кандидата наук на 100 НПП		
X8	Кількість науково-педагогічних працівників університетів, академій, інститутів, які мають науковий ступінь доктора наук, на 100 НПП	С	освітньо-наукові
X9	Кількість закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку аспірантів, % до загальної їх кількості	С	освітньо-наукові
X10	Кількість закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку докторантів, % до загальної їх кількості	С	освітньо-наукові
X11	Кількість аспірантів на 01.01.2018 р. за віком до 35 років, % до загальної їх кількості	С	освітньо-наукові
X12	Кількість докторантів на 01.01.2018 р. за віком до 40 років, % до загальної їх кількості	С	освітньо-наукові
X13	Кількість аспірантів і докторантів на 100 осіб науково-педагогічних працівників університетів, інститутів, академій	С	освітньо-наукові
3. Мотивація освітньої міграції			
X14	Кількість випускників ЗВО, які отримали направлення на роботу, % до загальної кількості випускників	С – Д	соціально-економічні
X15	Частка випускників, які одночасно з освітньо-кваліфікаційним рівнем отримали робітничу професію, %	С - Д	соціально-економічні
X16	Номінальна заробітна плата штатного працівника, грн.	С - Д	соціально-економічні
X17	Рівень безробіття населення (за МОП), у % до економічно активного населення відповідного віку	С - Д	соціально-економічні
X18	Кількість внутрішньо переселених осіб зі Сходу України та Криму на 10 тис. нас., осіб	С - Д	політичні
X19	Міграційний приріст (+), скорочення (–) в рамках міждержавної міграції, осіб	С - Д	соціально-демографічні
X20	Регіональний індекс людського розвитку (за методикою розрахунку Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України), 2017 р.	С - Д	соціально-економічні
4. Можливість співпраці університетів і промисловості у дослідженнях			
X21	Частка підприємств з технічними інноваціями, які здійснювали партнерство з вищими навчальними закладами з інноваційної співпраці у 2014-2016 рр., % до загальної кількості підприємств з технологічними інноваціями	С	інноваційні
X22	Обсяг фінансування внутрішніх витрат на виконання наукових досліджень коштами організацій сектору вищої освіти на 1 тис. грн. загального обсягу фінансування, тис. грн.	С	інноваційні
X23	Частка університетів та вищих навчальних закладів серед важливих джерел інформації для інноваційної діяльності у 2014-2016 рр., % до загальної кількості підприємств з технологічними інноваціями	С	інноваційні
X24	Сумарний індекс інновацій 2016	С	інноваційні

5. Інституційні умови в освітній сфері			
X25	Кількість університетів, академій, інститутів з приватною формою власності, % до їх загальної кількості	Д	інституційні
X26	Кількість студентів університетів, академій, інститутів на початок 2017/2018 р., які навчаються за рахунок коштів держбюджету	С	інституційні
X27	Кількість громадян інших держав, які навчаються у ВНЗ III-IV рівнів акредитації, на 1000 студентів	С	інституційні (експорт освітніх послуг)
X28	Кількість аспірантів-іноземців на 100 аспірантів, осіб	С	інституційні (експорт освітніх послуг)

Примітка: С – стимулятор, Д – дестимулятор

Соціально-економічна характеристика кожної з 5-х компонент дозволяє підтвердити правильність вибору індикаторів (показників), які залучені до розрахунку РІФСOM в межах кожної укрупненої групи. В інформаційне забезпечення авторської методики включені показники, які розраховані за первинними статистичними даними в розрізі регіонів¹⁸¹, з виділенням серед них стимуляторів та дестимуляторів.

¹⁸¹ Вища освіта в Україні у 2017 році. Статистичний збірник. Київ 2018 URL: www.ukrstat.gov.ua; Наукова та інноваційна діяльність в Україні [Текст] : стат. зб. / [відп. за вип. О. О. Кармазіна] ; Держ. служба статистики України. К. : [Консультант]. 2017. К., 2018. 179 с. - www.ukrstat.gov.ua; Праця України у 2017 році [Текст] : стат. зб. / [відп. за вип. І. В. Сеник] ; Держ. служба статистики України. К.: ТОВ Вид-во «Август Трейд», 2018. 281 с. - www.ukrstat.gov.ua; Статистичний збірник «Регіони України»2018. Частина 1. Київ, 2018. с.294-307. http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm; Розрахунок індексу регіонального людського розвитку за 2017 рік. За переліком показників, наведених у Додатку 1 до Порядку проведення розрахунку індексу регіонального людського розвитку, затвердженого постановою КМУ від 20 грудня 2017 року № 1029 - <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/09/Prezentatsiya-IRLR-2017.pdf>; Методики розрахунку сумарного індексу інновацій, затвердженої наказом Держстату від 28.12.2015 №368 - (http://ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2015/368/met_rsii.zip)

Україна-Польща: міграційні тенденції та порівняння соціально-економічної ситуації

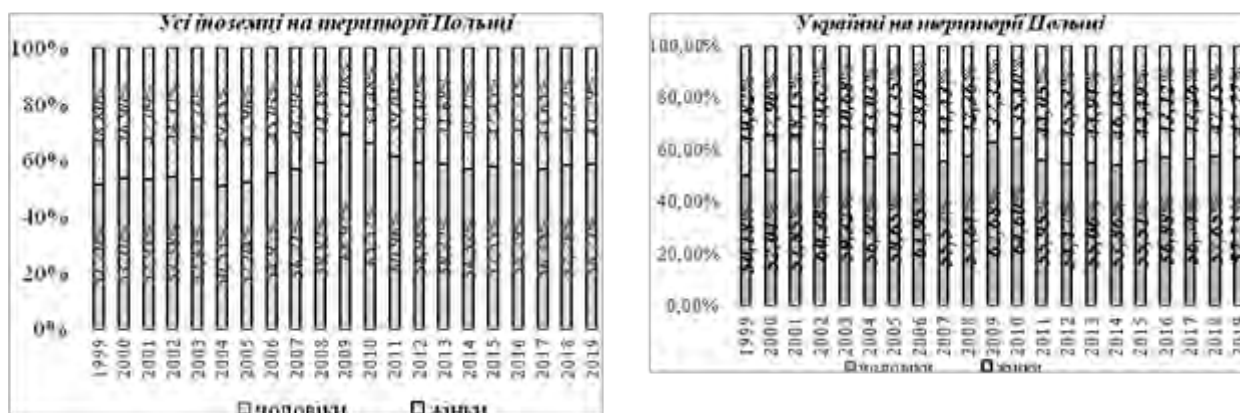

Рис. Е.1. Гендерна структура іноземців та громадян України, які проживають на території Польщі (польська статистика), 1999-2019 рр., %

Джерело: побудовано на основі даних ¹⁸²

Рис. Е.2. Показники щодо натуралізації громадян України Польщею (польська статистика), 2002-2019 рр.

Джерело: побудовано на основі даних ¹⁸³

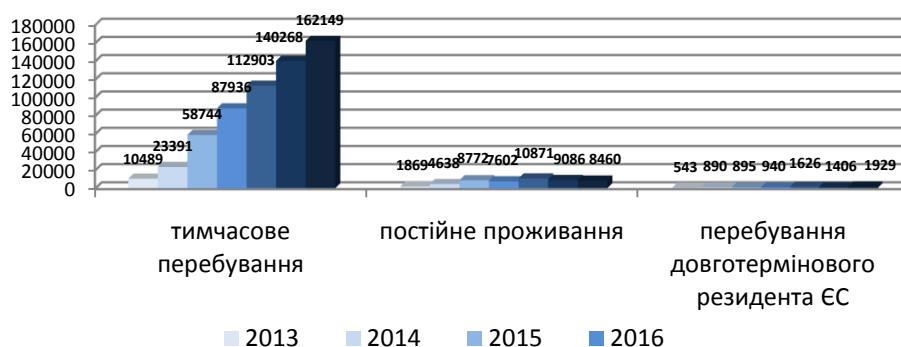

Рис. Е.3. Кількість заяв, поданих українськими громадянами, щодо отримання дозволу на перебування у Польщі, 2013-2019 рр.

Джерело: Управління у справах іноземців Польщі

¹⁸² Rocznik Demograficzny, 2007, 2010, 2019. URL: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny.html>

¹⁸³ Acquisition of citizenship by age group, sex and former citizenship. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/migr_acq/default/table?lang=en

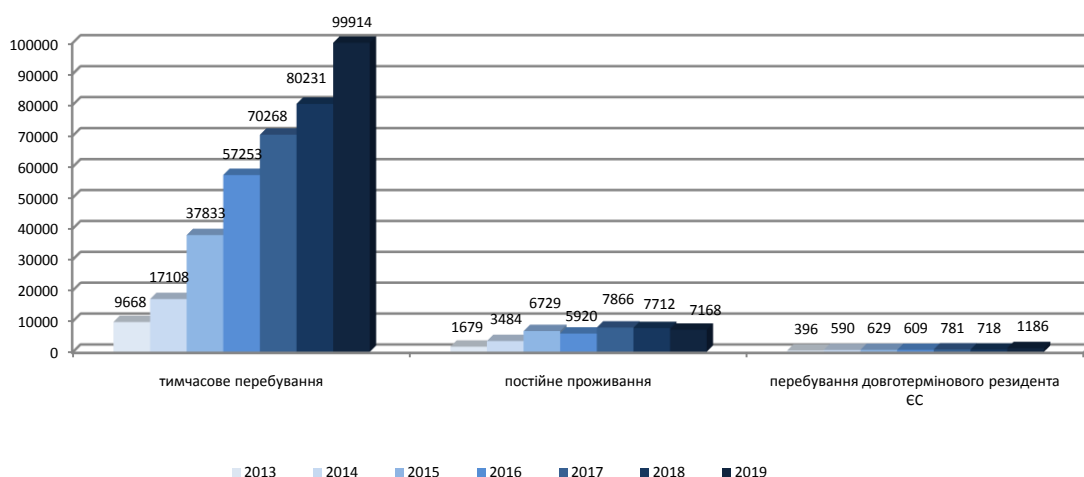

Рис. Е.4. Кількість позитивних рішень щодо надання громадянам України дозволу на перебування у Польщі, 2013-2019 рр.

Джерело: Управління у справах іноземців Польщі

Таблиця Е.1

Розподіл поданих заяв іноземців щодо тимчасового перебування у Польщі в розрізі окремих причин, 2016-2019 рр.

Причина	2016			2017			2018			2019 (станом на березень)		
	Українці	Решта	Всі іноземці	Українці	Решта	Всі іноземці	Українці	Решта	Всі іноземці	Українці	Решта	Всі іноземці
Праця	66335	75,6%	21396	87731	86511	70,5%	36182	122693	107297	72,1%	41533	148830
Сім'я	5771	48,0%	6259	12030	7577	52,0%	6993	14570	12061	60,2%	7984	20045
Навчання	7708	57,1%	5795	13503	7577	51,7%	7069	14646	6178	43,1%	8146	14324
Інше	8122	57,7%	5950	14072	11242	61,3%	7086	18328	14732	68,7%	6711	21443
Разом	87936	69,1%	39400	127336	112907	66,3%	57330	170237	140268	68,5%	64374	204642

Джерело: Управління у справах іноземців Польщі

Таблиця Е.2

Розподіл іноземців, яким надано дозвіл на тимчасове перебування у Польщі, в розрізі окремих причин, 2014-2019 рр.

Причина	2014			2015			2016			2017			2018			2019 (станом на березень)		
	Українці	Решта	Всі іноземці	Українці	Решта	Всі іноземці	Українці	Решта	Всі іноземці	Українці	Решта	Всі іноземці	Українці	Решта	Всі іноземці	Українці	Решта	Всі іноземці
Праця	8307	13177	21484	23925	12405	36330	42334	16365	58699	53391	19689	73080	58394	17874	76268	10255	3019	13274
Сім'я	2726	5648	8374	3888	6395	10283	6325	6575	13236	4260	4720	8980	7506	5693	13199	1373	1028	2401
Навчання	3798	4036	7834	7054	5081	12135	8594	6087	14681	6933	5325	12258	6095	5655	11750	1012	1148	2160
Інше	2277	2586	4863	2966	3212	6178	0	0	0	5684	3217	8901	8236	4602	12838	1893	639	2532
Разом	17 108	25 447	42 555	37 833	27 093	64 926	57 253	29 027	86 616	70 268	32 951	103 219	80 231	33 824	114 055	14 533	5 834	20 367

Джерело: Управління у справах іноземців Польщі

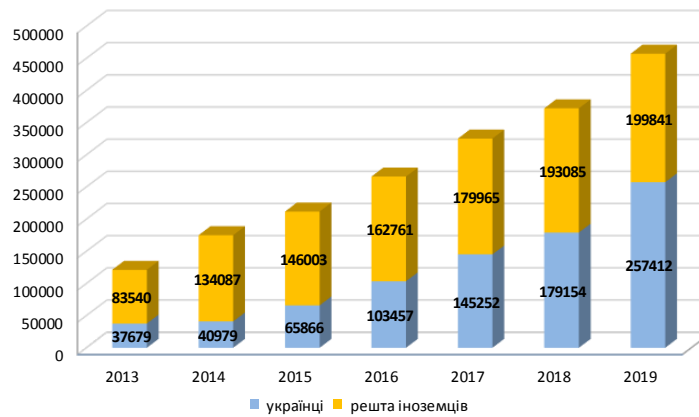

Рис. Е.5. Кількість іноземних осіб, що володіють діючими документами на перебування/проживання у Польщі, на кінець року, 2013-2019 рр.
Джерело: Управління у справах іноземців Польщі

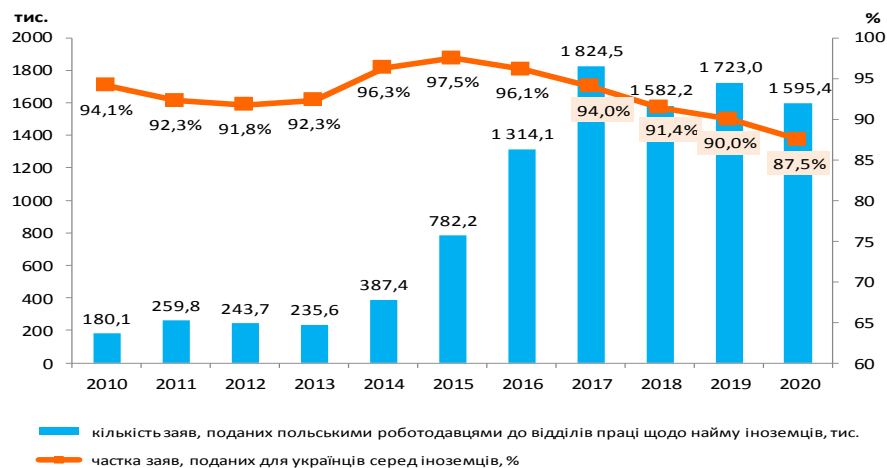

Рис. Е.6. Динаміка кількості заяв (декларацій) польських роботодавців щодо найму іноземців (у т.ч. українців), зареєстрованих у повітових відділах праці, 2010-2020 рр.
Джерело: Міністерство сім'ї та соціальної політики Польщі

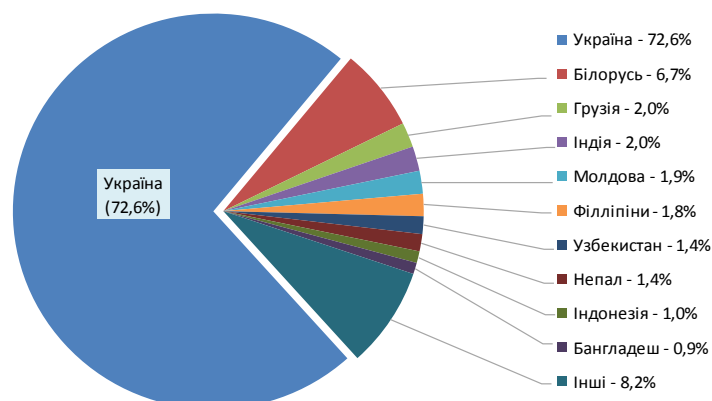

Рис. Е.7. Структура дозволів на працю у Польщі, виданих іноземцям у 2020 р., у розрізі 10 найбільш представлених країн походження іноземців (у %)
Джерело: Міністерство сім'ї та соціальної політики Польщі

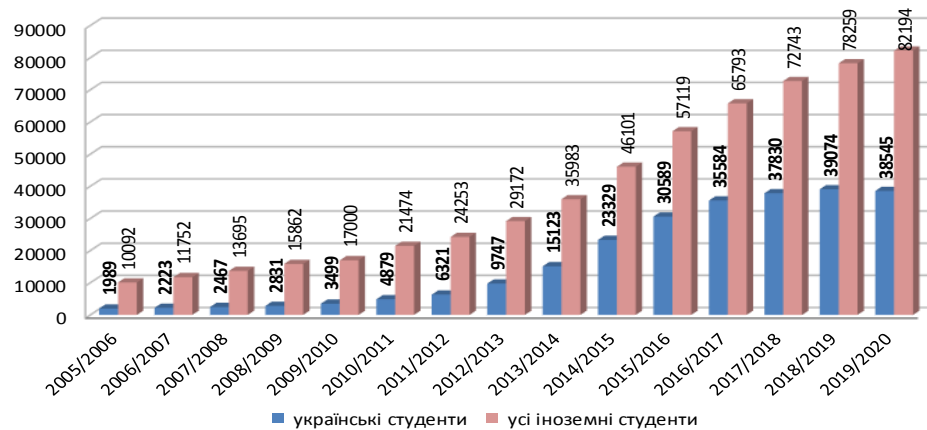

Рис. Е.8. Кількість іноземних (у т.ч. українських) студентів у закладах вищої освіти Польщі, 2005/2006 – 2019/2020 н. р.

Джерело: Міністерство освіти і науки Польщі; Головне управління статистики Польщі

Таблиця Е.3
Порівняльний аналіз соціально-економічної ситуації в Україні та Польщі, 2000-2019 роки

Критерій	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
<i>Чисельність населення, млн осіб</i>								
Україна	48,8	46,9	45,8	44,9	44,7	44,5	44,2	44,0
Польща	38,3	38,2	38,5	38,4	38,4	38,4	38,4	38,4
<i>Медіанний вік населення, років</i>								
Україна	37,8	39,1	39,5	40,0	40,2	40,5	40,8	41,1
Польща	35,4	36,8	38,1	39,9	41,9	40,6	41,0	41,4
<i>Очікувана тривалість життя при народженні, років</i>								
Україна	67,7	68,0	70,3	71,4	71,7	72,0	71,8	72,0
Польща	76,3	75,1	76,3	77,6	77,9	77,9	77,8	77,9
<i>Частка міжнародних мігрантів у населенні, %</i>								
Україна	11,3	10,8	10,6	10,8	10,8	11,2	11,3	11,3
Польща*	5,4	5,2	5,1	6,0	5,4	5,5	5,6	5,9
<i>Рівень безробіття (15+ років), %</i>								
Україна	11,7	7,2	8,1	9,1	9,3	9,5	8,8	8,2
Польща	16,2	17,8	9,7	7,5	6,2	4,9	3,9	3,3
<i>Рівень безробіття серед молоді (15-24 роки), %</i>								
Україна	20,9	14,9	17,4	22,5	23,1	19,0	18,0	15,5
Польща	35,1	36,9	23,7	20,8	17,7	14,8	11,7	9,9
<i>Розмір середньомісячної заробітної плати, дол. США</i>								
Україна	59	155	282,1	192,0	202,8	267,1	325,9	406,1
Польща	455,4	987,4	1067,6	1039,3	1033,7	1127,3	1271,4	1281,3
<i>Розмір мінімальної заробітної плати, дол. США</i>								
Україна	15	50	116,2	63,1	62,6	120,3	136,9	161,5
Польща	89,2	154,2	241,7	369,2	367,6	418,2	406,4	512,4
<i>Індекс споживчих цін (до попереднього року), %</i>								
Україна	28,2	13,6	9,4	48,7	13,9	14,4	11,0	7,9
Польща	1,09	1,02	2,58	1,03	0,99	1,02	1,31	1,02
<i>ВНД на душу населення, дол. США (2011 ПКС)</i>								
Україна	4665	7207	7715	7373	7601	7670	7994	
Польща	10630	13650	20330	25890	27200	28920	30530	33060

Джерело: складено на основі¹⁸⁴

*Частка іммігрантів (офіційно зареєстрованих) у загальній чисельності населення

¹⁸⁴ Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2020. Główny Urząd Statystyczny. URL: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2020,2,20.html>

Україна-Угорщина: міграційні тенденції та порівняння соціально-економічної ситуації

Рис. Ж.1. Показники щодо проживання громадян України на території Угорщини, 1995-20 роки (угорська статистика)

Джерело: побудовано на основі¹⁸⁵

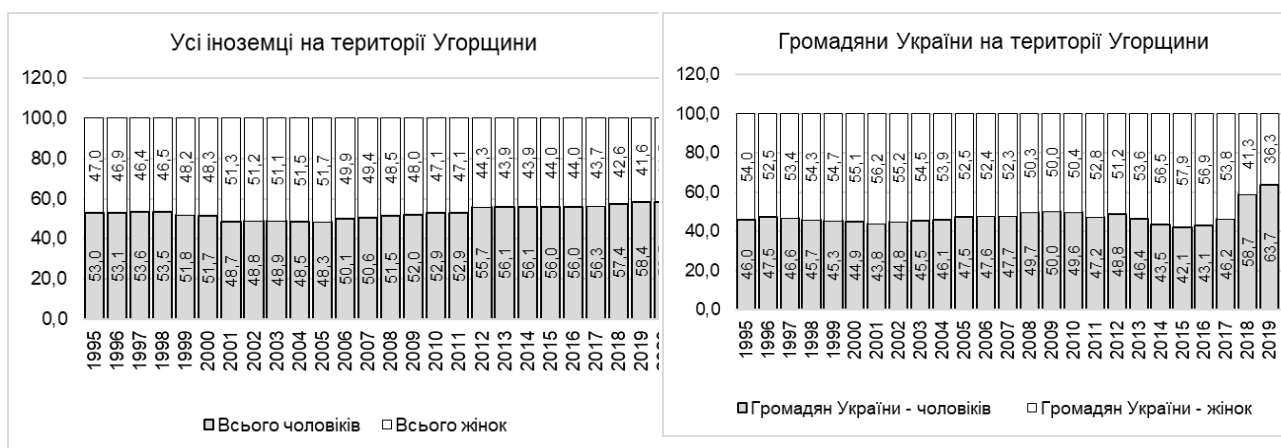

Рис. Ж.2. Гендерна структура іноземців та громадян України, які проживають на території Угорщини, 1995-2020 роки, % (угорська статистика)

Джерело: побудовано на основі¹⁸⁶

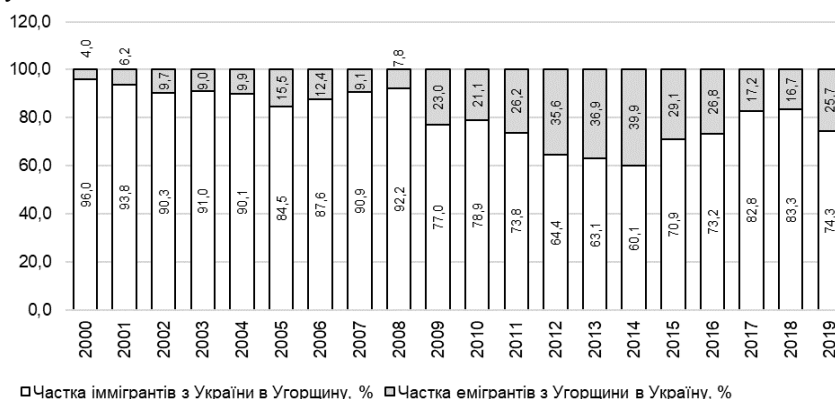

Рис. Ж.3. Структура міграції за напрямками в'їзду і виїзду між Україною та Угорщиною, 2000-2019 роки, % (угорська статистика)

¹⁸⁵ Population, vital events : Hungarian Central Statistical Office. URL: https://www.ksh.hu/stadat_annual_1

¹⁸⁶ Population, vital events : Hungarian Central Statistical Office. URL: https://www.ksh.hu/stadat_annual_1

Джерело: побудовано на основі ¹⁸⁷

Рис. Ж.4. Показники щодо натуралізації громадян України Угорщиною, 2000-2019 роки (угорська статистика)

Джерело: побудовано на основі ¹⁸⁸

Рис. Ж.5. Освітня міграція з України до Угорщини (сегмент вищої освіти), 2008-2018 навчальні роки (українська статистика)

Джерело: побудовано на основі ¹⁸⁹

¹⁸⁷ Population, vital events : Hungarian Central Statistical Office. URL: https://www.ksh.hu/stadat_annual_1

¹⁸⁸ Population, vital events : Hungarian Central Statistical Office. URL: https://www.ksh.hu/stadat_annual_1

¹⁸⁹ Ukrainian Students in Hungary: Policies of Engagement, Integration, Students' Motivation and Plans. CEDOS. Аналітичний центр. URL: <https://cedos.org.ua/en/researches/ukrainski-studenty-v-uhorshchyni-polityky-zaluchennia-intehratsii-ta-motyvatsiia-i-plany-studentiv/>; Українські студенти за кордоном: факти та стереотипи / Єгор Стадний (19.12.2017) : CEDOS. Аналітичний центр. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotypy/>; Українське студентство за кордоном: дані до 2017/18 навчального року / Єгор Стадний (21.01.2019) : CEDOS. Аналітичний центр. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainske-studentstvo-za-kordonom-dani-do-201718-navchalnoho-roku>

Таблиця Ж.1

**Порівняльний аналіз соціально-економічної ситуації
в Україні та Угорщині, 2000-2019 роки**

Критерій	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
<i>Чисельність населення, млн осіб</i>								
Україна	48,8	46,9	45,8	44,9	44,7	44,5	44,2	44,0
Угорщина	10,2	10,1	9,9	9,8	9,8	9,7	9,7	9,8
<i>Медіанний вік населення, років</i>								
Україна	37,8	39,1	39,5	40,0	40,2	40,5	40,8	41,1
Угорщина	38,5	39,1	40,1	41,7	42,0	42,0	42,0	42,0
<i>Очікувана тривалість життя при народженні, років</i>								
Україна	67,7	68,0	70,3	71,4	71,7	72,0	71,8	72,0
Угорщина	71,9	73,0	74,7	75,7	76,2	76,0	76,2	76,0
<i>Частка міжнародних мігрантів у населенні, %</i>								
Україна	11,3	10,8	10,6	10,8	10,8	11,2	11,3	11,3
Угорщина	2,9	3,6	4,4	4,8	4,9	5,2	5,3	5,3
<i>Рівень безробіття (15+ років), %</i>								
Україна	11,7	7,2	8,1	9,1	9,3	9,5	8,8	8,2
Угорщина	6,6	7,2	11,2	6,8	5,1	4,2	3,7	3,4
<i>Рівень безробіття серед молоді (15-24 роки), %</i>								
Україна	20,9	14,9	17,4	22,5	23,1	19,0	18,0	15,5
Угорщина	12,3	19,4	26,4	17,3	12,9	10,7	10,2	11,4
<i>Розмір середньомісячної зарплатної плати, дол. США</i>								
Україна	59	155	282,1	192,0	202,8	267,1	325,9	406,1
Угорщина	359	505	554	707	755	840	871	1197,4
<i>Розмір мінімальної зарплатної плати, дол. США</i>								
Україна	15	50	116,2	63,1	62,6	120,3	136,9	161,5
Угорщина	101	316	391	405	387	433	533	530
<i>Індекс споживчих цін (до попереднього року), %</i>								
Україна	28,2	13,6	9,4	48,7	13,9	14,4	11,0	7,9
Угорщина	9,8	3,6	4,9	-0,1	0,4	2,4	2,8	3,3
<i>ВНД на душу населення, дол. США</i>								
Україна	3980	6900	8120	10210	11320	12140	12950	13750
Угорщина	11170	16000	20740	25570	27200	28400	31650	34020

Джерело: побудовано на основі¹⁹⁰

¹⁹⁰ International Labour Organization : Free and open access to labour statistics. URL: <https://ilostat.ilo.org/data/>; Human Development Data : Human Development Reports. URL: <http://www.hdr.undp.org/en/data>; Worldometers. URL: <https://www.worldometers.info/>; Migration Data Portal. The bigger picture. URL: <https://migrationdataportal.org/>

Україна-Румунія: міграційні тенденції та порівняння соціально-економічної ситуації

Рис. II.1. Показники міграції за напрямками в'їзду з України в Румунію, 1995-2019 роки (румунська статистика)

Джерело: побудовано на основі¹⁹¹

¹⁹¹ INSSE – Institutul Național de Statistică. URL: <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/#/pages/tables/insse-table>

**Порівняльний аналіз соціально-економічної ситуації
в Україні та Румунії, 2000-2019 роки**

Критерій	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
<i>Чисельність населення, млн осіб</i>								
Україна	48,8	46,9	45,8	44,9	44,7	44,5	44,2	44,0
Румунія	22,1	21,4	20,5	19,9	19,8	19,6	19,5	19,4
<i>Медіанний вік населення, років</i>								
Україна	37,8	39,1	39,5	40,0	40,2	40,5	40,8	41,1
Румунія	34,9	37,1	39,4	41,3	41,6	41,6	41,6	41,6
<i>Очікувана тривалість життя при народженні, років</i>								
Україна	67,7	68,0	70,3	71,4	71,7	72,0	71,8	72,0
Румунія	71,5	73,1	74,9	75,8	75,2	75,3	75,4	75,5
<i>Частка міжнародних мігрантів у населенні, %</i>								
Україна	11,3	10,8	10,6	10,8	10,8	11,2	11,3	11,3
Румунія	0,6	0,7	0,9	1,4	1,7	1,9	2,2	2,4
<i>Рівень безробіття (15+ років), %</i>								
Україна	11,7	7,2	8,1	9,1	9,3	9,5	8,8	8,2
Румунія	7,0	7,2	7,0	6,8	5,9	4,9	4,2	4,0
<i>Рівень безробіття серед молоді (15-24 роки), %</i>								
Україна	20,9	14,9	17,4	22,5	23,1	19,0	18,0	15,5
Румунія	17,6	20,2	21,8	21,5	20,6	18,3	16,3	16,8
<i>Розмір середньомісячної заробітної плати, дол. США</i>								
Україна	59	155	282,1	192,0	202,8	267,1	325,9	406,1
Румунія	150	340	599	692	692	786	1105	1117
<i>Розмір мінімальної заробітної плати, дол. США</i>								
Україна	15	50	116,2	63,1	62,6	120,3	136,9	161,5
Румунія	32	106	189	262	308	358	482	491
<i>Індекс споживчих цін (до попереднього року), %</i>								
Україна	28,2	9,1	9,4	48,7	13,9	14,4	10,9	7,9
Румунія	45,7	9,0	6,1	-0,6	-1,5	-1,3	-4,6	-3,8
<i>ВНД на душу населення, дол. США</i>								
Україна	3980	6900	8120	10210	11320	12140	12950	13750
Румунія	5810	9320	16790	21380	23950	26840	29620	32850

Джерело: побудовано на основі¹⁹²

¹⁹² International Labour Organization : Free and open access to labour statistics. URL: <https://ilostat.ilo.org/data/>; Human Development Data : Human Development Reports. URL: <http://www.hdr.undp.org/en/data/>; Worldometers. URL: <https://www.worldometers.info/>; Migration Data Portal. The bigger picture. URL: <https://migrationdataportal.org/>; Інформація щодо відвідування України іноземними туристами та виїзду громадян України за кордон I півріччя 2016-2019 років (за даними Адміністрації Державної прикордонної служби). URL: <https://me.gov.ua/Documents/Download?id=13fa3ae9-19e7-42a7-8feb-ebdab617d977>

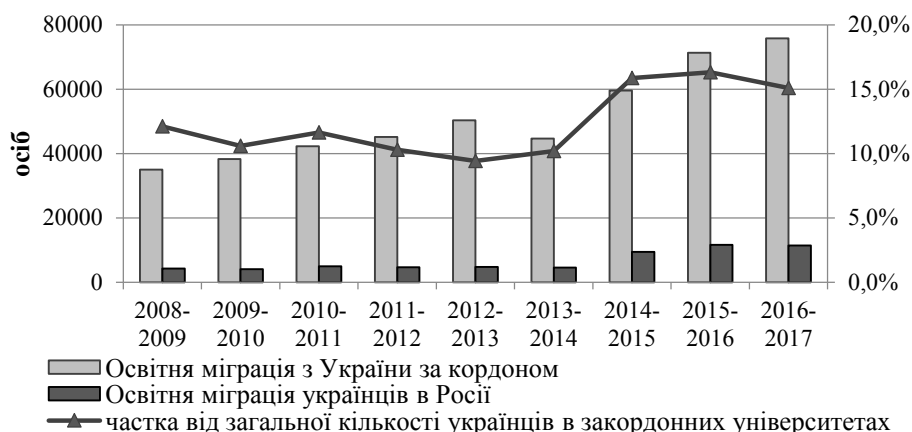

Рис. К.1. Освітня міграція з України до Росії (сегмент вищої освіти), 2008-2017 навчальні роки (українська статистика)

Джерело: побудовано на основі¹⁹³

Таблиця К.1

Порівняльний аналіз соціально-економічної ситуації
в Україні та Росії, 2000-2018 роки

Критерій	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
<i>Чисельність населення, млн осіб</i>								
Україна	48,8	46,9	45,8	44,9	44,7	44,5	44,2	44,0
Росія	146,4	143,7	143,5	145	145,3	145,5	145,7	145,9
<i>Медіанний вік населення, років</i>								
Україна	37,8	39,1	39,5	40,0	40,2	40,5	40,8	41,1
Росія	36,5	37,3	38	38,6	38,8	38,8	38,8	38,8
<i>Очікувана тривалість життя при народженні, років</i>								
Україна	67,7	68,0	70,3	71,4	71,7	72,0	71,8	72,0
Росія	65,3	65,3	68,9	71,4	71,9	72,7	72,9	73,4
<i>Частка міжнародних мігрантів у населенні, %</i>								
Україна	11,3	10,8	10,6	10,8	10,8	11,2	11,3	11,3
Росія	...	...	...	...	...	...	...	...
<i>Рівень безробіття (15+ років), %</i>								
Україна	11,7	7,2	8,1	9,1	9,3	9,5	8,8	8,2
Росія	10,6	7,1	7,4	5,6	5,6	5,2	4,8	4,5
<i>Рівень безробіття серед молоді (15-24 роки), %</i>								
Україна	20,9	14,9	17,4	22,5	23,1	19,0	18,0	15,5
Росія	20,7	15,5	17,1	16,1	16,5	16,3	17	15,2
<i>Розмір середньомісячної заробітної плати, дол. США</i>								
Україна	59	155	282,1	192,0	202,8	267,1	325,9	406,1
Росія	78,9	297,2	687,4	551	605	620	637,7	665
<i>Розмір мінімальної заробітної плати, дол. США</i>								
Україна	15	50	116,2	63,1	62,6	120,3	136,9	161,5
Росія	4,7	28,3	142,6	97,9	111,8	131,1	169,2	174,2
<i>Індекс споживчих цін (до попереднього року), %</i>								
Україна	28,2	9,1	9,4	48,7	13,9	14,4	10,9	7,9
Росія	20,8	12,7	6,8	15,5	7,0	3,7	2,9	4,5
<i>ВНД на душу населення, дол. США</i>								
Україна	3980	6900	8120	10210	11320	12140	12950	13750
Росія	6650	11540	19860	23420	23450	25310	28040	28270

¹⁹³ Українські студенти за кордоном: скільки та чому? / Олександра Слободян, Єгор Стадний (13.12.2016) : CEDOS. Аналітичний центр. URL: <https://cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu>; Українські студенти за кордоном: факти та стереотипи / Єгор Стадний (19.12.2017) : CEDOS. Аналітичний центр. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotypy>; Українське студентство за кордоном: дані до 2017/18 навчального року / Єгор Стадний (21.01.2019) : CEDOS. Аналітичний центр. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainske-studentstvo-za-kordonom-dani-do-201718-navchalnoho-roku>

Україна-Німеччина: міграційні тенденції та порівняння соціально-економічної ситуації

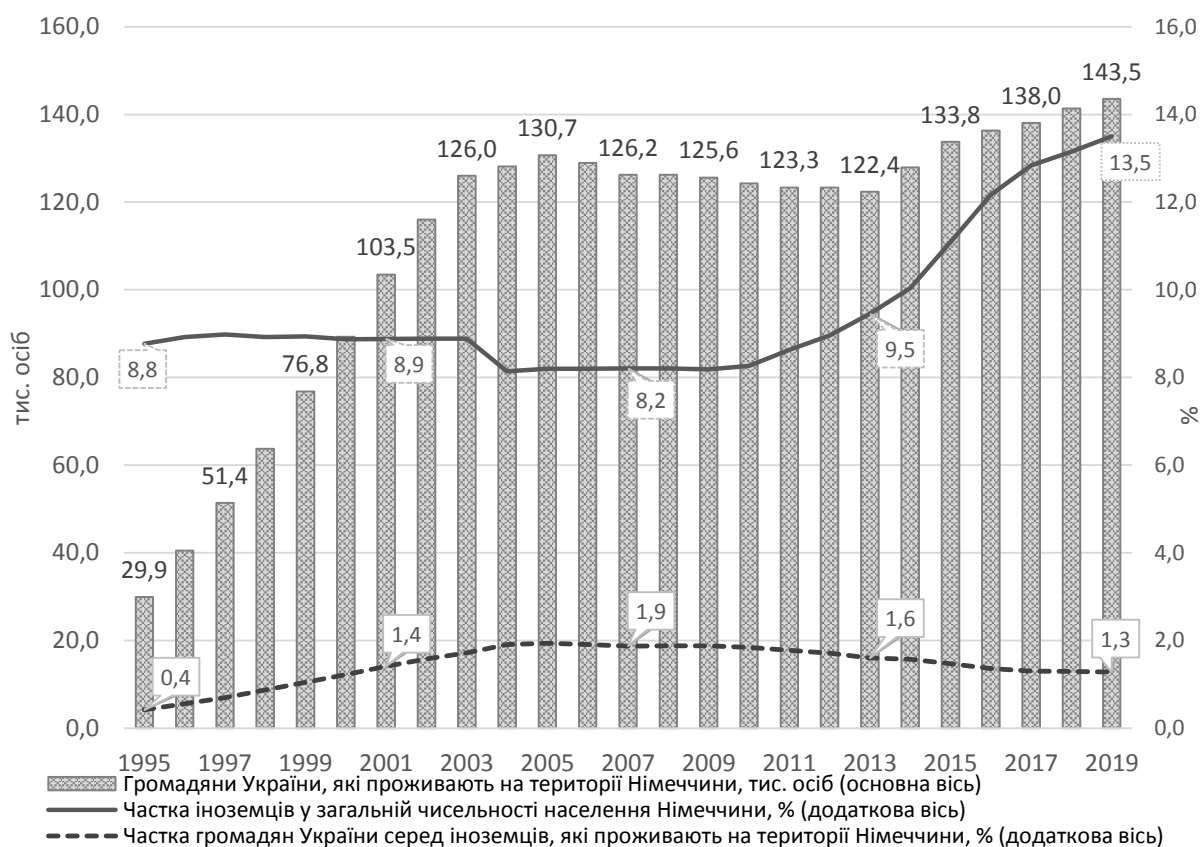

Рис. Л.1. Показники щодо проживання громадян України на території Німеччини, 1995-2019 роки (німецька статистика)

Джерело: побудовано на основі¹⁹⁴

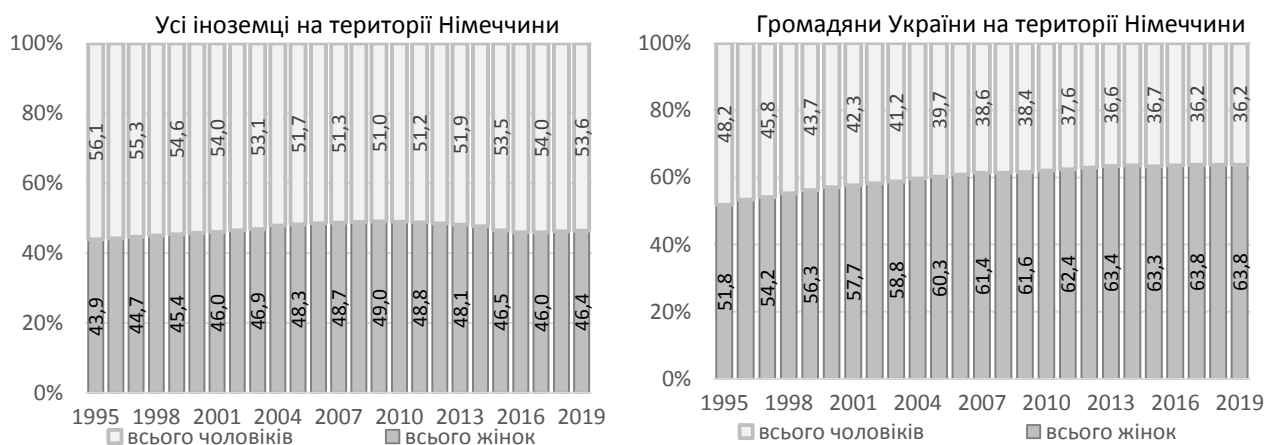

Рис. Л.2. Гендерна структура іноземців та громадян України, які проживають на території Німеччини, 1995-2019 роки, % (німецька статистика)

Джерело: побудовано на основі¹⁹⁵

¹⁹⁴ Ausländische Bevölkerung - Fachserie 1 Reihe 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Bevoelkerung/MigrationIntegration/AuslaendBevoelkerung.html>

¹⁹⁵ Ausländische Bevölkerung - Fachserie 1 Reihe 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Bevoelkerung/MigrationIntegration/AuslaendBevoelkerung.html>

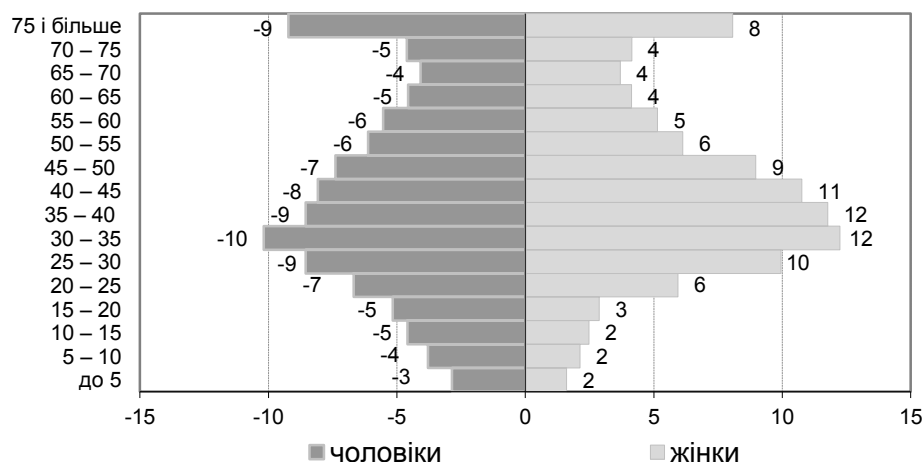

Рис. Л.3. Статевовікова структура українців, що проживають на території Німеччини станом на 31 грудня 2019 року, %

Джерело: побудовано на основі¹⁹⁶

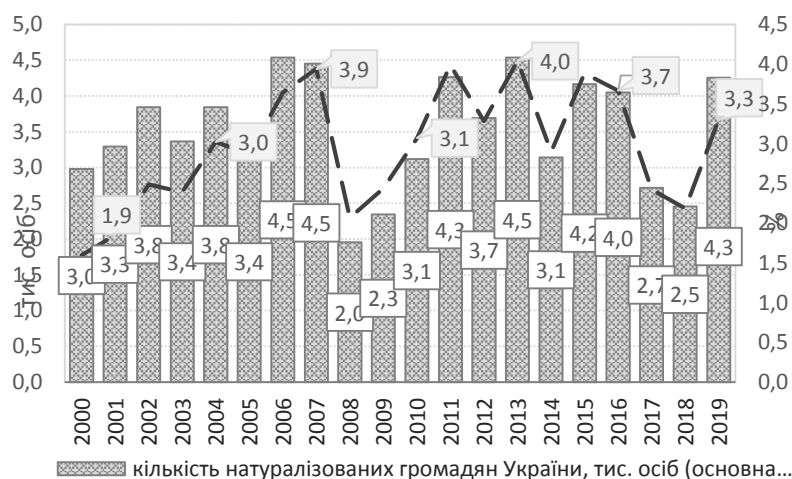
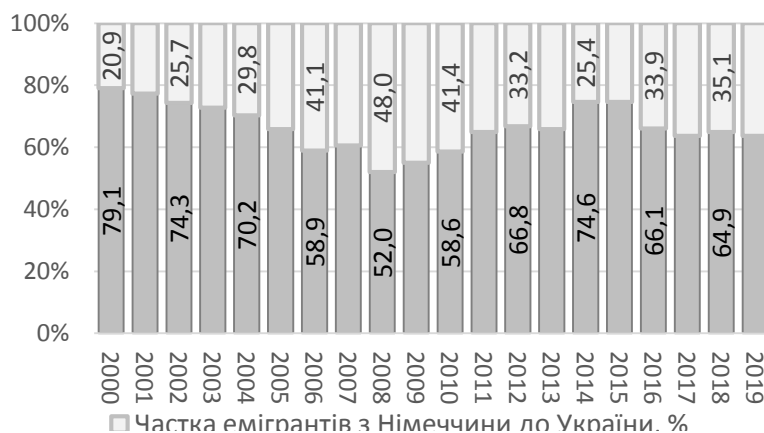

Рис. Л.4. Показники щодо натуралізації громадян України Німеччиною, 2000-2019 роки (німецька статистика)

Джерело: побудовано на основі¹⁹⁷

¹⁹⁶ Ausländische Bevölkerung - Fachserie 1 Reihe 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Bevoelkerung/MigrationIntegration/AuslaendBevoelkerung.html>

¹⁹⁷ Ausländische Bevölkerung - Fachserie 1 Reihe 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Bevoelkerung/MigrationIntegration/AuslaendBevoelkerung.html>

Рис. Л.5. Структура міграції за напрямками в'їзду і виїзду між Україною та Німеччиною, 2000-2019 роки, % (німецька статистика)

Джерело: побудовано на основі¹⁹⁸

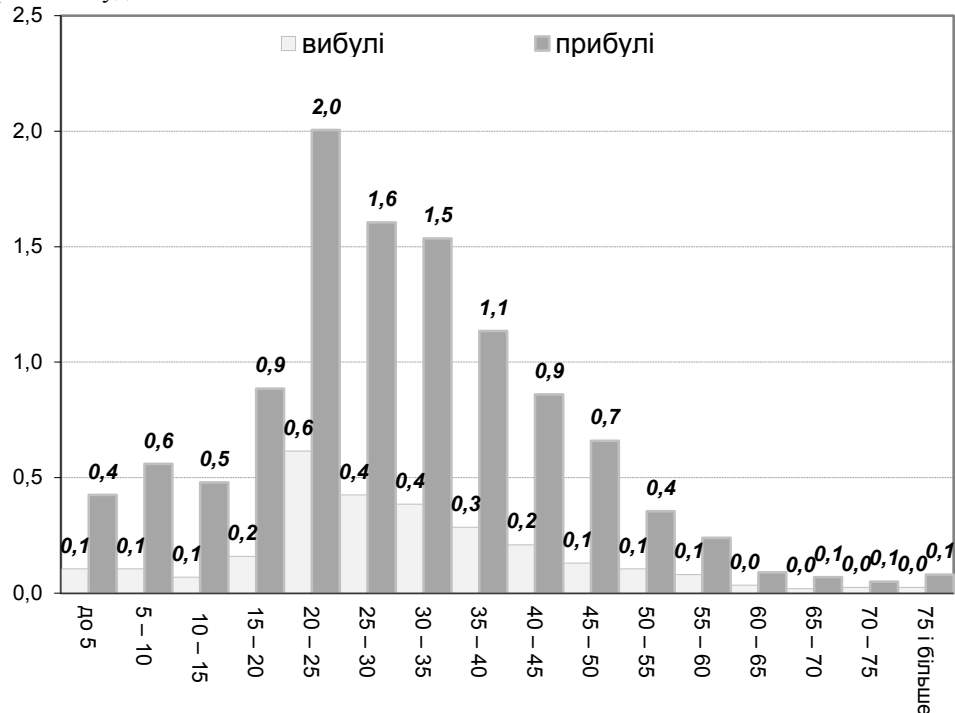

Рис. Л.6. Статевовікова структура мігрантів, що приїхали на територію Німеччини з України та виїхали назад упродовж 2019 року, тис. осіб

Джерело: побудовано на основі¹⁹⁹

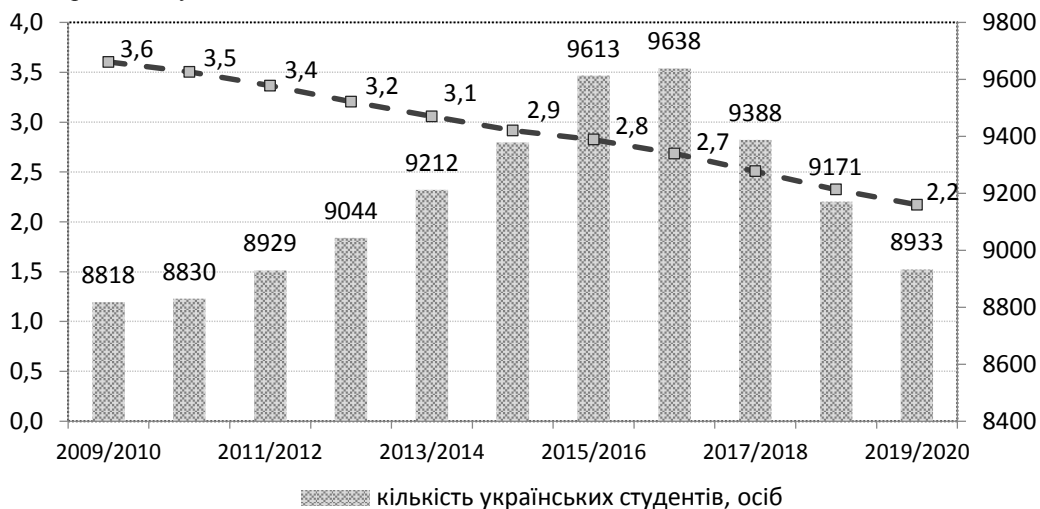

Рис. Л.7. Освітня міграція з України до Німеччини: кількість українських студентів та їх частка в загальній структурі іноземних студентів Німеччини в 2009-2020 рр.

Джерело: побудовано на основі²⁰⁰

¹⁹⁸ Ausländische Bevölkerung - Fachserie 1 Reihe 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Bevoelkerung/MigrationIntegration/AuslaendBevoelkerung.html>

¹⁹⁹ Ausländische Bevölkerung - Fachserie 1 Reihe 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Bevoelkerung/MigrationIntegration/AuslaendBevoelkerung.html>

²⁰⁰ Bildung und Kultur - Fachserie 11 Reihe 4.1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.destatis.de/GPStatistik/receive/DESerie_serie_00000114?list=all

Таблиця Л.1

**Порівняльний аналіз соціально-економічної ситуації
в Україні та Німеччині, 2000-2019 роки**

Критерій	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
<i>Чисельність населення, млн осіб</i>								
Україна	48,8	46,9	45,8	44,9	44,7	44,5	44,2	44,0
Німеччина	82,3	82,4	81,8	82,2	82,6	82,8	83,0	83,2
<i>Медіанний вік населення, років</i>								
Україна	37,8	39,1	39,5	40,0	40,2	40,5	40,8	41,1
Німеччина	40,1	42,1	44,3	45,9	46,1	46,0	45,9	45,9
<i>Очікувана тривалість життя при народженні, років</i>								
Україна	67,7	68,0	70,3	71,4	71,7	72,0	71,8	72,0
Німеччина	78,0	79,2	80,1	80,8	80,9	81,0	81,2	81,3
<i>Частка міжнародних мігрантів у населенні, %</i>								
Україна	11,3	10,8	10,6	10,8	10,8	11,2	11,3	11,3
Німеччина	8,9	8,2	8,3	11,2	12,2	12,9	13,1	13,5
<i>Рівень безробіття (15+ років), %</i>								
Україна	11,7	7,2	8,1	9,1	9,3	9,5	8,8	8,2
Німеччина	7,9	11,2	7,0	4,6	4,1	3,7	3,4	3,0
<i>Рівень безробіття серед молоді (15-24 роки), %</i>								
Україна	20,9	14,9	17,4	22,5	23,1	19,0	18,0	15,5
Німеччина	8,5	15,5	9,8	7,2	7,0	6,7	6,2	5,4
<i>Розмір середньомісячної заробітної плати, дол. США</i>								
Україна	59	155	282,1	192,0	202,8	267,1	325,9	406,1
Німеччина	2356	3609	4278	4008	4099	4260	4585	4474
<i>Розмір мінімальної заробітної плати, дол. США</i>								
Україна	15	50	116,2	63,1	62,6	120,3	136,9	161,5
Німеччина	-	-	-	1598	1594	1692	1770	1744
<i>Індекс споживчих цін (до попереднього року), %</i>								
Україна	28,2	13,6	9,4	48,7	13,9	14,4	11,0	7,9
Німеччина	1,4	1,6	1,1	0,3	0,5	1,8	1,7	1,4
<i>ВНД на душу населення, дол. США (2017 ПКС)</i>								
Україна	7025	10840	11608	11273	11707	12144	12657	13216
Німеччина	42616	44240	47860	52371	53213	54368	55155	55314

Джерело: побудовано на основі²⁰¹

²⁰¹ Human Development Data : Human Development Reports. URL: <http://www.hdr.undp.org/en/data>; Worldometers. URL: <https://www.worldometers.info/>; Migration Data Portal. The bigger picture. URL: <https://migrationdataportal.org/>; Statistisches Bundesamt URL: https://www.destatis.de/DE/Home/_inhalt.html

Україна-країни Південної Європи: міграційні тенденції та порівняння соціально-економічної ситуації

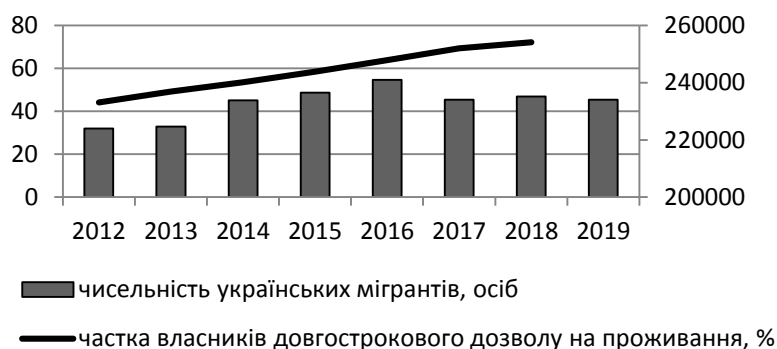

Рис. М.1. Динаміка чисельності українських мігрантів в Італії та частка мігрантів з довгостроковими дозволами на перебування (2012-2019 рр.)

Джерело: побудовано на основі статистичних даних Італії

Таблиця М.1

Українські мігранти в Італії за видами дозволів на проживання (2018 р.)

Вид дозволу на проживання	Чоловіки, %	Жінки, %	Всього тис. осіб	Зміни, % 2017/2018	Частка від загальної кількості мігрантів не-ЄС, %
Довгострокові мешканці	18,7	81,3	170 078	4,7	7,4
Власники дозволу на тимчасове проживан.	27,9	72,1	65 167	-9,0	4,6
Всього	21,2	78,8	235 245	0,5	6,3

Джерело: побудовано на основі статистичних даних Італії

Таблиця М.2

Зайнятість українських мігрантів в Італії (2019 р.)

Показник зайнятості	Чоловіки	Жінки	Разом
Рівень зайнятості (у віці 15-64 рр.)	59,9	66,5	65,0
Рівень безробіття (у віці 15+ рр.)	22,0	12,2	14,0
Частка незайнятого населення (у віці 15-64 рр.)	23,3	23,5	23,5

Джерело: побудовано на основі статистичних даних Італії

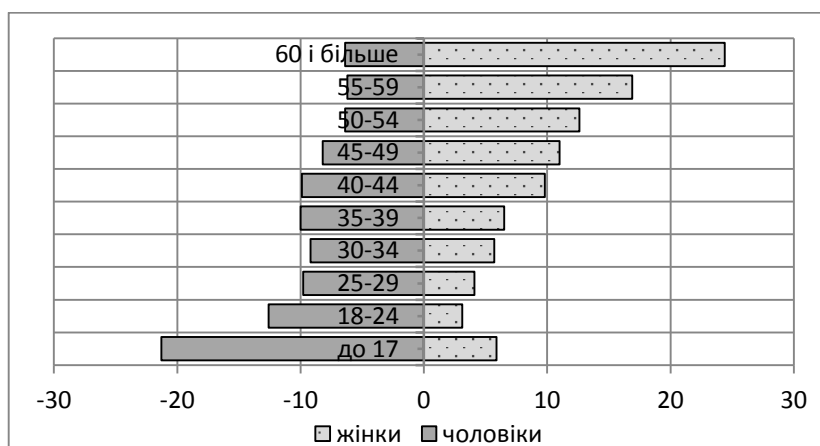

Рис. М.2. Статеві вікова структура українських мігрантів в Італії (2018 р.), %

Джерело: побудовано на основі статистичних даних Італії

Таблиця М.3

**Порівняльний аналіз соціально-економічної ситуації
в Україні та країнах Південної Європи, 2000-2020 роки**

Критерій	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020
<i>Чисельність населення, млн осіб</i>									
Україна	48,8	46,9	45,8	44,9	44,7	44,5	44,2	44,0	43,7
Іспанія	40,8	44,0	46,9	46,7	46,6	46,6	46,7	46,7	46,8
Італія	56,7	58,3	59,3	60,6	60,7	60,7	60,6	60,6	60,5
Португалія	10,3	10,5	10,6	10,4	10,3	10,3	10,3	10,2	10,2
<i>Медіанний вік населення, років</i>									
Україна	37,8	39,1	39,5	40,0	40,2	40,5	40,8	41,1	41,4
Іспанія	37,6	39,1	40,0	42,5	43,0	43,0	43,0	43,0	44,9
Італія	40,3	41,9	43,5	45,4	45,7	45,7	45,7	45,7	47,3
Португалія	37,8	39,4	41,6	43,9	44,3	44,3	44,3	44,3	46,2
<i>Очікувана тривалість життя при народженні, років</i>									
Україна	67,7	68,0	70,3	71,4	71,7	72,0	71,8	72,0	72,5
Іспанія	79,0	80,2	81,6	82,8	83,3	83,4	83,4	83,5	84,0
Італія	79,8	80,8	82,0	82,5	83,2	82,9	83,3	83,2	84,0
Португалія	76,3	78,1	79,0	81,1	81,1	81,4	81,3	80,7	82,7
<i>Частка міжнародних мігрантів у населенні, %</i>									
Україна	11,3	10,8	10,6	10,8	10,8	11,2	11,3	11,3	11,4
Іспанія	4,1	9,4	13,5	12,7	...	12,8	...	13,1	14,6
Італія	3,7	6,7	9,7	9,7	...	10,0	...	10,4	10,6
Португалія	6,3	7,4	7,2	8,1	...	8,5	...	8,7	9,8
<i>Рівень безробіття (15+ років), %</i>									
Україна	11,7	7,2	8,1	9,1	9,3	9,5	8,8	8,2	9,5
Іспанія	13,8	9,1	19,9	22,1	19,6	17,2	15,3	14,1	15,7
Італія	10,8	7,7	8,4	11,9	11,7	11,2	10,6	9,9	9,3
Португалія	3,8	7,6	10,8	12,4	11,1	8,9	7,0	6,5	7,2
<i>Рівень безробіття серед молоді (15-24 роки), %</i>									
Україна	20,9	14,9	17,4	22,5	23,1	19,0	18,0	15,5	25,8
Іспанія	25,2	19,7	41,5	48,3	44,4	38,6	34,4	32,6	...
Італія	31,5	24,1	27,9	40,4	37,8	34,8	32,2	29,2	...
Португалія	8,3	16,2	22,7	32,0	28,0	23,9	20,3	18,3	...
<i>Розмір середньомісячної заробітної плати, дол. США</i>									
Україна	59	155	282,1	192,0	202,8	267,1	325,9	406,1	409,6
Іспанія	...	...	2437,8	2101,1	2078,9	2226,6	2363,1	...	...
Італія	...	...	3030,6	2355,6	2365,2	2418,7	2581,6	2453,9	...
Португалія	...	...	...	918,7	928,7	967,0	1048,7	...	...
<i>Розмір мінімальної заробітної плати, дол. США</i>									
Україна	15	50	116,2	63,1	62,6	120,3	136,9	161,5	217,4
Іспанія	...	...	979,5	839,6	846,1	932,7	1013,9	1175,4	...
Італія ²⁰²	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Португалія	...	...	734,7	653,7	684,4	734,1	799,1	783,6	...
<i>Індекс споживчих цін (до попереднього року), %</i>									
Україна	28,2	13,6	9,4	48,7	13,9	14,4	11,0	7,9	...
Іспанія	3,4	3,4	1,8	-0,5	-0,2	2,0	1,7	0,7	...
Італія	2,5	2,0	1,5	0,0	-0,1	1,2	1,1	0,6	...
Португалія	2,9	2,3	1,4	0,5	0,6	1,4	1,0	0,3	...
<i>ВНД на 1 особу, дол. США (2011 ПКС)</i>									
Україна	4665	7207	7715	7373	7601	7670	7994	...	...
Іспанія	15770	25870	31880	38430	27530	27090	29350	30360	...
Італія	21890	32430	37850	32980	31950	31360	33840	34530	...
Португалія	12170	18580	22960	20440	19930	20050	22050	23160	...

²⁰² В Італії розмір мінімальної заробітної плати законодавчо не визначено.

Україна-Чехія: міграційні тенденції та порівняння
соціально-економічної ситуації

Таблиця Н.1

Громадяни, які отримали дозволи на тимчасове і постійне проживання в Чехії,
осіб

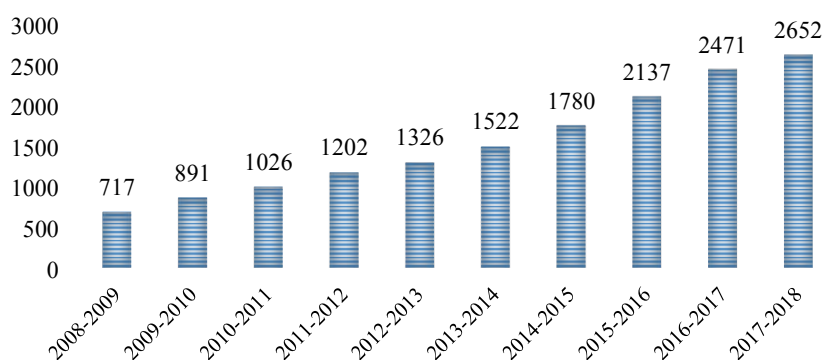
Рік	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Дозволи на тимчасове проживання - громадяни України	36591	30357	28416	29036	33992	46713
Дозволи на постійне проживання - громадяни України	68648	74031	77603	81209	83488	84996
Всього дозволів на проживання - іноземці	441536	451923	467562	496413	526811	566931
Всього дозволів на проживання - громадяни України	105239	104388	106019	110245	117480	131309
Відсоток українських дозволів серед усіх іноземців у Чеській Республіці, %	23,8	23,1	22,7	22,2	22,3	23,2

Побудовано автором на основі²⁰⁴

Таблиця Н.2

Розмір заробітної плати в Чехії у порівнянні до деяких держав

Громадянство	Місячна заробітна плата, крон	
	медіана	середня
Чехія	29 826	31 917
Словаччина	34 840	40 656
Україна	23 779	25 926
Польща	26 372	30 590
Росія	30 054	34 202
Болгарія	25 862	30 207
решта	29 057	32 927
загалом по країні	29 840	31 968

Побудовано автором на основі²⁰⁵

²⁰³ International Labour Organization : Free and open access to labour statistics. URL: <https://ilostat.ilo.org/data/>; Human Development Data : Human Development Reports. URL: <http://www.hdr.undp.org/en/data/>; Worldometers. URL: <https://www.worldometers.info/>; Migration Data Portal. The bigger picture. URL: <https://migrationdataportal.org/>

²⁰⁴ All tables based on Reports on the situation of migration and integration by the Ministry of Interior of the Czech Republic URL: <https://www.mvcr.cz/migrace/clanek/vyrocní-zpráva-o-situaci-v-oblasti-migrace-a-integrace.aspx>

²⁰⁵ Звіт про ситуацію міграції та інтеграції іноземців у Чехії / Міністерство внутрішніх справ Чеської республіки (Zpráva o situaci v oblasti migrace a integrace cizinců na území české republiky) / URL: <https://www.mvcr.cz/migrace/web-statistiky.aspx>

Рис. Н.1. Освітня міграція з України до Угорщини (сегмент вищої освіти), 2008-2017 навчальні роки (українська статистика)

Побудовано автором на основі²⁰⁶

Таблиця Н.3

Порівняльний аналіз соціально-економічної ситуації
в Україні та Чехії, 2000-2019 роки

Критерій	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
<i>Чисельність населення, млн осіб</i>								
Україна	48,8	46,9	45,8	44,9	44,7	44,5	44,2	44,0
Чехія	10,2	10,1	9,9	9,8	9,8	9,7	9,7	9,8
<i>Медіанний вік населення, років</i>								
Україна	37,8	39,1	39,5	40,0	40,2	40,5	40,8	41,1
Чехія	37,5	38,7	39,6	40,4	41,7	42,0	42,7	43,2
<i>Очікувана тривалість життя при народженні, років</i>								
Україна	67,7	68,0	70,3	71,4	71,7	72,0	71,8	72,0
Чехія	74,9	76,3	77,6	78,7	78,9	79,1	79,2	79,4
<i>Частка міжнародних мігрантів у населенні, %</i>								
Україна	11,3	10,8	10,6	10,8	10,8	11,2	11,3	11,3
Чехія	2,2	2,7	4,1	4,4	4,7	5,0	5,3	5,6
<i>Рівень безробіття (15+ років), %</i>								
Україна	11,7	7,2	8,1	9,1	9,3	9,5	8,8	8,2
Чехія	8,8	7,9	7,3	5,0	4,0	2,9	2,2	1,9
<i>Рівень безробіття серед молоді (15-24 роки), %</i>								
Україна	20,9	14,9	17,4	22,5	23,1	19,0	18,0	15,5
Чехія	16,9	19,3	18,4	12,6	10,5	7,9	6,7	6,4
<i>Розмір середньомісячної заробітної плати, дол. США</i>								
Україна	59	155	282,1	192,0	202,8	267,1	325,9	406,1
Чехія	225	472	1199	1148	1201	1309	1468	1470
<i>Розмір мінімальної заробітної плати, дол. США</i>								
Україна	15	50	116,2	63,1	62,6	120,3	136,9	161,5
Чехія	215	395	420	374	406	471	562	583
<i>Індекс споживчих цін (до попереднього року), %</i>								
Україна	28,2	13,6	9,4	48,7	13,9	14,4	11,0	7,9
Чехія	9,1	4,2	3,5	0,7	3,1	5,1	7,8	11,4
<i>ВНД на душу населення, дол. США</i>								
Україна	3980	6900	8120	10210	11320	12140	12950	13750
Чехія	15930	17070	18125	18250	17630	18160	20250	22000

Побудовано автором на основі²⁰⁷

²⁰⁶ Українські студенти за кордоном: скільки та чому? / Олександра Слободян, Єгор Стадний (13.12.2016) : CEDOS. Аналітичний центр. URL: <https://cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu>; Українські студенти за кордоном: факти та стереотипи / Єгор Стадний (19.12.2017) : CEDOS. Аналітичний центр. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotypy>; Українське студентство за кордоном: дані до 2017/18 навчального року / Єгор Стадний (21.01.2019) : CEDOS. Аналітичний центр. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainske-studentstvo-za-kordonom-dani-do-201718-navchalnoho-roku>

²⁰⁷ International Labour Organization : Free and open access to labour statistics. URL: <https://ilostat.ilo.org/data/>; Human Development Data : Human Development Reports. URL: <http://www.hdr.undp.org/en/data>; Worldometers. URL: <https://www.worldometers.info/>; Migration Data Portal. The bigger picture. URL: <https://migrationdataportal.org/>

Україна-Словаччина: міграційні тенденції та порівняння
соціально-економічної ситуації

Таблиця П.1

Кількість українських працівників у Словаччині у 2018 році за сферами
діяльності

Українські працівники, які мають:	Дозвіл на працевлаштування	Інформаційну картку	Всього
Разом	8473	3369	11842
армія	0	0	0
управлінський персонал високого рівня	79	30	109
спеціалісти	648	351	999
технічні спеціалісти	165	105	270
адміністративний персонал	153	121	274
послуги та продажі	271	487	758
кваліфіковані працівники сільського господарства	114	47	161
кваліфіковані працівники та майстри	1589	452	2041
оператори машин	4841	916	5757
некваліфіковані працівники	613	758	1371
інформація відсутня	0	102	102

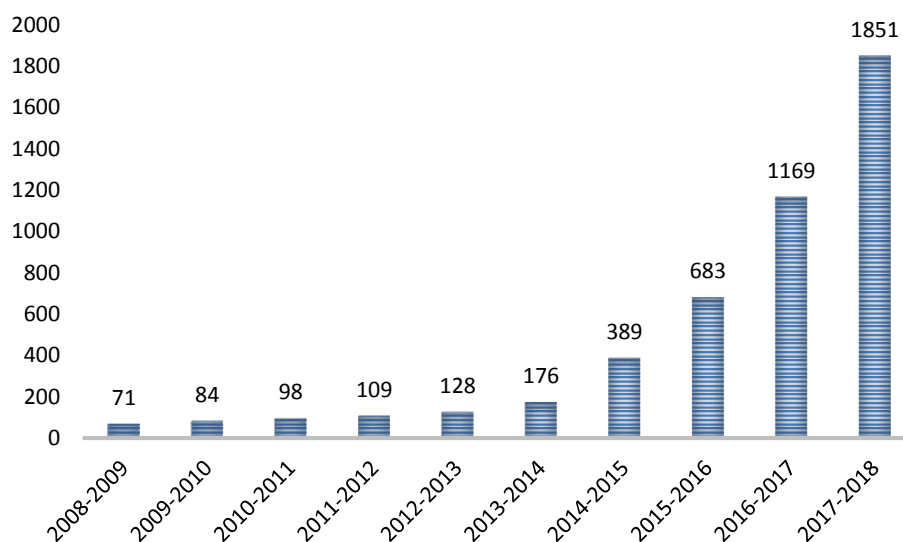
Побудовано автором на основі⁶

Рис. П.1. Освітня міграція з України до Словаччини 2008-2018 навчальні роки

Побудовано автором на основі²⁰⁸

²⁰⁸ Українські студенти за кордоном: скільки та чому? / Олександра Слободян, Єгор Стадний (13.12.2016) : CEDOS. Аналітичний центр. URL: <https://cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu>; Українські студенти за кордоном: факти та стереотипи / Єгор Стадний (19.12.2017) : CEDOS. Аналітичний центр. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotypy>; Українське студентство за кордоном: дані до 2017/18 навчального року / Єгор Стадний (21.01.2019) : CEDOS. Аналітичний центр. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainske-studentstvo-za-kordonom-dani-do-201718-navchalnoho-roku>

Таблиця П.2

**Порівняльний аналіз соціально-економічної ситуації
в Україні та Словаччині, 2000-2019 роки**

Критерій	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
<i>Чисельність населення, млн осіб</i>								
Україна	48,8	46,9	45,8	44,9	44,7	44,5	44,2	44,0
Словаччина	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,5	5,5
<i>Медіанний вік населення, років</i>								
Україна	37,8	39,1	39,5	40,0	40,2	40,5	40,8	41,1
Словаччина	33,9	35,4	37,3	39,2	40,7	40,9	41,0	41,2
<i>Очікувана тривалість життя при народженні, років</i>								
Україна	67,7	68,0	70,3	71,4	71,7	72,0	71,8	72,0
Словаччина	73,3	74,3	75,5	76,8	77,0	77,2	77,4	77,5
<i>Частка міжнародних мігрантів у населенні, %</i>								
Україна	11,3	10,8	10,6	10,8	10,8	11,2	11,3	11,3
Словаччина	2,5	3,2	4,1	4,5	5,0	5,1	5,3	5,3
<i>Рівень безробіття (15+ років), %</i>								
Україна	11,7	7,2	8,1	9,1	9,3	9,5	8,8	8,2
Словаччина	19,1	16,3	14,4	11,5	9,7	8,1	6,5	5,6
<i>Рівень безробіття серед молоді (15-24 роки), %</i>								
Україна	20,9	14,9	17,4	22,5	23,1	19,0	18,0	15,5
Словаччина	36,7	30,1	33,3	26,5	22,2	18,9	15,0	16,2
<i>Розмір середньомісячної заробітної плати, дол. США</i>								
Україна	59	155	282,1	192,0	202,8	267,1	325,9	406,1
Словаччина	315	525	640	838	858	860	957	1088
<i>Розмір мінімальної заробітної плати, дол. США</i>								
Україна	15	50	116,2	63,1	62,6	120,3	136,9	161,5
Словаччина	95	305	375	415	376	425	577	595
<i>Індекс споживчих цін (до попереднього року), %</i>								
Україна	28,2	13,6	9,4	48,7	13,9	14,4	11,0	7,9
Словаччина	8,5	3,2	1,5	-0,5	0,9	3,5	6,3	8,5
<i>ВНД на душу населення, дол. США</i>								
Україна	3980	6900	8120	10210	11320	12140	12950	13750
Словаччина	11340	16220	24690	17580	17010	16610	18330	19320

Побудовано автором на основі²⁰⁹

²⁰⁹ International Labour Organization : Free and open access to labour statistics. URL: <https://ilostat.ilo.org/data/>; Human Development Data : Human Development Reports. URL: <http://www.hdr.undp.org/en/data>; Worldometers. URL: <https://www.worldometers.info/>; Migration Data Portal. The bigger picture. URL: <https://migrationdataportal.org/>

Індикатори pull-середовища міграції населення

Індикатори	Кількісне вираження	Вплив на імміграцію	Позначення
Медико-демографічна стабільність			
Загальний коефіцієнт народжуваності	на 1 тис. населення	S	$x_{1.1}$
Загальний коефіцієнт смертності		D	$x_{1.2}$
Середня очікувана тривалість життя при народженні	років	S	$x_{1.3}$
Рівень шлюбності	zareєстрованих шлюбів на 1 тис. населення	S	$x_{1.4}$
Захворюваність дорослого населення	% осіб 16 р. і старших із хронічними захворюваннями	D	$x_{1.5}$
Рівень урбанізації	% міських жителів у структурі постійного населення	S	$x_{1.6}$
Демографічне навантаження*	%	S	$x_{1.7}$
Соціальне забезпечення і розвиток соціальної сфери			
Соціальні виплати на дітей	у розрахунку на одну дитину, євро	S	$x_{2.1}$
Соціальні виплати по безробіттю	у розрахунку на одного жителя, євро	S	$x_{2.2}$
Частка соціальних внесків роботодавців	% ВВП	S	$x_{2.3}$
Розмір пенсійного забезпечення	у розрахунку на одного пенсіонера, євро	S	$x_{2.4}$
Соціальні виплати з охорони здоров'я	у розрахунку на одного жителя, євро	S	$x_{2.5}$
Виплати на соціальний захист		S	$x_{2.6}$
Частка витрат загального державного бюджету на сферу охорони здоров'я	% ВВП	S	$x_{2.7}$
Частка витрат загального державного бюджету на освіту		S	$x_{2.8}$
Частка витрат загального державного бюджету на соціальний захист		S	$x_{2.9}$
Ринок праці та зайнятість			
Частка молоді 15-24 років, не задіяної у навчанні і не зайнятої на офіційному ринку праці	% до населення відповідної вікової категорії	S	$x_{3.1}$
Рівень зайнятості населення у віці 15-64 років	% населення відповідного віку	S	$x_{3.2}$
Рівень зайнятості іноземців у віці 15-64 років	% іноземного населення нерезидентів відповідного віку	S	$x_{3.3}$
Рівень вимушеної неповної зайнятості у віці 15-64 років	% загальної неповної зайнятості населення	D	$x_{3.4}$
Середньорічна реальна заробітна плата	у середньому на одного працівника, євро	S	$x_{3.5}$

Індикатори	Кількісне вираження	Вплив на імміграцію	Позначення
Рівень виробничого травматизму (стандартизований показник)	випадків на 100 тис. працівників	D	$x_{3.6}$
Самозайняті працівники у віці 15-64 років	у розрахунку на 10 тис. жителів, осіб	S	$x_{3.7}$
Рівень життя населення			
Скоригований реальний валовий дохід	у розрахунку на одне домогосподарство, євро	S	$x_{4.1}$
Реальні витрати на продукти харчування і неалкогольні напої	у розрахунку на паритет купівельної спроможності одного жителя	D	$x_{4.2}$
Квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення	%	D	$x_{4.3}$
Загальні витрати на житло	у розрахунку на паритет купівельної спроможності одного домогосподарства	D	$x_{4.4}$
Коефіцієнт Джині концентрації доходів	ранг [0; 100]	S	$x_{4.5}$
Рівень злочинності, у т.ч. насильства, вандалізму тощо	%	D	$x_{4.6}$
Тривалість робочого часу на основній роботі	% до загальної кількості робочих годин	S	$x_{4.7}$
Рівень екологічних проблем забруднення повітря, проблеми зі сміттям та ін.	%	D	$x_{4.8}$
Економічний розвиток країни			
Реальний ВВП	у розрахунку на одну особу, євро	S	$x_{5.1}$
Рівень державного валового боргу	% ВВП	D	$x_{5.2}$
Частка відновлюваних джерел енергії	% до загального обсягу споживання енергоресурсів	S	$x_{5.3}$
Частка експорту високих технологій	% до загального обсягу експорту	S	$x_{5.4}$
Індекс споживчих цін 2015 р. базовий		D	$x_{5.5}$
Рівень просування електронної комерції для бізнесу (показник розвитку цифрового ринку)	% до загальної кількості підприємств	S	$x_{5.6}$
Частка інвестицій на інституційний розвиток	% ВВП	S	$x_{5.7}$
Кількість суб'єктів малого підприємництва	одиниць на 10 тис. населення	S	$x_{5.8}$

Примітка: демографічне навантаження розраховано як відношення осіб допрацездатного (0-14 р.) і післяпрацездатного (65 р. і більше) віку до кількості осіб працездатного (15-64 р.) віку. Зростання цього індикатора сприяє міграції заміщення (replacement migration) за рахунок залучення іноземного людського ресурсу; S – індикатор-стимулятор; D – індикатор-дестимулятор.

Коефіцієнти вагової значущості індикаторів pull середовища міграції

Групи	Індикатори	$w_{in}^k, \%$								
		Чехія	Німеччина	Греція	Угорщина	Італія	Польща	Португалія	Іспанія	ЄС-28
w_{in}^1										
Медико-демографічна стабільність	$x_{1,1}$	6,16	15,40	14,16	8,49	16,34	4,15	15,63	15,95	7,90
	$x_{1,2}$	9,46	15,55	14,66	14,16	13,49	14,92	13,13	10,05	15,59
	$x_{1,3}$	18,57	14,08	14,81	10,28	15,24	16,57	15,73	16,26	13,79
	$x_{1,4}$	6,17	14,87	13,01	18,68	13,91	14,82	15,09	13,15	7,58
	$x_{1,5}$	19,57	13,28	13,63	17,14	11,50	17,30	16,26	13,02	6,06
	$x_{1,6}$	19,89	12,84	14,67	12,42	13,16	16,95	8,47	15,11	10,65
	$x_{1,7}$	20,18	13,98	15,07	18,84	16,37	15,29	15,69	16,46	16,04
w_{in}^2										
Соціальне забезпечення і розвиток соціальної сфери	$x_{2,1}$	12,20	13,69	9,94	13,61	12,41	13,47	7,45	12,16	7,90
	$x_{2,2}$	9,52	11,43	15,59	6,52	12,90	6,09	0,80	8,50	15,59
	$x_{2,3}$	14,89	10,39	16,85	10,51	11,81	12,55	8,58	13,92	13,79
	$x_{2,4}$	14,93	12,27	1,40	6,71	12,66	14,78	15,41	12,11	7,58
	$x_{2,5}$	11,43	13,86	18,35	10,14	10,99	15,09	9,11	0,78	6,06
	$x_{2,6}$	14,38	13,72	5,79	15,75	13,32	14,76	15,89	14,82	10,65
	$x_{2,7}$	13,44	12,66	17,36	12,59	0,29	4,70	15,04	13,63	16,04
	$x_{2,8}$	0,36	6,67	3,75	14,89	12,54	15,06	14,63	9,07	6,65
	$x_{2,9}$	8,84	5,32	10,97	9,27	13,09	3,50	13,11	15,00	15,75
w_{in}^3										
Ринок праці та зайнятість	$x_{3,1}$	13,77	15,35	12,52	18,65	14,68	16,14	8,66	11,80	7,71
	$x_{3,2}$	15,84	15,73	15,24	7,11	10,30	16,89	13,81	14,49	16,36
	$x_{3,3}$	14,82	15,53	15,20	2,88	15,36	16,81	16,61	15,25	7,97
	$x_{3,4}$	13,02	15,14	15,25	24,06	15,46	12,67	16,65	14,87	12,50
	$x_{3,5}$	16,50	15,86	12,94	3,07	15,08	16,09	14,77	13,87	19,53
	$x_{3,6}$	14,38	13,96	13,33	23,48	14,57	12,55	14,23	14,85	17,70
	$x_{3,7}$	11,68	8,43	15,52	20,75	14,56	8,84	15,28	14,87	18,23
w_{in}^4										
Рівень життя населення	$x_{4,1}$	13,33	14,30	1,38	16,18	6,81	13,82	11,60	7,38	14,56
	$x_{4,2}$	13,54	14,27	7,50	15,31	11,45	13,52	14,88	9,77	15,06
	$x_{4,3}$	13,01	10,25	22,37	15,39	15,07	14,04	14,44	12,39	14,73
	$x_{4,4}$	11,39	9,99	1,83	1,99	15,24	13,73	10,82	12,03	7,54
	$x_{4,5}$	10,93	10,64	8,19	4,66	12,36	13,78	14,32	13,49	7,93
	$x_{4,6}$	12,05	14,17	20,84	15,81	8,05	14,20	12,69	15,47	12,39
	$x_{4,7}$	12,51	14,08	16,89	14,01	13,67	14,19	6,42	15,77	14,89
	$x_{4,8}$	13,24	12,31	20,99	16,65	17,35	2,71	14,84	13,70	12,90

Групи	Індикатори	$w_{in}^k, \%$								
		Чехія	Німеччина	Греція	Угорщина	Італія	Польща	Португалія	Іспанія	ЄС-28
w_{in}^5										
Економічний розвиток країни	$x_{5,1}$	9,86	14,72	16,46	6,97	11,70	14,77	1,89	4,81	10,47
	$x_{5,2}$	12,31	1,52	16,63	12,16	13,22	12,01	16,94	14,02	13,33
	$x_{5,3}$	13,89	15,40	16,40	15,30	13,15	15,39	14,95	13,84	14,76
	$x_{5,4}$	9,79	13,48	8,68	12,54	11,43	14,68	13,79	13,18	7,52
	$x_{5,5}$	14,00	15,33	15,34	15,35	12,91	15,29	16,18	13,63	14,57
	$x_{5,6}$	13,61	13,62	7,73	14,66	11,35	14,64	2,88	13,40	14,28
	$x_{5,7}$	13,32	10,88	16,63	8,86	13,02	10,95	16,50	14,08	11,73
	$x_{5,8}$	13,22	15,05	2,13	14,17	13,22	2,27	16,88	13,04	13,34

Додаток Т

Ряди динаміки індексів груп індикаторів pull середовища міграції в окремих країнах ЄС, 2005-2018 рр.

Країни		Z_{kt}^n														Темп зміни, %	2018/2005, %
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018		
Чехія	Z_{1t}^1	0,6959	0,7008	0,7190	0,7204	0,7047	0,7146	0,7050	0,7150	0,7141	0,7257	0,7192	0,7251	0,7295	0,7297	0,2600	104,86
	Z_{2t}^1	0,3593	0,3793	0,4035	0,4099	0,4556	0,4467	0,4362	0,4372	0,4425	0,4444	0,4465	0,4461	0,4518	0,4670	0,2600	129,97
	Z_{3t}^1	0,3614	0,3566	0,3666	0,3844	0,4093	0,4214	0,4301	0,4353	0,4471	0,4268	0,4360	0,4525	0,4852	0,5161	0,8285	142,81
	Z_{4t}^1	0,4676	0,4677	0,4777	0,4676	0,4624	0,4824	0,4862	0,4954	0,4810	0,4927	0,5031	0,5044	0,5329	0,5423	1,1900	115,98
	Z_{5t}^1	0,6252	0,6304	0,6542	0,6607	0,6524	0,6660	0,6907	0,6854	0,6852	0,7038	0,7060	0,7168	0,7124	0,7298	0,5746	116,73
Німеччина	Z_{1t}^2	0,7433	0,7361	0,7414	0,7493	0,7462	0,7512	0,7480	0,7380	0,7300	0,7436	0,7300	0,7421	0,7340	0,7361	0,8046	99,03
	Z_{2t}^2	0,6925	0,7008	0,6992	0,7048	0,7696	0,7823	0,7723	0,7754	0,7864	0,7976	0,8133	0,8173	0,8296	0,8500	-0,0554	122,74
	Z_{3t}^2	0,3968	0,3879	0,3924	0,3906	0,4197	0,4168	0,4312	0,4372	0,4332	0,4421	0,4454	0,4617	0,4637	0,4716	1,2115	118,85
	Z_{4t}^2	0,5549	0,5026	0,5162	0,5072	0,5117	0,5328	0,5202	0,5251	0,5137	0,5131	0,4979	0,4903	0,4780	0,4793	0,5754	86,38
	Z_{5t}^2	0,4602	0,4863	0,5179	0,5212	0,5475	0,5623	0,5651	0,5845	0,5812	0,6016	0,6151	0,6228	0,6189	0,6153	-0,5815	133,70
Греція	Z_{1t}^3	0,7724	0,8001	0,7960	0,7856	0,7970	0,7905	0,7837	0,7660	0,7628	0,7768	0,7774	0,7769	0,7733	0,7753	1,1931	100,38
	Z_{2t}^3	0,4439	0,4532	0,4730	0,5086	0,5306	0,5226	0,4938	0,4522	0,4294	0,4064	0,4087	0,4111	0,4100	0,4105	0,0223	92,48
	Z_{3t}^3	0,4326	0,4313	0,4359	0,4472	0,4842	0,4930	0,4811	0,4679	0,4518	0,5202	0,4819	0,4844	0,4863	0,4845	-0,2569	112,00
	Z_{4t}^3	0,4567	0,4569	0,4227	0,4077	0,3809	0,3586	0,3547	0,3554	0,3600	0,3826	0,4133	0,4213	0,3990	0,3936	0,3992	86,18
	Z_{5t}^3	0,4154	0,4272	0,4402	0,4272	0,4310	0,4042	0,3642	0,3577	0,3528	0,3657	0,3625	0,3807	0,3893	0,3842	-0,4854	92,49
Угорщина	Z_{1t}^4	0,6312	0,6474	0,6307	0,6276	0,6223	0,6171	0,6174	0,6324	0,6334	0,6431	0,6468	0,6719	0,6848	0,6861	-0,2400	108,70
	Z_{2t}^4	0,4218	0,4352	0,4256	0,4334	0,4397	0,4445	0,4366	0,4094	0,4066	0,4045	0,4164	0,4034	0,4024	0,4085	0,4223	96,85
	Z_{3t}^4	0,3403	0,3231	0,3255	0,3259	0,3541	0,3325	0,3275	0,3326	0,3381	0,3291	0,3269	0,3243	0,3416	0,3589	-0,1023	105,47
	Z_{4t}^4	0,3529	0,3674	0,3492	0,3476	0,3529	0,3625	0,3617	0,3674	0,3620	0,3632	0,3836	0,3862	0,4216	0,4909	0,1431	139,10
	Z_{5t}^4	0,4517	0,4449	0,4525	0,4563	0,4933	0,4975	0,5142	0,5036	0,5037	0,4934	0,5083	0,5127	0,5240	0,5239	1,0615	115,98
Італія	Z_{1t}^5	0,8187	0,8238	0,8303	0,8228	0,8142	0,8065	0,7783	0,7837	0,7708	0,7699	0,7556	0,8035	0,7960	0,7840	0,5554	95,76
	Z_{2t}^5	0,4633	0,4833	0,5499	0,5640	0,6014	0,5974	0,5945	0,5972	0,6111	0,6262	0,6492	0,6603	0,6584	0,6744	-0,2669	145,56
	Z_{3t}^5	0,3918	0,3989	0,3978	0,4040	0,3974	0,3998	0,4034	0,4118	0,4059	0,4059	0,4086	0,4081	0,4120	0,4083	1,6238	104,21
	Z_{4t}^5	0,4434	0,4403	0,4474	0,4466	0,4421	0,4660	0,4460	0,4464	0,4426	0,4358	0,4359	0,4552	0,4891	0,4924	0,1269	111,05
	Z_{5t}^5	0,4117	0,4131	0,4382	0,4266	0,4400	0,4361	0,4313	0,4299	0,4376	0,4335	0,4541	0,4634	0,4709	0,4833	0,3769	117,39
Польща	Z_{1t}^6	0,7042	0,7102	0,7187	0,7293	0,7176	0,7093	0,6959	0,7007	0,6861	0,7000	0,6885	0,6963	0,6899	0,6928	0,5508	98,38
	Z_{2t}^6	0,2402	0,2481	0,2525	0,2769	0,2927	0,3028	0,2968	0,3024	0,3157	0,3167	0,3317	0,3597	0,3761	0,3858	-0,0877	160,62
	Z_{3t}^6	0,3657	0,3714	0,4094	0,4278	0,3955	0,4172	0,4299	0,4299	0,4280	0,4389	0,4355	0,4405	0,4669	0,4866	1,1200	133,06
	Z_{4t}^6	0,5066	0,5078	0,5051	0,4992	0,5031	0,5098	0,4957	0,4963	0,4920	0,4956	0,5036	0,5032	0,5048	0,5067	0,9300	100,02
	Z_{5t}^6	0,3117	0,3133	0,3284	0,3691	0,3831	0,3926	0,3903	0,4072	0,4125	0,4396	0,4489	0,4465	0,4424	0,4653	0,0008	149,28

Країни		Z_{kt}^n														Темп зміни, %	2018/2005, %
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018		
Португалія	Z_{1t}^7	0,7534	0,7557	0,7430	0,7373	0,7208	0,7251	0,7106	0,6831	0,6633	0,6614	0,6614	0,6654	0,6697	0,6763	1,1815	89,77
	Z_{2t}^7	0,5540	0,5577	0,5529	0,5651	0,6099	0,6084	0,5830	0,5677	0,5859	0,5784	0,5743	0,5666	0,5647	0,5731	-0,5931	103,45
	Z_{3t}^7	0,3475	0,3442	0,3384	0,3351	0,3419	0,3360	0,3253	0,3200	0,3151	0,3128	0,3089	0,3133	0,3162	0,3185	0,1469	91,65
	Z_{4t}^7	0,5293	0,5226	0,4937	0,5224	0,5124	0,5348	0,5712	0,5701	0,5456	0,5716	0,5712	0,5975	0,6055	0,6172	-0,2231	116,61
	Z_{5t}^7	0,5991	0,5890	0,6007	0,5932	0,5319	0,4961	0,4713	0,4455	0,4410	0,4529	0,4663	0,4761	0,4862	0,4841	0,6762	80,80
Іспанія	Z_{1t}^8	0,8111	0,8169	0,8083	0,7922	0,7731	0,7743	0,7914	0,7755	0,7487	0,7609	0,7505	0,7619	0,7612	0,7359	-0,8846	90,73
	Z_{2t}^8	0,5198	0,5333	0,5436	0,5720	0,6334	0,6266	0,6273	0,6225	0,6254	0,6187	0,6150	0,6067	0,6045	0,6191	-0,5785	119,10
	Z_{3t}^8	0,3405	0,3409	0,3530	0,3513	0,3473	0,3425	0,3362	0,3375	0,3341	0,3284	0,3323	0,3338	0,3328	0,3362	0,7638	98,74
	Z_{4t}^8	0,5405	0,5468	0,5549	0,5802	0,5668	0,6153	0,6326	0,6460	0,6025	0,6192	0,6258	0,6172	0,6508	0,6073	-0,0331	112,36
	Z_{5t}^8	0,4140	0,4613	0,4962	0,5000	0,4983	0,4984	0,4690	0,4643	0,4604	0,4776	0,4872	0,5072	0,5112	0,5083	0,5138	122,78
ЄС-28	Z_{1t}^9	0,7816	0,7795	0,7781	0,7764	0,7688	0,7667	0,7604	0,7559	0,7492	0,7565	0,7458	0,7538	0,7443	0,7418	0,7254	94,91
	Z_{2t}^9	0,6383	0,6536	0,6519	0,6514	0,7150	0,7190	0,7127	0,7177	0,7247	0,7204	0,7208	0,7161	0,7129	0,7268	-0,3062	113,86
	Z_{3t}^9	0,3810	0,3832	0,3893	0,3976	0,4090	0,4086	0,4124	0,4192	0,4155	0,4186	0,4226	0,4247	0,4257	0,4324	0,6808	113,49
	Z_{4t}^9	0,4817	0,4721	0,4708	0,4778	0,4729	0,4886	0,4879	0,4952	0,4867	0,4898	0,4894	0,4921	0,4973	0,4903	0,3954	101,79
	Z_{5t}^9	0,5478	0,5541	0,5771	0,5797	0,5673	0,5689	0,5361	0,5439	0,5418	0,5539	0,5736	0,5863	0,5901	0,5913	0,0662	107,94

Джерело: розраховано на основі даних Євростату

Еластичність інтенсивності української загальної та трудової міграції щодо зміни соціальних і економічних pull-факторів у країнах ЄС (на основі інтегральних показників pull-середовища)

			Індекс pull-середовища							
			Чехія	Німеччина	Греція	Угорщина	Італія	Польща	Португалія	Іспанія
Інтенсивність	Загальна міграція	с	13,5387 (13,549) [-0,9993]	2,261338 (1,7950) [1,2598]	-4,288832 (4,75350) [-0,90225]	-2,041649 (2,40327) [-0,84953]	7,674008 (8,12674) [0,94429]	1,849915 (1,98323) [0,93278]	-0,92764 (0,3380) [-2,7438]	6,934924 (6,4400) [1,0769]
		(1)	58,6919 (105,48) [0,5564]	13,60387 (13,678) [0,9946]	-9,522720 (9,51263) [-1,00106]	-1,480214 (2,60665) [-0,56786]	-1,542409 (13,1533) [-0,11726]	15,34212 (5,91942) [2,59183]	1,52246 (1,5643) [0,9732]	18,69996 (17,088) [1,0943]
		(2)	-109,9089 (152,18) [-0,72219]	1,856395 (13,5084) [0,13743]	-6,609334 (12,0404) [-0,54893]	-3,990426 (2,96737) [-1,34477]	2,309298 (1,94852) [1,18515]	-13,59614 (3,47416) [-3,91350]	-2,672597 (1,31962) [-2,02528]	8,655319 (19,1649) [0,45162]
		Скоригований коефіцієнт детермінації	0,84648	0,741602	0,631690	0,996801	0,866976	0,991049	0,928348	0,523944
	Критерій Akaike		-12,56608	-1,993370	-1,423854	-5,925826	-1,809323	-4,973024	-5,135581	-0,428168
	Критерій Schwarz		-12,64335	-2,032006	-1,462489	-5,964462	-1,847958	-5,011659	-5,174216	0,050619
	Трудова міграція	с	20,19495 (18,2946) [1,10387]	13,07560 (4,57556) [2,85770]	1,154335 (1,39613) [0,82681]	0,662693 (1,78866) [0,37050]	-34,32394 (6,61784) [-5,18658]	10,59708 (1,47305) [7,19398]	-7,321376 (1,86772) [-3,91996]	0,597091 (5,48096) [0,10894]
		(1)	-74,22012 (156,488) [-0,4742]	-3,107196 (4,05136) [-0,76695]	4,124924 (3,84425) [1,07301]	-3,050718 (3,71748) [-0,82064]	16,16123 (7,57823) [2,13259]	7,880504 (3,84028) [2,05206]	-15,51258 (6,55763) [-2,36558]	10,97032 (12,3242) [0,89015]
		(2)	151,5619 (205,266) [0,7383]	3,444413 (1,08354) [3,17885]	-0,782108 (5,46974) [-0,14299]	-0,709213 (0,72121) [-0,98336]	-5,217743 (2,03566) [-2,56317]	17,67433 (5,82113) [3,03624]	2,082060 (5,53822) [0,37594]	-8,559968 (18,3631) [-0,46615]
		Скоригований коефіцієнт детермінації	0,683838	0,924128	0,941333	0,990382	0,956088	0,994806	0,852158	0,625855
	Критерій Akaike		1,845494	-3,802052	-4,613505	-6,254709	-2,698791	-3,528537	-1,518882	-1,776755
	Критерій Schwarz		1,806858	-3,840688	-4,652140	-6,293345	-2,737427	-3,567173	-1,557517	-1,815391

Примітка: Стандартна помилка вказана у (), t-критерій – в []; розраховано за допомогою програмного забезпечення EViews 11 використовуючи метод авторегресії.

Порівняльна характеристика (відхилення від середніх значень) окремих показників економічного розвитку областей Карпатського регіону України у 2009-2019 рр., %

Показ-ники	Області	Відхилення від:	Роки										
			2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ВРП на 1 особу населення	Закарпатська	Україна	-45,9	-49,8	-48,4	-49,5	-46,9	-52,1	-48,4	-50,8	-54,2	-51,7	-48,4
		Західний регіон	-7,5	-12,1	-8,7	-13,1	-11,1	-13,0	-16,2	-19,6	-21,6	-20,7	-25,1
	Івано-Франківська	Україна	-35,6	-37,5	-37,7	-32,2	-27,2	-32,3	-26,7	-28,8	-33,7	-34,3	-33,2
		Західний регіон	10,2	9,4	10,4	16,9	22,1	22,9	19,1	16,4	13,7	7,8	-3,0
	Львівська	Україна	-30,0	-29,3	-30,8	-28,3	-24,1	-29,7	-22,5	-19,9	-19,4	-17,4	-10,0
		Західний регіон	19,7	23,8	22,5	23,6	27,4	27,7	25,9	30,8	38,2	35,5	30,6
	Чернівецька	Україна	-52,6	-52,9	-53,9	-54,1	-54,8	-57,3	-55,6	-56,4	-58,5	-55,3	-51,3
		Західний регіон	-18,8	-17,6	-18,4	-20,9	-24,1	-22,4	-27,8	-28,7	-28,8	-26,7	-29,3
Капітальні інвестиції на 1 особу	Закарпатська	Україна	-47,5	-46,4	-49,4	-66,6	-63,6	-59,6	-52,8	-55,7	-27,1	-56,5	-49,9
		Західний регіон	-24,1	-20,9	-12,3	-29,9	-65,5	-30,3	-33,0	-23,7	20,8	-18,2	-15,7
	Івано-Франківська	Україна	-14,0	-5,3	-43,1	-41,6	-41,1	-3,8	8,7	-32,1	-49,9	-50,1	-54,3
		Західний регіон	24,3	39,6	-1,4	22,5	-44,3	66,0	54,1	17,0	-16,9	-6,2	-23,0
	Львівська	Україна	-16,3	-3,3	-2,1	-31,6	-34,5	-25,9	-17,2	-12,9	-9,9	-16,2	-16,9
		Західний регіон	21,0	42,6	69,6	43,5	31,1	27,7	17,4	50,0	49,3	57,7	39,9
	Чернівецька	Україна	-18,9	-39,5	-46,9	-62,4	-53,2	-63,5	-51,8	-64,8	-68,7	-70,2	-69,4
		Західний регіон	17,1	-10,8	-8,1	-21,0	-6,3	-36,9	-31,7	-39,2	-48,2	-43,9	-48,6
Обсяги експорту на 1 особу	Закарпатська	Україна	-38,7	-30,3	-33,4	-33,9	-11,1	-17,5	-8,9	2,2	12,6	11,9	-0,3
		Західний регіон	121,5	128,4	106,9	116,4	131,9	131,3	127,5	124,3	125,9	118,6	78,1
	Івано-Франківська	Україна	-70,3	-68,5	-59,8	-63,9	-72,6	-73,7	-72,9	-58,1	-52,7	-51,5	-44,2
		Західний регіон	7,4	3,3	25,0	17,9	-28,5	-26,4	-32,4	-8,0	-5,1	-5,2	-0,2
	Львівська	Україна	-74,7	-68,7	-69,4	-65,2	-53,4	-55,6	-44,4	-39,3	-38,6	-30,1	-26,5
		Західний регіон	-8,7	2,7	-4,9	13,9	21,6	24,4	38,8	33,2	23,2	36,5	31,3
	Чернівецька	Україна	-87,0	-91,9	-93,9	-93,9	-89,0	-89,6	-87,4	-85,8	-83,8	-81,1	-80,1
		Західний регіон	-53,1	-73,7	-80,9	-80,1	-71,3	-70,8	-68,4	-68,9	-67,5	-63,1	-64,5
Рівень зайнятості економічно активного населення	Закарпатська	Україна	0,7	-0,6	-1,7	-1,6	-1,5	-0,2	-0,5	-1,3	-1,9	-2,0	-4,8
		Західний регіон	2,3	1,1	0,2	0,2	0,3	1,2	1,2	0,5	0,3	0,4	-1,3
	Івано-Франківська	Україна	-5,3	-6,7	-7,1	-5,9	-5,2	-3,8	-2,6	-2,2	-1,9	-2,3	-2,7
		Західний регіон	-3,7	-4,99	-5,2	-4,1	-3,4	-2,4	-0,9	-0,4	0,3	0,1	0,9
	Львівська	Україна	-1,1	-0,8	-1,2	-1,4	-1,7	-1,9	-1,9	-1,6	-1,2	-1,5	-0,7
		Західний регіон	0,5	0,9	0,7	0,4	0,09	-0,5	-0,2	0,17	0,9	0,8	3,0
	Чернівецька	Україна	-0,9	-1,0	-1,4	-1,6	-1,6	-1,4	-1,9	-0,7	-0,2	-0,5	1,4
		Західний регіон	0,7	0,7	0,5	0,2	0,19	0,01	-0,2	1,1	1,9	1,9	2,2

Джерело: складено автором за даними²¹⁰

²¹⁰ Статистичний збірник «Регіони України» 2019. Частина 1. Державна служба статистики України. 2019. URL:

Порівняльна характеристика (відхилення від середніх значень) окремих показників соціального розвитку областей Карпатського регіону України у 2009-2019 рр., %

Показ-ники	Області	Відхилення від:	Роки										
			2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Доходи на 1 особу населення	Закарпатська	Україна	-28,8	-33,3	-30,7	-33,9	-31,7	-35,7	-31,2	-29,8	-27,3	-30,1	-30,1
		Західний регіон	-10,7	-13,4	-11,4	-13,3	-9,9	-14,0	-13,4	-12,7	-11,8	-12,8	-15,0
	Івано-Франківська	Україна	-17,3	-19,7	-18,9	-20,9	-20,2	-23,8	-17,7	-16,0	-14,2	-16,4	-19,3
		Західний регіон	3,7	4,4	3,7	3,7	5,1	1,9	3,6	4,4	4,1	4,3	-1,9
	Львівська	Україна	-7,2	-9,3	-9,4	-11,3	-13,7	-12,6	-7,4	-5,3	-3,5	-4,2	-3,3
		Західний регіон	16,4	17,9	15,8	16,3	13,7	16,9	16,5	17,7	17,0	19,5	17,6
	Чернівецька	Україна	-25,2	-27,9	-26,4	-30,1	-28,6	-31,8	-24,4	-24,7	-22,7	-25,9	-27,9
		Західний регіон	-6,2	-6,3	-5,9	-8,4	-5,9	-8,7	-4,9	-6,4	-6,3	-7,6	-12,3
Витрати на 1 особу населення	Закарпатська	Україна	-28,8	-26,2	-28,1	-29,0	-30,3	-28,2	-22,7	-23,2	-21,9	-19,9	-23,4
		Західний регіон	-4,6	-5,3	-9,1	-9,4	-8,7	-11,5	-10,1	-10,6	-10,4	-5,0	-10,3
	Івано-Франківська	Україна	-27,1	-20,9	-20,9	-19,9	-20,9	-10,9	-7,4	-8,7	-7,2	-17,7	-19,9
		Західний регіон	-2,3	1,6	0,1	2,2	3,7	9,7	7,7	6,4	6,5	-2,4	-6,2
	Львівська	Україна	-16,5	-11,7	-11,2	-12,9	-13,0	-13,9	-7,6	-1,5	-1,9	2,8	1,1
		Західний регіон	11,9	13,5	12,6	11,2	13,9	6,0	7,4	14,7	12,5	21,9	18,4
	Чернівецька	Україна	-25,9	-24,8	-21,7	-22,7	-28,7	-22,3	-18,9	-19,6	-18,5	-12,3	-17,1
		Західний регіон	-0,7	-3,4	-0,9	-1,3	-6,5	-4,2	-5,8	-6,4	-6,5	4,1	-3,0
Середня заробітна плата	Закарпатська	Україна	-19,6	-17,6	-21,4	-22,3	-21,8	-21,2	-19,4	-17,1	-10,5	-8,9	-12,6
		Західний регіон	-0,1	0,9	-0,7	-2,6	-2,3	-1,2	1,4	3,8	6,3	7,9	4,0
	Івано-Франківська	Україна	-14,6	-13,9	-15,9	-16,1	-17,9	-17,4	-18,9	-18,9	-14,5	-14,8	-16,7
		Західний регіон	6,1	5,4	6,2	5,2	2,5	3,5	2,0	1,5	1,6	0,9	-0,9
	Львівська	Україна	-13,1	-13,3	-14,8	-14,8	-14,6	-14,9	-13,1	-12,0	-10,0	-9,8	-11,9
		Західний регіон	7,9	6,2	7,7	6,8	6,8	6,6	9,4	10,1	6,9	6,9	4,9
	Чернівецька	Україна	-22,4	-20,9	-24,6	-23,0	-23,9	-25,9	-27,3	-26,1	-20,9	-21,1	-23,5
		Західний регіон	-3,6	-3,1	-4,7	-3,5	-4,9	-7,2	-8,5	-7,6	-6,0	-6,6	-9,0
Рівень безробіття	Закарпатська	Україна	1,1	0,6	1,7	1,2	0,6	-0,1	0,1	0,7	1,0	1,2	0,9
		Західний регіон	-0,13	-0,39	0,56	0,16	-0,21	-0,33	-0,31	0,17	0,37	0,84	1,1
	Івано-Франківська	Україна	0,2	0,1	0,8	0,4	-	-1,2	-0,7	-0,5	-1,0	-1,0	-1,0
		Західний регіон	-1,03	-0,89	-0,34	-0,64	-0,81	-1,43	-1,11	-1,03	-1,63	-1,36	-0,8
	Львівська	Україна	-0,3	-0,3	-0,2	-	-0,1	-0,7	-0,9	-1,6	-2,0	-1,9	-1,7
		Західний регіон	-1,53	-1,29	-1,34	-1,04	-0,91	-0,93	-1,31	-2,13	-2,63	-2,26	-1,5
	Чернівецька	Україна	0,6	0,4	0,3	0,5	0,2	-0,3	0,2	-0,6	-1,1	-0,9	-1,3
		Західний регіон	-0,63	-0,59	-0,84	-0,54	-0,61	-0,53	-0,21	-1,13	-1,73	-1,26	-1,1

Показ- ники	Області	Відхилен- ня від:	Роки										
			2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Індекс споживчих цін	Закарпатська	Україна	-6,9	-0,6	-1,6	-1,0	-0,8	0,8	0,7	-0,7	0,2	2,4	0,2
		Західний регіон	-5,07	-0,01	-0,36	-0,2	-0,01	0,1	0,01	0,1	0,2	2,34	-0,04
	Івано- Франківська	Україна	-0,5	-0,8	-1,7	-0,5	-0,5	0,1	0,1	-1,5	-	-0,7	0,4
		Західний регіон	1,33	-0,21	-0,46	0,3	0,29	-0,6	-0,59	-0,7	-	-0,76	0,16
	Львівська	Україна	2,8	0,6	0,3	-0,5	-0,3	1,8	1,9	-0,5	-0,7	0,3	0,1
		Західний регіон	4,63	1,19	1,54	0,3	0,49	1,1	1,21	0,3	-0,7	0,24	-0,13
	Чернівецька	Україна	-3,3	-0,9	-2,2	-1,0	-0,6	-1,4	-1,3	-1,4	-1,3	-1,1	-0,3
		Західний регіон	-1,47	-0,31	-0,96	-0,2	0,19	-2,1	-1,99	-0,6	-1,3	-1,16	-30,1

Джерело: складено автором за даними²¹¹

²¹¹ Статистичний збірник «Регіони України» 2019. Частина 1. Державна служба статистики України. 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/12/zb_ru1ch2019.pdf

Індикатори соціально-економічного розвитку Львівської області, 2008-2018 рр.

Індикатори	Роки										
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
<i>Соціальний розвиток</i>											
Рівень безробіття усього населення у віці 15-70 років, % населення відповідного віку	7,6	8,5	7,8	7,7	7,5	7,1	8,6	8,2	7,7	7,5	6,9
Рівень економічної активності населення у віці 15-70 років, %	62,2	62,5	62,9	63,1	63,2	63,3	60,5	60,5	60,6	60,8	61,1
Середньомісячна номінальна заробітна плата (у середньому на одного штатного працівника), євро	203,708	153,411	184,325	202,278	250,995	262,805	188,411	150,495	161,124	213,003	248,906
Наявний дохід населення (у розрахунку на одну особу), євро	2915,418	4425,981	5085,458	4898,89	5304,192	4994,666	7164,045	15956,994	17882,38	16489,114	1760,638
ІСЦ, % до попереднього року	125,1	113,4	109,7	104,9	99,3	100,2	126,7	145,2	111,9	113	110,1
Частка сукупних витрат домогосподарства на продукти харчування (у розрахунку на 1 д/з-во за місяць), %	53,4	55,0	56,1	56,9	55,6	52,9	55,5	57,2	52,7	51,7	50,2
<i>Економічний розвиток</i>											
Прямі іноземні інвестиції (у розрахунку на одну особу), євро	225,09	270,63	336,63	337,11	400,77	392,86	413,87	392,74	370,56	292,75	313,10
Капітальні інвестиції (у розрахунку на одну особу), євро	643,48	302,12	331,52	432,63	431,28	366,91	241,29	219,45	261,40	319,65	359,76
Валова додана вартість (у розрахунку на одну особу), євро	1643,93	1210,16	1443,54	1669,07	2079,94	2118,50	1641,83	1344,42	1402,45	1688,97	1910,90
Кількість малих підприємств (у розрахунку на 10 тис. населення)	75	87	76	62	64	70	70	71	58	68	72
Роздрібний товарооборот підприємств роздрібної торгівлі (у розрахунку на одну особу), євро	651,01	468,26	559,96	644,62	754,87	733,78	593,60	474,64	475,90	487,80	713,01
Обсяги зовнішньоекономічної діяльності (у розрах. на 1 ос), євро	1033,51	738,31	951,02	1324,02	1567,00	1320,87	1272,81	1092,16	1229,01	1498,88	1544,42
Співвідношення ВРП до фонду заробітної плати штатних працівн.	1,439	3,239	3,229	3,569	3,733	3,661	4,074	4,488	4,434	4,106	3,895

Побудовано на основі даних Державної служби статистики та Головного управління статистики у Львівській області

Таблиця Ц.2

Індикатори соціально-економічного розвитку Івано-Франківської області, 2008-2018 рр.

Індикатори	Роки										
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
<i>Соціальний розвиток</i>											
Рівень безробіття усього населення у віці 15-70 років, % населення відповідного віку	7,9	9,0	8,2	8,7	7,9	7,2	8,1	8,4	8,8	8,5	7,8
Рівень економічної активності населення у віці 15-70 років, %	56,8	57,0	57,0	57,2	58,7	59,8	58,6	59,8	60,0	60,1	60,3
Середньомісячна номінальна заробітна плата (у середньому на одного штатного працівника), євро	200,182	149,707	182,951	199,517	247,210	252,445	182,936	140,412	148,523	202,438	234,920
Наявний дохід населення (у розрахунку на одну особу), євро	2125,10	1476,017	1852,402	2158,753	2365,152	2614,788	1775,099	1171,909	1170,19	1482,293	1779,412
Індекс споживчих цін, % до попереднього року	121,8	110,3	108,3	102,9	99,3	100	125	143,4	110,9	113,7	109,1
Частка сукупних витрат домогосподарства на продукти харчування (у розрахунку на 1 д/г-во за місяць), %	39,0	39,1	39,8	40,9	37,4	38,8	40,8	42,8	41,5	38,5	39,1
<i>Економічний розвиток</i>											
Прямі іноземні інвестиції (у розрахунку на одну особу), євро	200,42	259,75	346,78	266,75	351,36	350,14	382,93	603,92	547,55	530,25	557,47
Капітальні інвестиції (у розрахунку на одну особу), євро	555,90	399,75	295,87	235,18	366,38	327,26	312,98	286,62	202,39	176,64	212,99
Валова додана вартість (у розрахунку на одну особу), євро	1482,99	1042,34	1274,58	1520,40	1906,61	2044,16	1548,69	1201,14	1164,36	1336,81	1541,43
Кількість малих підприємств (у розрахунку на 10 тис. населення)	61	57	53	53	53	56	55	55	48	53	58
Роздрібний товарооборот підприємств роздрібною торгівлі (у розрахунку на одну особу), євро	422,24	283,05	326,97	416,47	492,52	505,60	413,34	315,62	298,79	275,87	302,32
Обсяги зовнішньоекономічної діяльності (у розрах. на 1 ос.), євро	658,54	692,37	691,46	1088,76	1072,90	616,47	572,10	469,21	682,33	844,59	1099,50
Співвідношення ВРП до фонду заробітної плати штатних працівників	3,910	3,066	3,306	3,493	4,016	4,715	4,616	4,610	4,648	3,667	3,685

Побудовано на основі даних Державної служби статистики та Головного управління статистики в Івано-Франківській області

Таблиця Ц.3

Індикатори соціально-економічного розвитку Закарпатській області, 2008-2018 рр.

Індикатори	Роки										
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
<i>Соціальний розвиток</i>											
Рівень безробіття усього населення у віці 15-70 років, % населення відповідного віку	6,4	9,9	8,7	9,6	8,7	7,8	9,2	9,2	10,0	10,5	10,0
Рівень економічної активності населення у віці 15-70 років, %	63,4	63,2	63,1	62,6	63,0	63,5	62,2	61,9	60,9	60,1	60,6
Середньомісячна номінальна заробітна плата (у середньому на одного штатного працівника), євро	188,505	143,726	175,260	186,534	228,906	240,572	174,600	139,545	151,916	211,804	251,066
Наявний дохід населення (у розрахунку на одну особу), євро	1823,40	1270,658	1537,368	1844,981	1977,217	2239,460	1497,477	979,643	978,422	1255,989	1488,971
Індекс споживчих цін, % до попереднього року	115,4	111,8	108,5	103	98,8	99,7	125,7	144	111,7	113,9	112,2
Частка сукупних витрат домогосподарства на продукти харчування (у розрахунку на 1 д/г-во за місяць), %	43,1	43,0	42,9	42,8	40,2	41,8	39,8	40,7	43,6	43,1	41,8
<i>Економічний розвиток</i>											
Прямі іноземні інвестиції (у розрахунку на одну особу), євро	189,83	205,49	219,67	209,29	216,16	244,01	272,67	239,29	223,70	222,65	218,89
Капітальні інвестиції (у розрахунку на одну особу), євро	343,45	244,18	167,48	209,03	209,61	202,46	131,38	124,60	131,95	256,96	185,66
Валова додана вартість (у розрахунку на одну особу), євро	1285,98	888,49	1106,53	1209,72	1500,40	1491,68	1129,30	857,95	818,57	1014,09	1173,88
Кількість малих підприємств (у розрахунку на 10 тис. населення)	61	67	44	42	43	46	46	47	38	44	49
Роздрібний товарооборот підприємств роздрібної торгівлі (у розрахунку на одну особу), євро	551,46	363,75	447,36	539,70	590,44	598,55	488,14	401,18	375,29	323,11	335,68
Обсяги зовнішньоекономічної діяльності (у розрах. на 1 ос.), євро	1407,14	1479,11	1553,99	2029,64	2198,97	2212,42	2011,33	1656,14	1829,30	1975,22	2364,13
Співвідношення ВРП до фонду заробітної плати штатних працівників	3,580	2,765	2,806	3,165	3,372	3,809	3,625	3,453	3,309	2,574	2,735

Побудовано на основі даних Державної служби статистики та Головного управління статистики в Закарпатській області

Таблиця Ц.4

Індикатори соціально-економічного розвитку Чернівецької області, 2008-2018 рр.

Індикатори	Роки										
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
<i>Соціальний розвиток</i>											
Рівень безробіття усього населення у віці 15-70 років, % населення відповідного віку	8,4	9,4	8,5	8,2	8,0	7,4	9,0	9,3	8,7	8,4	7,9
Рівень економічної активності населення у віці 15-70 років, %	62,0	62,3	62,7	62,9	63,0	63,4	61,0	60,5	61,5	61,8	62,1
Середньомісячна номінальна заробітна плата (у середньому на одного штатного працівника), євро	181,889	140,137	168,235	178,961	226,764	234,070	164,038	125,884	135,304	187,340	217,497
Наявний дохід населення (у розрахунку на одну особу), євро	1847,80	1334,833	1663,382	1957,939	2089,843	2339,547	1590,018	1075,776	1048,869	1335,195	1577,206
ІСЦ, % до попереднього року	119	110,1	108,2	102,4	98,8	99,9	123,5	142	111	112,4	108,7
Частка сукупних витрат домогосподарства на продукти харчування (у розрахунку на 1 д/г-во за місяць), %	40,4	40,3	40,7	41,9	39,0	39,7	38,9	42,1	43,6	38,1	37,3
<i>Економічний розвиток</i>											
Прямі іноземні інвестиції (у розрахунку на одну особу), євро	38,88	47,66	51,49	49,12	53,09	53,31	54,86	67,97	58,78	55,65	39,86
Капітальні інвестиції (у розрахунку на одну особу), євро	532,39	376,59	188,96	219,09	236,14	242,68	118,90	127,04	105,12	110,28	127,27
Валова додана вартість (у розрахунку на одну особу), євро	1211,45	846,25	1010,07	1137,69	1294,76	1343,92	991,10	775,03	763,96	945,57	1076,79
Кількість малих підприємств (у розрахунку на 10 тис. населення)	51	57	56	39	42	44	43	43	37	41	43
Роздрібний товарооборот підприємств роздрібної торгівлі (у розрахунку на одну особу), євро	524,88	365,73	423,30	486,44	534,98	537,33	449,44	347,42	318,74	264,44	276,60
Обсяги зовнішньоекономічної діяльності (у розрах. на 1 ос.), євро	90,34	261,33	179,15	210,88	238,31	251,27	214,35	206,63	235,83	258,19	356,65
Співвідношення ВРП до фонду заробітної плати штатних працівників	3,490	2,571	2,847	2,984	3,231	3,413	3,480	3,489	3,455	2,761	2,977

Побудовано на основі даних Державної служби статистики та Головного управління статистики в Чернівецькій області

Індикатори соціально-економічного розвитку Польщі, 2008-2018 рр.

Індикатори	Роки										
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
<i>Соціальний розвиток</i>											
Рівень безробіття усього населення у віці 15-70 років, % населення відповідного віку	7,0	8,1	9,7	9,7	10,1	10,3	9,0	7,5	6,2	4,9	3,9
Рівень економічної активності населення у віці 15-70 років, %	56,7	57,6	57,3	57,7	58,1	58,3	58,6	58,6	58,3	58,4	58,1
Середньомісячна номінальна заробітна плата (у середньому на одного штатного працівника), євро	898,167	769,030	860,470	883,146	895,099	924,106	956,750	992,885	984,266	1063,754	1135,660
Наявний дохід населення (у розрахунку на одну особу), євро	5897,48	5177,08	5838,17	5995,55	6152,46	6243,99	6438,72	6617,94	6694,95	7215,05	7373,42
ІСЦ, % до попереднього року	104,2	103,5	102,6	104,3	103,7	100,9	100	99,1	99,4	102,0	101,6
Частка сукупних витрат домогосподарства на продукти харчування (у розрахунку на 1 д/з-во за міс.), %	25,6	25,1	24,8	25,0	25,1	24,9	24,4	24,0	24,2	24,3	24,8
<i>Економічний розвиток</i>											
Прямі іноземні інвестиції (у розрахунку на одну особу), євро	739,46	701,03	1227,05	1437,84	1403,30	1351,48	1453,15	1525,88	1615,27	1571,42	1531,42
Капітальні інвестиції (у розрахунку на одну особу), євро	2218,95	1782,69	1930,13	2066,26	2024,36	1950,93	2133,47	2273,25	2022,29	2157,33	2387,88
Валова додана вартість (у розрахунку на одну особу), євро	8395,06	7392,84	8371,03	8779,37	9063,33	9206,61	9590,67	10044,17	9924,13	10807,73	11471,13
Кількість малих підприємств (у розрахунку на 10 тис. населення)	253,92	227,39	236,25	239,85	234,01	225,47	229,01	234,72	242,87	247,29	245,12
Роздрібний товарооборот підприємств роздрібної торгівлі (у розрахунку на одну особу), євро	4212,61	3543,16	3856,46	4085,62	4193,68	4244,17	4376,35	4490,98	4507,12	4954,28	5271,51
Обсяги зовнішньоекономічної діяльності (у розрах. на 1 ос.), євро	6765,233	5376,043	6700,923	7536,214	7860,922	8161,895	8787,484	9385,840	9599,249	10907,916	11875,957
Співвідношення ВРП до фонду заробітної плати штатних працівників	3,037	3,135	3,122	3,195	3,217	3,205	3,185	3,233	3,142	3,104	3,025

Побудовано на основі даних Eurostat і Центрального статистичного офісу Польщі